

SOCIAAL-ECONOMISCHE ENQUÊTE 2001
MONOGRAFIEËN

Woonkernen en Stadsgewesten in een Verstedelijkt België

Etienne Van Hecke
Jean-Marie Halleux
Jean-Michel Decroly
Bernadette Mérenne-Schoumaker

Met medewerking van
Ludovic Baltus
Laurent Brück
Julien Charlier
Christophe Guisset
Jérémy Huls
Sarah Luyten
Matthieu Van Criekingen

Deze publicatie is het resultaat van het onderzoeksproject “Monografie 9: Verstedelijking” dat gefinancierd werd door Federaal Wetenschapsbeleid in het kader van het onderzoeksprogramma “ATLAS : Valorisation van de resultaten van de Sociaal-Economische Enquête 2001”.

Wetenschappelijk advies: M. Lambrecht, H. Van der Haegen

Programmaverantwoordelijken: B. Van doninck (2001-2006), S. Vrielinck (2001-2009), A. Naji (2008-2010)

Het project werd uitgevoerd o.l.v. prof. E. Van Hecke, Katholieke Universiteit Leuven – Instituut voor Sociale en Economische Geografie, prof. B. Mérenne-Schoumaker, Université de Liège – Service d'Étude en Géographie Économique Fondamentale et Appliquée, en prof. J. Decroly, Université Libre de Bruxelles – Institut de Gestion de l'Environnement et d'Aménagement du Territoire.

De inhoud van de teksten valt onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

Alle rechten voorbehouden. Het vertalen, bewerken, reproduceren op welke wijze ook, inbegrepen fotografie en microfilm, is niet toegelaten, tenzij met schriftelijke machtiging van wege de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie. Het citeren van korte uittreksels als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is evenwel toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verantwoordelijke uitgever: Annie Versonnen

© 2009, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie
Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
B-1000 Brussel – Leuvenseweg 44
E-mail: info@statbel.economie.fgov.be
Onze websites: <http://economie.fgov.be> - <http://statbel.fgov.be>
Ondernemingsnummer: 0314.595.348

Woord vooraf

Sinds het midden van de negentiende eeuw organiseert de Belgische overheid zowat om de tien jaar een grootscheepse volkstelling. Alleen in enkele gevallen werd deze regelmaat verstoord, onder meer door de Tweede Wereldoorlog en de nasleep ervan. De bedoeling van volkstellingen was en is een grondige kennis te krijgen van de kenmerken van de bevolking van ons land. Daarnaast leveren deze tellingen een brede waaier van socio-economische gegevens met betrekking tot de bevolking, de huishoudens en de huisvesting. Ze vormen een onmisbare bron van gegevens, in het bijzonder voor het beleid en het wetenschappelijk onderzoek. De censusgegevens worden onder meer gevraagd door de Europese Unie.

De telling van 2001 streefde dezelfde doelstelling na, maar is om meer dan één reden verschillend van de vorige. De naam “algemene sociaal-economische enquête 2001” (afgekort: SEE 2001) duidt erop dat het niet meer in de eerste plaats de bedoeling was de bevolking simpelweg te “tellen” (bijvoorbeeld om het aantal parlamentszetels per arrondissement te berekenen). Het bevolkingsaantal wordt immers sinds 1989 door het Rijksregister bepaald. In de SEE 2001 ligt de nadruk meer dan voorheen op het verzamelen van demografische en sociaal-economische kenmerken van de bevolking, waaronder opleiding, bewoning en mobiliteit. Het gaat meestal om gegevens die elders niet beschikbaar zijn, zeker niet op een zo volledig en fijschalig niveau. Voor het eerst werd er niet alleen naar feitelijke informatie maar ook naar meningen gevraagd, zoals het gezondheidsaanvoelen en de opinie over de kwaliteit van de leefomgeving. Dit verhoogt de rijkdom van de verzamelde informatie die nog beter in een internationale context kan worden geplaatst.

De tienjaarlijkse algemene dataverzameling levert een nog steeds unieke en onvervangbare bron van informatie over de Belgische bevolking. Dit niet alleen door de omvang van de gelijktijdig verzamelde informatie maar vooral door de mogelijkheid de gegevens onderling met elkaar in verband te brengen. De SEE 2001 is van uitzonderlijke betekenis voor alle regionale analyses. Haar gegevens zijn immers beschikbaar voor alle administratieve eenheden tot op het niveau van de gemeenten en veelal zelfs tot op dat van de buurten.

Het valt dan ook te betreuren dat de SEE 2001 de inzet is geweest van een polemiek over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de pers en in een aantal politieke middens. Dit heeft er helaas toe geleid dat een aantal respondenten hun vragenlijst onvolledig, onzorgvuldig of zelfs niet hebben ingevuld. Ook de beperking van de enquête tot de wettelijk in het rijksregister geregistreerde bevolking is betreurenswaardig, in het bijzonder voor het onderzoek van de grote steden. Budgetbeperkingen leidden er verder toe dat de vragenlijsten niet zoals in het verleden met de hulp van enquêteurs werden beantwoord. Ze werden door de post bezorgd en moesten persoonlijk teruggestuurd worden. Dit leidde, vooral bij sociaal zwakkere groepen, tot een kwaliteitsverlies in de antwoorden. Budgetbeperkingen hadden ook een weerslag op de voorbereiding van de bevolking op de enquête en later op de kwaliteit van de verwerking van de gegevens. In de monografieën wordt ook aandacht besteed aan de volledigheid en de kwaliteit van de gegevens.

Toch kende de SEE 2001 over het algemeen een goede medewerking van de bevolking. Ruim 95% van de formulieren werden ingestuurd, wat zonder meer als een succes kan worden beschouwd. Dankzij de hoge respons konden de gewenste belangrijke analyses worden uitgevoerd. Onderzoek kon worden verricht naar de recente sociaal-economische en demografische ontwikkelingen in ons land. Voor de eerste keer was het ook mogelijk om het gezondheidsaanvoelen en de opinies over de

kwaliteit van de woonomgeving te analyseren, wat een nieuwe dimensie geeft aan de huidige stand van de kennis.

In navolging van de census van 1991, werd beslist om een reeks thematische monografieën in het leven te roepen waarin de resultaten van de SEE 2001 grondig worden geanalyseerd. In deze reeks wordt ook aandacht besteed aan de ontwikkelingen sinds 1991 en wordt gebruik gemaakt van andere bronnen die de volledigheid en kwaliteit van de censusgegevens kunnen verbeteren.

De monografieën zijn het resultaat van een samenwerking tussen de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie (het vroegere Nationaal Instituut voor de Statistiek), dat de ploegen de gegevens van de SEE 2001 ter beschikking stelt, en het Federaal Wetenschapsbeleid, dat de verwerking van de gegevens financiert en begeleidt in het kader van het programma "ATLAS – Valorisatie van de resultaten van de algemene sociaal-economische enquête 2001".

De verwezenlijking van de monografieën werd toevertrouwd aan een reeks universitaire onderzoeksploegen die werden geselecteerd met de medewerking van buitenlandse experts. Voor het wetenschappelijke toezicht op de uitwerking van de monografieën laat het Federaal Wetenschapsbeleid zich bijstaan door Micheline Lambrecht (Federaal Planbureau) en Herman Van der Haegen (Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten).

Vanaf 2006 worden monografieën uitgegeven die aan volgende onderwerpen zijn gewijd:

- Bevolkingsontwikkeling
- Migraties in België
- Allochtone bevolking
- Huishoudens en gezinnen
- Nuptialiteit en vruchtbaarheid
- Werkgelegenheid (structurele aspecten)
- Scholarisatie
- Huisvesting en leefomgeving
- Verstedelijking
- Pendel
- Zorgverstrekking en gezondheidsaanvoelen
- De ouderen.

De gegevens van de SEE 2001 worden, naast die uit een reeks andere databanken, ook gebruikt voor de uitwerking van de "Atlas van België", die vanaf 2006 wordt gepubliceerd (en die tot op zekere hoogte complementair is aan de monografieën).

De publicatie van de monografieën is een gelegenheid om vooruit te blikken. Na vele discussies over de opportuniteit van een algemene telling, heeft de regering beslist dat de SEE 2001 de laatste algemene enquête zou zijn op basis van de bevraging van de gehele bevolking. Vanaf 2011 zou de verzameling van censusgegevens moeten gebeuren op basis van administratieve databanken, eventueel aangevuld met beperkte enquêtes. Volgens studies in opdracht van de Hoge Raad voor de Statistiek was dit in 2001 nog niet mogelijk, maar sindsdien is heel wat werk verricht. Het experiment "Microcensus 2006", een samenwerking van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie en Federaal Wetenschapsbeleid, dient in dit verband te worden vermeld. Dit project voert bij wijze van test een "volkstelling" uit bij een representatieve staal van de bevolking (20 %) op basis van registers.

Inhoudsopgave

INLEIDING	7
DEEL I	8
DE WOONKERNEN IN BELGIË: SITUATIE IN 2001 en EVOLUTIE SINDE 1981	8
1. Algemene inleiding	8
1.1 Voorgeschiedenis van de afbakening van statistische sectoren.....	9
1.2 Voorgeschiedenis van de afbakening van woonkernen.....	9
1.3 Actualisering van de afbakening van statistische sectoren.....	11
1.4 Methodologie voor de afbakening van woonkernen overeenkomstig de enquête 2001.....	11
1.4.1 De erfenis van de afbakening van 1981	12
1.4.2 De aansluiting van sectoren bij al bestaande kernen, de creatie van nieuwe kernen en de fusie van al bestaande kernen	13
1.4.3 Bijzondere gevallen: grote agglomeraties	14
1.5 Problematiek in verband met de nieuwe indeling van statistische sectoren	15
1.6 Methodologische conclusies.....	16
2. Kwantitatieve analyse van de woonkernen per provincie en per gewest	19
2.1 Methodologische benadering.....	19
2.2 Aantal woonkernen naar grootteklasse (provincies en gewesten).....	19
2.2.1 Toestand in 1981	20
2.2.2 Toestand in 1991	23
2.2.3 Toestand in 2001	26
2.3 Bevolkingsaantal naar grootteklasse van de woonkernen (provincies en gewesten)	32
2.3.1 Toestand in 1981	33
2.3.2 Toestand in 1991	35
2.3.3 Toestand in 2001	38
3. Kwantitatieve en evolutieve analyse van de woonkernen van meer dan 5000 inwoners	45
3.1 Analyse van de toestand van 2001 op basis van de nieuwe afbakening.....	45
3.2 Evolutie 1981-2001 op basis van de afbakening van 1981	45
3.2.1 Kernen van meer dan 50 000 inwoners	45
3.2.2 Steden en kernen met 5000 tot 50 000 inwoners.....	52
3.2.3 Evolutie van de kernen van meer dan 5000 inwoners tussen 1981 en 2001: toepassing van de rank-size rule	54
4. Analyse van de bevolkingsdichtheid van de woonkernen (indeling 2001).....	56
4.1 Algemene nationale tendensen	56
4.2 Ruimtelijke verschillen per gewest en per provincie.....	57
5. Ruimtelijke analyse van de gegevens.....	58
5.1 Toestand in 2001 (indeling 2001).....	58
5.1.1 Bevolkingsdichtheid per gemeente in 2001	58
5.1.2 Aandeel van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001.....	60
5.1.3 Dichtheid van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001	60
5.1.4 Bevolkingsdichtheid van de woonkernen per gemeente in 2001	64
5.2 Evolutie 1991-2001	66
5.2.1 Evolutie van de bevolking per gemeente.....	66
5.2.2 Evolutie per gemeente van de bevolking in de woonkernen (indeling 1981)	69
5.2.3 Evolutie per gemeente van de verspreid wonende bevolking (indeling 1981).....	71
6. Besluit.....	73
Bibliografie.....	74

DEEL II	75
DE BELGISCHE STADSGEWESTEN 2001.....	76
1. Inleiding	76
2. Opbouw en definities.....	77
3. Criteria en Afbakening van de stadsgewesten.....	78
3.1 Stadskern	78
3.2 Dichtbebouwde stedelijke wijken en kernstad	79
3.3 Stadsrand en stedelijke woonkern (of morfologische agglomeratie)	81
3.4 Agglomeratie (geoperationaliseerde)	87
3.5 Banlieue en Stadsgewest	92
3.6 Forensenwoonzone en Stedelijk Leefcomplex	96
3.7 Stadsgewesten en stedelijke leefcomplexen: samenstelling 2001	98
3.8 Analyse en evolutie van de samenstelling.....	102
4. Cartografische voorstelling-synthesekaart	109
5. De belangrijkste kenmerken van de stadsgewesten en de stedelijke leefcomplexen	111
5.1 Bevolking, oppervlakte en bevolkingsdichtheid en hun evolutie 1981-1991-2001-2006	111
5.2 Migraties.....	120
5.3 De huishoudens- en leeftijdsstructuur	123
5.4 De werkgelegenheid naar woon- en werkplaats	136
6. Stadsgewesten Internationaal	144
6.1 Afbakeningen door internationale instanties	144
6.2 Enkele voorbeelden van afbakening van stadsgewesten	146
6.3 Besluit.....	150
7. Besluit.....	151
Bibliografie.....	153
DEEL III.....	154
DE SOCIAAL-RUIMTELIJKE STRUCTUREN VAN DE 5 GROOTSTE STADSGEWESTEN ...	154
1. Het mediaan inkomen.....	154
2. Inwoners met een diploma hoger onderwijs.....	160
3. De huurders	164
4. De tevredenheidsgraad over de woonomgeving.....	168
5. Besluit.....	172
DEEL IV	175
TYOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD	175
1. Inleiding	175
2. De morfologische typering.....	175
2.1 De gemeenten van de belangrijkste morfologische agglomeraties van het land.....	175
2.2 De rangschikking van de andere gemeenten	176
2.2.1 Methodologie.....	176
2.2.2 Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking die niet tot de belangrijkste morfologische agglomeraties behoren.....	177
2.2.3 Gemeenten met matige morfologische verstedelijking	180
2.2.4 Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking.....	180
3. De functionele typologie	180
3.1 De stedelijke hiërarchie	180
3.2 De tewerkstellingsfunctie	185
3.3 De perceptie van de uitrusting door de burger	186
4. Een omgevingstypologie	190
5. Een globale typologie.....	195
Bibliografie.....	198

Lijst met tabellen en figuren

1. Lijst met tabellen

<i>Tabel I.1: Aantal kernen en oppervlakten volgens de indelingen van 1981 en 2001</i>	16
<i>Tabel I.2: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (absolute waarden)</i>	21
<i>Tabel I.3: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (relatieve waarden)</i>	22
<i>Tabel I.4: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (absolute waarden)</i>	24
<i>Tabel I.5: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (relatieve waarden)</i>	25
<i>Tabel I.6: Evolutie van de kernen per grootteklasse tussen 1981 en 2001</i>	26
<i>Tabel I.7: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 1981)</i>	27
<i>Tabel I.8: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 1981)</i>	28
<i>Tabel I.9: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 2001)</i>	30
<i>Tabel I.10: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 2001)</i>	31
<i>Tabel I.11: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (absolute waarden)</i>	33
<i>Tabel I.12: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (relatieve waarden)</i>	34
<i>Tabel I.13: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (absolute waarden)</i>	36
<i>Tabel I.14: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (relatieve waarden)</i>	37
<i>Tabel I.15: Aantal inwoners in de woonkernen naar belangrijkste grootteklassen (absolute waarden)</i>	38
<i>Tabel I.16: Aantal inwoners in de woonkernen naar belangrijkste grootteklassen (relatieve waarden)</i>	38
<i>Tabel I.17: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 1981)</i>	39
<i>Tabel I.18: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 1981)</i>	40
<i>Tabel I.19: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 2001)</i>	42
<i>Tabel I.20: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 2001)</i>	43
<i>Tabel I.21: Evolutie van het aandeel van de verspreid wonende bevolking</i>	44
<i>Tabel I.22: Woonkernen van meer dan 5000 inwoners in 2001 (indeling 2001)</i>	51
<i>Tabel I.23: Gemiddelde bevolkingsdichtheid van de woonkernen naar grootteklassen in 1981 en 2001 (indeling 1981)</i>	57
<i>Tabel II.1: Afbakening van de kernsteden* zoals in 1981 en hun evolutie 1981, 1991 en 2001</i>	80
<i>Tabel II.2: Demografische kenmerken van de kernsteden* zoals afgebakend in 1981</i>	81
<i>Tabel II.3: Bevolkingsevolutie van de woonkernen zoals afgebakend in 1981</i>	85

<i>Tabel II.4: Evolutie van de afbakening van de woonkernen 1981, 1991 en 2001.....</i>	<i>86</i>
<i>Tabel II.5: Van woonkern tot geoperationaliseerde agglomeratie</i>	<i>88</i>
<i>Tabel II.6: Bevolking en oppervlakte van de kernstad, stadsrand en agglomeratie</i>	<i>90</i>
<i>Tabel II.7: AGGLOMERATIES: evolutie 1981 – 1991 – 2001 – 2006 en bevolkingsdichtheid</i>	<i>91</i>
<i>Tabel II.8: BANLIEUES: evolutie 1981 - 1991 - 2001 -2006 en bevolkingsdichtheid.....</i>	<i>95</i>
<i>Tabel II.9: FORENSENWOONZONE: evolutie 1981 - 1991 - 2001 -2006 en bevolkingsdichtheid</i>	<i>97</i>
<i>Tabel II.10: STADSGEWESTEN: evolutie 1981 - 1991 - 2001 -2006 en bevolkingsdichtheid</i>	<i>104</i>
<i>Tabel II.11: Overzicht van de samenstelling van de stadsgewesten: een vergelijking tussen 1991 en 2001.....</i>	<i>108</i>
<i>Tabel II.12: Bevolking en oppervlakte van de geledingen van het stedelijk leefcomplex voor 2006</i>	<i>114</i>
<i>Tabel II.13: De geledingen van het stedelijk leefcomplex: aandeel bevolking en oppervlakte in het Rijk (= 100).....</i>	<i>115</i>
<i>Tabel II.14: Aandeel van de samenstellende delen van het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex</i>	<i>116</i>
<i>Tabel II.15: Evolutie van de stadsgewesten en de stedelijke leefcomplexen met wijzigende oppervlakte</i>	<i>117</i>
<i>Tabel II.16: Bevolkingsevolutie op basis van de afbakening in 2001</i>	<i>118</i>
<i>Tabel II.17: Evolutie van de oppervlakte en bevolking in de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex en het Rijk.....</i>	<i>119</i>
<i>Tabel II.18: Migratiesaldo naar geledingen voor alle stadsgewesten van België</i>	<i>121</i>
<i>Tabel II.19: Migratiesaldo per leeftijdsgroep (pro mille).....</i>	<i>122</i>
<i>Tabel II.20: Aantal huishoudens, de gemiddelde grootte en de evolutie van de huishoudens op basis van de samenstelling 2001</i>	<i>124</i>
<i>Tabel II.21: Leeftijdsstructuur van de geledingen van het stadsgewest: percentage tegenover de totale bevolking 2004</i>	<i>125</i>
<i>Tabel II.22: Leeftijdsgroepen naar de geledingen van het stedelijk leefcomplex, percentage tegenover de totale bevolking, 2004.....</i>	<i>126</i>
<i>Tabel II.23: Bevolking naar leeftijdsgroep van alle stadsgewesten (%).....</i>	<i>127</i>
<i>Tabel II.24: Totaal belastbaar inkomen per inwoner in euro naar de geledingen van de stedelijke leefcomplexen 2001 (index 1991=100).....</i>	<i>132</i>
<i>Tabel II.25: Appreciatie van de kwaliteit van de directe omgeving (lucht, lawaai en netheid van de omgeving en uitzicht van de gebouwen</i>	<i>134</i>
<i>Tabel II.26: Appreciatie van het niveau van de faciliteiten aangeboden in de buurt</i>	<i>135</i>
<i>Tabel II.27: Evolutie werkenden RSZ en RSVZ op basis van de samenstelling 2001</i>	<i>138</i>
<i>Tabel II.28: Evolutie werkende (RSZ + RSVZ) 2001/1991 tegenover de evolutie bevolking 2001/1991</i>	<i>139</i>
<i>Tabel II.29: Evolutie percentage werklozen* op basis van de samenstelling 2001</i>	<i>140</i>
<i>Tabel II.30: Toegevoegde waarde (x 1 000 000 euro) en percentage tegenover het Rijk in 2004 en evolutie 1999-2004.....</i>	<i>142</i>
<i>Tabel II.31: Toegevoegde waarde in euro per inwoner in 2004 op basis van de samenstelling 2001 en de verhouding tegenover het Rijk (index Rijk=100).....</i>	<i>143</i>
<i>Tabel IV.1: Resultaten van de clusteranalyse voor 1991 en 2001</i>	<i>177</i>
<i>Tabel IV.2: Aantal Belgische gemeenten per klasse van verstedelijking in 1991 en 2001.....</i>	<i>177</i>
<i>Tabel IV.3: Kenmerken van het nederzettingssysteem volgens de nederzettingshiërarchie.....</i>	<i>185</i>
<i>Tabel IV.4: Kenmerken van het nederzettingssysteem: opsplitsing van de niet-stedelijke gemeenten</i>	<i>185</i>
<i>Tabel IV.5: Beoordeling van de huishoudens over hun directe leefomgeving op vlak van het uitzicht van de gebouwen, de netheid, de kwaliteit van de lucht en de rust.....</i>	<i>192</i>
<i>Tabel IV.6: Perceptie van de omgevingin functie van het nederzettingssysteem</i>	<i>193</i>
<i>Tabel IV.7: Verdeling van de gemeenten naar hun morfologische en functionele verstedelijking</i>	<i>196</i>

2. Lijst met figuren

<i>Figuur I.1: Kernen 2001 van Brussel en Overijse-Hoeilaart.....</i>	<i>15</i>
<i>Figuur I.2: Woonkernen in 1981 en in 2001 op basis van verschillende methodologieën voor afbakening.....</i>	<i>18</i>
<i>Figuur I.3: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking in Vlaanderen in 2001 (relatieve waarden) – Vergelijking van twee methoden.....</i>	<i>44</i>
<i>Figuur I.4: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking in Wallonië in 2001 (relatieve waarden) – Vergelijking van twee methoden.....</i>	<i>44</i>
<i>Figuur I.5: Bevolking in de woonkernen van meer dan 2000 inwoners (indeling 2001).....</i>	<i>46</i>
<i>Figuur I.6: Woonkernen van meer dan 2000 inwoners in 2001 (indeling 1981) per omvang en groei</i>	<i>53</i>
<i>Figuur I.7: Toepassing van de rank-size rule op de woonkernen van meer dan 5000 inwoners – Evolutie 1981-2001 (indeling 1981).....</i>	<i>55</i>
<i>Figuur I.8: Bevolkingsdichtheid naar grootteklassen in Vlaanderen en Wallonië in 2001.</i>	<i>56</i>
<i>Figuur I.9: Bevolkingsdichtheid per gemeente in 2001.....</i>	<i>59</i>
<i>Figuur I.10: Aandeel van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001 (indeling 2001)....</i>	<i>62</i>
<i>Figuur I.11: Dichtheid van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001(indeling 2001)...</i>	<i>63</i>
<i>Figuur I.12: Bevolkingsdichtheid van de woonkernen per gemeente in 2001(indeling 2001).....</i>	<i>65</i>
<i>Figuur I.13: Evolutie van de bevolking per gemeente tussen 1991 en 2001.....</i>	<i>67</i>
<i>Figuur I.14: Evolutie tussen 1991 en 2001 van de bevolking per gemeente in de woonkernen (indeling 1981).....</i>	<i>70</i>
<i>Figuur I.15: Evolutie tussen 1991 en 2001 per gemeente van de verspreid wonende bevolking (indeling 1981).....</i>	<i>72</i>
<i>Figuur II.1: De morfologische en operationele agglomeratie.....</i>	<i>84</i>
<i>Figuur II.2: De Belgische stadsgewesten 2001.....</i>	<i>110</i>
<i>Figuur II.3: Typologie van de gemeenten van het stedelijk leefcomplex naar leeftijdsklassen.....</i>	<i>129</i>
<i>Figuur II.4: Clusterprofielen, T-waarden van de leeftijdsklassen (0-5, 5-10, ..., 95+) per cluster....</i>	<i>130</i>
<i>Figuur II.5: Evolutie van de bevolking en oppervlakte van de stadsgewesten.....</i>	<i>151</i>
<i>Figuur III.1: Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingaangifte – 2003 – Stadsgewest Brussel.....</i>	<i>157</i>
<i>Figuur III.2: Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingaangifte – 2003 – Stadsgewesten Antwerpen en Gent.....</i>	<i>158</i>
<i>Figuur III.3: Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingaangifte – 2003 – Stadsgewesten Luik en Charleroi.....</i>	<i>159</i>
<i>Figuur III.4: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) – Stadsgewest Brussel</i>	<i>161</i>
<i>Figuur III.5: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) – Stadsgewesten Antwerpen en Gent.....</i>	<i>162</i>
<i>Figuur III.6: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) – Stadsgewesten Luik en Charleroi.....</i>	<i>163</i>
<i>Figuur III.7: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) – Stadsgewest Brussel.....</i>	<i>165</i>
<i>Figuur III.8: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) – Stadsgewesten Antwerpen en Gent.....</i>	<i>166</i>
<i>Figuur III.9: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) – Stadsgewesten Luik en Charleroi</i>	<i>167</i>
<i>Figuur III.10: Algemene tevredenheid over de woonomgeving (2001) – Stadsgewest Brussel.....</i>	<i>169</i>
<i>Figuur III.11: Algemene tevredenheid over de woonomgeving (2001) – Stadsgewesten Antwerpen en Gent.....</i>	<i>170</i>
<i>Figuur III.12: Algemene tevredenheid over de woonomgeving (2001) – Stadsgewesten Luik en Charleroi.....</i>	<i>171</i>

<i>Figuur IV.1: Morfologische verstedelijking van de gemeenten</i>	<i>179</i>
<i>Figuur IV.2: De functionele verstedelingsgraad van de gemeenten</i>	<i>184</i>
<i>Figuur IV.3: Typologie van gemeenten op basis van een positieve perceptie over de uitrusting</i>	<i>188</i>
<i>Figuur IV.4: Typologie van gemeenten op basis van een negatieve perceptie over de uitrusting</i>	<i>189</i>
<i>Figuur IV.5: Typologie van gemeenten op basis van een positieve perceptie over de woonomgeving...194</i>	
<i>Figuur IV.6: Typologie van de Belgische gemeenten naar hun morfologische en functionele verstedelijking.....</i>	<i>197</i>

Lijst van gebruikte afkortingen

GIS	Geografisch Informatie Systeem
ISEG	Instituut voor Sociale en Economische Geografie
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
NUREC	Network on Urban Research in the European Community
UNO	United Nations Organization
RSVZ	Rijksdienst voor Sociale Verzekering van Zelfstandigen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
SEE	Sociaal Economische Enquête
SEGEFA	Service d'Etude en Géographie Economique Fondamentale et Appliquée
VN	Verenigde Naties
VT	Volkstelling

INLEIDING

België kent globaal een hoge graad van verstedelijking maar heeft tevens een sterk gediversifieerd nederzettingsspatroon. Dit wordt op verschillende manieren benaderd in deze monografie en in het bijzonder in het laatste hoofdstuk waar onder andere de morfologische verstedelijking en de functionele verstedelijking van de Belgische gemeenten worden afgewogen. 379 van de 589 gemeenten hebben een matige tot sterke verstedelijking, maar slechts 242 gemeenten hebben een matige tot sterke functionele verstedelijking; dit betekent dat de functionele verstedelijking, dit is de aanwezigheid van handel en diensten, een hogere ruimtelijke concentratie vertoont dan de morfologische verstedelijking die over een groot deel van het Belgisch territorium is uitgezwemd.

De morfologische verstedelijking uit zich door het voorkomen van bewoning die op verschillende wijzen in de ruimte voorkomt. Het grootste deel (89%) van de bevolking leeft in woonkernen, dit betekent in een geconcentreerd verband. De rest woont buiten deze woonkernen, dus in een verspreid verband. De woonkernen hebben uiteenlopende dimensies. 0,5% van de woonkernen telt meer dan 100 000 inwoners en zij concentreren bijna 40% van de bevolking. Daarentegen zijn er 2705 woonkernen van minder dan 1000 inwoners en deze tellen maar 9,4% van de bevolking. Men onderscheidt 3680 woonkernen en 589 gemeenten. In veel gemeenten is de bevolking dus verspreid over talrijke kernen, die voor een deel, maar niet volledig, beantwoorden aan de vroegere gemeentelijke indeling (ca. 2400 gemeenten). Daarentegen strekken de grootste woonkernen zich over verschillende gemeenten uit. In de meeste gevallen gaat het over steden die tot uitgestrekte agglomeraties zijn uitgegroeid over de administratieve gemeentegrens heen en het zwaartepunt zijn gaan vormen van stadsgewesten.

Terwijl de afbakening van woonkernen aan morfologische criteria beantwoordt, nl. een continue bebouwing, is de afbakening van stadsgewesten complexer: immers, rond de morfologisch afgebakende agglomeratie strekt zich de banlieue uit. De banlieue wordt afgebakend op basis van verschillende criteria waarbij de relatie met de centrale agglomeratie inzake migraties, werk- en schoolpendel, doorweegt. Stadsgewesten concentreren 56% van de Belgische bevolking maar zijn vooral de functionele zwaartepunten van België. Zij concentreren 65% van de tewerkstelling en 73% van de toegevoegde waarde van de 100 000 grootste maatschappelijke zetels.

Stadsgewesten vertonen een belangrijke interne differentiatie. Er is niet alleen het verschil tussen de dichtbebouwde agglomeratie, met vooral in het centrum ervan de concentratie aan kleinhandel en allerlei economische activiteiten, en de banlieue gekenmerkt door een aangename leefomgeving en het voorkomen van hogere sociale groepen, er is ook een uitgesproken interne stadsdifferentiatie qua inkomens, onderwijsniveau, woningmarkt, leefomgeving zoals blijkt uit de studie op verfijnde ruimtelijke schaal van de stadsgewesten van de vijf grootste steden.

De monografie bestaat uit vier delen.

Het eerste deel handelt over woonkernen die aan het basisstramien van het Belgisch nederzettingssysteem beantwoorden.

Het tweede deel handelt over de stadsgewesten, de bevolkings- en economische zwaartepunten van het Belgisch nederzettingssysteem. Daarom worden ook verschillende aspecten ervan bestudeerd en dit in een dynamisch perspectief.

Het derde deel handelt over de interne differentiatie van de vijf grootste stadsgewesten en dit op niveau van de statistische buurten.

Het vierde deel brengt de differentiatie in kaart van de Belgische gemeenten. Hiervoor worden verschillende typologieën gepresenteerd: een morfologische typering, een functionele typering en de combinatie ervan alsook een omgevingstypologie.

DEEL I

DE WOONKERNEN IN BELGIË: SITUATIE IN 2001 EN EVOLUTIE SINDE 1981

Jean-Marie Halleux, Ludovic Baltus, Laurent Brück, Julien Charlier, Jérémy Huls en Bernadette Mérenne-Schoumaker

1. Algemene inleiding

Sinds de volkstelling van 1970 heeft het NIS het begrip “statistische sectoren” ingevoerd. Zij zijn het resultaat van een indeling van de oude Belgische gemeenten in kleinere geografische eenheden. Een rechtstreekse toepassing van dit fijnmazigere netwerk is de mogelijkheid de woonkernen (of morfologische agglomeraties) af te bakenen zonder rekening te houden met gemeentelijke, provinciale of gewestelijke administratieve grenzen. Volgens de definitie van het NIS (Van der Haegen *et al.*, 1981, 266) is een woonkern of morfologische agglomeratie *“het landschapsdeel dat aaneensluitend bebouwd is door huizen met hun hovingen, openbare gebouwen, kleine industriële of handelsuitrustingen met inbegrip van de tussenliggende verkeerswegen, parken, sportterreinen, enz. Het wordt begrensd door landbouwgrond, bossen, braak en woeste gronden, waartussen zich eventueel een ‘verspreide bewoning’ bevindt. Zowel steden, dorpen als gehuchten kunnen woonkernen vormen. Ze kunnen ook de vorm aannemen van de in ons land zo veelvuldig voorkomende lintbebouwing.”*

Dit deel van de monografie “Verstedelijking” met betrekking tot de sociaal-economische enquête 2001 gaat dieper in op het Belgische stedelijke verschijnsel vanuit de invalshoek van de woonkernen. Uiteraard heeft deze louter morfologische benadering haar beperkingen. Is het vanuit het oogpunt van de leefvormen bijvoorbeeld verstandig om geen rekening te houden met een geïsoleerde bouwverkaveling die door een morfologische breuk van 200 meter van een agglomeratie gescheiden is? Door de vaak zeer onsamenhangende vorm die nieuwe verstedelijkte zones aan de rand van onze steden aannemen, wordt de overgang van woonkern in landelijk gebied almaar vager. Zoals we verder in detail zullen zien, kan het daardoor moeilijker zijn om de grens van agglomeraties af te bakenen. We zijn echter van mening dat de afbakening van kernen belangrijk blijft om meer over de verstedelijking te weten te komen. Na de enorme verstedelijking in de 20e eeuw is het in het gemeentelijke kader immers niet meer mogelijk om de ware omvang van steden te achterhalen, zelfs niet na de fusie van de gemeenten in 1977. Tal van agglomeraties bestaan namelijk uit meerdere gemeenten. Daarom is een alternatieve indeling nodig om het werkelijke demografische gewicht van de steden te kennen en om over verschillende gegevens op basis van deze ruimtelijke indeling te kunnen beschikken. Bovendien zijn talloze agglomeraties veel minder uitgestrekt dan de nieuwe Belgische gemeenten en eenzelfde gemeente kan uit meerdere afzonderlijke woonkernen bestaan. Daarnaast vereisen internationale vergelijkingen eveneens een afbakening van agglomeraties die los staat van de administratieve indeling (Moriconi-Ebrard, 1994).

Dit deel van de monografie gaat over de woonkernen en bestaat uit 6 hoofdstukken. Na deze inleiding gaan we in hoofdstuk 2 in op de methodologische dimensie. Hierin wordt uitgelegd welke methode in 2001 werd gehanteerd om de kernen af te bakenen, evenals de achtergrond van het begrip morfologische agglomeratie. Hoofdstuk 3 bevat een kwantitatieve analyse van de woonkernen per

provincie en administratief gewest, zowel vanuit het oogpunt van het aantal woonkernen per grootteklasse als vanuit het oogpunt van de betreffende bevolking. In hoofdstuk 4 wordt er dieper ingegaan op de woonkernen van meer dan 5000 inwoners, terwijl in hoofdstuk 5 de dichtheid van de agglomeraties aan bod komt. Tot slot verfijnen we in hoofdstuk 6 onze studie door een ruimtelijke analyse op basis van een administratieve indeling in gemeenten.

1.1 Voorgeschiedenis van de afbakening van statistische sectoren

Om de methodologie te begrijpen die op het vlak van de woonkernen werd gebruikt, moeten we eerst even de voorgeschiedenis van de afbakening van statistische sectoren en de voorgeschiedenis van de afbakening van woonkernen schetsen.

In de aanloop van de volkstelling van 31 december 1970 werden destijds de 2585 gemeenten op initiatief van H. Van der Haegen in 14 844 statistische sectoren ingedeeld. Het was de bedoeling om op die manier een fijnere ruimtelijke indeling te verkrijgen, zodat de diversiteit binnen eenzelfde gemeente kon worden beoordeeld. De statistische sectoren moesten overeenstemmen met op sociaal, functioneel of morfologisch vlak homogene gehelen. Op die manier werd een onderscheid gemaakt tussen industriële wijken, handelswijken, sociale woonwijken... Op het terrein werden de statistische sectoren afgebakend door teams van geografen¹. Bovendien werd er ook een onderscheid gemaakt tussen zogenaamde “aaneensluitend bebouwde” sectoren, met een grote bevolkingsdichtheid en ononderbroken bebouwing, en zogenaamde sectoren met “verspreide bewoning”.

Voor die eerste afbakening van 1970 werd gebruikgemaakt van luchtfoto's, topografische kaarten en gewestplannen, hier en daar aangevuld met enquêtes op het terrein. De sectoren werden afgebakend door straten, morfologische elementen of specifieke infrastructuren zoals wegen, waterlopen, spoorwegen ... De noodzaak om de grenzen van de sectoren te bepalen, botst echter altijd op het continue karakter van de ruimte. Dat kan de interpretatie van de resultaten soms bemoeilijken, bijvoorbeeld wanneer een sectorgrens door een aan weerszijden bebouwde straat loopt.

In de nomenclatuur van het NIS bestaat er voor elke sector een code met 3 cijfers. De aard van die sector wordt door het middelste cijfer aangeduid: 0 voor de centrale sector van de gemeente, 1 tot 5 voor de dichtbebouwde sectoren, 6 en 7 voor de sectoren met economische activiteit, 8 en 9 voor de sectoren met verspreide bewoning.

In 1981 werd de oorspronkelijke afbakening hertekend en bijgewerkt. Deze afbakening bleef geldig tot in 2001.

¹ Voor meer details, met onder andere gedetailleerde voorbeelden van de onderverdeling van meerdere Belgische gemeenten en de internationale vergelijking, zie 'Acta geographica Lovaniensia, vol. 10, H. Van der Haegen, 1972.

1.2 Voorgeschiedenis van de afbakening van woonkernen

In 1970 werden tegelijkertijd met de afbakening van de statistische sectoren voor het eerst sectoren gegroepeerd in agglomeraties of woonkernen. Indertijd wilde België daarmee vooral aan de instructies van de Verenigde Naties inzake algemene volkstellingen voldoen. Praktisch gezien werd een agglomeratie beschreven als een “*groupement de population vivant dans des constructions voisines les unes des autres*” (Van der Haegen *et al.*, 1981, 266).

De afbakeningsmethode werd als volgt beschreven:

“De woonkern of morfologische agglomeratie bestaat uit één of uit meer aan elkaar grenzende sectoren. Een sector sluit bij de volgende aan wanneer de bebouwing of de stedelijk gebruikte oppervlakte over een volledig front of langs verscheidene wegen de volgende sector binnendringt. Indien zich tussen de bevolkingsagglomeraties van twee sectoren een lintbebouwingsstrook bevindt, of een sector uit verschillende lintstructuren is samengesteld, gelden volgende aanwijzingen voor een begrenzing, waarbij een algemeen beeld van de af te bakenen eenheid niet verwaarloosd wordt.

Komt in de lintstructuur een onbebouwde zone voor van minstens 100m tussen de gebouwen of een kilometerlange strook waar tussen elk opeenvolgend gebouw 50m of meer onbebouwde grond is gelegen, dan scheidt deze lintbebouwing de bevolkingsagglomeraties waartussen ze gelegen is en worden minstens 2 woonkernen onderscheiden.

Zijn dergelijke leemten frequent in die lintstructuren, die het beeld van de sector overheersen, dan wordt de bewoning ervan als verspreide bewoning beschouwd. Indien anderzijds deze open zones veroorzaakt worden door integrerende elementen, bijvoorbeeld een brug of tunnel over of onder een kanaal of spoorweg, die de verbinding tussen de wederzijdse bewoningseenheden bevorderen, dan wordt het bevolkingscomplex toch als één woonkern beschouwd.

De grens tussen de woonkern en de verspreide bewoning wordt als een discontinuïteit voorgesteld. Nochtans is de grens van de meeste verschijnselen in het natuurlijk milieu heel zelden een lijn, doch veeleer een overgangszone. Het is tevens duidelijk dat de begrenzing beschouwd moet worden als een momentopname van een dynamische menselijke en geografische realiteit” (Van der Haegen *et al.*, 1981, 266-267).

Bij de analyse van 1970 werden 3645 woonkernen van meer dan 200 inwoners onderscheiden. In 1981 werd de afbakening van de agglomeraties aangepast aan de nieuwe afbakening van de statistische sectoren op basis van een enquête over de uitrusting en invloedssfeer van de woonkernen (Van der Haegen *et al.*, 1981). Aan de hand daarvan werden nieuwe woonkernen van minstens 150 inwoners geïdentificeerd. In totaal waren er op dat moment 3795 woonkernen bekend. Ook toen al bleek de afbakening van woonkernen bepaalde moeilijkheden met zich mee te brengen bij de sectoren met verspreide bewoning.

In de monografie nr. 11A “Verstedelijking” van de volkstelling van 1991 werden de verschillende demografische gegevens verwerkt en bijgewerkt binnen de grenzen van de woonkernen zoals die in 1981 waren bepaald (Halleux *et al.*, 1998)². Door de enorme uitbreiding van de verstedelijking in de loop van de afgelopen decennia bleek de afbakening van 1981 niet langer geschikt voor de verwerking van de gegevens uit de volkstelling van 2001. Daarom werd besloten om de resultaten in deze nieuwe monografie op de geactualiseerde woonkernen te baseren.

²Naar aanleiding van deze monografie merken we echter op dat de indeling van de 17 agglomeraties van stadsgewesten werd bijgewerkt in het kader van de analyse van de stadsgewesten (Van der Haegen *et al.*, 1998).

1.3 Actualisering van de afbakening van statistische sectoren

De actualisering van de woonkernen bleek des te meer opportuun daar het NIS overging tot een actualisering van de indeling van het nationale grondgebied in statistische sectoren om de resultaten van de enquête van 2001 te kunnen verwerken (Binard *et al.*, 2000).

De bedoeling daarvan was de indeling van de statistische sectoren beter te laten overeenstemmen met de werkelijke uitbreiding van de verstedelijking op het terrein, in het bijzonder in gebieden waar tal van nieuwe woningen werden ingeplant. Dankzij de nieuwe indeling konden bovendien bepaalde sectoren onderverdeeld worden die door nieuwe infrastructuren, zoals autosnelwegen of HST-lijnen, werden opgesplitst.

De nieuwe indeling gebeurde op basis van verschillende gegevens: satellietbeelden, topografische kaarten, orthofotoplannen ... De sectorgrenzen uit 1981, evenals de evolutie van de bevolking in die sectoren tussen 1981 en 1997 dienden ook als basis. Het was voornamelijk de bedoeling om de sectoren opnieuw in te delen op basis van nieuwe bebouwing en demografische ontwikkelingen.

Schematisch werd de volgende methodologie gevolgd:

- selectie van sectoren met verspreide bewoning waar de bevolking sterk is toegenomen;
- identificatie in die sectoren van de bebouwingskernen van meer dan 3 hectare door foto-interpretatie van satellietbeelden (met een discontinuïteitsdrempel van 100 meter);
- creatie van nieuwe “dichtbebouwde” sectoren op basis van een identificatie aan de hand van de orthofotoplannen. Een nieuwe sector bevat minstens een oppervlakte van 10 ha met nieuwe gebouwen.

De nieuwe sectoren bevinden zich over het algemeen aan de rand van de steden. Ze komen meestal overeen met nieuwe verkavelingen of een spontane aangroei vanuit oude woonkernen. In totaal werden zo'n duizend nieuwe sectoren gecreëerd door oude sectoren op te splitsen, terwijl de grenzen van bepaalde andere sectoren werden gewijzigd. Deze sectoren kregen een code en er werd een overeenstemmingstabel opgesteld die met de oude indeling overeenkomt. Verderop zullen we zien dat de nieuwe indeling van statistische sectoren vaak slechts deels met de werkelijke morfologische verstedelijking rekening houdt.

1.4 Methodologie voor de afbakening van woonkernen overeenkomstig de enquête 2001

Dit deel van de studie betekende een belangrijke werklust. Gedurende 3 maanden hebben er immers twee onderzoekers voltijds aan gewerkt³. Deze afbakening is enerzijds gebaseerd op de nieuwe indeling van statistische sectoren en anderzijds op een herneming van de afbakening van woonkernen uit 1981. Uit een tabel met daarin de statistische sectoren en hun bevolking op 1 oktober 2001 (enquête NIS) werd een reeks sectoren geselecteerd op basis van drie criteria:

- sectoren met een bevolkingsdichtheid groter dan 500 inwoners per vierkante kilometer;
- sectoren die volgens de codenaam van het NIS als dichtbebouwd worden beschouwd;
- sectoren die volgens de codenaam van het NIS als werkgelegenheidssector worden beschouwd;

³Het werk werd binnen de SEGEFA van de universiteit van Luik door Laurent Brück en Jérémy Huls uitgevoerd.

In totaal werden er 13 138 sectoren geïdentificeerd, waarvan er 972 in 1981 nog niet tot de woonkernen behoorden. Wij hebben onze analyse op die 972 sectoren gericht en zijn ervan uitgegaan dat deze eenheden mogelijk woonkernen zouden kunnen vormen. Voor elk van die sectoren werden er drie mogelijkheden geëvalueerd:

- de creatie van een nieuwe geïsoleerde kern;
- de aansluiting bij een reeds bestaande kern;
- de aansluiting bij twee reeds bestaande kernen en de fusie van die kernen.

1.4.1 De erfenis van de afbakening van 1981

De verstedelijking is nagenoeg onomkeerbaar. Afgezien van een enkele uitzondering neemt de oppervlakte van het verstedelijkte gebied overal toe en het komt zelden voor dat een eerder verstedelijkt terrein een bestemming als open ruimte krijgt. Daarom zijn we er in eerste instantie van uitgegaan dat alle sectoren die in 1981 tot een woonkern behoorden, in 2001 nog steeds tot diezelfde kern zouden behoren.

Ideaal zou zijn geweest om alle sectoren te verifiëren, maar de beschikbare middelen lieten dat niet toe. Toch hebben we tijdens de voor ons werk noodzakelijke verificaties de volgende vaststellingen kunnen doen met betrekking tot de indeling van 1981. We vinden het opportuun die vaststellingen te vermelden, aangezien de actualisering van die indeling afhangt.

- Vaststelling 1

Sectoren die volgens hun NIS-code als “dichtbebouwd” worden beschouwd, hebben zich in 1981 bij geen enkele kern aangesloten, omdat ze een te lage dichtheid hadden, te weinig bevolkt waren en/of een discontinue verstedelijking kenden.

- Vaststelling 2

Tal van agglomeraties uit 1981 kwamen overeen met geïsoleerde statistische sectoren van minder dan 150 inwoners, wat indruist tegen de definitie van een woonkern. Dit fenomeen wordt in landelijke gebieden vastgesteld, maar eveneens – en dat is vooral onverwacht – in regio’s met een tamelijk dichte verstedelijking. In bepaalde gevallen is dat het resultaat van een afname van de bevolking sinds 1981. Nochtans blijkt uit de op luchtfoto’s vastgestelde ruimtelijke uitbreiding van de verstedelijking dat verschillende kleine woonkernen waarschijnlijk nooit de vereiste drempelwaarde hebben bereikt. Bijgevolg blijkt dat de drempelwaarde voor het inwonersaantal soms opzettelijk werd verlaagd. Ongetwijfeld gebeurde dat om de aandacht te vestigen op alle functionele polariteiten in landelijk gebied, maar blijkbaar zonder dat er op dat niveau een strikte methodologie werd bepaald. Daardoor ontstaat er een zekere vaagheid die de verificatie en reproductie van de methode niet ten goede komt. Als er bovendien niet in alle regio’s met dezelfde striktheid aan de voorwaarde van 150 inwoners wordt voldaan, is dit waarschijnlijk het gevolg van een verschillende beoordeling door de personen die de analyse hebben uitgevoerd.

- Vaststelling 3

Het criterium van de continuïteit van de bebouwing heeft blijkbaar aanleiding gegeven tot uiteenlopende beoordelingen naargelang de ruimten en/of analisten. Zo werden er ondanks de bovenstaande methodologie veel sectoren bij een kern aangesloten op basis van de continuïteit van de bebouwing langs één enkele weg⁴. Voor de afbakening van 2001 werden de betreffende kernen over

⁴De methodologie die in 1970 en 1981 werd gehanteerd, stelt dat twee sectoren bij elkaar aansluiten en een kern vormen wanneer “de bebouwing of de stedelijk gebruikte oppervlakte over een volledig front of langs verscheidene wegen de aanpalende sector binnendringt” (Van der Haegen *et al.*, 1981, 266). Tussen de regels

het algemeen als dusdanig overgenomen, omdat werd besloten de oude afbakening niet in vraag te stellen. Omwille van onmiskenbare discontinuïteiten hebben we echter wel besloten om twee reeds bestaande kernen in vier nieuwe eenheden op te splitsen.

1.4.2 De aansluiting van sectoren bij al bestaande kernen, de creatie van nieuwe kernen en de fusie van al bestaande kernen

Een eventuele aansluiting van vooraf geselecteerde sectoren bij een woonkern werd in een geografisch informatiesysteem (GIS) beoordeeld. Op die manier kon de op orthofotoplannen (gerectificeerde luchtfoto's) zichtbare uitbreiding van de verstedelijking met de afbakening van oude kernen en nieuwe statistische sectoren worden vergeleken. Voor Wallonië werden de PPNC's (plans photographiques numériques communaux) uit 1996-1997 gebruikt. Ondanks het lichte verschil ten opzichte van de referentiedatum in 2001 geven zij een tamelijk representatief beeld van de evolutie van de verstedelijking sinds 1980. Voor Vlaanderen werden de orthofotoplannen van GIS Vlaanderen (beelden van 2002-2003) gebruikt, met uitzondering van de provincie West-Vlaanderen, waarvoor de orthofotoplannen van GIS West (beelden van 2000) werden gebruikt.

De criteria voor de aansluiting of creatie van nieuwe kernen waren de volgende:

- Voor de creatie van een nieuwe kern werd een minimumdrempel van 150 inwoners gehanteerd.
- Voor de grensoverschrijdende agglomeraties werd enkel het Belgische gedeelte in aanmerking genomen⁵.
- Een dichtbebouwde sector sluit bij een kern aan wanneer de bebouwing zich aan weerskanten van de grens door minstens twee straten of een front voortzet⁶. Voor de continuïteit van de bebouwing werd een drempelwaarde van 200m gekozen (en niet 100m zoals in 1970 en 1981). Het gaat daarbij om de drempelwaarde die op internationaal niveau wordt gebruikt om een morfologische agglomeratie te bepalen⁷.
- Bepaalde dichtbebouwde statistische sectoren worden door infrastructuur gescheiden die voor een discontinuïteit van meer dan 200 meter zorgen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om auto-snelwegen of kanalen. In die gevallen worden de sectoren niet in een enkele kern gegroepeerd.
- Het volstaat niet om de continuïteit van de bebouwing aan de grenzen van de statistische sectoren te verifiëren. De manier waarop de bebouwing in die sectoren wordt uitgesmeerd, moet ook worden geanalyseerd en er moet daarbij rekening worden gehouden met de morfologische breuken in die sectoren. Uit die analyse blijken bepaalde specifieke configuraties: 1. wanneer een sector uit geïsoleerde bebouwde gehelen bestaat die zich bij twee afzonderlijke kernen aansluiten, dan sluit die sector aan bij de meest bevolkte kern; 2. wanneer de bebouwing voornamelijk verspreid is en de continuïteit slechts voor enkele huizen geldt, werd de sector niet aangesloten.

door lezen we dus dat als de continuïteit van de bebouwing tussen twee sectoren slechts langs één enkele weg gebeurt, ze niet tot een enkele kern kunnen uitgroeien.

⁵Zo sluit de kern van Moeskroen in werkelijkheid bijvoorbeeld aan bij de veel uitgebreidere agglomeratie van Rijsel.

⁶Dit criterium is vergelijkbaar met de methodologie die wordt beschreven door Van der Haegen *et al.* (1981, 266-267).

⁷De UNO beveelt sinds 1978 aan om een geheel van naburige bebouwingen als een agglomeratie te beschouwen wanneer er tussen de meest dichtbijzijnde bebouwingen nooit meer dan 200 meter ligt. Dat criterium wordt ook gehanteerd voor de gegevensbank Geopolis (Moriconi-Ebrard, 1994), die de verstedelijking vanuit internationaal oogpunt bekijkt, en voor de gegevensbank NUREC (NUREC, 1994), die in het kader van een Atlas-project van Europese steden werd uitgewerkt.

- Alle niet of weinig bevolkte sectoren die niet aan het dichtheids criterium voldoen, maar toch volledig in een woonkern zijn opgenomen, werden aan die kern toegekend (het kan gaan om zones met economische activiteit, havengebieden, parkzones, begraafplaatsen...). Wanneer die sectoren zich aan de rand van een kern bevinden, is de beoordeling meer genuanceerd. Geïsoleerde industrieparken kunnen geen woonkern op zichzelf vormen, maar ze worden in een woonkern opgenomen als ze fysiek bij een agglomeratie aansluiten.

- Er moet omzichtig met toponiemen worden omgesprongen. Zo kunnen naburige sectoren dezelfde naam dragen, terwijl de bebouwing er niet continu is. Zij vormen of sluiten bijgevolg bij twee verschillende kernen aan.

- De grenzen van twee woonkernen kunnen over een lange afstand naast elkaar liggen zonder dat er een verbindingsweg is. In dat geval worden ze niet gefusioneerd.

Over de fusie van reeds bestaande kernen kunnen we nog de volgende opmerking maken. Door de uitbreiding van de bebouwing komt het vrij vaak voor dat twee woonkernen er uiteindelijk slechts één vormen. In dat geval worden de kernen gefusioneerd en komt de naam van het geheel overeen met de oorspronkelijke woonkern met de grootste bevolking. Wanneer de gefuseerde kernen van vergelijkbare omvang zijn, wordt soms besloten om de twee namen samen te voegen.

Ondanks deze strikte methodologie is het bijzonder moeilijk om een uniforme benadering te handhaven voor de afbakening van woonkernen omdat er zoveel “grens”gevallen zijn. Die vaststelling heeft te maken met de zeer onsamenhangende en “ongeordende” ontwikkeling van de verstedelijking in België. Bepaalde interpretaties zijn bovendien tamelijk subjectief, bijvoorbeeld wat de drempelwaarde van 200m of de continuïteit langs twee wegen betreft. Het risico van uiteenlopende interpretaties is des te groter wanneer meerdere personen aan de analyse meewerken. In het kader van deze analyse hebben de twee onderzoekers van de SEGEFA zij aan zij gewerkt en hebben zij elkaar bij de minste aarzeling geraadpleegd. Uit de vergelijking met eerdere werken blijkt echter dat zelfs het kleinste verschil in perceptie bij de verwerking van de gegevens tot niet te verwaarlozen verschillen in de resultaten kan leiden.

1.4.3 Bijzondere gevallen: grote agglomeraties

(Figuur I.1)

Voor de grote steden is het bijzonder belangrijk om de agglomeratie duidelijk af te bakenen. In het geval van Brussel is er de kwestie van het Zoniënwoud dat al dan niet als park moet worden beschouwd. De woonkern van Overijse-Hoeilaart wordt immers alleen van de Brusselse agglomeratie gescheiden door de aanwezigheid van deze onbebouwde zone. Op sommige plaatsen vormt de Brusselse ring een vergelijkbare kunstmatige barrière. Ter illustratie wordt op kaart 1 de omvang van de Brusselse kern en de kern van Overijse-Hoeilaart getoond.

Andere grote agglomeraties riepen eveneens enkele vragen op:

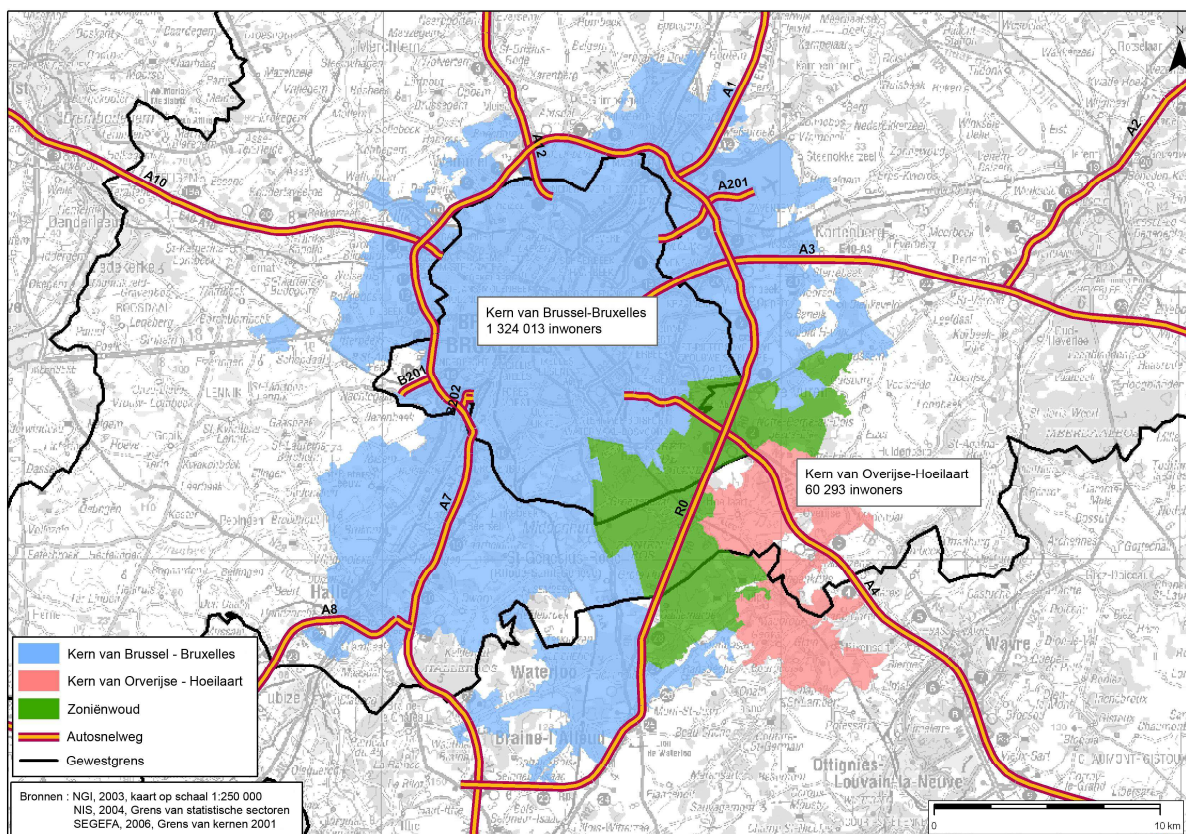
- In Gent lag de aansluiting van de havengebieden bij de rest van de agglomeratie ter discussie. Ze werden uiteindelijk met de centrale woonkern gefusioneerd.

- In Hasselt werd de fusie met Genk via het domein van Bokrijk soms overwogen. De gebruikte methodologie rechtvaardigt dat echter niet.

- De agglomeratie van Aalst bevindt zich te midden van een zeer sterk verstedelijkte zone tussen Gent, Brussel en Antwerpen. De bebouwing verspreidt er zich via onduidelijke patronen, zodat het bijzonder moeilijk is om de grenzen tussen de agglomeraties van die grote steden te bepalen. Bij een eerste analyse wilden we de agglomeratie van Aalst sterk uitbreiden. Uiteindelijk hebben we aan

de hand van de meest restrictieve criteria de uitbreiding beperkt om verdere analyses niet te beïnvloeden.

- De agglomeratie van Bergen-Borinage stelt ook een probleem door het zeer onsamenhangende karakter van de verstedelijking. Door de criteria voor aansluiting meer of minder restrictief te interpreteren, kunnen de resultaten van de analyse erg uiteenlopend zijn. In dit geval hebben we een zo maximalistisch mogelijke visie gehanteerd om de vroegere afbakening van de agglomeratie te kunnen aanhouden.

Figuur I.1: Kernen 2001 van Brussel en Overijse-Hoellaart

1.5 Problematiek in verband met de nieuwe indeling van statistische sectoren

Zoals we eerder al aanhaalden, heeft het NIS de indeling van het nationale grondgebied in statistische sectoren geactualiseerd met het oog op de verwerking van de resultaten van de enquête van 2001. Op die manier kunnen er statistieken over territoriale eenheden worden opgesteld die dichter bij de realiteit op het terrein aansluiten.

Uit de vergelijking tussen de nieuwe indeling van statistische sectoren en de uitbreiding van de verstedelijking, die voortvloeit uit de analyse om de woonkernen af te bakenen, blijkt dat de nieuwe grenzen vaak slechts gedeeltelijk met de stedelijke morfologie rekening houden. Bij de analyse van de luchtfoto's om de woonkernen af te bakenen, werden allerhande vertekeningen vastgesteld:

- De dichtbebouwde sectoren aan de rand van de woonkernen zijn vaak heterogeen. Ze bevatten over het algemeen een werkelijk dichtbebouwde woonzone, maar kunnen ook onbebouwde gebieden bevatten, vaak over een groot deel van hun oppervlakte.
- Het komt daarentegen ook voor dat grote sectoren die volgens onze criteria niet dichtbevolkt zijn (omdat de drempelwaarde voor de bevolkingsdichtheid te laag is), in werkelijkheid een reeks bebouwingen of een nieuwe compacte verkaveling aan de rand van een bestaande kern bevatten.
- Vaak komen er zogenaamde “verspreide” woonsectoren voor waar het merendeel van de woningen in werkelijkheid bij elkaar staan, bijvoorbeeld in een recente verkaveling.
- Een andere veelvoorkomende situatie waaruit het verschil tussen de indeling in sectoren en de werkelijke situatie blijkt, zijn de grenzen die in het midden door een lintbebouwing lopen waarbij slechts de helft van de bebouwing in een woonkern is opgenomen.
- Bepaalde sectoren worden door het NIS als dichtbebouwd beschouwd, maar komen in werkelijkheid niet met een dichtbebouwd gebied overeen. In dat geval worden ze in het kader van onze afbakening niet als woonkern in aanmerking genomen.
- Er zijn sectoren met dezelfde code gevonden die ruimtelijk uit twee delen bestaan, wat op het niveau van de statistische verwerking voor problemen kan zorgen.

1.6 Methodologische conclusies

(Tabel I.1 en figuur I.2)

Sinds 1970 worden Belgische agglomeraties op basis van de indeling in statistische sectoren afgebakend. In 1981 werd de afbakening van woonkernen geactualiseerd, maar de methodologie van 1970 werd daarbij behouden. In 1991 werd de afbakening van agglomeraties daarentegen niet geüpdatet en werden er voor de studie over de woonkernen in het kader van de monografieën van de volkstelling van 1991 verschillende demografische gegevens gebruikt volgens de grenzen die in 1981 werden bepaald. Voor de sociaal-economische enquête van 2001 werd de afbakening van Belgische agglomeraties door de SEGEFA opnieuw geactualiseerd. Op basis van die actualisering werd deze monografie voorbereid.

Tabel I.1 heeft betrekking op het hele land. Hij geeft het aantal woonkernen weer, evenals de oppervlakte die ze vertegenwoordigen in functie van de oude (1981) en nieuwe afbakening (2001). De nieuwe indeling telt 115 kernen minder, maar de oppervlakte is met 419 km² toegenomen. Die tweevoudige evolutie vloeit voort uit de uitbreiding en fusie van reeds bestaande kernen. Figuur I.2 geeft de woonkernen van 1981 en die van 2001 weer. De zones in het rood komen overeen met nieuwe kernen of met nieuwe delen van kernen. In 2001 is 19,3 % van de Belgische oppervlakte in een woonkern opgenomen.

Indeling	1981	2001	Vershil 2001-1981
Aantal kernen	3795	3680	- 115
Totale oppervlakte van de kernen (km ²)	5514	5933	+ 419

Tabel I.1: Aantal kernen en oppervlakten volgens de indelingen van 1981 en 2001

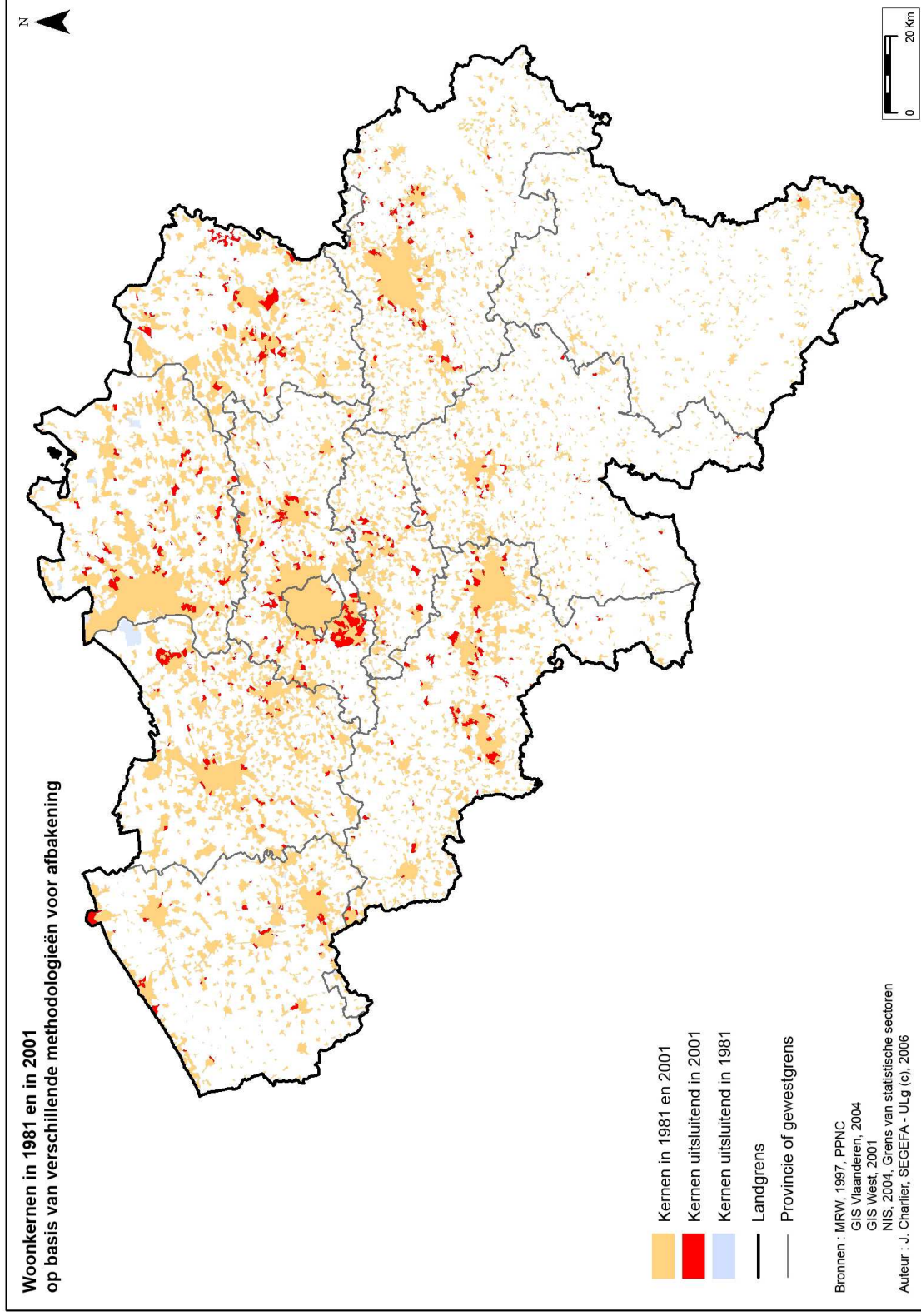
De vergelijkende analyses tussen de resultaten voor de enquête van 2001 en de gegevens van de twee volkstellingen van 1981 en 1991 blijken niet gemakkelijk, omdat er zich op het vlak van de afbakening van kernen twee methodologische evoluties hebben voorgedaan:

- De uiterste drempelwaarde voor de onderbreking van een woonkern werd veranderd.

In 1981 werd een afstand van 100 meter gehanteerd. In 2001 bedraagt die drempelwaarde echter 200 meter. Door die verandering kan de omvang (en de bevolking) van de woonkernen toenemen, onafhankelijk van elke concrete evolutie.

- De indeling van statistische sectoren werd in 2001 herzien.

Er ontstonden een duizendtal nieuwe sectoren door oude sectoren (1981-1991) op te delen en tegelijkertijd werden de grenzen van bepaalde sectoren gewijzigd.

Figuur I.2: Woonkernen in 1981 en in 2001 op basis van verschillende methodologieën voor afbakening

Uit die twee factoren blijkt dat de gekozen methodologie de mogelijkheden om de afbakening van 2001 en die van 1981 te vergelijken, beperkt. Het is zowel voor de oppervlakte als voor het bevolkingsaantal moeilijk om een onderscheid te maken tussen de invloed van de werkelijke evolutie van de verstedelijking en de invloed van de methodologische veranderingen. Niettegenstaande we de cijfers voor de afbakening van 2001 niet kunnen vergelijken met de cijfers voor de oude afbakening, blijft het interessant en mogelijk om de cijfers van de enquête 2001 binnen de in 1981 afgebakende zones te beschouwen. Vooral die mogelijkheid werd voor analyse van de evolutie benut.

2. Kwantitatieve analyse van de woonkernen per provincie en per gewest

2.1 Methodologische benadering

Over het algemeen bevinden de woonkernen zich in één enkele provincie (of één enkel gewest in het geval van Brussel-Hoofdstad) en worden bijgevolg in die provincie (of dat gewest) geteld. Soms overschrijdt een kern de grens van een naburige provincie. Wanneer een kern zich tegelijkertijd in twee provincies bevindt (of in een gewest en meerdere provincies, zoals in het geval van de kern van Brussel), wordt die in de provincie (of het gewest) geteld waar zich meer dan de helft van de totale bevolking van de kern bevindt. Die benadering is bedoeld om de centra van agglomeraties in kaart te brengen. Op die manier kan het aantal afzonderlijke woonkernen en de bijbehorende bevolking duidelijk worden bepaald.

We nemen even het voorbeeld van de kern van Brussel om de methodologische benadering te illustreren. Deze kern strekt zich veel verder uit dan de grenzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en bevindt zich daardoor ook in de provincies Vlaams- en Waals-Brabant. Volgens de bovenstaande methode wordt de woonkern van Brussel slechts één keer geteld, namelijk in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bovendien wordt de bevolking van de Brusselse kern in Vlaams- of Waals-Brabant bij de 972 898 individuen gevoegd waaruit de Brusselse kern in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat. Tot slot bestaat er slechts één woonkern “Brussel”, met centrum in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, die 1 324 013 inwoners⁸ telt.

⁸Situatie in 1991 op basis van de indeling van 1991.

2.2 Aantal woonkernen naar grootteklasse (provincies en gewesten)

2.2.1 Toestand in 1981

(Tabellen I.2 en I.3)

In 1981 telt België 3795 kernen, waarvan 2333 in Wallonië, 1461 in Vlaanderen en 1 enkele kern in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (de kern van Brussel). Van die 3795 woonkernen telt 94,3% in totaal minder dan 5000 inwoners en 75,7% minder dan 1000 inwoners. Er bestaan slechts 101 kernen met meer dan 10 000 inwoners, ofwel 2,7% van alle woonkernen.

Er zijn enkele regionale verschillen: Wallonië telt meer kleine kernen (70,5% van de kernen met minder dan 1000 inwoners bevindt zich op Waals grondgebied), terwijl Vlaanderen wordt gekenmerkt door een belangrijk aandeel middelgrote kernen (65,8% van de kernen tussen 1000 en 10 000 inwoners), evenals kleine en middelgrote steden (75,3% van alle kernen tussen 10 000 en 50 000 inwoners).

Er is ook een duidelijk onevenwicht voor woonkernen tussen 50 000 en 100 000 inwoners. Van dergelijke kernen bevinden er zich 6 aan Vlaamse zijde (Aalst, Genk, Kortrijk, Leuven, Mechelen en Oostende) en 3 aan Waalse zijde (La Louvière, Namen en Verviers).

Wat de grote agglomeraties betreft, is er een evenwicht tussen de twee voornaamste gewesten van het koninkrijk. Zo tellen Wallonië en Vlaanderen elk 3 agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners (Charleroi, Luik en Bergen in Wallonië; Antwerpen, Gent en Brugge in Vlaanderen).

De gemiddelde bevolking in de kernen verschilt ook naargelang het gewest: 1221 inwoners per kern in Wallonië tegenover 3107 in Vlaanderen. Tot slot onthouden we nog dat de Waalse woonkernen talrijker en dunner bevolkt zijn, terwijl de Vlaamse woonkernen duidelijk minder talrijk en dichter bevolkt zijn.

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal aantal kernen	Bevolkings- aantal	Aantal inwoners per kern	Index grootte (Rijk = 100)
Antwerpen	1	1	4	11	27	87	124	255	1 420 701	5571	243
West-Vlaanderen	1	2	4	9	14	91	201	322	913 834	2838	124
Oost-Vlaanderen	1	1	3	20	19	106	204	354	1 127 204	3184	139
Limburg	0	1	2	7	15	95	179	298	582 432	1954	85
Vlaams-Brabant	0	1	2	2	17	71	139	232	494 848	2133	93
Vlaanderen	3	6	15	49	92	450	847	1461	4 539 019	3107	136
Waals-Brabant	0	0	1	4	1	33	142	181	205 141	1133	49
Henegouwen	2	1	3	5	13	86	380	490	1 159 122	2366	103
Luik	1	1	0	4	7	60	487	560	912 133	1629	71
Luxemburg	0	0	0	2	3	30	501	536	203 827	380	17
Namen	0	1	1	1	3	46	514	566	368 144	650	28
Wallonië	3	3	5	16	27	255	2024	2333	2 848 367	1221	53
Brussel-Hoofdstad	1	0	0	0	0	0	0	1	1 302 032	1 302 032	56 865
België	7	9	20	65	119	705	2871	3795	8 689 418	2290	100

De bevolking in de woonkernen werd berekend aan de hand van de methode uit punt 3.1. Ze is dus niet gelijk aan de som van de bevolking van de verschillende woonkernen per provincie (of gewest).

Concreet gezien betekent dit dat de bevolking voor de woonkern van Brussel gelijk is aan 1 302 032, terwijl de som van de bevolking die in de kern "Brussel" binnen het Brussels Gewest leeft 995 909 bedraagt.

Table 1.2: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (absolute waarden)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	1,6	4,3	10,6	34,1	48,6	100
West-Vlaanderen	0,3	0,6	1,2	2,8	4,3	28,3	62,4	100
Oost-Vlaanderen	0,3	0,3	0,8	5,6	5,4	29,9	57,6	100
Limburg	0,0	0,3	0,7	2,3	5,0	31,9	60,1	100
Vlaams-Brabant	0,0	0,4	0,9	0,9	7,3	30,6	59,9	100
Vlaanderen	0,2	0,4	1,0	3,4	6,3	30,8	58,0	100
Waals-Brabant	0,0	0,0	0,6	2,2	0,6	18,2	78,5	100
Henegouwen	0,4	0,2	0,6	1,0	2,7	17,6	77,6	100
Luik	0,2	0,2	0,0	0,7	1,3	10,7	87,0	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	5,6	93,5	100
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,5	8,1	90,8	100
Wallonië	0,1	0,1	0,2	0,7	1,2	10,9	86,8	100
Brussel-Hoofdstad	100	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
België	0,2	0,2	0,5	1,7	3,1	18,6	75,7	100

Tabel I.3: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (relatieve waarden)

2.2.2 Toestand in 1991

(Tabellen I.4 en I.5)

Tussen 1981 en 1991 werd de afbakening van de woonkernen niet herzien. Het land telt bijgevolg voor de twee laatste volkstellingen een identiek aantal kernen, namelijk 3795 in totaal. Het aantal kernen per provincie en per gewest is eveneens ongewijzigd gebleven.

Niettegenstaande er in het decennium 1981-1991 geen radicale veranderingen plaatsgrepen in de verdeling van de woonkernen, kunnen er toch enkele verschillen worden opgemerkt: op nationaal niveau vermindert het aantal kernen van minder dan 1000 inwoners (30 eenheden) ten voordele van de kernen van 1000 tot 5000 inwoners. Bovendien neemt het aantal kernen met 5000 tot 10 000 inwoners met 4 eenheden toe. De klasse met woonkernen van 20 000 tot 50 000 inwoners registreerde een toename van 2 eenheden (Nijvel en Ottignies).

Er bestaan regionale verschillen bij de vermindering van het aantal kleine kernen. In Vlaanderen is de vermindering van het aantal kernen van minder dan 1000 inwoners ten voordele van de kernen van de hogere klasse (van 1000 tot 5000 inwoners) groter (2,7%) dan in Wallonië (0,3%).

Wat de gemiddelde bevolking van de kernen betreft, is het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië iets groter geworden in de loop van het decennium 1981-1991. In 1991 bedroeg de gemiddelde omvang van de Waalse kernen 1209 inwoners tegenover 3154 in Vlaanderen.

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal aantal kernen	Bevolkings- aantal	Aantal inwoners per kern	Index grootte (Rijk = 100)
Antwerpen	1	1	4	13	28	89	119	255	1 436 730	5634	246
West-Vlaanderen	1	2	4	8	18	91	198	322	934 196	2901	127
Oost-Vlaanderen	1	1	3	19	21	110	199	354	1 118 072	3158	138
Limburg	0	1	2	7	14	96	178	298	602 824	2023	88
Vlaams-Brabant	0	1	2	4	15	80	130	232	515 823	2223	97
Vlaanderen	3	6	15	51	96	466	824	1461	4 607 645	3154	138
Waals-Brabant	0	0	3	2	1	34	141	181	222 352	1228	54
Henegouwen	2	1	3	5	12	90	377	490	1 122 314	2290	100
Luik	1	1	0	4	8	62	484	560	891 563	1592	70
Luxemburg	0	0	0	2	3	28	503	536	210 135	392	17
Namen	0	1	1	1	3	48	512	566	374 748	662	29
Wallonië	3	3	7	14	27	262	2017	2333	2 821 112	1209	53
Brussel-Hoofdstad	1	0	0	0	0	0	0	1	1 263 368	1263 368	55 159
België	7	9	22	65	123	728	2841	3795	8 692 125	2290	100

De bevolking in de woonkernen werd berekend aan de hand van de methode uit punt 3.1. Ze is dus niet gelijk aan de som van de bevolkingen in de verschillende woonkernen per provincie (of gewest).

Tabel I.4: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (absolute waarden)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	1,6	5,1	11,0	34,9	46,7	100
West-Vlaanderen	0,3	0,6	1,2	2,5	5,6	28,3	61,5	100
Oost-Vlaanderen	0,3	0,3	0,8	5,4	5,9	31,1	56,2	100
Limburg	0,0	0,3	0,7	2,3	4,7	32,2	59,7	100
Vlaams-Brabant	0,0	0,4	0,9	1,7	6,5	34,5	56,0	100
Vlaanderen	0,2	0,4	1,0	3,5	6,6	31,9	56,4	100
Waals-Brabant	0,0	0,0	1,7	1,1	0,6	18,8	77,9	100
Henegouwen	0,4	0,2	0,6	1,0	2,4	18,4	76,9	100
Luik	0,2	0,2	0,0	0,7	1,4	11,1	86,4	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	5,2	93,8	100
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,5	8,5	90,5	100
Wallonië	0,1	0,1	0,3	0,6	1,2	11,2	86,5	100
Brussel-Hoofdstad	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
België	0,2	0,2	0,6	1,7	3,2	19,2	74,9	100

Tabel I.5: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (relatieve waarden)

2.2.3 Toestand in 2001

De toestand in 2001 werd op twee manieren geanalyseerd, enerzijds op basis van de oude afbakening (1981-1991) en anderzijds op basis van de nieuwe afbakening (2001).

Op basis van de afbakening van 1981

(Tabellen I.6, I.7 en I.8)

Wanneer we de oude afbakening gebruiken, bestaan er in 2001 nog steeds 3795 kernen. Voor 73,7% van de woonkernen bedraagt de bevolking minder dan 1000 inwoners. Slechts 2,7% van het totale aantal kernen telt meer dan 10 000 inwoners.

In vergelijking met 1991 is het aantal zeer kleine kernen met 43 eenheden afgenomen. Op regionaal gebied vertaalt dat zich in een vermindering met 3,3% in Vlaanderen en met 0,8% in Wallonië ten voordele van de hogere klasse (+ 16 eenheden in Vlaanderen en + 15 eenheden in Wallonië voor de woonkernen van 1000 tot 5000 inwoners). Het aantal kernen tussen 5000 en 10 000 inwoners neemt eveneens met 10 eenheden toe, allemaal op het Vlaamse grondgebied.

Het aantal woonkernen met in totaal 10 000 tot 20 000 inwoners neemt af (- 4 eenheden, waarvan 3 in Vlaanderen) ten voordele van de hogere klasse (van 20 000 en 50 000 inwoners) die met 5 eenheden toeneemt (waarvan 4 in Vlaanderen).

Het aantal grote stedelijke agglomeraties blijft onveranderd: 3 in Wallonië (Charleroi, Luik, Bergen), 3 in Vlaanderen (Antwerpen, Brugge, Gent) en 1 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Brussel).

De gemiddelde grootte van de Vlaamse kernen nam in 2001 nog toe: 3250 inwoners per kern (ofwel een toename met 3,0% ten opzichte van 1991). In Wallonië nam de gemiddelde waarde eveneens toe, maar in mindere mate (1228 inwoners per kern in 2001, ofwel 1,6% in tien jaar).

Zoals uit tabel I.6 blijkt, liggen de veranderingen in de verdeling van het aantal kernen per klasse die in de loop van het decennium 1991-2001 werden vastgesteld, in de lijn van wat tussen 1981 en 1991 werd waargenomen.

Toename	Stationair	Afname
De klasse van 20 000 tot 50 000 inwoners (+ 2 eenheden tussen 1981 en 1991, en + 5 eenheden tussen 1991 en 2001). De klasse van 5000 tot 10 000 inwoners (+ 4 eenheden tussen 1981 en 1991, en + 10 eenheden tussen 1991 en 2001). De klasse van 1000 tot 5000 inwoners (+ 23 eenheden en + 31 eenheden).	De klassen van meer dan 50 000 inwoners: 7 kernen van meer dan 100 000 inwoners en 9 van 50 000 tot 100 000 inwoners (onveranderde toestand in 1981, 1991 en 2001).	De klasse tussen 10 000 en 20 000 inwoners (- 4 eenheden in 20 jaar). De klasse van minder dan 1000 inwoners: - 30 eenheden tussen 1981 en 1991, en - 43 eenheden in de loop van decennium 1991-2001.

Tabel I.6: Evolutie van de kernen per grootteklasse tussen 1981 en 2001

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal aantal kernen	Bevolkings- aantal	Aantal inwoners per kern	Index grootte (Rijk = 100)
Antwerpen	1	1	5	12	31	95	110	255	1 468 035	5757,0	245,2
West-Vlaanderen	1	2	4	9	19	94	193	322	952 674	2958,6	126,0
Oost-Vlaanderen	1	1	5	17	23	112	195	354	1 140 548	3221,9	137,2
Limburg	0	1	3	6	17	98	173	298	642 916	2157,4	91,9
Vlaams-Brabant	0	1	2	4	16	83	126	232	544 260	2345,9	99,9
Vlaanderen	3	6	19	48	106	482	797	1461	4 748 433	3250,1	138,4
Waals-Brabant	0	0	3	2	1	41	134	181	242 288	1338,6	57,0
Henegouwen	2	1	3	5	13	91	375	490	1 118 351	2282,3	97,2
Luik	1	1	1	3	7	68	478	559	893 508	1598,4	68,1
Luxemburg	0	0	0	2	3	28	503	536	220 409	411,2	17,5
Namen	0	1	1	1	3	49	511	566	389 516	688,2	29,3
Wallonië	3	3	8	13	27	277	2001	2332	2 864 072	1228,2	52,3
Brussel-Hoofdstad	1	0	0	0	0	0	0	1	1 297 066	1297066,0	55233,5
België	7	9	27	61	133	759	2798	3795	8 909 571	2348,3	100,0

De bevolking in de woonkernen werd berekend aan de hand van de methode uit punt 3.1. Ze is dus niet gelijk aan de som van de bevolking van de verschillende woonkernen per provincie (of gewest).

Tabel I.7: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 1981)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	2,0	4,7	12,2	37,3	43,1	100
West-Vlaanderen	0,3	0,6	1,2	2,8	5,9	29,2	59,9	100
Oost-Vlaanderen	0,3	0,3	1,4	4,8	6,5	31,6	55,1	100
Limburg	0,0	0,3	1,0	2,0	5,7	32,9	58,1	100
Vlaams-Brabant	0,0	0,4	0,9	1,7	6,9	35,8	54,3	100
Vlaanderen	0,2	0,4	1,3	3,3	7,3	33,0	54,6	100
Waals-Brabant	0,0	0,0	1,7	1,1	0,6	22,7	74,0	100
Henegouwen	0,4	0,2	0,6	1,0	2,7	18,6	76,5	100
Luik	0,2	0,2	0,2	0,5	1,3	12,2	85,5	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,6	5,2	93,8	100
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,5	8,7	90,3	100
Wallonië	0,1	0,1	0,3	0,6	1,2	11,9	85,8	100
Brussel-Hoofdstad	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
België	0,2	0,2	0,7	1,6	3,5	20,0	73,7	100

Tabel I.8: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 1981)

Op basis van de nieuwe afbakening

(Tabellen I.9 en I.10)

We wijzen er nogmaals op dat de afbakening van kernen in 2001 werd geactualiseerd. De resultaten in dit deel werden verkregen door toepassing van die nieuwe afbakening. Deze resultaten liggen in de buurt van de resultaten die op basis van de oude afbakening werden verkregen. Bijgevolg heeft de verandering van methodologie de verdeling van het aantal woonkernen per klasse niet opeens ingrijpend gewijzigd.

Op basis van de nieuwe indeling telt België 3680 woonkernen. Zoals al eerder is gebleken, heeft de actualisering een toename van de gemiddelde grootte van de kernen tot gevolg, met name door de fusie van bepaalde kernen die voortaan aaneensluiten en door een daling van het aantal kernen (afname met 115 kernen). De 3680 kernen van 2001 worden als volgt verdeeld: 2269 in Wallonië, 1410 in Vlaanderen en 1 kern in Brussel. Van die 3680 kernen telt 73,5% in totaal minder dan 1000 inwoners, terwijl slechts 3% van alle kernen meer dan 10 000 inwoners heeft.

Op regionaal niveau telt Wallonië meer kleine kernen (71,3% van de kernen met minder dan 1000 inwoners bevindt zich op Waals grondgebied), terwijl Vlaanderen wordt gekenmerkt door een groter aantal kernen van meer dan 1000 inwoners. Die ongelijkheid tekent zich voornamelijk af voor de kernen van 5000 tot 100 000 inwoners: de verhouding tussen het aantal Vlaamse kernen en het aantal Waalse kernen voor de verschillende klassen tussen 5000 en 100 000 inwoners is nog steeds gelijk aan of groter dan 2. We merken ook op dat de agglomeraties met minder dan 1000 inwoners goed zijn voor 85,0% van de Waalse kernen en 55,0% van de Vlaamse kernen.

De gemiddelde grootte van de kernen bedraagt 3418 inwoners in Vlaanderen en 1312 inwoners in Wallonië. Die cijfers zijn vergelijkbaar met de gemiddelden die op basis van de oude afbakening werden bepaald: 3250 inwoners per Vlaamse kern en 1228 inwoners per Waalse kern.

In 2001 waren er 9 kernen met een bevolking tussen 50 000 en 100 000 inwoners: 6 in Vlaanderen (Aalst, Genk, Hasselt, Mechelen, Oostende en Sint-Niklaas) en 3 in Wallonië (Namen, Overijse-Hoeilaart⁹ en Verviers).

Het aantal kernen van meer dan 100 000 inwoners is op zijn beurt met 3 eenheden toegenomen door de nieuwe afbakening toe te passen. Bij de 7 kernen die al bij de volkstellingen van 1981 en 1991 bestonden (Antwerpen, Brugge, Brussel, Charleroi, Gent, Luik en Bergen), worden de kernen van Kortrijk, La Louvière en Leuven gevoegd.

⁹De kern Overijse-Hoeilaart bevindt zich op Waals en Vlaams grondgebied. We tellen 30 895 inwoners in Wallonië en 29 398 in Vlaanderen. Door de gekozen methode toe te passen, wordt de kern Overijse-Hoeilaart beschouwd als een Waalse kern, gelegen in Waals-Brabant, die 60 293 inwoners telt (30 895 + 29 398).

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal aantal kernen	Bevolkings- aantal	Aantal inwoners per kern	Index grootte (Rijk = 100)
Antwerpen	1	1	6	12	28	89	102	239	1 495 456	6257,1	252,5
West-Vlaanderen	2	1	5	7	19	94	187	315	959 185	3045,0	122,9
Oost-Vlaanderen	1	2	6	16	18	101	188	332	1 174 566	3537,8	142,8
Limburg	0	2	2	7	15	104	161	291	674 854	2319,1	93,6
Vlaams-Brabant	1	0	2	5	15	72	138	233	514 656	2208,8	89,1
Vlaanderen	5	6	21	47	95	460	776	1410	4 818 717	3417,5	137,9
Waals-Brabant	0	1	3	1	1	41	124	171	293 136	1714,2	69,2
Henegouwen	3	0	3	6	15	92	364	483	1 152 519	2386,2	96,3
Luik	1	1	1	4	8	70	452	537	914 156	1702,3	68,7
Luxemburg	0	0	0	2	4	27	497	530	220 949	416,9	16,8
Namen	0	1	1	1	4	49	492	548	396 785	724,1	29,2
Wallonië	4	3	8	14	32	279	1929	2269	2 977 545	1312,3	52,9
Brussel-Hoofdstad	1	0	0	0	0	0	0	1	1 324 013	1324013,0	53423,5
België	10	9	29	61	127	739	2705	3680	9 120 275	2478,3	100,0

De bevolking in de woonkernen werd berekend aan de hand van de methode uit punt 3.1. Ze is dus niet gelijk aan de som van de bevolking van de verschillende woonkernen per provincie (of gewest).

Tabel I.9: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 2001)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Totaal kernen
Antwerpen	0,4	0,4	2,5	5,0	11,7	37,2	42,7	100
West-Vlaanderen	0,6	0,3	1,6	2,2	6,0	29,8	59,4	100
Oost-Vlaanderen	0,3	0,6	1,8	4,8	5,4	30,4	56,6	100
Limburg	0,0	0,7	0,7	2,4	5,2	35,7	55,3	100
Vlaams-Brabant	0,4	0,0	0,9	2,1	6,4	30,9	59,2	100
Vlaanderen	0,4	0,4	1,5	3,3	6,7	32,6	55,0	100
Waals-Brabant	0,0	0,6	1,8	0,6	0,6	24,0	72,5	100
Henegouwen	0,6	0,0	0,6	1,2	3,1	19,0	75,4	100
Luik	0,2	0,2	0,2	0,7	1,5	13,0	84,2	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	0,4	0,8	5,1	93,8	100
Namen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,7	8,9	89,8	100
Wallonië	0,2	0,1	0,4	0,6	1,4	12,3	85,0	100
Brussel-Hoofdstad	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100
België	0,3	0,2	0,8	1,7	3,5	20,1	73,5	100

Tabel I.10: Woonkernen naar grootteklassen van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 2001)

2.3 Bevolkingsaantal naar grootteklasse van de woonkernen (provincies en gewesten)

In dit deel van de studie worden voor de resultaten van de volkstelling van 1981 en 1991 enkel de grote tendensen per administratief gewest behandeld. Voor de volkstelling van 2001 wordt de analyse doorgevoerd tot op provinciaal niveau. De bevolkingsgegevens 2001 komen uit de sociaal-economische enquête van het NIS en dateren van 1 oktober 2001.

We hebben de resultaten in de tabellen verkregen door de methode uit punt 2.1 toe te passen. In die tabellen vindt u tevens drie bijkomende kolommen: het werkelijke bevolkingsaantal per provincie dat in een woonkern leeft, de zogenaamde “verspreide” bewoning en tot slot de “niet-lokaliseerbare inwoners¹⁰”.

2.3.1 Toestand in 1981

(Tabellen I.11 en I.12)

In 1981 werden er in België 9 848 647 inwoners geteld: 57,2% woont in Vlaanderen, 32,7% in Wallonië en de resterende 10,1% in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Van dat totale aantal inwoners leeft 88,2% in een woonkern, 11,6% buiten een woonkern en kan 0,1% niet gelokaliseerd worden. De woonkernen van meer dan 100 000 inwoners huisvesten ongeveer een derde van de totale bevolking van het land (32,9% om precies te zijn). Deze klasse telt het meeste inwoners. We merken op dat van alle inwoners die in een woonkern leven er 37,3% in een kern van meer dan 100 000 inwoners woont. Vervolgens komt de klasse “tussen 1000 en 5000 inwoners” die 14,9% van de totale bevolking van het land telt.

Wanneer we de relatieve waarden bekijken, stellen we vast dat de verdeling van de bevolking in Wallonië en Vlaanderen verschilt. In de grote Waalse kernen van meer dan 100 000 inwoners treffen we 29,5% van de Waalse bevolking aan, terwijl de grote Vlaamse kernen slechts 17,6% van de Vlaamse bevolking tellen. We zien dat bijvoorbeeld in de provincie Luik bijna één inwoner op twee in de woonkern van Luik woont. In Vlaanderen tellen de kernen van 1000 tot 50 000 inwoners een groter bevolkingsaantal dan in Wallonië (48,9% tegenover 33,6%).

Wanneer we de kolom “Aantal inwoners van een kern per provincie (gewest)” vergelijken, zien we dat Vlaanderen en Wallonië lagere waarden hebben voor de kolom “Bevolkingsaantal”. Dat is te wijten aan de grote “afname” in Vlaams- en Waals-Brabant. De Vlaamse en Waalse bevolkingsaantallen voor de kern van Brussel werden daar immers afgetrokken en bij de bevolking van de kern van Brussel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gevoegd. Zo bedraagt de toename van het bevolkingsaantal van de woonkern van Brussel, met het Brussels Gewest, als centrum 306 123 personen. Daarvan woont 84,2% in Vlaams-Brabant. De relatieve waarden in tabel I.12 tonen bovendien dat de verliezen in Vlaanderen groter zijn dan in Wallonië (verlies van 4,2% voor de Vlaamse bevolking en van 1,9% in Wallonië). Die verliezen komen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest “ten goede”, waar er een kunstmatige demografische toename van 30,7% wordt opgetekend.

¹⁰De gegevens van de volkstellingen en de enquête van het NIS vertonen op subgemeentelijk niveau een beperkt aantal niet-lokaliseerbare inwoners. Voor elke provincie bestaat er bijgevolg een niet-lokaliseerbaar bevolkingsaantal dat noch bij de bevolking in een woonkern, noch bij de bevolking buiten een woonkern kan worden gerekend.

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkingsaantal	Winst	Verlies	Aantal inwoners		Niet-lokaliserbare bevolking	Totale bevolking
											van een kern	in verspreide bewoning		
Per provincie en/of gewest														
Antwerpen	653385	77858	116291	153288	176079	193894	49906	1420701	1043	3751	1423409	143870	2597	1569876
West-Vlaanderen	106551	167494	112426	130422	93143	222281	81517	913834	7182	2016	908668	168379	2206	1079253
Oost-Vlaanderen	228677	62491	89941	303322	121210	232631	88932	1127204	3882	406	1123728	204322	3142	1331192
Limburg	0	55323	71124	102085	94735	180018	79147	582432	389	441	582484	132243	2161	716888
Vlaams-Brabant	0	77229	65157	22702	126208	145582	57970	494848	19394	263013	738467	193581	872	932920
Vlaanderen	988613	440395	454939	711819	611375	974406	357472	4539019	31890	269627	4776756	842395	10978	5630129
Waals-Brabant	0	0	21274	62093	6572	63792	51410	205141	141		268818	22134	57	291009
Henegouwen	474984	99746	116571	65398	100183	169609	132631	1159122	3427	8530	1164225	136015	1237	1301477
Luik	476279	69602	0	53907	48828	118989	144528	912133	114	389	912408	85838	1167	999413
Luxemburg	0	0	0	29584	18786	54901	100556	203827	0	114	203941	17485	500	221926
Namen	0	78121	31683	11543	21973	84506	140318	368144	1561	778	367361	39684	355	407400
Wallonië	951263	247469	169528	222525	196342	491797	569443	2848367	5243	9811	2916753	301156	3316	3221225
Brussel-Hoofdstad	1302032	0	0	0	0	0	0	1302032	306123	0	995909	1147	237	997293
België	3241908	687864	624467	934344	807717	1466203	926915	8689418	343256	279438	8689418	1144698	14531	9848647

Het "bevolkingsaantal" stemt niet overeen met het "aantal inwoners van een kern (per provincie of gewest)". Om het "bevolkingsaantal" te bepalen, werd de methodologie van punt 3.1 gebruikt.

Bijgevolg telt het Brussels Gewest in 1981 1 302 032 inwoners. Dat resultaat stemt niet overeen met het "aantal inwoners van een kern (per provincie of gewest)".

Op basis van de administratieve indeling telt de kern "Brussel" 995 909 inwoners.

Het aantal inwoners van een kern per provincie (of gewest) + toename - afname = bevolkingsaantal.

De "totale bevolking" (het totale aantal inwoners per provincie of gewest) stemt overeen met de som van de drie voorlaatste kolommen.

Table 1.11: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (absolute waarden)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkingsaantal	Aantal inwoners van een kern	Bevolking in		Totaal
										in	verspreide bewoning	
										Per provincie en/of gewest		
Antwerpen	41,6	5,0	7,4	9,8	11,2	12,4	3,2	90,5	90,7	9,2	0,2	100
West-Vlaanderen	9,9	15,5	10,4	12,1	8,6	20,6	7,6	84,7	84,2	15,6	0,2	100
Oost-Vlaanderen	17,2	4,7	6,8	22,8	9,1	17,5	6,7	84,7	84,4	15,3	0,2	100
Limburg	0,0	7,7	9,9	14,2	13,2	25,1	11,0	81,2	81,3	18,4	0,3	100
Vlaams-Brabant	0,0	8,3	7,0	2,4	13,5	15,6	6,2	53,0	79,2	20,8	0,1	100
Vlaanderen	17,6	7,8	8,1	12,6	10,9	17,3	6,3	80,6	84,8	15,0	0,2	100
Waals-Brabant	0,0	0,0	7,3	21,3	2,3	21,9	17,7	70,5	92,4	7,6	0,0	100
Henegouwen	36,5	7,7	9,0	5,0	7,7	13,0	10,2	89,1	89,5	10,5	0,1	100
Luik	47,7	7,0	0,0	5,4	4,9	11,9	14,5	91,3	91,3	8,6	0,1	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	13,3	8,5	24,7	45,3	91,8	91,9	7,9	0,2	100
Namen	0,0	19,2	7,8	2,8	5,4	20,7	34,4	90,4	90,2	9,7	0,1	100
Wallonië	29,5	7,7	5,3	6,9	6,1	15,3	17,7	88,4	90,5	9,3	0,1	100
Brussel-Hoofdstad	130,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	130,6	99,9	0,1	0,0	100
België	32,9	7,0	6,3	9,5	8,2	14,9	9,4	88,2	88,2	11,6	0,1	100

Tabel I.12: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1981 (relatieve waarden)

De bewoning “buiten een kern” of verspreide bewoning komt vaker voor in Vlaanderen dan in Wallonië: de overeenkomstige waarde bedraagt 15,0% in het noorden en 9,3% in het zuiden van het land. Ook op provinciaal niveau merken we grote verschillen. van 7,6% in Waals-Brabant tot 20,8% in Vlaams-Brabant.

2.3.2 Toestand in 1991

(Tabellen I.13 en I.14)

In 1991 werden er 9 978 681 inwoners op het nationaal grondgebied geteld. Het gaat hier om een toename met 130 034 personen ten opzichte van 1981, wat overeenstemt met een relatieve stijging van 1,3%. Toch is het aantal inwoners in een woonkern slechts met 2707 eenheden toegenomen (ofwel een beperkte stijging van 0,03%). De toename van het bevolkingsaantal heeft zich bijgevolg vooral buiten de woonkernen voorgedaan. In het hele land bedraagt de toename voor de verspreide bewoning 117 421 eenheden, ofwel een relatieve stijging van 10,3% in tien jaar. Voor Vlaanderen en Wallonië bedraagt de absolute groei van de verspreide bewoning respectievelijk + 68 105 en + 49 454 eenheden. Die aanzienlijke toename van bewoning “buiten een kern” kan hoofdzakelijk worden verklaard doordat de grenzen van de woonkernen tussen 1981 en 1991 niet werden geactualiseerd.

In 1991 woont 87,1% van de bevolking in een woonkern, terwijl de resterende 12,9% deel uitmaakt van de verspreide of niet-lokaliseerbare bewoning. Net als in 1981 bevatten de klassen “van 1000 tot 5000 inwoners” en “meer dan 100 000 inwoners” op nationaal niveau het grootste bevolkingsaantal. Het bevolkingsaandeel dat in kernen van meer dan 100 000 inwoners leeft, is iets gekrompen ten opzichte van de toestand in 1981 en daalt van 32,9 tot 31,2%. In absolute waarden komt dat overeen met een tamelijk grote daling van 123 833 inwoners. Dat cijfer is een perfecte illustratie van het fenomeen van de leegloop van grote stadscentra.

Het aantal inwoners in middelgrote steden (van 50 000 tot 100 000 inwoners), evenals in kleine steden (van 10 000 tot 20 000 inwoners) neemt eveneens af. Die afname is ten voordele van andere klassen: + 7,3% voor de kernen van 20 000 tot 50 000 inwoners, + 5,5% voor de klasse van 5000 tot 10 000 inwoners, + 3,5% voor de kernen van 1000 tot 5000 inwoners en + 1,0% voor de heel kleine kernen. Alhoewel het aantal inwoners in sommige klassen aanzienlijk is toegenomen, zijn de relatieve waarden echter niet erg veranderd sinds 1981.

Op regionaal niveau worden er enkele verschillen ten opzichte van de toestand in 1981 opgemerkt: in Vlaanderen is het bevolkingsaantal in zeer kleine kernen (minder dan 1000 inwoners) en in de gemiddelde en grote steden (kernen van meer dan 20 000 inwoners) afgenomen ten voordele van de kleine en middelgrote kernen (van 1000 tot 20 000 inwoners). In relatieve waarden gaat het bevolkingsaantal in Wallonië in alle klassen achteruit, met uitzondering van de kernen met minder dan 5000 inwoners en die van 20 000 tot 50 000 inwoners. In beide gewesten neemt het bevolkingsaandeel dat in een kern leeft af, van 84,8% tot 84,0% in Vlaanderen en van 90,5% tot 88,9% in Wallonië.

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkingsaantal	Winst	Verlies	Aantal inwoners van een kern	Bevolking in verspreide bewoning	Niet lokaliserbare bevolking	Totale bevolking
Antwerpen	632360	75514	117701	181771	182800	197257	49327	1436730	1003	3754	1439481	161794	3892	1605167
West-Vlaanderen	105402	166782	113771	123049	126932	218594	79666	934196	6896	1891	929191	174754	2884	1106829
Oost-Vlaanderen	219723	59585	91672	287274	139691	234715	85412	1118072	3817	388	1114643	218612	2538	1335793
Limburg	0	54846	71743	104574	95179	196099	80383	602824	413	367	602778	146119	1538	750435
Vlaams-Brabant	0	76914	66842	44079	111744	165199	51045	515823	20261	264841	760403	209221	1077	970701
Vlaanderen	957485	433641	461729	740747	656346	1011864	345833	4607645	32390	271241	4846496	910500	11929	5768925
Waals-Brabant	0	0	64322	25032	7590	69538	55870	222352	234	68884	291002	29623	519	321144
Henegouwen	448005	96854	112859	64085	93170	174952	132389	1122314	3320	8126	1127120	145971	5700	1278791
Luik	449217	66354	0	53674	54144	120311	147863	891563	119	413	891857	105001	2788	999646
Luxemburg	0	0	0	29243	18360	53376	109156	210135	0	119	210254	21688	871	232813
Namen	0	76811	30928	11560	22289	88196	144964	374748	1342	864	374270	48331	716	423317
Wallonië	897222	240019	208109	183594	195553	506373	590242	2821112	5015	78406	2894503	350614	10594	3255711
Brussel- Hoofdstad	1263368	0	0	0	0	0	0	1263368	312242	0	951126	1005	1914	954045
België	3118075	673660	669838	924341	851899	1518237	936075	8692125	349647	349647	8692125	1262119	24437	9978681

Zie voetnoot p. 33

Tabel I.13: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (absolute waarden)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5 000 tot 10 000	Van 1 000 tot 5 000	Minder dan 1000	Bevolkingsaantal	Aantal inwoners van een kern	Bevolking in verspreide bewoning	Niet lokaliseerbare bevolking		Totaal
											Per provincie en/of gewest		
Antwerpen	39,4	4,7	7,3	11,3	11,4	12,3	3,1	89,5	89,7	10,1	0,2	100	
West-Vlaanderen	9,5	15,1	10,3	11,1	11,5	19,7	7,2	84,4	84,0	15,8	0,3	100	
Oost-Vlaanderen	16,4	4,5	6,9	21,5	10,5	17,6	6,4	83,7	83,4	16,4	0,2	100	
Limburg	0,0	7,3	9,6	13,9	12,7	26,1	10,7	80,3	80,3	19,5	0,2	100	
Vlaams-Brabant	0,0	7,9	6,9	4,5	11,5	17,0	5,3	53,1	78,3	21,6	0,1	100	
Vlaanderen	16,6	7,5	8,0	12,8	11,4	17,5	6,0	79,9	84,0	15,8	0,2	100	
Waals-Brabant	0,0	0,0	20,0	7,8	2,4	21,7	17,4	69,2	90,6	9,2	0,2	100	
Henegouwen	35,0	7,6	8,8	5,0	7,3	13,7	10,4	87,8	88,1	11,4	0,4	100	
Luik	44,9	6,6	0,0	5,4	5,4	12,0	14,8	89,2	89,2	10,5	0,3	100	
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	12,6	7,9	22,9	46,9	90,3	90,3	9,3	0,4	100	
Namen	0,0	18,1	7,3	2,7	5,3	20,8	34,2	88,5	88,4	11,4	0,2	100	
Wallonië	27,6	7,4	6,4	5,6	6,0	15,6	18,1	86,7	88,9	10,8	0,3	100	
Brussel-Hoofdstad	132,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	132,4	99,7	0,1	0,2	100	
België	31,2	6,8	6,7	9,3	8,5	15,2	9,4	87,1	87,1	12,6	0,2	100	

Tabel I.14: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 1991 (relatieve waarden)

2.3.3 Toestand in 2001

Op basis van de afbakening van 1981

(Tabellen I.15, I.16, I.17 en I.18)

In 2001 telt ons land 10 296 350 inwoners. De groei sinds 1991 bedraagt 3,2%. De inwoners worden als volgt verdeeld: 58,0% in Vlaanderen, 32,6% in Wallonië en 9,4% in Brussel. Van het totale aantal inwoners die in 2001 werden geteld, leeft er 13,5% in een bewoning buiten een kern en 0,003% in een niet-lokaliseerbare bewoning. Bijgevolg leeft 86,5% in een woonkern.

	Meer dan 50 000	Van 10 000 tot 50 000	Van 1000 tot 10 000	Minder dan 1000	Verspreide bewoning	Totaal	Bevolking 2001
Vlaanderen	1 368 495	1 248 051	1 792 153	339 734	969 174	5 717 607	5 968 074
Wallonië	1 112 623	395 508	736 616	619 325	412 975	3 277 047	3 354 711

Tabel I.15: Aantal inwoners in de woonkernen naar belangrijkste grootteklassen (absolute waarden)

	Meer dan 50 000 (%)	Van 10 000 tot 50 000 (%)	Van 1000 tot 10 000 (%)	Minder dan 1000 (%)	Verspreide bewoning (%)	Totaal (%)	Bevolking 2001 (%)
Vlaanderen	22,9	20,9	30,0	5,7	16,2	95,8	100,0
Wallonië	33,2	11,8	21,9	18,5	12,3	97,7	100,0

Tabel I.16: Aantal inwoners in de woonkernen naar belangrijkste grootteklassen (relatieve waarden)

Tabellen I.15 en I.16 tonen aan hoe de bevolking in de woonkernen in de belangrijkste grootteklassen is verdeeld. Uit die verdeling blijken duidelijk verschillen tussen de twee gewesten. In Wallonië leven meer inwoners in een grote woonkern (meer dan 50 000 inwoners) dan in Vlaanderen, waar de middelgrote kernen beter vertegenwoordigd zijn. In het noorden van het land leeft immers meer dan de helft van de bevolking in een kleine of middelgrote stad (van 1000 tot 50 000 inwoners). In het zuiden is dat daarentegen maar een derde van de bevolking. De verspreid wonende bevolking is belangrijker in Vlaanderen dan in Wallonië. We merken op dat het “totaal” (de som van de verschillende grootteklassen) lager ligt dan de totale bevolking die tijdens de volkstelling werd verkregen. De uitleg is eenvoudig: de kern van Brussel “overschrijdt” de grenzen van de twee andere gewesten en de inwoners van de Brusselse kern die in Wallonië of Vlaanderen wonen, werden bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gevoegd.

De meest opvallende tendens in het decennium 1991-2001 was de ontvolking van de grote Waalse en Vlaamse agglomeraties. Voor de categorie “meer dan 100 000 inwoners” bedroeg de terugval respectievelijk 2,7% voor de Vlaamse kernen (Antwerpen, Gent en Brugge) en 2,8% voor de Waalse kernen (Luik, Charleroi en Bergen). Het is interessant te zien dat in de woonkern van Brussel een omgekeerde evolutie plaatsvindt. Daar neemt het bevolkingsaantal immers toe van 1 263 368 inwoners in 1991 tot 1 297 066 inwoners in 2001 (een relatieve groei van 2,7%).

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkingsaantal	Winst	Verlies	Aantal inwoners van een kern		Bevolking in verspreide bewoning	Niet lokaliseerbare bevolking	Totale bevolking
											Per provincie en/of gewest				
Antwerpen	611630	76360	144117	171492	213284	206266	44886	1468035	1015	4603	1471623	179044	53	1650720	
West-Vlaanderen	104678	165473	114086	133191	134443	221535	79268	952674	6831	1828	947671	184296	13	1131980	
Oost-Vlaanderen	215252	59761	136077	250944	157809	236485	84220	1140548	3881	363	1137030	228914	20	1365964	
Limburg	0	55935	95199	87849	119279	203724	80930	642916	460	377	642833	155189	14	798036	
Vlaams-Brabant	0	79406	67470	47626	122680	176648	50430	544260	21429	276784	799615	221731	28	1021374	
Vlaanderen	931560	436935	556949	691102	747495	1044658	339734	4748433	33616	283955	4998772	969174	128	5968074	
Waals-Brabant	0	0	67565	25775	8945	83272	56731	242288	402	72954	314840	39356	11	354207	
Henegouwen	435694	98191	110803	65144	98371	174962	135186	1118351	3264	8190	1123277	157180	37	1280494	
Luik	436352	64947	20261	34404	49536	133773	154235	893508	117	460	893851	128858	54	1022763	
Luxemburg	0	0	0	29234	18872	53916	118387	220409	0	117	220526	29459	8	249993	
Namen	0	77439	30694	11628	22657	92312	154786	389516	1290	885	389111	58122	21	447254	
Wallonië	872046	240577	229323	166185	198381	538235	619325	2864072	5073	82606	2941605	412975	131	3354711	
Brussel-Hoofdstad	1297066	0	0	0	0	0	0	1297066	327872	0	969194	4279	92	973565	
België	3100672	677512	786272	857287	945876	1582893	959059	8909571	366561	366561	8909571	1386428	351	10296350	

NB: De omtrek van de kern Aubel Ouest is tussen 1991 en 2001 sterk gewijzigd, zodat het onmogelijk is om de bevolking van deze kern in 2001 te bepalen op basis van de afbakening van 1981.

Het bevolkingsaantal voor de provincie Luik en bijgevolg het algemene totaal tellen enkele tientallen inwonsterse weinig.

Zie voetnoot p. 33

Table I.17: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 1981)

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5 000 tot 10 000	Van 1 000 tot 5 000	Minder dan 1 000	Bevolkingsaantal	Aantal inwoners van een kern	Bevolking in		Totaal
										in verspreide bewoning	Niet lokaliseerbare bevolking	
Per provincie en/of gewest												
Antwerpen	37,1	4,6	8,7	10,4	12,9	12,5	2,7	88,9	89,2	10,8	0,003	100
West-Vlaanderen	9,2	14,6	10,1	11,8	11,9	19,6	7,0	84,2	83,7	16,3	0,001	100
Oost-Vlaanderen	15,8	4,4	10,0	18,4	11,6	17,3	6,2	83,5	83,2	16,8	0,001	100
Limburg	0,0	7,0	11,9	11,0	14,9	25,5	10,1	80,6	80,6	19,4	0,002	100
Vlaams-Brabant	0,0	7,8	6,6	4,7	12,0	17,3	4,9	53,3	78,3	21,7	0,003	100
Vlaanderen	15,6	7,3	9,3	11,6	12,5	17,5	5,7	79,6	83,8	16,2	0,002	100
Waals-Brabant	0,0	0,0	19,1	7,3	2,5	23,5	16,0	68,4	88,9	11,1	0,003	100
Henegouwen	34,0	7,7	8,7	5,1	7,7	13,7	10,6	87,3	87,7	12,3	0,003	100
Luik	42,7	6,4	2,0	3,4	4,8	13,1	15,1	87,4	87,4	12,6	0,005	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	11,7	7,5	21,6	47,4	88,2	88,2	11,8	0,003	100
Namen	0,0	17,3	6,9	2,6	5,1	20,6	34,6	87,1	87,0	13,0	0,005	100
Wallonië	26,0	7,2	6,8	5,0	5,9	16,0	18,5	85,4	87,7	12,3	0,004	100
Brussel-Hoofdstad	133,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	133,2	99,6	0,4	0,009	100
België	30,1	6,6	7,6	8,3	9,2	15,4	9,3	86,5	86,5	13,5	0,003	100

Tabel I.18: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 1981)

Rekening houdend met de nieuwe afbakening van 2001

(Tabellen I.19 en I.20)

Niettegenstaande we gebruikmaken van de nieuwe afbakening die meer rekening houdt met de ruimtelijke uitbreiding van de verstedelijking, blijkt dat de grote tendensen van de voorbije decennia zich voortzetten.

De kernen van meer dan 100 000 inwoners tellen 3 548 637 inwoners. Die klasse alleen is goed voor 34,5% van de bevolking van het land. De grootste kern blijft die van Brussel, met 1 324 013 inwoners. Die inwoners worden als volgt verdeeld:

- 972 898 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, ofwel 73,5%;
- 289 245 in Vlaanderen, ofwel 21,8%;
- 61 870 in Wallonië, ofwel 4,7%.

De op een na meest ontwikkelde klasse is die van 1000 tot 5000 inwoners, die 14,8% van de bevolking telt.

Op regionaal niveau blijven de eerder gemaakte vaststellingen van toepassing: er leven bijzonder veel Waalse inwoners in een kern van meer dan 100 000 inwoners, namelijk 29,4% ten opzichte van 20,7% in Vlaanderen. De grootteklasse van minder dan 1000 inwoners is beduidend belangrijker in Wallonië, wat invloed heeft op de relatieve waarden (18,0% van de Waalse bevolking leeft in zeer kleine kernen tegenover slechts 5,5% in Vlaanderen).

In Vlaanderen zijn de kernen van 1000 tot 50 000 inwoners het meest vertegenwoordigd: 47,7% van de Vlamingen leeft er tegenover 35,2% van de Walen. De verspreide bewoning komt in het noorden van het land eveneens meer voor (13,9% in Vlaanderen en 10,3% in Wallonië).

Vergelijking van de twee afbakeningen voor 2001

(Tabel I.21, figuren I.3 en I.4)

Aan de hand van de figuren I.3 en I.4 kunnen we de bevolkings spreiding van 1981 en 2001 met elkaar vergelijken. Uit die vergelijking blijkt dat de grote tendensen die we in het kader van de oude afbakening zagen, zich met de nieuwe afbakening voortzetten. In figuren I.3 en I.4 merken we ook dat er ten noorden van de taalgrens een groot bevolkingsaantal in de kernen met 1000 tot 50 000 inwoners wordt teruggevonden, terwijl ten zuiden van de taalgrens de kernen van “meer dan 100 000 inwoners” en van “minder dan 1000 inwoners” beter zijn vertegenwoordigd.

Uit een analyse van figuren I.3 en I.4 kan ook worden afgeleid dat de toepassing van een nieuwe afbakening gepaard gaat met een sterke toename van het aantal inwoners in kernen van meer dan 100 000 inwoners. Die evolutie is vooral interessant omdat ze het mogelijk maakt een precieze interpretatie te geven aan de bevolkingsafname die voor de gebieden binnen de oude grenzen van zeer grote Waalse en Vlaamse kernen wordt vastgesteld. Zoals we eerder al zagen, kenden die gebieden zowel tussen 1981 en 1991 als tussen 1991 en 2001 een ontvolking. Uit figuur I.4 blijkt dat de toename in de grote Waalse kernen vooral ten koste van de categorie “Verspreide bewoning” gaat. Dat betekent dat de ontvolking van het centrale deel van die grote agglomeraties voordelig is voor gebieden die als “verspreide bewoning” werden omschreven door de afbakening van 1981, maar die door de nieuwe indeling opnieuw bij de agglomeraties werden aangesloten. De analyse van tabel I.21, gewijd aan de evolutie van de verspreide bevolking, kan op dezelfde manier worden geïnterpreteerd. Voor Vlaanderen blijkt echter uit figuur I.3 dat de ontvolking van de centrale delen van grote kernen ten voordele is van gebieden waar de verstedelijking voor een fusie tussen grote agglomeraties en verschillende kernen van 1000 tot 10 000 inwoners heeft gezorgd.

I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkings-aantal	Winst	Verlies	Per provincie en/of gewest		Totale bevolking	
											Aantal inwoners van een kern	Bevolking in verspreide bewoning		Niet lokaliseerbare bevolking
Antwerpen	677465	77724	159767	157632	185762	196989	40117	1495456	985	2053	1496524	154143	53	1650720
West-Vlaanderen	205475	78775	140866	99674	135218	223581	75596	959185	333	1828	960680	171287	13	1131980
Oost-Vlaanderen	246944	126332	145338	235339	127285	210940	82388	1174566	13303	333	1161596	204348	20	1365964
Limburg	0	123230	49464	106579	105088	217690	72803	674854	1880	377	673351	124671	14	798036
Vlaams-Brabant	107675	0	44051	61334	104388	141197	56011	514656	2373	334845	847128	174218	28	1021374
Vlaanderen	1237559	406061	539486	660558	657741	990397	326915	4818717	18874	339436	5139279	828667	128	5968074
Waals-Brabant	0	60293	78040	12029	5362	84617	52795	293136	29520	63454	327070	27126	11	354207
Henegouwen	545948	0	112707	74217	108791	177772	133084	1152519	4848	1412	1149083	131374	37	1280494
Luik	441117	68008	23469	47968	57687	129328	146579	914156	117	460	914499	108210	54	1022763
Luxemburg	0	0	0	31092	23948	49178	116731	220949	0	117	221066	28919	8	249993
Namen	0	78149	30985	11628	28217	93577	154229	396785	1290	885	396380	50853	21	447254
Wallonië	987065	206450	245201	176934	224005	534472	603418	2977545	35775	66328	3008098	346482	131	3354711
Brussel-Hoofdstad	1324013	0	0	0	0	0	0	1324013 *	351115	0	972898	575	92	973565
België	3548637	612511	784687	837492	881746	1524869	930333	7796262	405764	405764	9120275	1175724	351	10296350

* De kern van Brussel bestaat uit 73,5% Brusselaars, 21,5% Vlamingen en 4,7% Walen.

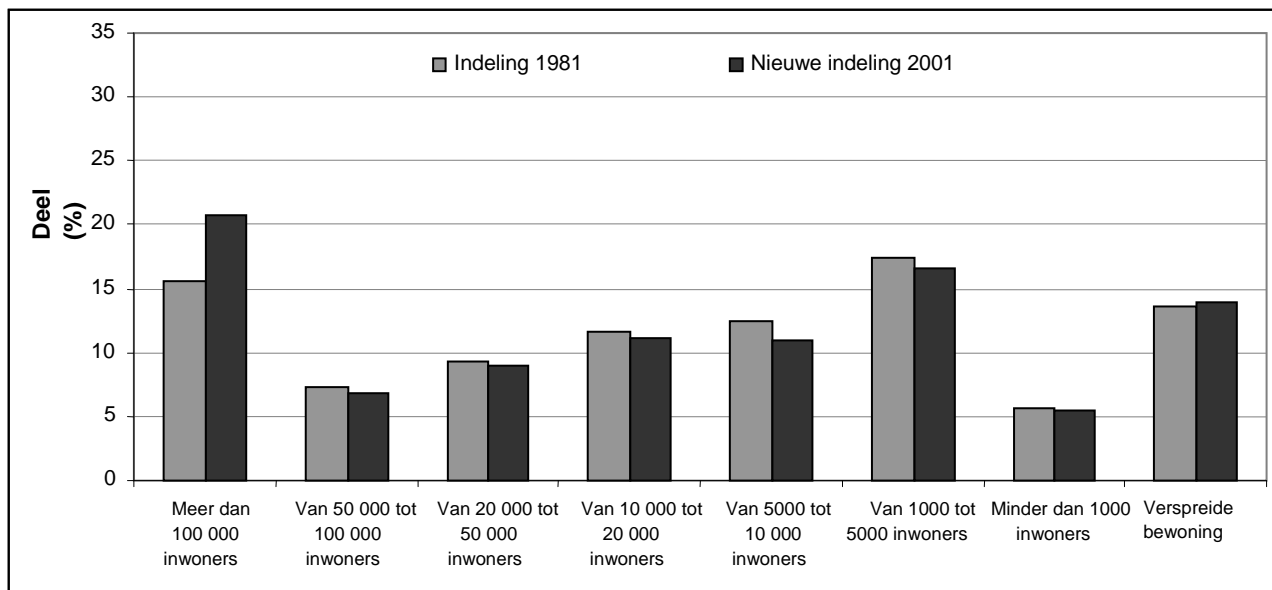
Zie voetnoot p. 33

Tabel I.19: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (absolute waarden - indeling 2001)

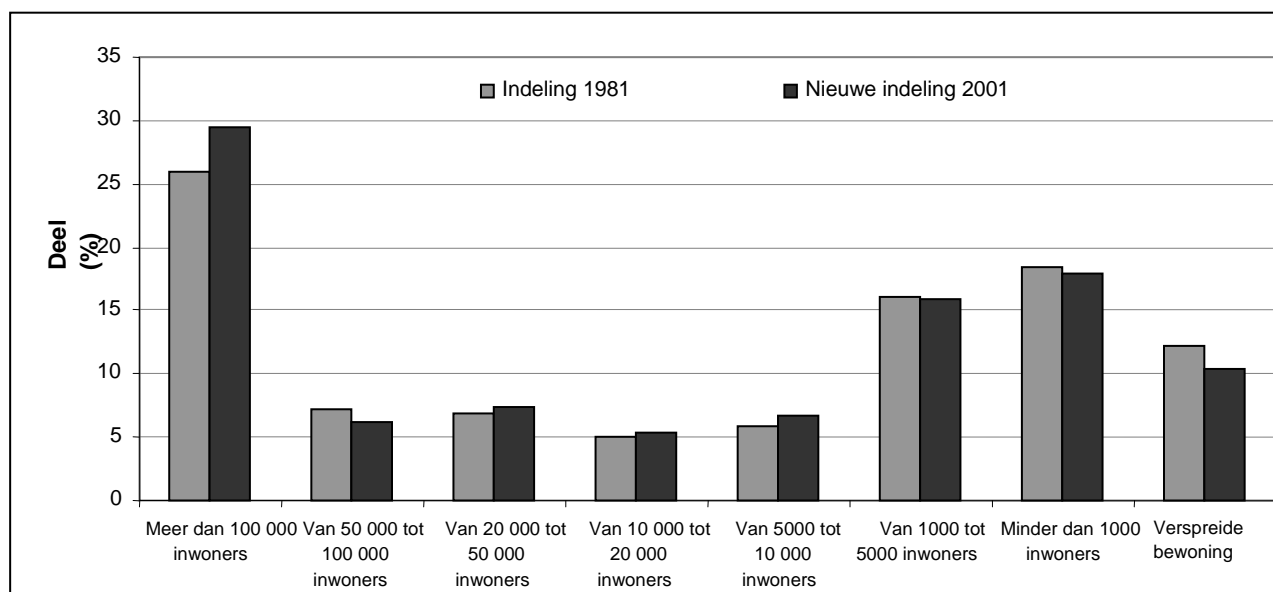
I. DE WOONKERNEN

Provincie of gewest	Meer dan 100 000	Van 50 000 tot 100 000	Van 20 000 tot 50 000	Van 10 000 tot 20 000	Van 5000 tot 10 000	Van 1000 tot 5000	Minder dan 1000	Bevolkings-aantal	Aantal inwoners van een kern	Bevolking in verspreide bewoning	Niet lokaliseerbare bevolking	Totaal
Antwerpen	41,0	4,7	9,7	9,5	11,3	11,9	2,4	90,6	90,7	9,3	0,003	100
West-Vlaanderen	18,2	7,0	12,4	8,8	11,9	19,8	6,7	84,7	84,9	15,1	0,001	100
Oost-Vlaanderen	18,1	9,2	10,6	17,2	9,3	15,4	6,0	86,0	85,0	15,0	0,001	100
Limburg	0,0	15,4	6,2	13,4	13,2	27,3	9,1	84,6	84,4	15,6	0,002	100
Vlaams-Brabant	10,5	0,0	4,3	6,0	10,2	13,8	5,5	50,4	82,9	17,1	0,003	100
Vlaanderen	20,7	6,8	9,0	11,1	11,0	16,6	5,5	80,7	86,1	13,9	0,002	100
Waals-Brabant	0,0	17,0	22,0	3,4	1,5	23,9	14,9	82,8	92,3	7,7	0,003	100
Henegouwen	42,6	0,0	8,8	5,8	8,5	13,9	10,4	90,0	89,7	10,3	0,003	100
Luik	43,1	6,6	2,3	4,7	5,6	12,6	14,3	89,4	89,4	10,6	0,005	100
Luxemburg	0,0	0,0	0,0	12,4	9,6	19,7	46,7	88,4	88,4	11,6	0,003	100
Namen	0,0	17,5	6,9	2,6	6,3	20,9	34,5	88,7	88,6	11,4	0,005	100
Wallonië	29,4	6,2	7,3	5,3	6,7	15,9	18,0	88,8	89,7	10,3	0,004	100
Brussel-Hoofdstad	136,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	136,0	99,9	0,1	0,009	100
België	34,5	5,9	7,6	8,1	8,6	14,8	9,0	75,7	88,6	11,4	0,003	100

Tabel I.20: Aantal inwoners in de woonkernen in de grootteklasse van hun bevolking per provincie en gewest in 2001 (relatieve waarden - indeling 2001)

Figuur 1.3: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking in Vlaanderen in 2001 (relatieve waarden) – Vergelijking van twee methoden

Figuur 1.4: Aantal inwoners in de woonkernen naar grootteklasse van hun bevolking in Wallonië in 2001 (relatieve waarden) – Vergelijking van twee methoden

	1981	1991	2001 Indeling 1981	2001 Indeling 2001
Vlaanderen	15,0%	15,8%	16,2%	13,9%
Wallonië	9,3%	10,8%	12,3%	10,3%
België	11,6%	12,6%	13,5%	11,4%

Tabel 1.21: Evolutie van het aandeel van de verspreid wonende bevolking

3. Kwantitatieve en evolutieve analyse van de woonkernen van meer dan 5000 inwoners

3.1 Analyse van de toestand van 2001 op basis van de nieuwe afbakening

(Tabel I.22, bijlage 1 en figuur I.5)

Op basis van de in het kader van deze studie geactualiseerde afbakening en op basis van de demografische gegevens op 1 oktober 2001 telt het land 236 agglomeraties van meer dan 5000 inwoners. Die agglomeraties worden als volgt verdeeld:

- 1 agglomeratie van meer dan 1 miljoen inwoners (Brussel);
- 2 agglomeraties van meer dan 400 000 inwoners (Antwerpen en Luik);
- 7 agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners (Charleroi, Gent, Bergen, Leuven, Brugge, La Louvière en Kortrijk);
- 9 agglomeraties van meer dan 50 000 inwoners (Oostende, Namen, Mechelen, Aalst, Genk, Verviers, Overijse-Hoeilaart, Sint-Niklaas en Hasselt);
- 29 agglomeraties van meer dan 20 000 inwoners;
- 61 agglomeraties van meer dan 10 000 inwoners;
- 127 agglomeraties van meer dan 5000 inwoners.

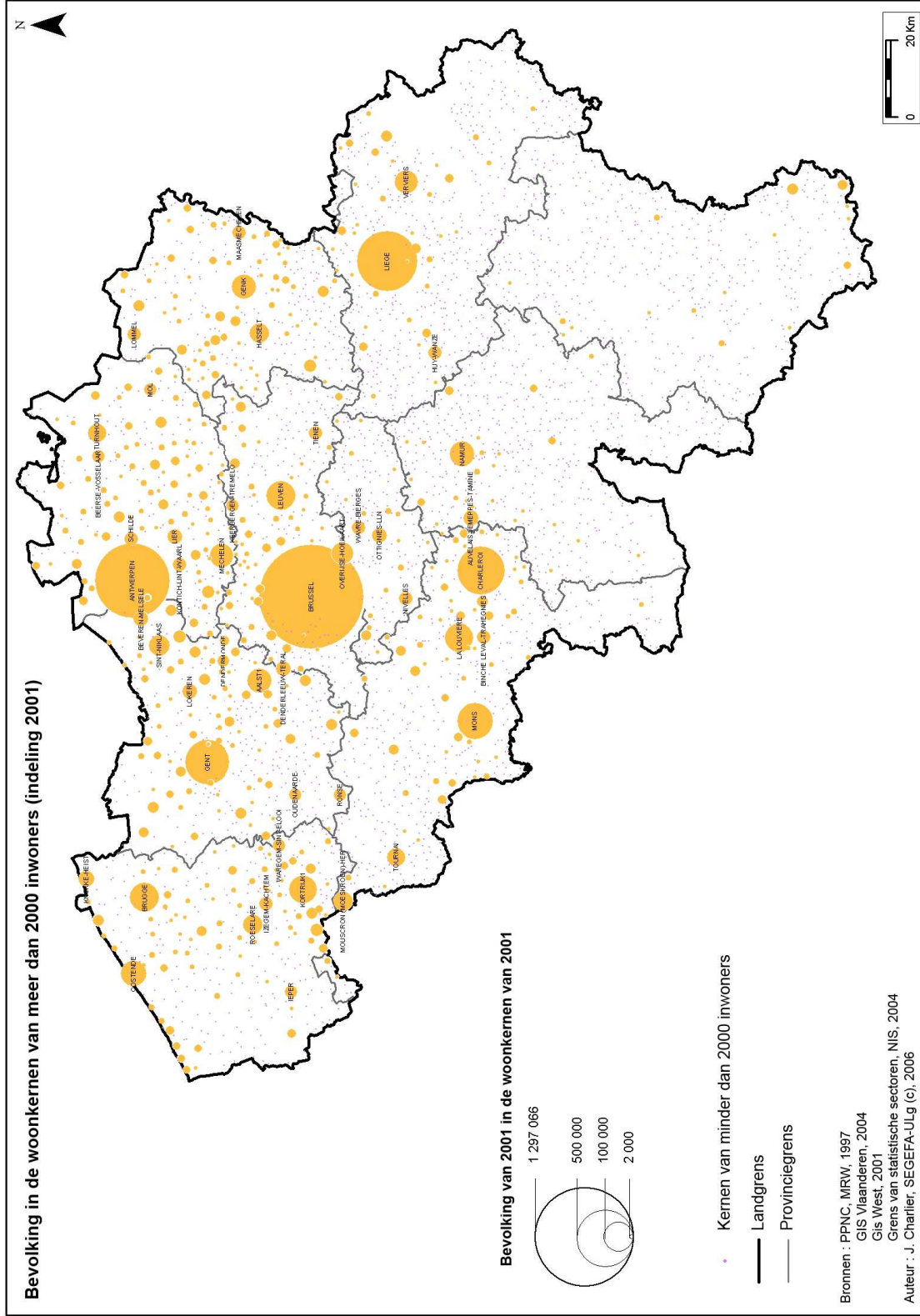
Er zijn 19 woonkernen met meer dan 50 000 inwoners. Ze tellen in totaal 4 161 148 inwoners, ofwel 40,4% van de nationale bevolking. Ongeveer een derde van de Belgische bevolking, 3 548 637 inwoners om precies te zijn, leeft in een van de 10 agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners. Met 1 324 013 inwoners is de Brusselse agglomeratie alleen al goed voor 12,9% van de totale bevolking. Alle kernen tussen 5000 en 50 000 inwoners samen tellen in totaal 2 502 097 inwoners. Ze bevinden zich hoofdzakelijk in Vlaanderen (164 kernen tegenover 53 in Wallonië). Boven op de 236 agglomeraties van meer dan 5000 inwoners toont figuur I.5 ook de 305 kernen met een bevolking van 2000 tot 5000 inwoners. De volledige lijst van kernen met meer dan 5000 inwoners vindt u in tabel I.22. In bijlage 1 geven we eveneens de volledige lijst van kernen met 1000 tot 5000 inwoners.

3.2 Evolutie 1981-2001 op basis van de afbakening van 1981

(Figuur I.6)

3.2.1 Kernen van meer dan 50 000 inwoners

In 1991 en 2001 waren er 16 kernen van meer dan 50 000 inwoners. Tussen 1981 en 1991 kenden al die kernen een daling van hun bevolking, overeenkomstig een totale daling van 138 037 eenheden (relatieve afname van 3,5%). In de periode 1991-2001 zagen enkele agglomeraties hun bevolkingscijfer toenemen. Het gaat daarbij hoofdzakelijk om Brussel, La Louvière, Leuven, Namen, Mechelen, Aalst en Genk. Het demografische verval in de grote agglomeraties lijkt daarmee tot stilstand te zijn gebracht.

Figuur I.5: Bevolking in de woonkernen van meer dan 2000 inwoners (indeling 2001)

I. DE WOONKERNEN

	Woonkern	Bevolking 2001	Dichtheid (inw./km ²)	Oppervlak (km ²)	Provincie/gewest
1	BRUSSEL	1 324 013	3397,8	389,67	Brussel-Hoofdstad
2	ANTWERPEN	677 465	2217,6	305,50	Antwerpen
3	LUIK	441 117	2278,5	193,60	Luik
4	CHARLEROI	282 974	2018,4	140,20	Henegouwen
5	GENT	246 944	1908,4	129,40	Oost-Vlaanderen
6	BERGEN	161 000	1774,5	90,73	Henegouwen
7	LEUVEN	107 675	1759,8	61,18	Vlaams-Brabant
8	BRUGGE	105 246	2470,5	42,60	West-Vlaanderen
9	LA LOUVIERE	101 974	1998,4	51,03	Henegouwen
10	KORTRIJK	100 229	1920,7	52,18	West-Vlaanderen
	TOTAAL KERNEN VAN MEER DAN 100 000	3 548 637	2437,1	1456,09	

11	OOSTENDE	78 775	3070,8	25,65	West-Vlaanderen
12	NAMEN	78 149	2125,3	36,77	Namen
13	MECHELEN	77 724	2368,3	32,82	Antwerpen
14	AALST	74 232	1596,1	46,51	Oost-Vlaanderen
15	GENK	72 127	1124,9	64,12	Limburg
16	VERVIERS	68 008	2482,2	27,40	Luik
17	OVERIJSE-HOEILAART	60 293	1599,5	19,32	Waals-Brabant
18	SINT-NIKLAAS	52 100	1586,8	32,83	Oost-Vlaanderen
19	HASSELT	51 103	1418,9	36,02	Limburg
	TOTAAL KERNEN VAN 50 000 TOT 100 000	612 511	1905,6	321,43	

20	MOESKROEN-HERSEAUX	45 736	2304,7	19,84	Henegouwen
21	ROESLARE	45 702	1998,0	22,87	West-Vlaanderen
22	TURNHOUT	43 278	2029,4	21,33	Antwerpen
23	DOORNIK	41 269	1710,6	24,13	Henegouwen
24	KNOKKE-HEIST	31 624	2357,9	13,41	West-Vlaanderen
25	AUVELAIS-JEMEPPES-TAMINES	30 985	1559,2	19,87	Henegouwen
26	OTTIGNIES-LOUVAIN-LA-NEUVE	30 233	1761,5	17,16	Waals-Brabant
27	DENDERLEEUV-TERALFENE	30 073	1801,4	16,69	Vlaams-Brabant
28	LOKEREN	26 559	1661,4	15,99	Oost-Vlaanderen
29	LIER	26 441	2433,9	10,86	Antwerpen
30	BEVEREN-MELSELE	26 308	2464,6	10,67	Oost-Vlaanderen
31	MAASMECHELEN	25 900	1823,7	14,20	Limburg
32	WAVER-BIERGES	25 809	1666,8	15,48	Waals-Brabant
33	KONTICH-LINT-WAARLOOS	25 298	2160,8	11,71	Antwerpen
34	BINCHE LEVAL-TRAHEGNIES	24 164	1920,8	12,58	Henegouwen
35	LOMMEL	23 564	1129,5	20,86	Limburg
36	HOEI-WANZE	23 469	1300,3	18,05	Luik
37	IZEGEM-KACHTEM	22 858	1923,1	11,89	West-Vlaanderen
38	TIENEN	22 264	1719,7	12,95	Vlaams-Brabant
39	SCHILDE	22 213	1415,9	15,69	Antwerpen
40	NIJVEL	21 998	1870,5	11,76	Waals-Brabant
41	KEERBERGEN-TREMELO	21 787	854,9	25,49	Vlaams-Brabant
42	MOL	21 655	1135,9	19,06	Antwerpen
43	OUDENAARDE	21 298	1288,6	16,53	Oost-Vlaanderen
44	RONSE	20 903	1481,8	14,11	Oost-Vlaanderen
45	BEERSE-VOSSELAAR	20 882	1502,9	13,89	Antwerpen

I. DE WOONKERNEN

46	WAREGEM-SINT-ELOOI	20 619	1786,1	11,54	West-Vlaanderen
47	DENDERMONDE	20 197	2724,5	7,41	Oost-Vlaanderen
48	IEPER	20 063	1767,5	11,35	West-Vlaanderen
	TOTAAL KERNEN VAN 20 000 TOT 50 000	783 149	1712,2	457,39	

	Woonkern	Bevolking 1991	Bevolking 2001	Groei (%)	Provincie
49	SINT-TRUIDEN	19 288	1886,6	10,22	Limburg
50	TEMSE-TIELRODE	18 540	1705,5	10,87	Oost-Vlaanderen
51	MENEN	18 466	2518,1	7,33	West-Vlaanderen
52	BLAASVELD-WILLEBROEK	18 353	2157,0	8,51	Antwerpen
53	NINOVE-MEERBEKE-OUDEBURG	18 143	1264,7	14,35	Oost-Vlaanderen
54	NEERPELT-OVERPELT	17 927	1174,0	15,27	Limburg
55	DEINZE	17 717	1738,6	10,19	Oost-Vlaanderen
56	BLANKENBERGE	17 653	3956,8	4,46	West-Vlaanderen
57	AARLEN	17 598	1485,8	11,84	Luxemburg
58	GEEL	17 251	1549,6	11,13	Antwerpen
59	TONGEREN	17 226	2202,9	7,82	Limburg
60	SINT-ANTONIUS-RISSCHOT	16 801	789,0	21,29	Antwerpen
61	EEKLO	16 711	1818,2	9,19	Oost-Vlaanderen
62	ZELE	15 919	2558,6	6,22	Oost-Vlaanderen
63	GERAARDSBERGEN	15 488	1390,6	11,14	Oost-Vlaanderen
64	KRUIBEKE-RUPELMOND	15 015	2349,5	6,39	Oost-Vlaanderen
65	HAMME	14 976	2425,2	6,18	Oost-Vlaanderen
66	FONTAINE-L'EVEQUE-PIETON	14 901	1645,2	9,06	Henegouwen
67	WEVELGEM	14 835	2162,7	6,86	West-Vlaanderen
68	EUPEN	14 788	1647,8	8,97	Luik
69	KALMTHOUT	14 764	809,4	18,24	Antwerpen
70	ZOTTEGEM	14 693	1213,9	12,10	Oost-Vlaanderen
71	MALDEGEM-ADEGEM	14 689	1064,3	13,80	Oost-Vlaanderen
72	HERENTALS	14 567	2143,4	6,80	Antwerpen
73	AAT	14 466	1375,5	10,52	Henegouwen
74	BAASRODE-BUGGENHOUT	14 358	1743,0	8,24	Oost-Vlaanderen
75	WETTEREN	14 355	2126,6	6,75	Oost-Vlaanderen
76	AARSCHOT-OURODENBERG	14 113	1211,7	11,65	Vlaams-Brabant
77	TORHOUT	14 030	1213,5	11,56	West-Vlaanderen
78	HOUTHALEN	13 804	1128,3	12,23	Limburg
79	ZONHOVEN	13 502	1073,3	12,58	Limburg
80	ATHUS-AUBANGE-MESSANCY	13 494	1532,4	8,81	Luxemburg
81	ZWEVEGEM	13 150	1689,5	7,78	West-Vlaanderen
82	ASSE	12 952	1168,0	11,09	Vlaams-Brabant
83	DUFFEL	12 694	1407,0	9,02	Antwerpen
84	HEUSDEN2	12 510	1734,0	7,21	Limburg
85	LEOPOLDSBURG	12 322	895,1	13,77	Limburg
86	BEAUFAYS-CHAUDFONTAINE-TILFF	12 227	868,2	14,08	Luik
87	EVERGEM-SLEIDINGE	12 203	1439,7	8,48	Oost-Vlaanderen
88	TUBEKE	12 029	2378,5	5,06	Waals-Brabant
89	KASTEELBRAKEL	12 029	1789,3	6,72	Henegouwen
90	ZINNIK	11 985	2079,9	5,76	Henegouwen
91	DIEST-WEBBE	11 939	2007,9	5,95	Vlaams-Brabant
92	NIJLEN	11 807	1256,7	9,40	Antwerpen
93	ERPS-KWERPS	11 746	1896,8	6,19	Vlaams-Brabant

I. DE WOONKERNEN

94	ANDENNE	11 628	1626,8	7,15	Namen
95	ZELZATE	11 334	2091,2	5,42	Oost-Vlaanderen
96	TIELT	11 278	1897,6	5,94	West-Vlaanderen
97	LEBBEKE	10 830	1940,8	5,58	Oost-Vlaanderen
98	ARENDONK	10 662	877,0	12,16	Antwerpen
99	ANDERLUES	10 607	1277,1	8,31	Henegouwen
100	ST-KATHARINA-LOMBEEK	10 584	1306,4	8,10	Vlaams-Brabant
101	ZWIJNDRECHT	10 572	3039,5	3,48	Antwerpen
102	SPA	10 560	1263,2	8,36	Luik
103	AMAY-AMPSIN-OMBRET-FLONE	10 393	1123,3	9,25	Luik
104	MERE-HAALERT	10 368	1235,4	8,39	Oost-Vlaanderen
105	POPERINGE	10 262	1803,1	5,69	West-Vlaanderen
106	LESSEN	10 229	1380,1	7,41	Henegouwen
107	HEIST-OP-DEN-BERG	10 069	1152,2	8,74	Antwerpen
108	OLEN-NOORDERWIJK	10 069	1226,1	8,21	Antwerpen
109	ST-JOB-IN-T-GOOR	10 023	1367,1	7,33	Antwerpen
TOTAAL KERNEN VAN 10 000 TOT 20 000		837 492	1493,9	560,61	

110	WEZET-HACCOURT	9 997	1779,8	5,62	Luik
111	BORGWORM	9 916	1958,9	5,06	Luik
112	WANFERCEE-BAULET-LAMBUSART-KEUMIEE	9 912	1695,1	5,85	Henegouwen
113	CHAPELLE-LEZ-HERLAIMONT	9 862	2829,2	3,49	Henegouwen
114	BORNEM	9 833	1673,7	5,88	Antwerpen
115	NIEUWPOORT	9 801	1793,9	5,46	West-Vlaanderen
116	LEDE	9 689	1764,6	5,49	Oost-Vlaanderen
117	WERVIK-KOMEN	9 504	2615,3	3,63	West-Vlaanderen
118	MEISE	9 450	1804,7	5,24	Vlaams-Brabant
119	BERENDRECHT-VISWAT	9 417	1062,6	8,86	Antwerpen
120	ZULTE-OLSENE	9 409	1111,9	8,46	Oost-Vlaanderen
121	STEENOKKERZEEL	9 408	1595,7	5,90	Vlaams-Brabant
122	HERZELE-HILLEGEM-B	9 389	1516,3	6,19	Oost-Vlaanderen
123	GRIMBERGEN	9 374	1855,2	5,05	Vlaams-Brabant
124	BAUDOUR-TERTRE	9 355	1228,6	7,61	Henegouwen
125	TESSENDERLO	9 124	1084,1	8,42	Vlaams-Brabant
126	PERUWELZ-BON-SECOURS	9 105	1177,1	7,74	Henegouwen
127	KOKSIJDE-BAD	9 071	1585,5	5,72	West-Vlaanderen
128	BEVEREN-DESSELGEM	8 873	1761,5	5,04	West-Vlaanderen
129	BOORTMEERBEEK-HAACHT	8 772	939,2	9,34	Vlaams-Brabant
130	OOSTDUINKERKE-KOKSIJDE	8 736	1238,6	7,05	West-Vlaanderen
131	LANAKEN	8 668	1835,0	4,72	Limburg
132	ZOLDER	8 633	1374,1	6,28	Limburg
133	ESSEN	8 522	1897,9	4,49	Antwerpen
134	BELSELE	8 367	1408,3	5,94	Oost-Vlaanderen
135	MAASEIK	8 185	2228,1	3,67	Limburg
136	GEMBLOUX	8 128	1642,0	4,95	Namen
137	AALTER	8 116	887,6	9,14	Oost-Vlaanderen
138	WELKENRAEDT	8 001	1569,8	5,10	Luik
139	LOCHRISTI	7 967	1285,5	6,20	Oost-Vlaanderen
140	DEERLIJK	7 840	1939,5	4,04	West-Vlaanderen
141	WAARSCHOOT	7 823	1040,9	7,52	Oost-Vlaanderen
142	SCHERPENHEUVEL-ZICHEM	7 735	1333,2	5,80	Vlaams-Brabant

I. DE WOONKERNEN

143	LANDEN	7 687	1607,3	4,78	Vlaams-Brabant
144	CASTEAU-BRUYERE	7 684	670,5	11,46	Henegouwen
145	OOSTKAMP	7 678	2122,5	3,62	West-Vlaanderen
146	DESSEL	7 667	1279,9	5,99	Antwerpen
147	HAMONT	7 586	1200,9	6,32	Limburg
148	HULSHOUT	7 559	819,6	9,22	Antwerpen
149	GISTEL	7 495	2043,9	3,67	West-Vlaanderen
150	BILZEN	7 494	1898,8	3,95	Limburg
151	DINANT	7 445	1839,4	4,05	Namen
152	HOOGSTRATEN-MINDER	7 407	1302,4	5,69	Antwerpen
153	STEKENE	7 354	1279,5	5,75	Oost-Vlaanderen
154	VEURNE	7 345	1477,9	4,97	West-Vlaanderen
155	DE PANNE	7 315	2482,3	2,95	West-Vlaanderen
156	ERTVELDE	7 300	1220,3	5,98	Oost-Vlaanderen
157	BREE	7 257	1733,9	4,19	Limburg
158	PONT-A-CELLES-LUTTRE	7 216	1502,6	4,80	Henegouwen
159	CINEY	7 177	2049,1	3,50	Namen
160	BALEN	7 161	850,8	8,42	Antwerpen
161	PAAL	7 160	1052,3	6,80	Limburg
162	EDINGEN	7 133	2293,9	3,11	Waals/Vlaams-Brabant
163	NEEROETEREN	7 023	1385,6	5,07	Limburg
164	ASPER-ZINGEM	6 925	1115,2	6,21	Oost-Vlaanderen
165	KELMIS-NEU-MORESNET	6 925	3171,4	2,18	Luik
166	BERNISSART-BLATON	6 910	1003,3	6,89	Henegouwen
167	VIRTON-SAINT-MARD	6 838	1279,4	5,34	Luxemburg
168	OPGLABBEEK	6 823	1269,0	5,38	Limburg
169	HERENTHOUT	6 781	2153,9	3,15	Antwerpen
170	KASTERLEE	6 771	1125,8	6,01	Antwerpen
171	LAUWE	6 763	2382,0	2,84	West-Vlaanderen
172	LONDERZEEL	6 751	1509,6	4,47	Vlaams-Brabant
173	RIJKEVORSEL	6 712	1115,4	6,02	Antwerpen
174	GROBBENDONK-PULLE	6 684	1117,5	5,98	Antwerpen
175	BRECHT-ST-LENAARTS	6 630	1426,7	4,65	Antwerpen
176	PUURS	6 624	1303,5	5,08	Antwerpen
177	LEUZE	6 523	1751,4	3,72	Henegouwen
178	KOMEN	6 498	1981,8	3,28	Henegouwen
179	STABROEK	6 466	2753,5	2,35	Antwerpen
180	BASTENAKEN	6 433	2000,3	3,22	Luxemburg
181	BURCHT	6 411	2375,6	2,70	Antwerpen
182	KESSEL	6 393	1769,5	3,61	Antwerpen
183	BASECLES-QUEVAUCAMPS	6 379	1320,2	4,83	Henegouwen
184	MERCHTEM-OP	6 334	1692,0	3,74	Vlaams-Brabant
185	HERVE-BATTICE	6 331	1457,3	4,34	Luik
186	KAPELLE-OP-DEN-BOS	6 235	1719,7	3,63	Vlaams-Brabant
187	LILLE-POEDERLEE	6 223	1029,0	6,05	Antwerpen
188	VORSELAAR	6 194	1385,6	4,47	Antwerpen
189	BERINGEN-MIJN-TUINWIJK	6 107	1163,1	5,25	Limburg
190	ST-JOZEF-OLEN-STAD	6 104	817,7	7,46	Antwerpen
191	MEULEBEKE	6 090	1635,1	3,72	West-Vlaanderen
192	VORST	6 048	832,6	7,26	Antwerpen
193	WESTENDE	5 994	1909,7	3,14	West-Vlaanderen

I. DE WOONKERNEN

194	HEUSDEN1	5 911	1504,1	3,93	Oost-Vlaanderen
195	LOVENDEGEM	5 898	1429,3	4,13	Oost-Vlaanderen
196	NINOVE	5 895	727,9	8,10	Vlaams-Brabant
197	BERLARE	5 893	1818,5	3,24	Oost-Vlaanderen
198	MALMEDY	5 893	1788,0	3,30	Luik
199	WESTMALLE	5 886	1047,5	5,62	Antwerpen
200	DOTTENIJS	5 829	1572,1	3,71	Henegouwen
201	DRONGEN	5 806	1647,6	3,52	Oost-Vlaanderen
202	WEZEMAAL	5 785	1004,6	5,76	Vlaams-Brabant
203	REKEM	5 776	1400,7	4,12	Limburg
204	WAASMUNSTER	5 755	710,2	8,10	Oost-Vlaanderen
205	MIDDELKERKE	5 729	2173,6	2,64	West-Vlaanderen
206	OOSTMALLE	5 675	1374,0	4,13	Antwerpen
207	MARCHE-EN-FAMENNE	5 601	1634,8	3,43	Luxemburg
208	DIKSMUIDE	5 599	1455,0	3,85	West-Vlaanderen
209	BERLAAR	5 574	1676,2	3,33	Antwerpen
210	ST-AMANDS-MARIEKER	5 574	1656,5	3,37	Antwerpen
211	OPWIJK	5 544	1540,9	3,60	Vlaams-Brabant
212	FLEURUS	5 532	3172,9	1,74	Henegouwen
213	PUTTE	5 531	2153,3	2,57	Antwerpen
214	MOORSELE	5 529	2366,8	2,34	West-Vlaanderen
215	ECAUSSINNES-D'ENGHIE-EN-ECAUSSINNES-LALAING	5 509	2116,4	2,60	Henegouwen
216	MERKSPLAS	5 479	1601,7	3,42	Antwerpen
217	MALONNE	5 467	672,9	8,12	Namen
218	LICHTERVELDE	5 458	1351,7	4,04	West-Vlaanderen
219	MONT-SAINT-GUIBERT	5 362	1179,4	4,55	Waals-Brabant
220	AWANS-BIERSET-VOROUX-GOREUX	5 326	1668,0	3,19	Luik
221	ASSENEDE	5 321	301,4	17,65	Oost-Vlaanderen
222	OOSTROZEBEKE	5 316	1133,4	4,69	West-Vlaanderen
223	HAACHT	5 305	1337,3	3,97	Vlaams-Brabant
224	ESNEUX	5 298	1022,6	5,18	Luik
225	MEERHOUT	5 289	1273,5	4,15	Antwerpen
226	KOERSEL	5 210	1067,3	4,88	Limburg
227	NEDERBRAKEL	5 184	990,2	5,24	Oost-Vlaanderen
228	GREMBERGEN	5 178	1830,9	2,83	Oost-Vlaanderen
229	GOOREIND	5 147	1829,2	2,81	Antwerpen
230	AVERBODE-TE	5 104	1172,5	4,35	Vlaams-Brabant
231	OUDENBURG-ETTELGEM	5 082	1890,2	2,69	West-Vlaanderen
232	BERTRIX	5 076	1380,0	3,68	Luxemburg
233	THUIN	5 054	1369,8	3,69	Henegouwen
234	BERINGEN	5 041	1625,3	3,10	Limburg
235	VELTEM-BEISEM	5 009	1469,5	3,41	Vlaams-Brabant
236	DILSEN	5 001	1499,3	3,34	Limburg
	TOTAAL KERNEN VAN 5000 TOT 10 000	881 456	1385,3	636,31	

Tabel I.22: Woonkernen van meer dan 5000 inwoners in 2001 (indeling 2001)

Over de hele periode 1991-2001 wordt een totale afname van 13 551 inwoners geregistreerd (relatieve afname van 0,4%, veel minder dan tussen 1981 en 1991). Met uitzondering van de hoofdstad blijven de grootste agglomeraties de belangrijkste afnames optekenen: Antwerpen, Luik, Charleroi, Gent en Bergen kennen allemaal een afname van meer dan 2%. Behalve voor de Antwerpse agglomeratie is die terugval echter steeds minder groot dan tussen 1981 en 1991.

Figuur I.6 toont de omvang en het percentage van de groei of daling van alle woonkernen met meer dan 2000 inwoners (indeling van 1981). De kaart vestigt de aandacht op de demografische opleving van de kern van Brussel en het demografische verval van andere grote agglomeraties, in Wallonië (Luik, Charleroi en Bergen) en in Vlaanderen (Antwerpen, Gent, Kortrijk en Brugge). In Vlaanderen lijkt dat verval ten voordele van de naburige kleine kernen te verlopen. De grote steden – met name Antwerpen en Gent – zijn in de rand immers omgeven door kleine kernen die een sterke groei kennen. Die stadsrand tekent zich ook uitgesproken af rond Brussel en Leuven.

In Wallonië wordt dat fenomeen niet waargenomen. De uitleg daarvoor ligt in twee eigenschappen van de Waalse verstedelijking: enerzijds is de groei vooral weggelegd voor woonsectoren die zich buiten de kern bevinden (afbakening van 1981) en anderzijds zijn er minder woonkernen van meer dan 2000 inwoners.

3.2.2 Steden en kernen met 5000 tot 50 000 inwoners

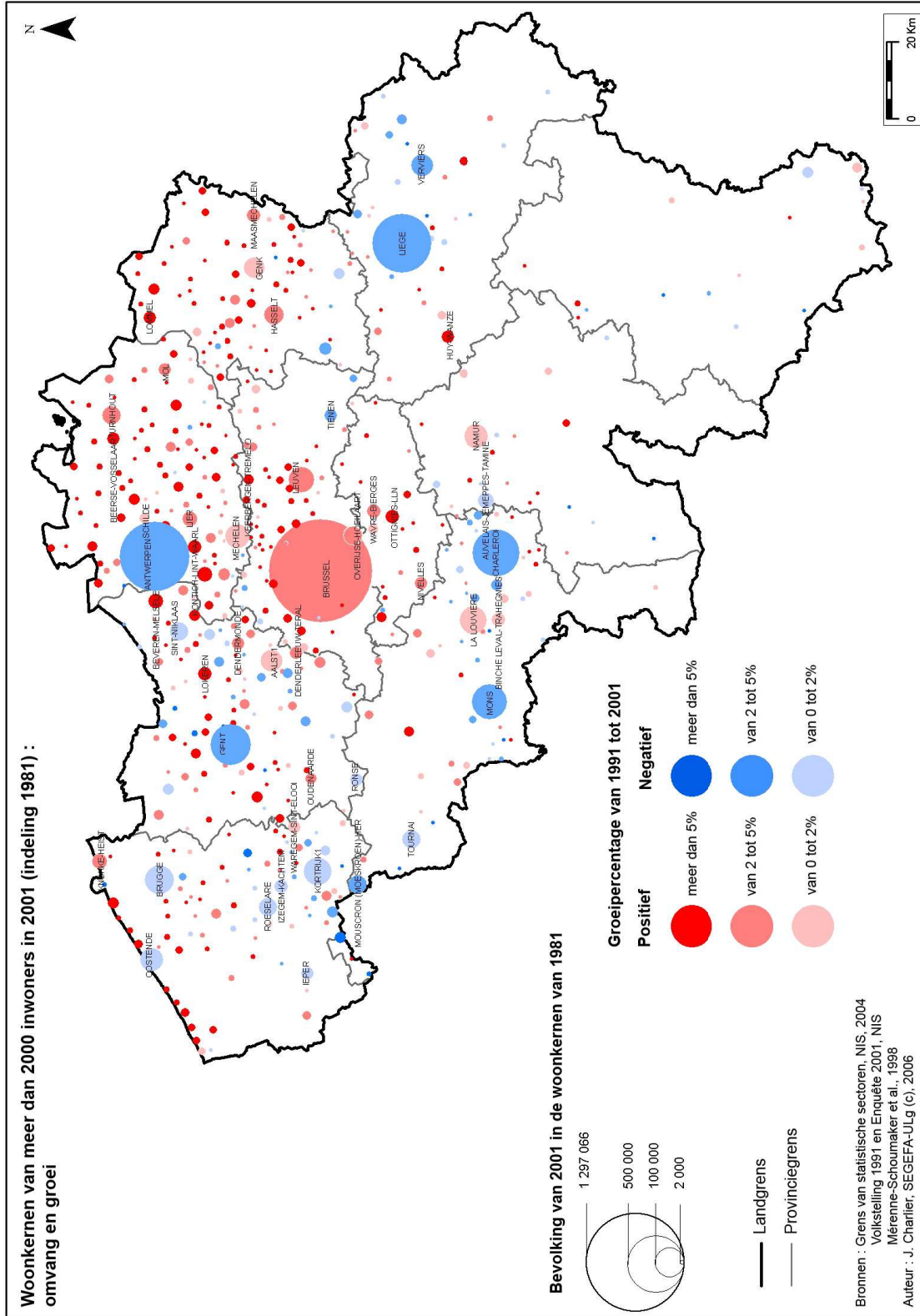
Net zoals in de periode 1981-1991 is de evolutie van kernen met 5000 tot 50 000 inwoners duidelijk veel heterogener dan die van kernen van de hogere klasse. Die situatie heeft er mee te maken dat onder een bepaalde grootteklasse de demografische evolutie van agglomeraties eerder afhangt van de regionale context dan van de omvang van de kern. Een duidelijk voorbeeld daarvan zijn de 27 middelgrote steden met 20 000 tot 50 000 inwoners. Alhoewel het gemiddelde groeipercentage er 2,7% is (1,7% tussen 1981 en 1991), schommelen de groeipercentages er immers van -3,2% in Moeskroen tot +11,4% in Beerse-Vosselaar.

Wat de kernen met 5000 tot 50 000 inwoners betreft, toont kaart 4 de sterke groei van het noordoosten van het land (namelijk het gebied van de Kempen, het Hageland en Haspengouw). De bevolkingsdichtheid in de kernen in dat deel van het land is bijgevolg sterk toegenomen sinds 1991. In de kernen in het zuidelijke deel van West-Vlaanderen, de regio rond Charleroi en het oosten van de provincie Luik is de dichtheid daarentegen afgenomen.

Voor de rest van het land kunnen we in vergelijking met de periode 1981-1991 het volgende opmerken:

- de voortzetting van de algemene groei rond Brussel en de grote steden in het noorden van het land;
- de voortzetting van de concentratie in de kuststeden: Middelkerke, Westende, Nieuwpoort, Oostduinkerke en Koksijde kennen onder andere een groei van meer dan 10%. Die percentages liggen echter lager dan in de periode 1981-1991;
- de voortzetting van de groei van de kernen in Waals-Brabant;
- de inperking van de afname in de kernen van de provincie Luxemburg. In enkele van die kernen (Marche-en-Famenne, Athus, Bastenaken, Virton) is de bevolkingsdichtheid tussen 1991 en 2001 toegenomen, terwijl ze in de 10 jaar daarvoor afnam. Marche-en-Famenne kende een bijzonder grote bevolkingstoename (+6,6%).

I. DE WOONKERNEN

Figuur I.6: Woonkernen van meer dan 2000 inwoners in 2001 (indeling 1981) per omvang en groei

3.2.3 Evolutie van de kernen van meer dan 5000 inwoners tussen 1981 en 2001: toepassing van de rank-size rule

(Figuur I.7)

Omdat het over het algemeen tamelijk gemakkelijk is om steden volgens hun grootte in te delen, hebben heel wat onderzoekers getracht modellen te bepalen aan de hand waarvan, op basis van een stedelijk systeem, de verdeling van de verschillende groottes van steden kan worden afgeleid. Van al die modellen kende de rank-size rule (Zipf, 1949) het meeste succes. Die wet legt een wiskundig verband tussen het bevolkingsaantal van een stad van rang n en het bevolkingsaantal van de grootste stad in het beschouwde gebied, namelijk:

$$P_n = P_1 / r_n^q$$

waarbij P_n = bevolking van de stad van rang n
 waarbij P_1 = bevolking van de grootste stad
 r_n = rang van de stad n
 q = constante

Omdat uit de berekeningen voor Amerikaanse steden bleek dat de constante q altijd rond de 1 lag, kon de wet eenvoudiger worden uitgedrukt:

$$P_n = P_1 / r_n$$

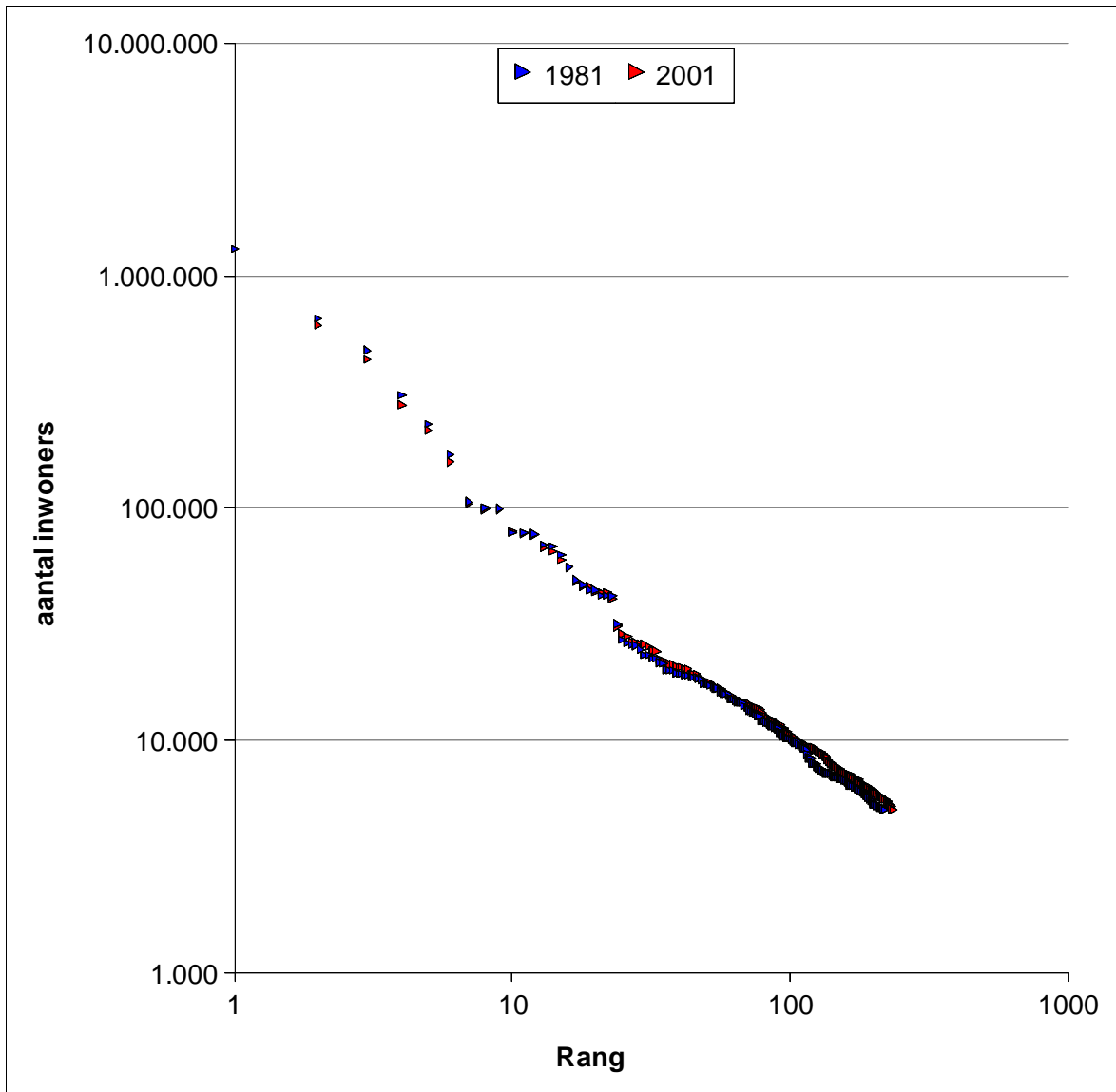
Volgens die laatste formule volstaat het om de bevolking van de grootste stad te kennen om er meteen de grootte van alle andere steden uit te kunnen afleiden. Immers:

- als de eerste stad een bevolking P_1 heeft,
- heeft de tweede stad een bevolking van P_2 is gelijk aan $P_1/2$,
- heeft de derde stad een bevolking van P_3 is gelijk aan $P_1/3$, enzovoort.

Op een bilogarithmische grafiek met op de x-as de rang van elke stad en op de y-as de overeenkomstige bevolking is te zien dat de rank-size rule hier van toepassing is, indien de verschillende punten een rechte lijn vormen. Uit de resultaten in figuur I.7 blijkt dat de rank-size rule over het algemeen wordt bevestigd wanneer ze op de Belgische kernen van meer dan 5000 inwoners wordt toegepast. Deze figuur vermeldt de bevolkingsaantallen voor de jaren 1981 en 2001 binnen de woonkernen die in 1981 werden bepaald.

Aangezien figuur I.7 overeenstemt met een bilogarithmische grafiek, moet het evolutieve aspect omzichtig worden geïnterpreteerd. Wanneer we bijvoorbeeld naar Antwerpen – de op een na grootste stad van het land – kijken, zien we dat de stad tussen 1981 en 2001 inwoners heeft verloren. Doordat de twee punten op de grafiek dicht bij elkaar staan, kan er worden gedacht dat het verschil in bevolking miniem is. In werkelijkheid is dat allesbehalve het geval, want de Antwerpse agglomeratie verloor bijna 42 000 inwoners over de beschouwde periode (relatieve afname van ongeveer 6,5%).

Uit een vergelijking van de gegevens van 1981 en van 2001 blijkt dat er een duidelijk verband is tussen de grootte van de agglomeratie en haar evolutie. Met uitzondering van Brussel blijkt dat hoe meer inwoners een agglomeratie telt, hoe kleiner haar groei is. Zo merken we een daling van de bevolking in de grote agglomeraties (Antwerpen, Luik, Gent, Charleroi en Bergen), een demografische stabilisatie in de agglomeraties met 50 000 tot 100 000 inwoners en een groei in de kleinste kernen, met in het bijzonder in de kernen met 5000 tot 10 000 inwoners.

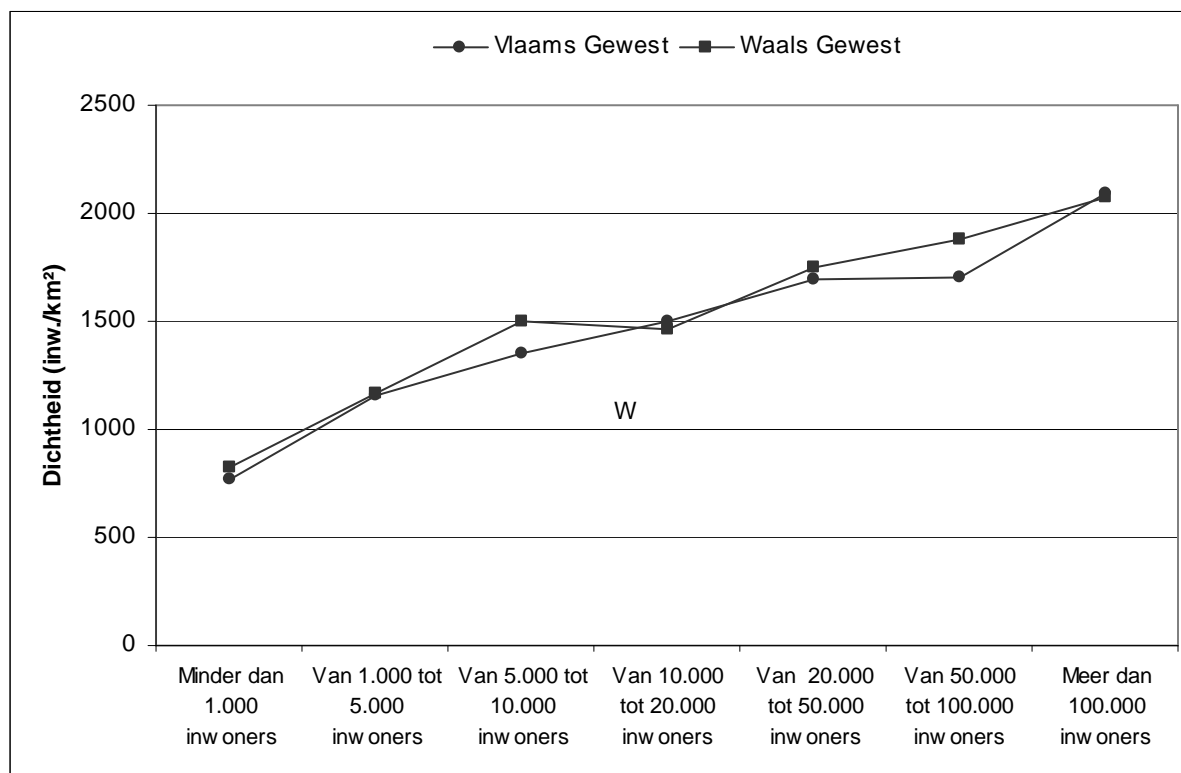
Figuur 1.7: Toepassing van de rank-size rule op de woonkernen van meer dan 5000 inwoners – Evolutie 1981-2001 (indeling 1981)

4. Analyse van de bevolkingsdichtheid van de woonkernen (indeling 2001)

4.1 Algemene nationale tendensen

(Tabel I.23, figuur I.8)

Op nationaal niveau bestaat er een positieve correlatie tussen de dichtheid van de woonkernen en het bevolkingsaantal (figuur I.8 en tabel I.23). Dat verband werd ook al in andere studies opgemerkt (Derycke, 1979, 241-244; Halleux *et al.*, 1998, 40) en is erg interessant vanuit het oogpunt van de geschiedenis van steden. Het toont immers aan dat het concentratieproces van agglomeraties niet het resultaat was van een keuze; integendeel, de toename van de bevolkingsdichtheid van reeds bebouwde gebieden was lange tijd de enige manier om de uitbreiding tegen te houden van voldoende toegankelijke woonkernen in de rand dicht bij de stadscentra. Het verband tussen de grootte van een stad en de bevolkingsdichtheid kan bijgevolg worden geïnterpreteerd als het resultaat van historische periodes waarin de komst van nieuwe inwoners die van de voordelen van de stad willen genieten, tot concentratie noopte. Toen de verplaatsingen hoofdzakelijk te voet, met de fiets of het trage openbare vervoer gebeurden, “ontsnaptten” enkel de agglomeraties met een stagnerende bevolking aan de concentratietendens.

Figuur I.8: Bevolkingsdichtheid naar grootteklassen in Vlaanderen en Wallonië in 2001.

Van de 3680 in 2001 afgebakende woonkernen, heeft de kern Bosstraat (Antwerpen) de grootste bevolkingsdichtheid met 6617 inw./km². Brussel is de grootste kern met meer dan 100 000 inwoners

en staat op de 11e plaats wat de bevolkingsdichtheid betreft (3398 inw./km²). De op een na grootste kern met meer dan 100 000 inwoners is Brugge. Die stad heeft een dichtheid van 2471 inw./km² (61e). Verderop in het klasement komen Luik (101e) met 2279 inw./km² en Antwerpen (112e plaats) met 2218 inw./km². Van alle kernen met meer dan 100 000 inwoners heeft Leuven de laagste bevolkingsdichtheid met 1760 inw./km².

Grootteklassen	Gemiddelde bevolkingsdichtheid in 1981 (inw./km ²)	Gemiddelde bevolkingsdichtheid in 1991 (inw./km ²)	Gemiddelde bevolkingsdichtheid in 2001 (inw./km ²)
Meer dan 1 000 000 inwoners	4046	3926	4033
Van 100 000 tot 1 000 000 inwoners	2857	2759	2685
Van 50 000 tot 100 000 inwoners	2301	2268	2279
Van 20 000 tot 50 000 inwoners	1947	1945	1986
Van 10 000 tot 20 000 inwoners	1568	1561	1603
Van 5000 tot 10 000 inwoners	1307	1341	1415
Van 1000 tot 5000 inwoners	1047	1084	1139
Minder dan 1000 inwoners	720	748	803

Tabel I.23: Gemiddelde bevolkingsdichtheid van de woonkernen naar grootteklassen in 1981 en 2001 (indeling 1981)

4.2 Ruimtelijke verschillen per gewest en per provincie

Op regionaal niveau is de gemiddelde bevolkingsdichtheid van kernen in Vlaanderen aanzienlijk groter dan in Wallonië (respectievelijk 1435 en 1363 inw./km²). In werkelijkheid is het verschil in bevolkingsdichtheid tussen de twee gewesten te verklaren door de verdeling van het aantal kernen per klasse. Zo telt Wallonië meer kleine kernen (minder dan 1000 inwoners), terwijl Vlaanderen wordt gekenmerkt door een groter aantal middelgrote en grote steden. Door hun relatieve grootte duwen zij het algemene gemiddelde van Vlaanderen omhoog.

Op het niveau van de provincies kan het volgende worden vastgesteld:

- in West-Vlaanderen is de bevolkingsdichtheid in elke grootteklasse hoger. Die hogere waarden zijn hoofdzakelijk het gevolg van het gewicht van de kuststeden die bij een identieke grootte bijzonder dichtbebouwd zijn in vergelijking met de rest van het land. Blankenberge, dat tot de meest dichtbevolkte kernen van het land behoort, Oostende, De Panne, Knokke en Middelkerke – om de belangrijkste te noemen –, hebben respectievelijk een bevolkingsdichtheid van 3071, 2482, 2358 en 2174 inw./km². De bevolkingsdichtheid van de kuststeden verklaart echter niet alles, aangezien de meeste kernen in West-Vlaanderen een grotere dichtheid hebben dan het gemiddelde voor hun respectieve klasse;
- in de provincie Luxemburg is het algemene gemiddelde het laagst. Dat komt door de sterke vertegenwoordiging van de klasse van woonkernen met minder dan 1000 inwoners (93,8%);
- Vlaams-Brabant kent een tamelijk bijzondere structuur, met een zeer homogene bevolkingsdichtheid per woonkern in vergelijking met andere provincies; zo is de gemiddelde dichtheid van kernen met meer dan 100 000 inwoners en die van kernen met 20 000 tot 50 000 inwoners de laagste van heel België, terwijl de dichtheid van de kleinere kernen (minder dan 5000 inwoners) daarentegen de hoogste is.

5. Ruimtelijke analyse van de gegevens

5.1 Toestand in 2001 (indeling 2001)

5.1.1 Bevolkingsdichtheid per gemeente in 2001

(Figuur I.9)

Op figuur I.9 zijn duidelijk de verschillen in bevolkingsdichtheid te zien tussen de Vlaamse en Waalse gemeenten. Terwijl Vlaanderen een gewest is met een hoge bevolkingsdichtheid, wordt Wallonië daarentegen gekenmerkt door een over het algemeen zwakke dichtheid van vaak minder dan 200 inw./km². Dat is vooral zo in het gebied ten zuiden van Samber en Maas.

De kaart met de bevolkingsdichtheid per gemeente toont in de eerste plaats het demografische overwicht van de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen. Dat zwaartepunt strekt zich verder uit ten noorden van Leuven in het westen van de Kempen, evenals in de stadsrand ten zuiden van Brussel.

Kortrijk en de omliggende randgemeenten vormen eveneens een dichtbevolkt gebied dat via twee assen met de steden Brugge en Gent is verbonden: de eerste via Roeselare en Torhout naar Brugge, en de tweede via Waregem en Deinze naar Gent. In Vlaanderen merken we eveneens de grote bevolkingsdichtheid in bepaalde kustgemeenten, evenals de concentratie rond de bipool Hasselt-Genk op.

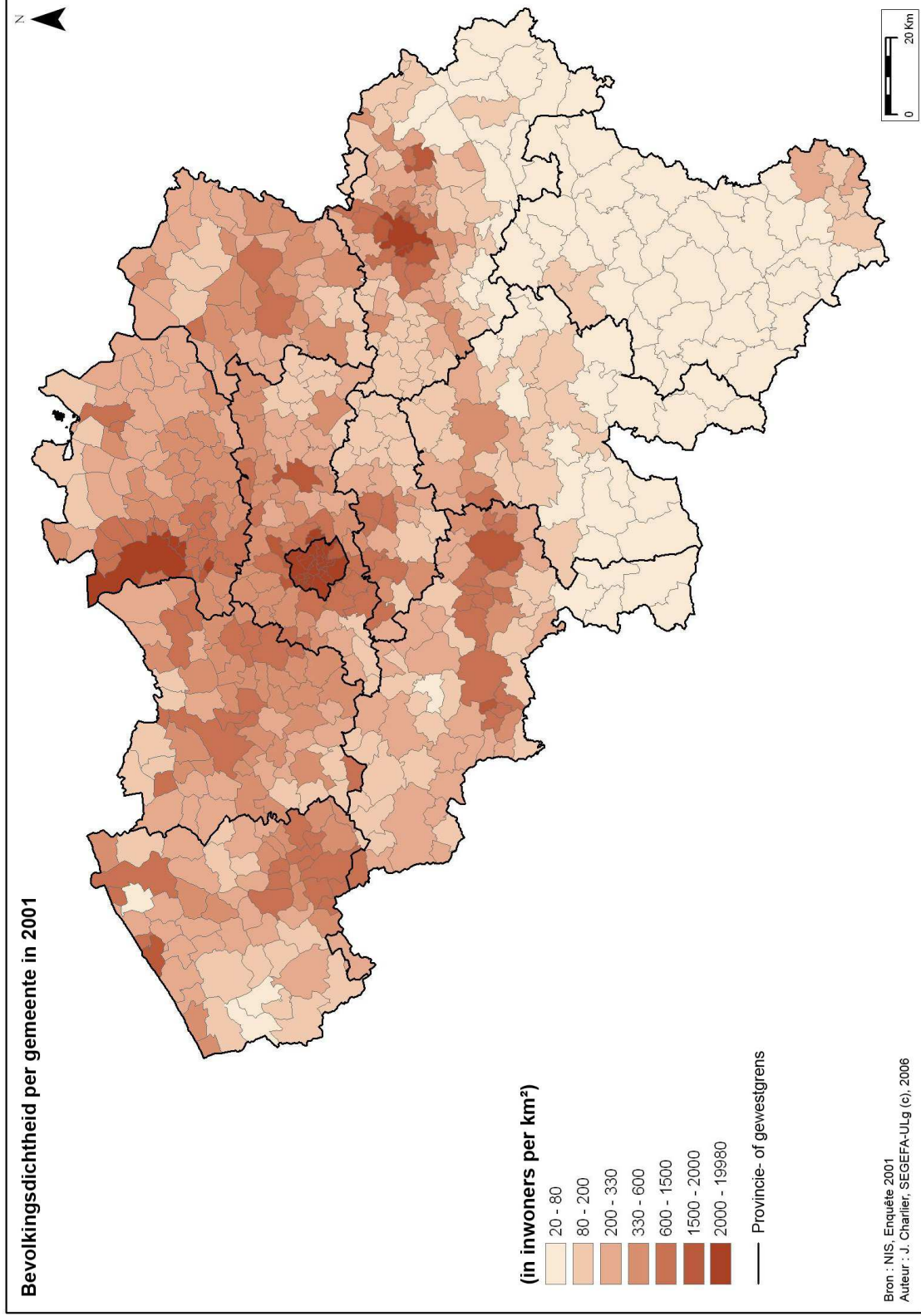
In het Vlaamse Gewest heeft de Westhoek de laagste bevolkingsdichtheid (gemeente Lo-Reninge: 51,7 inw./km²).

In Wallonië merken we een ononderbroken dichtbevolkte strook van de Borinage tot Verviers. De bevolkingsdichtheid is er over het algemeen hoger dan 330 inw./km², met uitzondering van enkele gemeenten waar de waarden iets lager liggen, rond de 300 inwoners per km². De gemeenten op die as met de hoogste waarden zijn Charleroi: 1944 inw./km², Luik: 2678 inw./km² en Sint-Niklaas: 3370 inw./km².

We zien dat die strook zich naar het westen voortzet, in de richting van Doornik, waar de waarden echter nog altijd iets lager liggen, tussen 200 en 300 inwoners per km².

Tussen de dichtbevolkte gemeenten in het Waalse gebied en de Vlaamse gemeenten strekt zich vanaf Luiks Haspengouw tot Henegouwen een strook uit die minder dichtbevolkt is en met de leemstreek overeenkomt. In de Brabantse regio merken we ten zuiden van Brussel enkele zones met een grote bevolkingsdichtheid op. Het gaat daarbij om de gemeenten op de assen Brussel - Nijvel - Charleroi, Brussel - Zinnik - Bergen en Brussel - Ottignies - Namen.

In Wallonië hebben de gebieden ten zuiden van Samber en Maas een bijzonder lage bevolkingsdichtheid. De gemeenten Léglise en Sainte-Ode, met respectievelijk 21,7 en 22,7 inw./km², hebben op nationaal niveau de laagste bevolkingsdichtheid. Vanaf Aarlen, in de buurt van het Groothertogdom Luxemburg neemt de bevolkingsdichtheid lichtjes toe. De betreffende gemeenten horen er bij Belgisch Lotharingen.

Figuur I.9: Bevolkingsdichtheid per gemeente in 2001

5.1.2 Aandeel van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001

(Figuur I.10)

Wij wijzen er nogmaals op dat in het hele land 11,4% van de bevolking buiten een woonkern woont (tabel I.21). Dat aandeel is in Vlaanderen groter dan in Wallonië (respectievelijk 13,9% en 10,3%)¹¹. De toestand is in het hele land echter zeer heterogeen. Het zou bijgevolg verkeerd zijn om ervan uit te gaan dat Vlaanderen door een verspreide bewoning en Wallonië door een geconcentreerde bewoning wordt gekenmerkt. In tal van regio's kunnen we nog traditionele spreidingsmodellen van de bevolking waarnemen.

In Wallonië zien we nog de traditionele verspreide bewoning van het Land van Herve of de Thiérache. Er komen ook andere gebieden met verspreide bewoning voor, zoals bijvoorbeeld in het noorden van Henegouwen (maximum in Ellezelles: 64,2% ten noordoosten van Doornik). We verwijzen eveneens naar de gemeenten in het centrum van de provincie Luxemburg die een groot aandeel verspreid wonende bevolking kennen.

In het noorden van het land is het aandeel verspreid wonende bevolking erg ontwikkeld in de provincie West-Vlaanderen, met name in de streek van de Westhoek (maximum in de gemeente LOReninge: 52,8% verspreide bewoning). In de andere Vlaamse provincies is er eveneens sprake van verspreide bewoning. In Oost-Vlaanderen komen we het tegen in de randgemeenten van Oudenaarde (maximum in de gemeente Maarkedal: 59,6%) en van Gent (Knesselare: 51,8%). De verspreide bewoning komt eveneens veel voor in het westen van Vlaams-Brabant (maximum in Pepingen: 70,9%), in het Hageland (72,0% in de gemeente Kortenaeken, tevens de grootste waarde op nationaal niveau) en in het noordoosten en zuiden van Limburg.

De gemeenten met de grootste agglomeraties (Brussel, Antwerpen, Luik, Gent, Bergen...) vertonen de laagste waarden voor verspreide bewoning. Dezelfde opmerking geldt voor de regionale steden (Oostende, Kortrijk, Mechelen...). Verspreide bewoning komt eveneens weinig voor in de peri-urbane gemeenten van grote steden (Brussel, Luik, Antwerpen).

Onder de landelijke gebieden met een geringe verspreide bewoning, vinden we de rijke leemgebieden terug die reeds vroeg ontgonnen waren en waar, zoals in Haspengouw, in de middeleeuwse bloeiperiode het drieslagstelsel werd toegepast. Bijgevolg bevond het gehele dorpsbehoren zich in de rand van de geconcentreerde woonkern (Van der Haegen *et al.*, 1981). Het oude spreidingsmodel bestaat vandaag dus nog steeds.

5.1.3 Dichtheid van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001

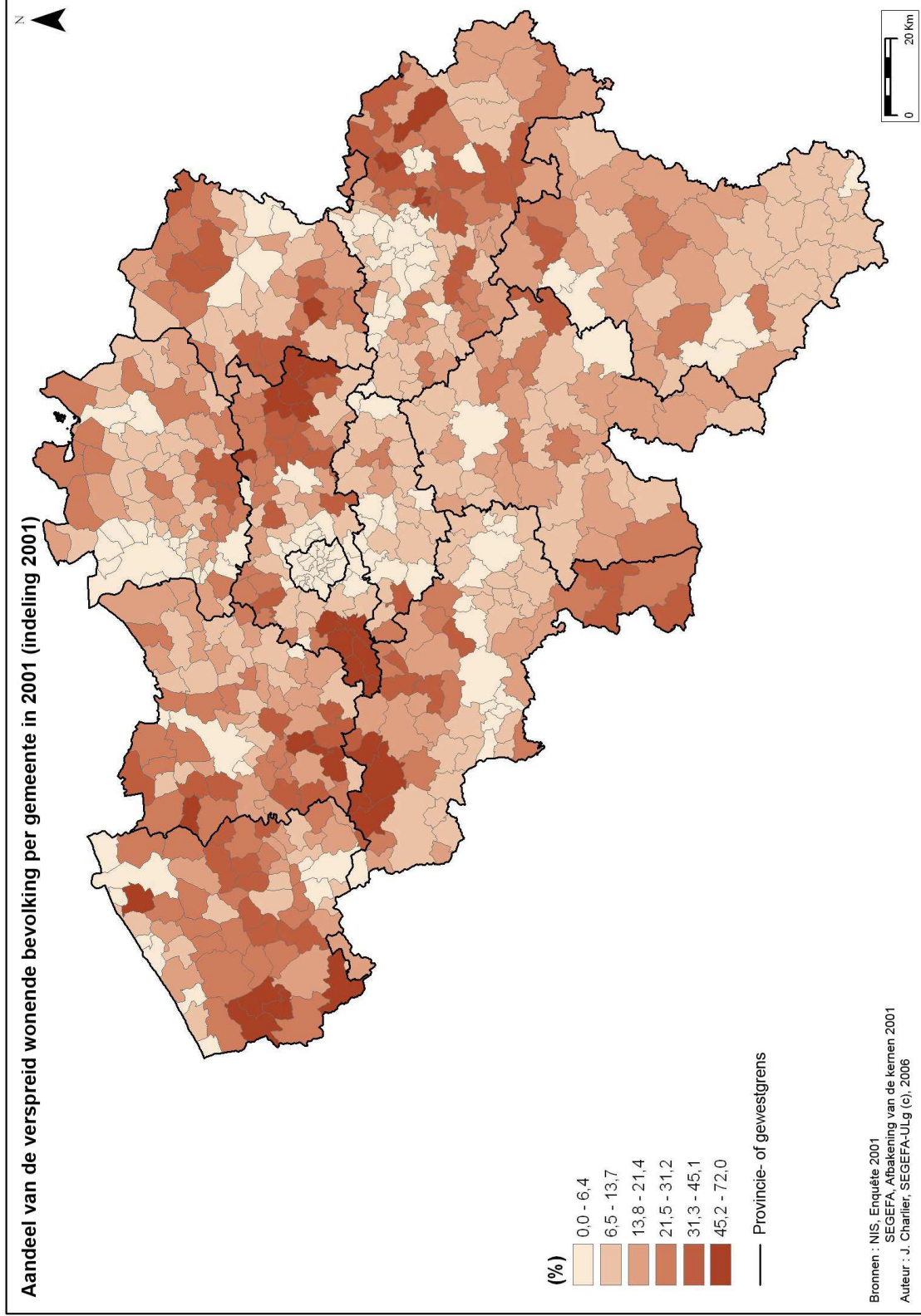
(Figuur I.10)

De op de kaart weergegeven variabele komt overeen met de dichtheid van de verspreid wonende bevolking per gemeente. Hij vertegenwoordigt de verhouding tussen het bevolkingsaantal per gemeente in de statistische buurten die niet tot de woonkernen behoren en de oppervlakte van die statistische buurten.

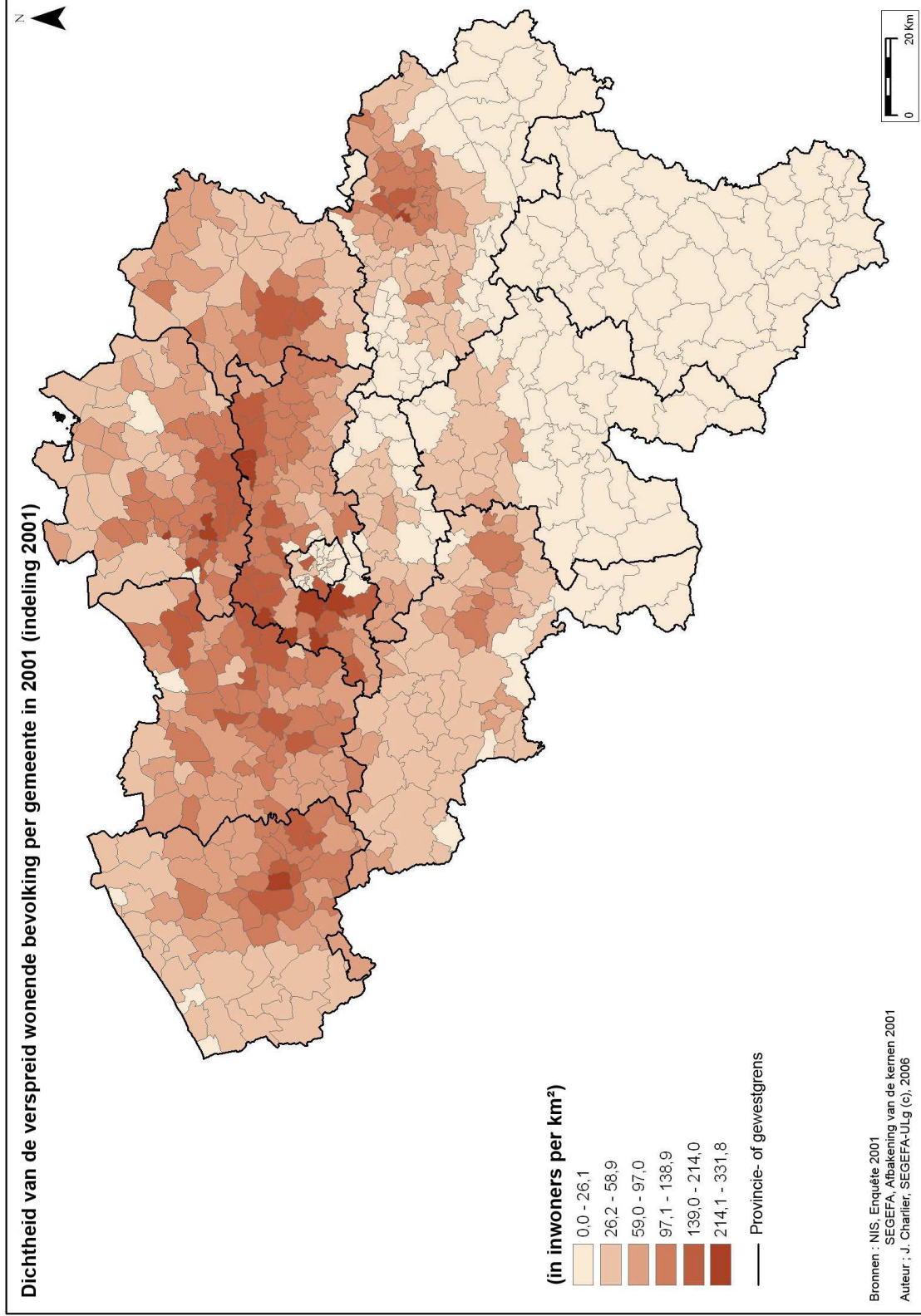
¹¹Het geval van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is bijzonder, omdat de woonkern zich er nagenoeg over het hele grondgebied uitstrekt. Slechts 575 inwoners, waarvan het merendeel in de gemeente Anderlecht is terug te vinden, wonen buiten de Brusselse kern.

Om die variabele te interpreteren, moeten er twee eerder geanalyseerde variabelen worden gebruikt: de bevolkingsdichtheid en het aandeel van de verspreid wonende bevolking. Omdat die twee variabelen over het algemeen in Vlaanderen hogere waarden hebben dan in Wallonië, is het logisch dat diezelfde tendens wordt vastgesteld voor de bevolkingsdichtheid buiten de woonkernen.

De enige variabele “aandeel van de verspreid wonende bevolking” kan een verklarende factor zijn voor een grote dichtheid van de verspreid wonende bevolking. Twee typische voorbeelden zijn de gemeenten van het Hageland en het gebied tussen Vesder en Maas.

Figuur I.10: Aandeel van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001 (indeling 2001)

Figuur I.11: Dichtheid van de verspreid wonende bevolking per gemeente in 2001(indeling 2001)

Aangezien het aandeel van de verspreid wonende bevolking in de Waalse industrieas, met name in de centrumregio, tamelijk beperkt is, kan enkel de hoge totale bevolkingsdichtheid een verklaring zijn voor de relatief hoge dichtheid van de verspreid wonende bevolking.

De gebieden ten zuiden van Samber en Maas daarentegen, in het bijzonder de Thiérache, vertonen een redelijk geringe dichtheid van de verspreid wonende bevolking, terwijl het aandeel van de verspreid wonende bevolking er soms zeer groot kan zijn. De verklaring voor die tegenstellingen kan worden gevonden in het beperkte bevolkingsaantal in die gebieden in het zuiden van ons land. We stellen een gelijkaardig fenomeen in de Westhoek en, in mindere mate, in het noorden van Limburg vast.

De toestand in Haspengouw is tamelijk typerend voor de gebieden met een geringe verspreid wonende bevolking. Als verklaring vermelden we tegelijkertijd het traditionele patroon in compacte dorpen en de lage bevolkingsdichtheid. Alhoewel de toestand in de Henegouwse en Brabantse leemgebieden minder uitgesproken is, kan hij toch op basis van dezelfde analyse worden geïnterpreteerd.

Van alle regio's met een grote dichtheid van de verspreid wonende bevolking vermelden we vooral de streek rond Kortrijk en de Vlaamse ring rond Brussel (Vlaams-Brabant, het zuiden van de provincie Antwerpen en het oosten van de provincie Oost-Vlaanderen). Die laatste worden tegelijkertijd gekenmerkt door een grote bevolkingsdichtheid en een traditioneel verspreid landelijk patroon.

5.1.4 Bevolkingsdichtheid van de woonkernen per gemeente in 2001

(Figuur I.12)

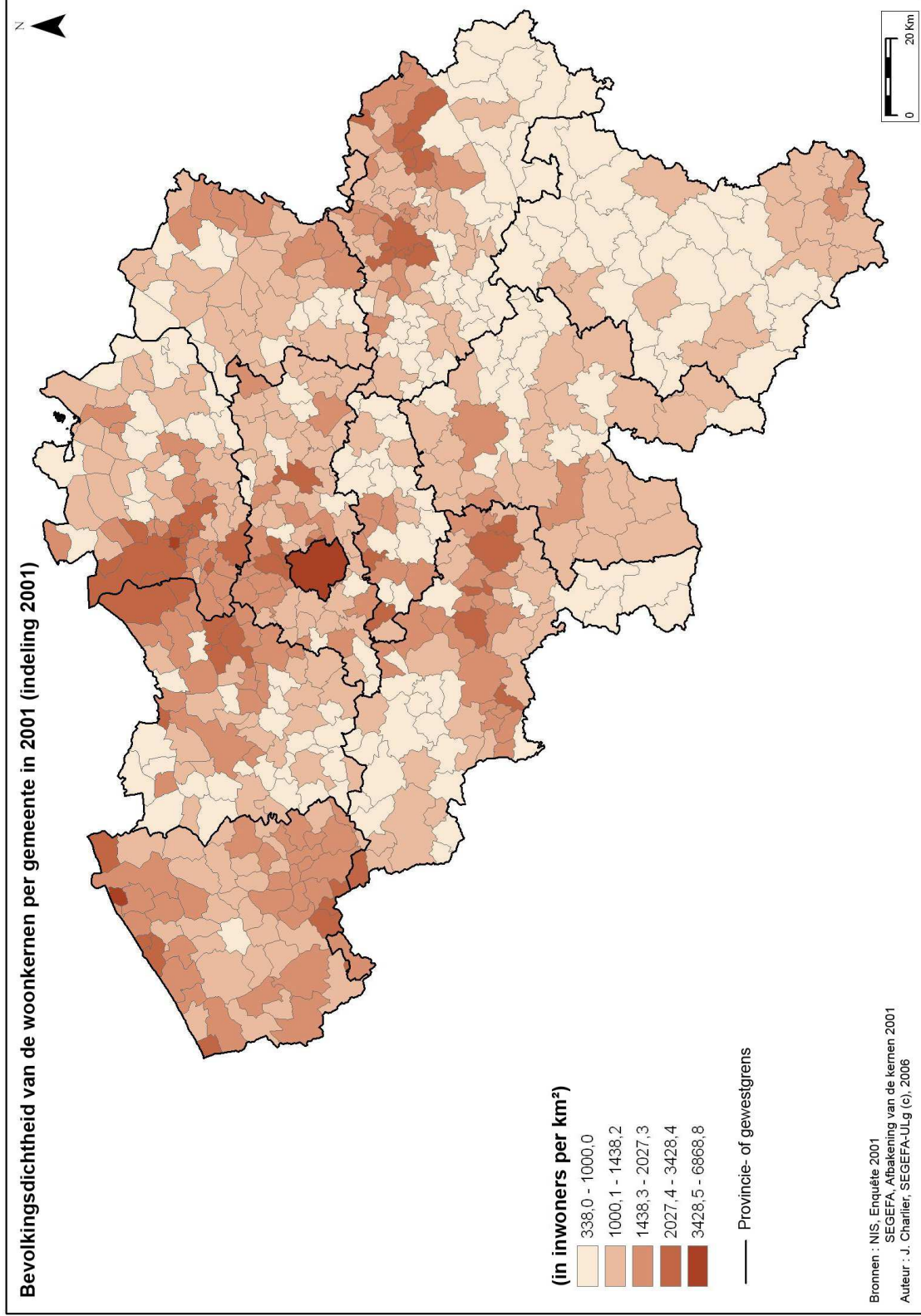
De variabele op kaart 8 komt overeen met de bevolkingsdichtheid van de woonkernen per gemeente, met andere woorden de verhouding tussen het bevolkingsaantal per gemeente in de statistische buurten die tot de woonkernen behoren en de oppervlakte van die statistische buurten.

Het algemene beeld van die kaart is vergelijkbaar met dat van de kaart van de bevolkingsdichtheid. Er kan een parallel worden getrokken tussen die toestand en het feit dat de steden met het grootste bevolkingsaantal over het algemeen overeenkomen met de meest dichtbevolkte woonkernen.

Het is bijgevolg redelijk logisch dat we op kaart 8 de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen terugvinden met een bijzonder hoge bevolkingsdichtheid langs de as Brussel - Antwerpen. Vanuit het bevolkingscentrum van het land vertrekken er twee assen naar de dichtbevolkte Waalse industrieas: de ene via Nijvel naar Charleroi, en de tweede via Zinnik en Kasteelbrakel naar Bergen.

West-Vlaanderen wordt gekenmerkt door erg dichtbevolkte kernen. In werkelijkheid merken we er twee zones met een grote bevolkingsdichtheid die van elkaar worden gescheiden door een reeks gemeenten met minder dichtbevolkte kernen. De eerste dichtbevolkte zone strekt zich uit van het zuiden van de Westhoek via Kortrijk naar de gemeente Ruiselede (deze zone bevindt zich in het zuidoosten van de provincie) en de tweede zone strekt zich langs de kust uit, met daaronder de kustgemeenten, de Polders en het noorden van de Westhoek (maximum in Blankenberge: 4021 inw./km²).

Er kan een parallel worden getrokken tussen de relatief hoge bevolkingsdichtheid in de kernen van bepaalde gemeenten in de Westhoek en de kernmerken van het bevolkingspatroon waarbij de verspreide bewoning eerder samengaat met steden (Veurne, Ieper, Poperinge) dan met dorpen.

Figuur I.12: Bevolkingsdichtheid van de woonkernen per gemeente in 2001 (indeling 2001)

Met uitzondering van de gemeente Gent en gebieden in de driehoek Brussel - Gent - Antwerpen, hebben de woonkernen in de provincie Oost-Vlaanderen een vrij lage bevolksdichtheid. Die zones met een beperkte bevolkingsdichtheid per gemeente strekken zich verder uit naar de leemgebieden in het noorden van Henegouwen. Een gelijkaardige toestand bestaat er in een andere leemstreek: Haspengouw.

In de provincie Luik komt de grootste bevolkingsdichtheid uiteraard overeen met de gemeenten in de agglomeraties van Luik en Verviers. We stellen eveneens een hoge bevolkingsdichtheid vast in enkele landelijke gemeenten van het Land van Herve en in een belangrijk deel van de gemeenten van de Oostkantons. In het Land van Herve zien we een vergelijkbare toestand als in de Westhoek, met een belangrijke verspreiding van de bewoning, enkele kleine steden (Herve, Aubel, Kelmis) en een beperkt aantal kleine dorpen. De drie gemeenten Raeren, Eupen en Baelen worden eveneens gekenmerkt door een beperkt aantal kleine dorpen en bijgevolg door een gemiddeld hoge bevolkingsdichtheid in de kernen.

In Luxemburg vertoont de streek rond de hoogvlakte van Bastenaken de laagste bevolkingsdichtheid. Dat houdt verband met het feit dat de woonkernen in deze regio hoofdzakelijk dorpen zijn. Dorpen zijn over het algemeen minder dichtbevolkt dan grotere woonkernen. Het omgekeerde geldt voor de kernen in de gemeenten van de Semoisvallei. Zij vertonen hogere waarden (ongeveer 900 inw./km²), terwijl de cijfers voor de gemeenten in Lotharingen typisch zijn voor meer verstedelijkte gebieden met waarden van meer dan 1300 inw./km².

Relatief hoge waarden vinden we ook terug in de streek rond Tienen en het oosten van de provincie Limburg, evenals in bepaalde gemeenten rond de grote steden (Doornik, Ronse, Namen, Turnhout, Hoei...).

5.2 Evolutie 1991-2001

5.2.1 Evolutie van de bevolking per gemeente

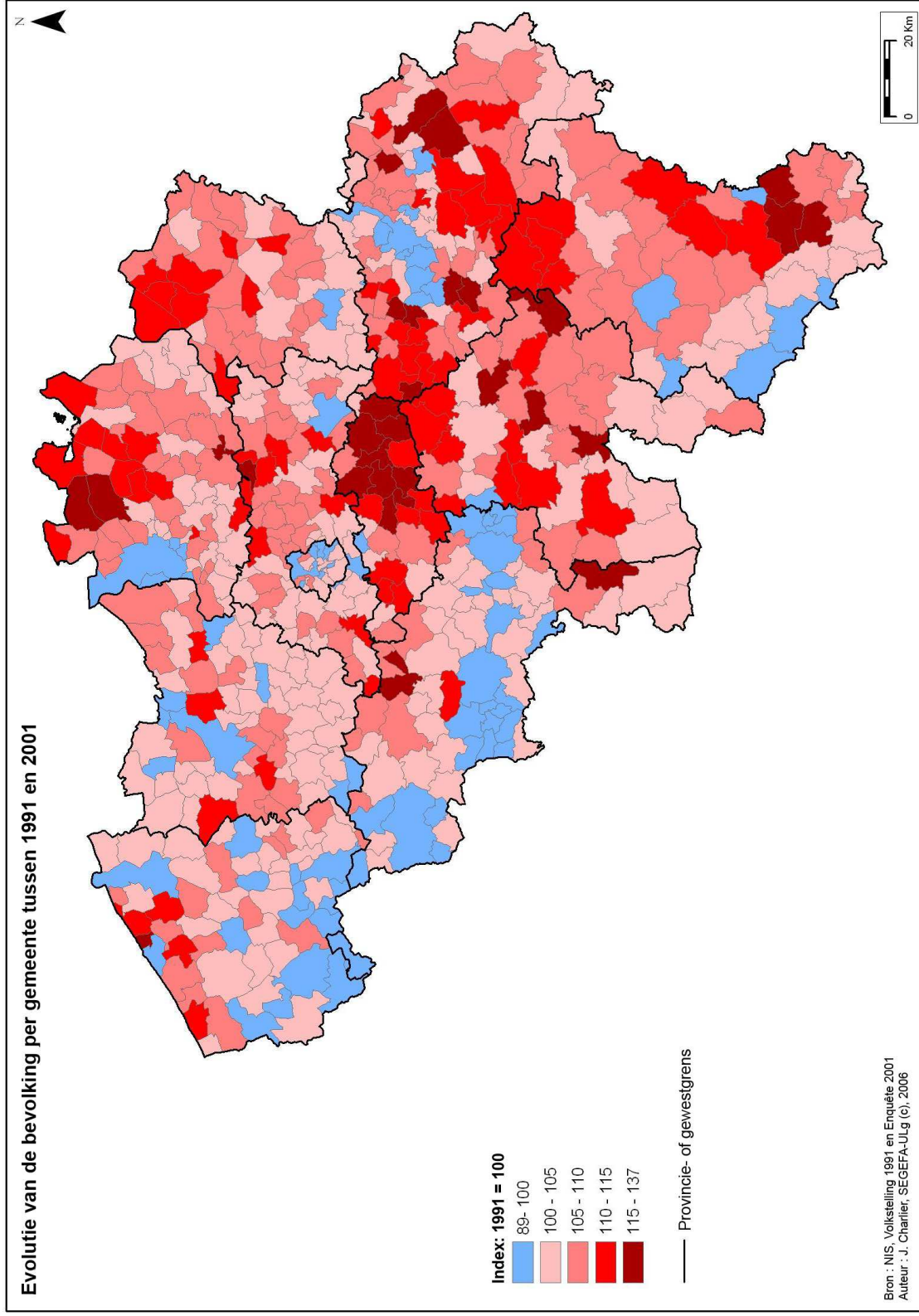
(Figuur I.13)

Gebieden met bevolkingstoename

Op kaart 9 wordt de evolutie van de bevolking per gemeente tussen de volkstelling van 1991 en de enquête van 2001 weergegeven. Aan de hand van een analyse van deze eerste kaart kunnen we de analyse van de woonkernen in een meer algemeen verklarend kader plaatsen.

In de loop van het decennium 1991-2001 zagen de meeste Belgische gemeenten hun inwonersaantal toenemen. Van de 589 gemeenten waren er immers slechts 82 met een bevolkingsafname.

Aan de hand van een ruimtelijke analyse van deze variabele kunnen we een eerste groep van gemeenten met een grote groei onderscheiden: het gaat daarbij om de gemeenten in de buurt van Brussel. We merken een aanzienlijke bevolkingstoename op ten zuiden van de hoofdstad, in een west-oost gerichte as die overeenkomt met de leemgebieden in ons land. Die as strekt zich ongeveer van in de gemeente Aat uit naar de gemeenten ten noorden van Luik (Oupeye, Bassenge), met echter een duidelijk grotere toename in de gemeenten van Waals-Brabant. De bevolkingstoename in die gemeenten is onder andere het resultaat van de groei in de rand van de belangrijkste stad van het land. Zo wordt de sterkste toename vastgesteld in de gemeente Incourt, waar de bevolking in tien jaar met 23,7% aangroeide. Ten oosten van Brussel registreert de regio rond Leuven een aanzienlijke toename, in het bijzonder in de gemeenten in de noordelijke periferie, bijvoorbeeld in Tremelo (16,9%).

Figuur I.13: Evolutie van de bevolking per gemeente tussen 1991 en 2001

De Antwerpse Kempen vormt een tweede zwaartepunt waar het bevolkingsaantal per gemeente in de loop van het decennium 1991-2001 aanzienlijk toenam, in samenhang met de verstedelijking van de Antwerpse rand. Die toename was bijzonder groot in de gemeenten ten oosten van de stad Antwerpen, zoals Brecht (20,6%) en Wuustwezel (15,4%).

In Vlaanderen moeten we tevens de toename in de kustgemeenten (Bredene: 16,2%) en het noorden van de provincie Limburg (Overpelt, Lommel, Peer, Neerpelt en Hechtel-Eksel) vermelden.

De ontwikkeling van de gemeenten ten zuiden van Brussel kan worden verklaard door de verstedelijking in de rand. Een gelijkaardig fenomeen doet zich rond Luik voor, met name in het zuiden van het stedelijke gebied (Nandrin en Tinlot op de as Luik-Marche; Sprimont, Aywaille, Ferrières, Durbuy, Stoumont, Erezée, Manhay ten zuiden van Luik), waar de sterke relatieve groei te verklaren is door een betrekkelijk aanhoudende verstedelijking in de rand, maar ook door een aanvankelijk betrekkelijk laag bevolkingsaantal. Dat betrekkelijk lage bevolkingsaantal moet ook worden aangevoerd om de sterke toename langs de as Namen-Marche (Somme-Leuze: 36,1%; Gesves: 21,4%) te interpreteren, evenals om de grote vooruitgang in de meeste Luxemburgse gemeenten te verklaren.

Er wordt tevens een sterke positieve evolutie opgemerkt in het oosten van de provincie Luik (Baelen 35,5%; Jalhay: 22,2%). In datzelfde opzicht kunnen we stellen dat de duidelijk positieve situatie in het zuiden van de provincie Luxemburg kan worden verklaard door de toegenomen werkgelegenheid in de stad Luxemburg. Zo behoort de bevolkingstoename in Etalle en Attert, respectievelijk 30,8% en 28,2%, tot de grootste in het hele land.

In Vlaanderen is de groei in de randgemeenten rond Gent en Brugge minder opvallend dan in Luik of Namen. Een verklarende factor is de sterke bevolkingsdichtheid in de nabijgelegen landelijke gemeenten.

Gebieden met bevolkingsafname

Net als in de loop van het decennium 1981-1991 neemt het bevolkingsaantal in de grote stadscentra in de loop van het decennium 1991-2001 af. Alhoewel het totale aantal inwoners in de 19 gemeenten van Brussel een lichte positieve evolutie kent (2%), vertonen de centrale gemeenten van andere grote regionale metropolen en talloze andere regionale steden een demografisch verval tussen 1991 en 2001 (Luik: 5,1%; Charleroi: 2,8%; Antwerpen: 4,2%; Gent: 2,1%). De stuwende kracht van dit fenomeen, dat al in de jaren 80 werd vastgesteld, ligt in het vertrek van inwoners die blijven zoeken naar een minder stedelijk woongebied.

Naast een economisch verval is dat vertrek naar een aangenamere woonomgeving eveneens een verklarende factor voor de bevolkingsafname in de industriële gemeenten in de banlieue (Fontaine-L'Évêque: 3,8%, Seraing: 3,7%, Mortsel: 4,5%). In Henegouwen neemt het fenomeen een regionale vorm aan met een nagenoeg ononderbroken bevolkingsafname vanaf de streek van Doornik (het meest uitgesproken in Antoing: -2,8%) tot aan de provincie Namen (Sambreville: -0,9%) via de Borinage en de centrumregio.

Een ander klassiek fenomeen dat zich in de loop van de jaren negentig heeft voortgezet, is de bevolkingsafname in een aantal geïsoleerde landelijke gemeenten, in het bijzonder in de Westhoek (maximum in Mesen: 7,8%), en in het westen van de provincie Luxemburg.

5.2.2 Evolutie per gemeente van de bevolking in de woonkernen (indeling 1981)

(Figuur I.14)

Gebieden met bevolkingstoename

De evolutie van de gemeentebevolking in de woonkernen (afbakening van 1981) wordt op figuur I.14 weergegeven. Het betreft de evolutie per gemeente van de bevolking in de woonkernen zoals afgebakend in 1981.

De opmerkingen bij dit deel moeten in verband worden gebracht met de vorige kaart waarop de evolutie van de bevolking per gemeente voor de periode 1991-2001 wordt weergegeven. Hoofdzakelijk in de rand van Brussel wordt een belangrijke toename van de bevolkingsdichtheid in de kernen opgemerkt, in het bijzonder ten zuidoosten van Brussel (maxima in Chastre en Incourt met een toename van 24%). We merken eveneens een verhoogde concentratie in de kernen ten noordoosten van Brussel.

In Vlaanderen zien de kernen in de kuststeden hun bevolking toenemen, evenals de kernen in de gemeenten ten zuiden van Gent. De groei is eveneens zeer groot in het geheel van de Kempen, bijvoorbeeld in Meeuwen-Gruitrode (25%) en Peer (21%).

In Wallonië wordt een bevolkingstoename in de woonkernen vastgesteld van in de gemeenten in het noorden van Waals-Brabant tot in het Groothertogdom Luxemburg (Gesves: 26%; Somme-Leuze: 25%; Etalle: 22%; Attert: 22%), met echter een onderbreking ter hoogte van de gemeenten Saint-Hubert en Sainte-Ode. Alhoewel de bevolkingstoename in de woonkernen in relatieve waarden het grootst is in het zuiden van het land, is de absolute toename het grootst in het noorden. De gemeenten ten zuiden van Verviers kennen eveneens een grote bevolkingstoename in de woonkernen (Jalhay: 22%).

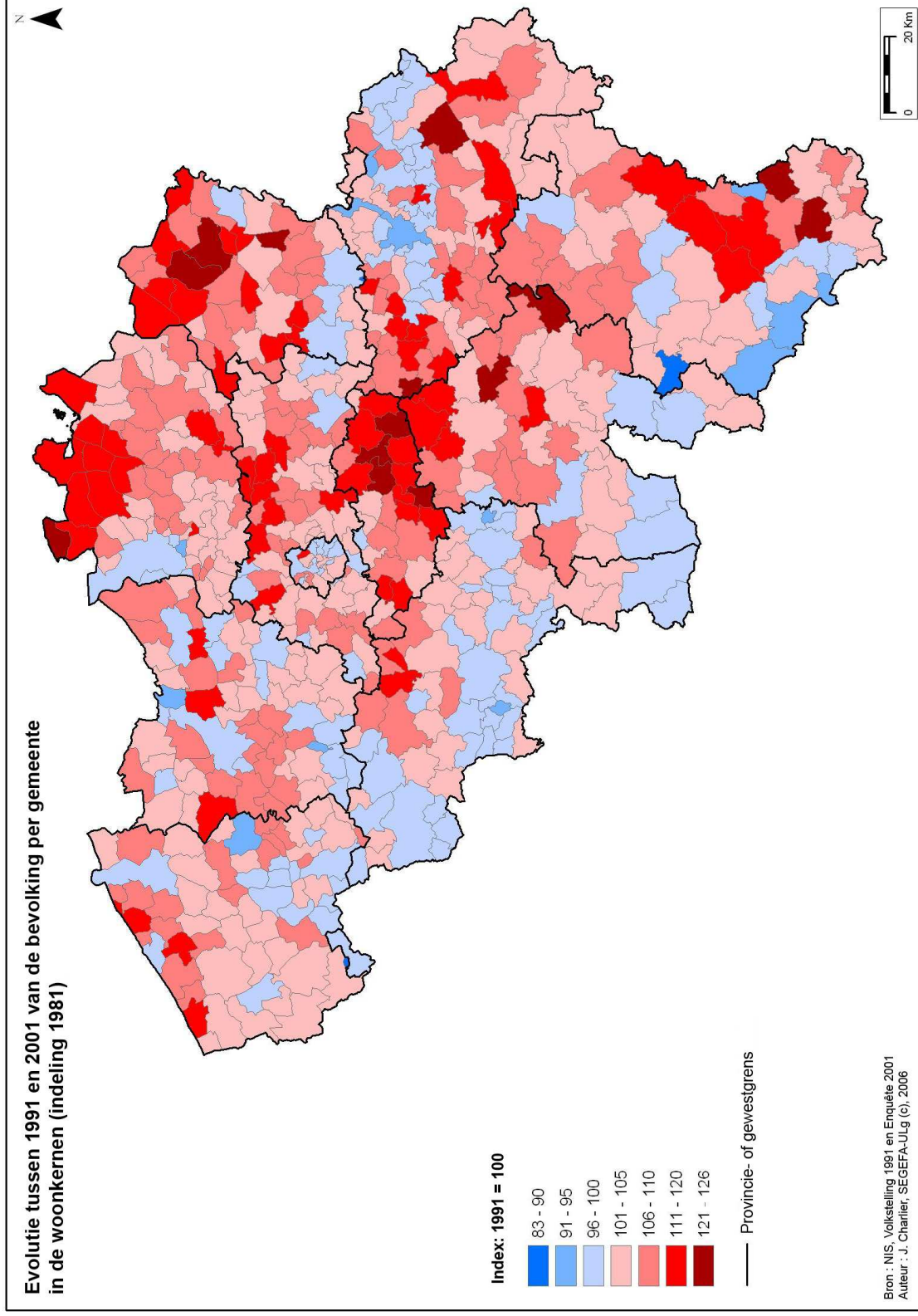
Gebieden met bevolkingsafname

In Wallonië zijn er meer gemeenten met een bevolkingsafname dan in Vlaanderen. Er zijn in Wallonië meerdere gebieden waar de bevolkingsdichtheid in de woonkernen in de loop van het decennium 1991-2001 is afgenomen. Een eerste gebied bestaat uit Doornik en zijn randgemeenten: Celles, Brunehaut, Rumes, Frasnes-Lez-Anvaing... Deze kern zet zich in Vlaanderen in noordoostelijke richting voort (Brakel, Zottegem). Een tweede gebied strekt zich vanaf de Borinage tot aan de gemeenten in de oostelijke rand van Charleroi uit. We merken eveneens een afname van de gemeentebevolking in de woonkernen in verschillende grensgemeenten met Frankrijk (Couvin, Chimay, Beauraing, Gedinne, Florenville...) op.

Een ander belangrijk gebied met een opvallende afname bevindt zich in de provincie Luik, vanaf de gemeenten ten westen van het Luikse bekken (Verlaine, Engis) tot aan de gemeenten langs de Duitse grens (Eupen, Raeren).

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië komt de grootste bevolkingsafname in de grote stadscentra voor. Zo is er een bevolkingsafname in de drie belangrijkste Vlaamse agglomeraties (Gent, Brugge en Antwerpen). De kernen in de gemeenten in het zuiden van Limburg (Sint-Truiden, Borgloon, Tongeren) en in de streek van Kortrijk kennen eveneens een afname van hun bevolkingsdichtheid.

I. DE WOONKERNEN

Figuur I.14: Evolutie tussen 1991 en 2001 van de bevolking per gemeente in de woonkernen (indeling 1981)

5.2.3 Evolutie per gemeente van de verspreid wonende bevolking (indeling 1981)

(Figuur I.15)

Gebieden met bevolkingstoename

Op figuur I.15 wordt de evolutie per gemeente van de verspreid wonende bevolking tussen de volkstelling van 1991 en die van 2001 weergegeven. De verspreide bewoning nam vooral toe in Wallonië, met name in de provincie Luxemburg. Gemeenten zoals Durbuy, Erezée, Manhay en Hotton, en zelfs de naburige gemeenten van Aarlen (Attert, Etalle en Habay) kennen een bijzonder grote relatieve toename. Toch moeten we nogmaals preciseren dat de relatieve groei misschien wel groot is, maar dat het bevolkingsaantal in de betreffende gemeenten in werkelijkheid relatief laag is.

In bepaalde gemeenten in Waals-Brabant, hoofdzakelijk ten zuidoosten van Brussel, is het aantal verspreid wonende inwoners ook enorm toegenomen. Toch wordt er in die gemeenten een tweevoudige evolutie waargenomen. Een eerste soort evolutie vinden we terug in de gemeenten Waver en Ottignies - Louvain-la-Neuve. Daar merken we een sterke toename van de verspreid wonende bevolking en een zwakke bevolkingstoename in de woonkernen. Dat is waarschijnlijk te wijten aan de verzadiging tijdens de jaren '90 in de woonkernen zoals afgebakend in 1981. Beide gemeenten kenden al heel vroeg een verstedelijking van hun randgemeenten, waardoor er waarschijnlijk een verzadiging in hun woonkernen is opgetreden en de bevolking geen andere keuze had dan zich buiten die kernen te vestigen. De gemeenten meer naar het oosten van Waver (Chaumont-Gistoux, Incourt) daarentegen worden gekenmerkt door een eerder weinig dichte verstedelijking en een latere suburbanisatie en kennen een grotere bevolkingstoename van de kernen.

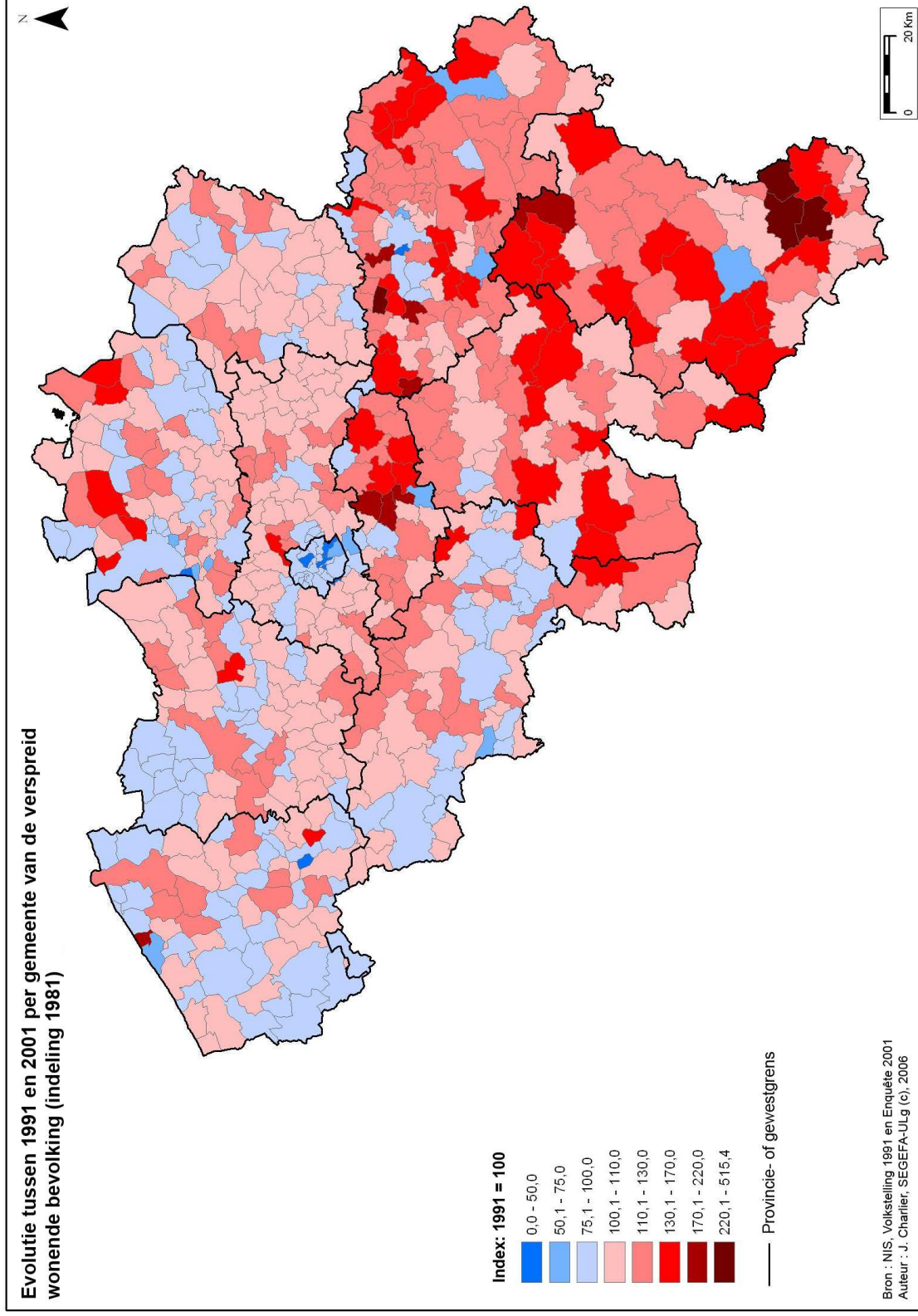
In Vlaanderen zijn de relatieve waarden voor de evolutie van de verspreid wonende bevolking minder groot dan die ten zuiden van Samber en Maas. Het verschil tussen de maximale en minimale waarde is bovendien ook beduidend minder groot dan dat voor Wallonië. De grootste relatieve evolutie per gemeente van de verspreid wonende bevolking vinden we in de gemeente Bredene (91%).

Gebieden met bevolkingsafname

De Vlaamse gemeenten met een bevolkingsafname liggen verspreid over het hele grondgebied. Toch kunnen we verschillende zwaartepunten onderscheiden: de Westhoek en de streek van Diksmuide, de gemeenten ten noordwesten en zuidoosten van Gent, de gemeente Antwerpen en omgeving, het noorden van de Kempen (in de omgeving van Geel en Peer).

In Wallonië bestaat een eerste zwaartepunt uit de gemeenten langs de as Doornik - Bergen - Charleroi. Een tweede zwaartepunt komt overeen met de gemeenten van Luik en zijn rand.

De afname van de verspreid wonende bevolking in de loop van het decennium 1991-2001 kan niet als een afdoende verklaring worden beschouwd voor de bevolkingsafname op gemeentelijk vlak. Die verspreid wonende bevolking vertegenwoordigt immers maar een miniem deel van de bevolking in die gemeenten. In de meeste Belgische gemeenten wordt de bevolkingstoename (of afname) bepaald door de toename (of afname) van de bevolking in de woonkernen.

Figuur I.15: Evolutie tussen 1991 en 2001 per gemeente van de verspreid wonende bevolking (indeling 1981)

6. Besluit

Een belangrijk deel van het werk in het kader van deze analyse van de Belgische woonkernen bestond uit een nieuwe actualisering van hun afbakening. Dat was geleden sinds de volkstelling van 1981. Op basis van de nieuwe indeling telt België 3680 woonkernen. Uit de verdeling van de kernen naar hun bevolking blijkt dat de grote tendensen van de voorbije decennia zich voortzetten, niettegenstaande we gebruikmaken van de nieuwe afbakening die meer rekening houdt met de ruimtelijke uitbreiding van de verstedelijking. De actualisering, die het ons mogelijk maakt de vooruitgang van de verstedelijking te volgen, gaat gepaard met een toename van de gemiddelde grootte van de agglomeraties, een fusie van bepaalde kernen die voortaan aaneensluiten en een daling van het aantal kernen (115). De 3680 kernen van 2001 worden als volgt verdeeld: 2269 in Wallonië, 1410 in Vlaanderen en 1 kern in Brussel. De kern van Brussel komt overeen met de grootste agglomeratie van het land. Ze overschrijdt ruim de grenzen van de twee andere gewesten en op 1 oktober 2001 is ze goed voor 1 324 013 inwoners. Na Brussel komen de agglomeraties van Antwerpen, Luik, Charleroi en Gent.

Op regionaal niveau zijn de Waalse woonkernen talrijker en dunner bevolkt, terwijl de Vlaamse woonkernen duidelijk minder talrijk en dichter bevolkt zijn: de gemiddelde grootte van kernen bedraagt 3418 inwoners in Vlaanderen en 1312 inwoners in Wallonië. Wanneer we de verdeling van de bevolking meer in detail bekijken, merken we dat er ten noorden van de taalgrens een groot bevolkingsaantal in de kernen met 1000 tot 50 000 inwoners wordt teruggevonden, terwijl de kernen van meer dan 100 000 inwoners en van minder dan 1000 inwoners ten zuiden van de taalgrens beter zijn vertegenwoordigd.

Door terug te grijpen naar de indeling van 1981 kunnen we de evolutie analyseren. Aangezien de te vergelijken zones onveranderd blijven, betreft het hier een analyse van de evolutie van de bevolkingsdichtheid. In de loop van het decennium 1991-2001 zien de kleine en middelgrote kernen hun bevolking en dichtheid toenemen. In diezelfde periode kennen de kernen van 50 000 tot 100 000 inwoners een geringe evolutie, terwijl de grote agglomeraties van meer dan 100 000 inwoners, met uitzondering van Brussel, door een ontvolking worden getroffen. De ontvolking van de grote agglomeraties is echter beduidend minder groot dan tussen 1981 en 1991, een periode waarin alle kernen van meer dan 50 000 inwoners een daling van hun demografische potentieel kenden. In Brussel is de trendbreuk het meest opvallend. De in 1981 afgebakende Brusselse agglomeratie neemt tussen 1991 en 2001 immers met bijna 40 000 inwoners toe. We constateren bijgevolg een toename van het gewicht van de grootste stad van het land, een toename die ongetwijfeld het resultaat is van het fenomeen van metropolitisatie. In relatieve waarden gaat de verspreide bewoning er tussen 1991 en 2001 het meest op vooruit. Een deel van de verspreide bewoning ontwikkelt zich echter in de rand van grote agglomeraties en werd in de woonkernen opgenomen zoals ze bij de nieuwe afbakening van 2001 zijn bepaald.

Uit de vergelijking van de indeling van 1981 en die van 2001 blijkt dat de toepassing van een nieuwe afbakening gepaard gaat met een sterke toename van het bevolkingsaantal in woonkernen van meer dan 100 000 inwoners. In Wallonië gaat de vooruitgang van de grote kernen hoofdzakelijk ten koste van de categorie “verspreide bewoning”, terwijl dat in Vlaanderen ten koste van de agglomeraties van 1000 tot 10 000 inwoners is. Die waarnemingen wijzen erop dat de grote kernen hun bevolking zagen toenemen ten gevolge van, voor Wallonië, de aansluiting van gebieden die door de afbakening van 1981 als “verspreide bewoning” werden gedefinieerd en, voor Vlaanderen, de morfologische fusie met middelgrote of kleine kernen.

Uit de analyse van de woonkernen onthouden we eveneens dat we een bijzonder duidelijk verband blijven zien tussen de grootte van de agglomeraties en hun bevolkingsdichtheid: hoe meer inwoners een agglomeratie telt, hoe groter de bevolkingsdichtheid is. Bovendien moeten we ook benadrukken dat boven op de algemene kenmerken die kort werden herhaald, de regionale, provinciale of lokale

aspecten eveneens een belangrijke rol spelen bij de interpretatie van de gegevens met betrekking tot de morfologische agglomeraties. Tot slot werden ook de verklarende factoren inzake traditionele geografische regio's veel gebruikt in de analyseroosters, die nog zouden kunnen worden verbeterd door nog meer diepgaande studies van de correlaties tussen de regio's en geanalyseerde variabelen.

Bibliografie

Aydalot P., 1985, *Economie Régionale et Urbaine*, Economica, Parijs.

Binard M., Jamagne P. en Muller F. (onder leiding van J.-P. Donnay), 2000, *Gebruik van satellietgegevens voor de tienjaarlijkse bijwerking van de indeling van statistische sectoren in België – Eindrapport*, Universiteit van Luik - SURFACES / Ministerie van Economische Zaken - Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Brulard, T. en Van der Haegen, H., 1972, "Small area statistics and their use for social geographical and planological research", *Acta Geographica Lovaniensia*, Vol. 10.

Fouchier V., 2001, "Mesurer l'étalement, la dédensification, le desserrement : différentes formes de gain d'espaces en Ile-de-France", *La ville aux champs* (ADEF), Parijs, pp.29-48.

Halleux J.-M., Derwael F. en Mérenne-Schoumaker B., 1998, "De woonkernen in België: situatie in 1991 en evolutie sinds 1970", *Monografie nr. 11A "Verstedelijking" van de Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991* (onder leiding van Mérenne-Schoumaker B., Van der Haegen H. en Van Hecke E.), Ministerie van Economische Zaken - Nationaal Instituut voor de Statistiek / DWTC, Brussel, pp.9-77.

Mérenne-Soumaker B., Van der Haegen H. en Van Hecke E. (onder leiding van), 1998, *Monografie nr. 11A "Verstedelijking" van de Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991*, Ministerie van Economische Zaken - Nationaal Instituut voor de Statistiek / DWTC, Brussel.

Moriconi-Ebrard F., 1994, *Géopolis. Pour comparer les villes du monde*, Anthropos, Coll. Villes, Parijs.

NUREC (Network on Urban Research in the European Community), 1994, *Atlas of Agglomerations in the European Union*, Vol. 3, Duisburg: NUREC.

Van den Steen I., 2005, *Cartographie, évolution et modélisation de l'utilisation du sol en milieu urbain, le cas de Bruxelles*, Doctoraalscriptie, Université Libre de Bruxelles, Faculteit Wetenschappen, Laboratoire de Géographie Humaine, onuitgegeven.

Van der Haegen, H., 1998, "De statistische sectoren in de Belgische statistiek", *De demografische statistieken, Bevolking en huishoudens per statistische sector op 1 januari 1998*, b. Région de Bruxelles-Capitale et Région Wallonne, Brussel, NIS.

Van der Haegen H., Pattyn M., Rousseau S., 1981, Spreiding en relatiepatroon van de Belgische nederzettingen in 1980, *Statistisch tijdschrift* nr. 5-6. mei-juni, 67e jaargang, pp.265-284.

Van der Haegen H., Van Hecke E. en Juchtmans G., 1998, “De Belgische stadsgewesten”, *Monografie nr.11A “Verstedelijking” van de Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991* (onder leiding van Mérenne-Schoumaker B., Van der Haegen H. en Van Hecke E.), Ministerie van Economische Zaken - Nationaal Instituut voor de Statistiek / DWTC, Brussel, pp.79-148.

Zipf G.E., *Human behaviour and the principle of least effort*, Cambridge, 1949.

DEEL II

DE BELGISCHE STADSGEWESTEN 2001

Sarah Luyten, Etienne Van Hecke

1. Inleiding

Met de volkstellinggegevens van 1970 bakende Van der Haegen (*et al.*, 1979) 15 Belgische stadsgewesten af. De verstedelijking van de gemeenten op pendelafstand van de grote tewerkstellingspolen nam in de naoorlogse jaren in die mate toe dat de stad uitdijde tot een zogenaamde “regionale stedelijkheid”. De stedelijke functies en relaties en bijgevolg de morfologie worden uitgespreid over een groter gebied; de stad wordt een sociaal-ruimtelijk en functioneel systeem werkzaam in een ruimere omgeving (Van der Haegen en Pattyn, 1979). Hoewel deze stadsgewesten als uiterst dynamisch werden beschouwd en het vastleggen van een statische grens hiervoor principieel verworpen wordt, werd een begrenzing als technische momentopname meer en meer wenselijk voor zowel wetenschappelijk werk als voor beleidsdocumenten.

Theorieën omtrent stadsgewestvorming moesten in de jaren '80 wijken voor bedenkingen omtrent “nieuwe stedelijkheid”, waarbij men waarnam dat bepaalde sociale groepen terugkeerden naar de stad. Dit aantal woog echter niet op tegen de voortdurende emigratie en de blijvende uitbreiding en verdichting van de suburbanisatiegemeenten (Kesteloot, 1989, in Leemans et al, 1990, 5). Het stadsgewest bleef een waarneembare en meetbare realiteit en een herziening van de afbakening van 1970 was wenselijk. Op basis van gegevens uit de volkstelling 1981 werden 17 stadsgewesten afgebakend. Ook in de jaren '90 bleven stadsgewesten representatief voor de voornaamste verdichtingzones van het land, zowel wat betreft de concentratie van de bevolking, van de economische activiteiten, als van vele uitingen van het sociaal-culturele leven. Het begrip stadsgewest ging ook een leven leiden buiten de academische kringen en werd een veelgebruikte eenheid in administratieve en economische milieus (Van der Haegen et al, 1996, 5). Daarom werd van meerdere zijden aangedrongen op een herziening van het begrip en haar ruimtelijke omvang op basis van gegevens van de volkstelling 1991.

Ook nu in het nieuwe millennium rijzen er existentiële vragen omtrent het stadsgewest. Kan men nog spreken van de gelaagde klassieke structuur van het stadsgewest. Of gaat het tegenwoordig om deelruimtes die via netwerken verbonden zijn met elkaar en met de rest van de wereld. Om deze vraag te beantwoorden zullen de stadsgewesten eerst afgebakend worden op basis van gegevens van 2001, wordt de vergelijking gemaakt met 1991 en zal hieruit en uit de methodologische problemen blijken in welke mate het verschijnsel stadsgewesten nog overeind blijft.

2. Opbouw en definities

Het 'stadsgewest' bestaat uit verschillende geledingen die elk hun eigen kenmerken hebben en die onderling sterke relaties hebben.

Stadskern. De stadskern is het hart van de stad. Het is de beslissing- en activiteitenkern met de grootste concentratie aan regio-gebonden kleinhandel en diensten.

Dichtbebouwde stedelijke wijken. De stadskern is ingebed in een patroon van dichtbebouwde stedelijke wijken die in de West-Europese context meestal overeenstemmen met het geheel van de historische binnenstad en de negentiende-eeuwse uitbreidingen. Het is een multifunctioneel gebied waarin hoofdzakelijk woongebouwen, maar ook activiteiten zoals handel, ambachten, scholen, ziekenhuizen en nijverheid gemengd voorkomen.

Kernstad. De kernstad bestaat uit de stadskern en de dichtbebouwde stedelijke wijken. De kernstad wordt gekenschetst als het oude dicht aaneengesloten centrale deel van het stadsgewest.

Centrale stad. De centrale stad is de totale fusiegemeente waarvan de stadskern deel uitmaakt.

Stadsrand. De kernstad is langs alle zijden omringd door de stadsrand die hoofdzakelijk bestaat uit een minder dichte, maar nog aaneengesloten twintigste-eeuwse bebouwing. De hoofdfunctie is hier het wonen terwijl toch talrijke groene ruimten bewaard bleven. In de stadsrand van de grotere steden kunnen secundaire handels- en dienstencentra voorkomen. Dit zijn meestal oude gemeentekernen die geïntegreerd werden in de expansieve stad. Gegroepeerd in uniforme zones vindt men er industriegebieden en verkeersinfrastructuur terug. In de stadsrand wordt de continuïteit van de bebouwing niet verbroken.

Stedelijke woonkern (of morfologische agglomeratie). De stedelijke woonkern omvat de kernstad en de stadsrand. Het is het landschapsdeel dat aaneensluitend bebouwd is met huizen, openbare gebouwen, industriële en handelsuitrustingen, met inbegrip van de tussenliggende verkeerswegen, parken, sportterreinen enz. De stedelijke woonkern wordt begrensd door een zone bestaande uit landbouwgrond, bossen, braakliggende en woeste gronden en verspreide bewoning.

(Geoperationaliseerde) Agglomeratie. De agglomeratie bekomt men door de stedelijke woonkern aan te passen aan de gemeentegrenzen. Hiervoor berekent men het relatief aandeel van de inwoners van een gemeente die in een woonkern wonen, ten overstaan van het totaal aantal inwoners van de gemeente. De gemeente wordt bij de agglomeratie opgenomen indien dit aandeel meer dan 50 % bedraagt.

Banlieue. De banlieue sluit aan bij de agglomeratie. Het is de buitenste zone van de stad. De bevolkingsontwikkeling wordt er in belangrijke mate door suburbanisatie vanuit het centrum bepaald. Morfologisch worden zowel het wonen als de bedrijven en instellingen in de banlieue gekenmerkt door een extensieve vorm van bodemgebruik. Morfologisch doet de banlieue landelijk aan, functioneel is ze stedelijk.

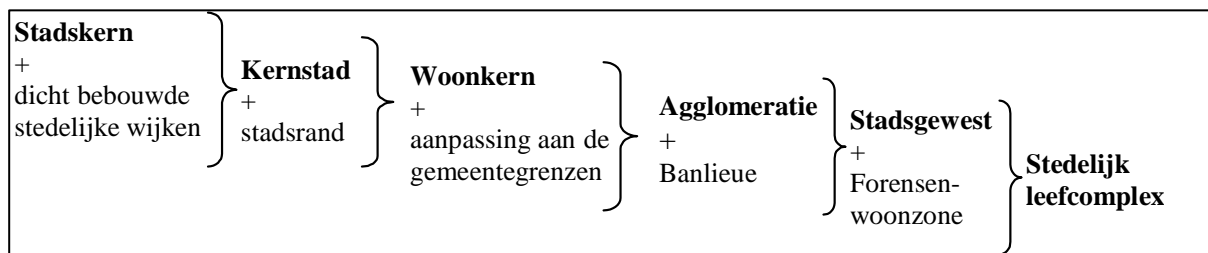
Stadsgewest. Het stadsgewest is het geheel van de agglomeratie en de banlieue. Het is de hele ruimtelijk vergrote structuur, waarbinnen de 'uiteengelegde' basisactiviteiten van de stedelijke gemeenschap, namelijk wonen, werken, opvoeden, winkelen, cultuurbeleving en ontspanning, in overwegende mate

gelokaliseerd zijn. Tussen deze activiteiten bestaan intense relaties, zodat een functioneel geheel wordt gevormd dat in belangrijke mate naar de traditionele kernstad georiënteerd blijft.

Forensenwoonzone. De forensenwoonzone is de zone die aansluit bij het stadsgewest door een sterke ontwikkeling van de autochtone pendel. Deze zone is voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid op het stadsgewest aangewezen.

Stedelijk leefcomplex. De forensenwoonzone vormt samen met het stadsgewest het stedelijk leefcomplex.

Schematische opbouw van het stedelijk leefcomplex (Van der Haegen, 1998, p.72)

Opmerking: voor de afbakening van de stadskern, de kernstad en de woonkern wordt als basiseenheid de buurt gebruikt. Voor de centrale stad, de agglomeratie, het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex geldt de gemeente als basiseenheid.

3. Criteria en Afbakening van de stadsgewesten

3.1 Stadskern

In 1978 werd een morfologische afbakening doorgevoerd die vooral steunde op de aanwezigheid van de commerciële en dienstenfuncties. Voor de herziening van de stadsgewesten in 1991 werd nagegaan in hoeverre deze afbakening nog bruikbaar was en men stelde vast dat de stadskernen zich nauwelijks uitbreiden. Daarom werden ze ook niet geactualiseerd en als constant doorheen de tijd beschouwd. De ervaring wijst uit dat er weinig of geen gebruik wordt gemaakt van de stadskern, daarom werd er nu geen afzonderlijk terreinwerk aan besteed. Men kan daarenboven waarnemen dat in het kader van renovatie projecten kantoren niet meer uitsluitend in het “hart” van de stad voorkomen. Dit geldt ook voor culturele functies. Daarentegen blijven de handelsfunctie en de horeca duidelijk het centrum kenmerken. In de grootste stadsgewesten (Brussel en Antwerpen) is de concentratie van economische en bestuurlijke activiteiten leesbaar in een kleinere bevolkingsdichtheid. In de overige kleinere stadsgewesten is de woonfunctie blijkbaar in die mate verstrengeld met de andere functies dat de stadskernen er niet duidelijk uitkomen op basis van een lagere bevolkingsdichtheid.

3.2 Dichtbebouwde stedelijke wijken en kernstad

De kernsteden werden afgebakend in 1981 aan de hand van vier criteria:

1. Bevolkingsdichtheid is minstens 50 inw./ha (1 punt)
2. Aandeel eengezinswoningen in de regionale steden is ten hoogste 85% (1 punt)
in de grote steden is maximum 50%
3. Aandeel woningen gebouwd voor 1945 is minstens 30% (2 punten)
4. Aandeel woningen kleiner dan 45 m² is minstens 10% (1 punt)

Uit de hoger gegeven definitie blijkt dat dit stadsdeel vooral door een dichte en oudere bebouwing wordt gekenmerkt. Dit bepaalt dan ook de traditioneel gebruikte criteria.

Om tot de kernstad te behoren moet in een buurt 4 van de 5 punten behaald worden en moet de bevolkingsdichtheid minstens 50 inw./ha zijn. De buurten moeten daarenboven aaneengesloten zijn, buurten die aan de voorwaarden voldoen maar buiten de aaneengesloten kernstad vallen worden niet weerhouden. Antwerpen krijgt op deze regel echter een uitzondering. In deze kernstad zijn de centra van de randgemeenten fragmenten van de centrale kernstad. De negentiende-eeuwse stadsontwikkeling verliep daar immers discontinu door de centrale ligging van de eerste fortengordel die een brede zone 'non aedificandi' creëerde.

Om de continuïteit te behouden worden buurten die ingesloten zijn door de kernstad maar zelf niet voldoende punten halen toch mee opgenomen bij de kernstad.

Een berekening met gegevens van 2001 voor een nieuwe afbakening met het oog op een vergelijking met 1981 stelt problemen voor twee criteria. De vergelijking van de oppervlakte per woning blijkt niet mogelijk te zijn en de ouderdom van de woningen is in 2001 zodanig gebrekkig ingevuld dat een vergelijking niet zinvol is. Deze laatste variabele krijgt daarenboven een dubbel gewicht in de eindscore. Daarom kunnen we niet komen tot een vergelijking van afbakening 2001-1981, wel wordt er gekeken naar de evolutie die gebeurde op basis van de afbakening van 1981.

Veranderingen van de kernsteden kunnen in verband gebracht worden met de uiteenlopende stedelijke dynamiek die zowel groeifasen als periodes van renovaties kennen. Alle kernsteden worden wel gekenmerkt door een hoge bevolkingsdichtheid. De kernsteden vertegenwoordigen maar 10% van de oppervlakte van de morfologische woonkernen tegenover 35% van het aantal inwoners. De kernsteden afgebakend op basis van de kenmerken van 1981 vertonen naargelang van de stadsgewesten sterk uiteenlopende oppervlakten. Het oppervlaktaandeel van de kernstad tegenover de woonkern van de agglomeratiegemeenten is het hoogste in Verviers (34%), Mechelen (21%) en Namen (20%). Bij de grote steden worden de hoogste aandelen bereikt in Brussel (16%) en Gent (14%). Daarentegen is er geen enkele statistische sector van de stad Genk die beantwoordt aan de hoger gedefinieerde criteria. De stedelijke ontwikkeling van Genk is dan ook heel specifiek. De stadskern van Brussel concentreert 50% van de bevolking van de woonkern, dit dankzij een bevolkingsdichtheid van 113 inw./ha. Bij de grote steden komen vervolgens Gent (45%) en Antwerpen (41%), bij de regionale steden Verviers (61%), Mechelen (56%), Oostende (40%) en Leuven (39%). Opvallend is dat kernsteden van Charleroi en Luik respectievelijk slechts 12% en 8% van de bevolking van de morfologische woonkernen bevatten.

De interne dynamiek in de binnensteden heeft de vastgoedstructuur veranderd en hierdoor ook de bevolkingsdichtheid. Men kan zich dan ook de vraag stellen omtrent de betekenis van de kernstad. Grote vastgoedprojecten zijn niet alle centraal, ze kunnen ook aan de buitenrand van de kernstad plaats gegrepen hebben zodat bepaalde statistische sectoren nu buiten de drempelwaarden vallen. Deze dynamiek in acht nemend, hebben we gekozen om de nadruk niet te leggen op de beschrijving van de afbakening van het gebied dat beantwoordt aan de vier voornoemde criteria, doch te vertrekken van de

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

afbakening van 1981 en te onderzoeken hoe de inhoud van de 'stadskernen 1981' geëvolueerd is. Helaas kan dit alleen maar voor bevolkingsgegevens, niet voor woninggegevens, hetgeen juist het meest interessante aspect is.

Tabel II.1 geeft enkele kenmerken en mechanismen van de kernsteden: een hoge bevolkingsdichtheid en dan voornamelijk in de kernsteden van Brussel en Antwerpen. In de andere drie grote steden is de bevolkingsdichtheid van dezelfde grootteorde als die van de regionale steden waartussen weinig verschil bestaat op de kernstad van Oostende na, gekenmerkt door een even hoge bevolkingsdichtheid als in Antwerpen. Binnen de ongewijzigde oppervlakte ten opzichte van 1981, is de bevolking met 6% achteruitgegaan, 5% in de periode 1981-1991 en 1% in de periode 1991-2001. Deze gemiddelde vaststelling is algemeen geldig voor de meeste kernsteden; in een aantal ervan nam de bevolking zelfs weer toe tussen 1991 en 2001. Dit is het geval voor de kernstad van Brussel, Bergen, Mechelen en Turnhout.

Stadsgewest	opp (km ²)	bevolkings- evolutie 1991/1981	bevolking 2001	bevolkings- evolutie 2001/1991	evolutie aantal huishoudens 2001/1981	inw/km ² 2001	opp % van woonkernen**
Brussel	58,27	0,95	645349	1,02	1,02	1107	16
Antwerpen	27,45	0,94	268775	0,95	0,99	979	9
Luik	6,43	0,90	33168	0,99	1,04	516	3
Gent	17,15	0,93	106360	0,95	1,01	620	14
Charleroi	6,43	0,90	33168	0,99	1,04	516	5
Subtotaal grote steden	115,73	0,94	1086820	0,99	1,01	939	11
Bergen	2,20	0,94	11676	1,04	1,33	530	2
Leuven	6,01	0,96	37129	1,00	1,18	618	12
Brugge	5,48	0,95	27108	0,93	1,02	494	13
Namen	7,35	0,92	32734	0,99	1,12	445	20
Kortrijk	2,64	0,96	13034	0,96	1,12	494	6
Mechelen	6,19	0,96	40666	1,00	1,04	657	21
Hasselt	1,96	0,95	8146	0,99	1,19	416	5
Verviers	8,66	0,92	40629	0,98	1,03	469	34
Oostende	3,08	0,96	30572	0,94	1,06	993	13
Doornik	1,39	0,95	7949	0,97	1,09	572	6
Genk	-	-	-	-	-	-	-
Sint-Niklaas	2,87	0,92	16524	0,98	1,06	575	9
Turnhout	1,99	0,97	10733	1,04	1,18	540	9
Subtotaal regionale steden	49,82	0,95	276900	0,98	1,10	556	10
Totaal	165,55	0,94	1363720	0,99	1,03	824	10

*statistische sector als basiseenheid; ** enkel de woonkern van de agglomeratiegemeenten

Tabel II.1: Afbakening van de kernsteden* zoals in 1981 en hun evolutie 1981, 1991 en 2001

Bron: NIS

Omdat de gemiddelde grootte van de huishoudens afnam van 2,2 naar 2,0 stemt de bevolkingsdaling niet overeen met een daling van het aantal huishoudens. In de meeste kernsteden nam het aantal huishoudens toe tussen 1981 en 2001. De kernsteden zijn gekenmerkt door een zeer hoog aandeel eenpersoonshuishoudens, nl. 41% in 1981, 52% in 2001 (zie tabel II.2). In 2001 is het aandeel 25-34-

jarigen procentueel toegenomen in de leeftijdsopbouw, terwijl het aandeel > 60-jarigen afgenomen is in de kernsteden van de grote steden. Ten opzichte van de gemiddelde evolutie is vooral de relatieve toename van de 25-34-jarigen belangrijk in Brussel, Gent, Antwerpen, Leuven en Namen. Evenwel nam het aandeel ouderen toe in Oostende, Kortrijk, Hasselt, Sint-Niklaas en Turnhout.

Kernstad*	percentage eenpersoons- huishoudens		percentage 25-34-jarigen		percentage 60-jarigen of ouder	
	1981	2001	1981	2001	1981	2001
Brussel	45	53	15	19	23	17
Antwerpen	37	51	13	16	25	22
Luik	42	56	15	16	22	22
Gent	37	52	15	20	25	22
Charleroi	42	56	15	16	22	22
Subtotaal grote steden	42	53	15	18	24	19
Bergen	42	67	18	20	22	21
Leuven	42	59	19	25	25	21
Brugge	38	47	14	16	28	26
Namen	36	54	15	18	23	23
Kortrijk	34	53	14	15	26	30
Mechelen	29	40	15	15	24	23
Hasselt	34	53	16	18	24	28
Verviers	33	44	13	15	23	22
Oostende	39	52	13	11	30	35
Doornik	45	58	16	17	26	24
Genk	-	-	-	-	-	-
Sint-Niklaas	27	42	14	15	25	27
Turnhout	28	42	15	15	22	24
Subtotaal regionale steden	36	51	15	17	25	25
Totaal	41	52	15	18	24	20

*statistische sector als basiseenheid

Tabel II.2: Demografische kenmerken van de kernsteden zoals afgebakend in 1981*

Bron: NIS – , VT 1981, 1991, SEE 2001

3.3 Stadsrand en stedelijke woonkern (of morfologische agglomeratie)

Voor de afbakening van de stadsrand die de grens van de woonkern bepaalt, wordt de uiterste nog aaneengesloten bebouwing in acht genomen. Vertrekkend van de woonkernen van 1981 werden eventueel aanpassingen doorgevoerd op basis van de algemene criteria die gehanteerd werden voor de afbakening van alle woonkernen van België. Hierbij werd gebruik gemaakt van de recentste digitale

orthofotoplannen. In overeenstemming met de VN-methodologie werd de afstand van 200m gehanteerd als mogelijke breuk tussen bebouwde items. Dit betekent dat de uitbreiding van de gedefinieerde woonkernen plaats greep door een reële groei van de verstedelijking en/of de iets ruimer opgevatte afstand. Deze actualisering van de woonkernen werd uitgevoerd door medewerkers van de SEGEFA (universiteit van Luik). De methodologie en de resultaten zijn opgenomen in het eerste deel van deze monografie.

Ter gelegenheid van de sociaal-economische enquête van 2001 werden door het NIS sommige statistische sectoren opgedeeld omdat ze nu bijvoorbeeld een duidelijk aaneengebouwd deel vertonen terwijl de rest van de oppervlakte onbebouwd of met verspreide bewoning bleef. Hierdoor kan de vergelijking op het niveau van de statistische sectoren tussen 1981 en 2001 soms enige problemen geven. Kenmerken van de woonkernen zoals die afgebakend waren in 1981 kunnen wel doorheen de tijd bestudeerd worden. De nieuwe sectoren kunnen immers altijd opgeteld worden naar de oude statistische sectoren. Omgekeerd, vanuit de afbakening van 2001 de evolutie van 1981 tot nu eenduidig weergeven is slechts mogelijk rekening houdend met een beperkte foutenmarge (zie I.1.6). De nieuwe afbakening gebeurde op basis van de nieuwe statistische sectoren terwijl oudere gegevens enkel beschikbaar zijn voor oude statistische sectoren.

Om de aan- of afwezigheid van een verdichtingsproces in de woonkern te bestuderen kan men dus steeds vertrekken van de woonkernen van 1981. Omdat de herziening van de woonkernen niet of nauwelijks is doorgevoerd in 1991 lijkt een vergelijking van de woonkernen tussen 1981 en 2001 de meest betrouwbare werkwijze. De herziening werd telkens op een uniforme manier doorgevoerd, tenminste wat de cijfermatige benadering betreft. In de beschrijving per stadsgewest hierna zullen in grote lijnen wel eventuele grenswijzigingen van 1991 aangehaald worden.

De evolutie van de afbakening van de woonkernen per stadsgewest

Brussel kende een uitbreiding van de woonkern maar zonder in afzonderlijke gemeenten de grens van 50% van de bevolking te overschrijden. Zodus komen hier geen nieuwe agglomeratiegemeenten bij. Tussen 1981 en 1991 was de groei beperkt; in 2001 komen meerdere sectoren bij uit de gemeente Steenokkerzeel, Beersel, Sint-Pieters-Leeuw en uit Eigenbrakel met een kleine uitloper in Ittre. In 1998 publiceerden H. Van der Haegen en C. Kesteloot een 'uitgebreide Brusselse agglomeratie' waarbij de afbakening niet alleen op het morfologisch criterium steunde maar ook op sociaal-economische criteria. Het grote verschil is dat hierdoor de zuidoostelijke gemeenten die ten zuiden liggen van het Zoniënwoud ook deel uitmaken van die uitgebreide agglomeratie. De idee hierachter was dat die gemeenten 'tot dezelfde leefwereld' behoren en dat ze maar afgescheiden zijn van de Brusselse woonkern door het Zoniënwoud. Maar zelfs door dit laatste als 'stadsbos' te beschouwen komt heel dat zuidoostelijk deel niet bij de Brusselse woonkern: er is immers niet één grote woonkern maar er zijn afzonderlijke woonkernen die volgens de gevolgde criteria los staan van elkaar: het gaat over delen van Overijse en Hoeilaart, van La Hulpe, van Rixensart.... Zodoende komen die gemeenten niet in de agglomeratie terecht maar een aantal ervan kunnen op basis van andere indicatoren tot de banlieue behoren.

Antwerpen kent een opvallende expansie. Tussen 1981 en 1991 vergrootte de woonkern vooral door de opname van statistische sectoren van Wommelgem maar in 2001 is de woonkern opvallend groter. De vroegere woonkernen van Boom en Niel zijn nu duidelijk verbonden met de woonkern Antwerpen waarmee ze een geheel vormen. Daarenboven woont telkens meer dan de helft van de bevolking van die gemeenten in de respectievelijke delen van de woonkern zodat Niel en Boom in 2001 ook tot de geoperationaliseerde agglomeratie Antwerpen horen.

De statistische sectoren die een verbinding maken tussen de woonkern *Gent* en de vroegere woonkern van De Pinte zijn ook volgebouwd waardoor de kern van deze gemeente nu wordt opgenomen in de

woonkern Gent. Aangezien meer dan 50% van de bevolking van de gemeente De Pinte in de nieuwe woonkern Gent woont, breidt de agglomeratie van Gent uit met deze gemeente.

De kern *Leuven* is in alle richtingen gegroeid. Tussen 1981 en 1991 kwamen er enkele sectoren bij van de gemeente Bierbeek. In 2001 kwamen er verschillende sectoren bij in het noordoosten op grondgebied van de gemeenten Holsbeek en Lubbeek en in het noordwesten in de gemeente Herent. Door een concentratie van inwoners op grondgebied van Herent aan de grens met Leuven behoort deze gemeente nu ook tot de agglomeratie Leuven.

Wat de woonkernen van *Hasselt-Genk* betreft, is de stabiliteit vrij groot tussen 1981 en 1991, op een groei na van enkele statistische sectoren van de woonkern Genk op grondgebied van Houthalen. Tussen 1991 en 2001 groeide de kern Genk in zuidelijke richting met een aantal sectoren op grondgebied van de gemeente Opglabbeek. De woonkern Hasselt werd duidelijk groter in westelijke en zuidelijke richting van Kuringen en Sint-Lambrechts-Herk, zonder echter de gemeentegrenzen te overschrijden. Hasselt en Genk vormen echter afzonderlijke woonkernen.

Mechelen kent een uitbreiding naar het noordwesten en het zuidoosten in de richting van Walem en Muizen. De woonkern *Oostende* kende een belangrijke uitbreiding tussen 1981 en 1991 en tussen 1991 en 2001 nam het aantal statistische sectoren nog toe op grondgebied van de gemeente Bredene. De woonkern *Sint-Niklaas* groeide tussen 1991 en 2001 door opslorping van een groot deel van de deelgemeente Nieuwkerken-Waas en blijft voor de rest binnen de gemeentegrenzen van de fusiegemeente. De woonkern *Brugge* blijft nagenoeg identiek en valt binnen de fusiegemeente. De woonkern *Kortrijk* blijft ook ongeveer hetzelfde maar ligt voor een deel in de gemeenten Kuurne en Harelbeke. De woonkern van *Turnhout* ten slotte omvat ook een groot deel van de gemeente Oud-Turnhout.

Wat de *Waalse* kernen betreft is de kern *Namen* nagenoeg onveranderd gebleven en blijft binnen de fusiegemeente. Ook de woonkern van *Doornik* blijft quasi onveranderd en neemt maar een beperkt deel van de fusiegemeente in. Één sector is er nu bijgekomen buiten de fusiegemeente, namelijk op het grondgebied van de gemeente Pecq.

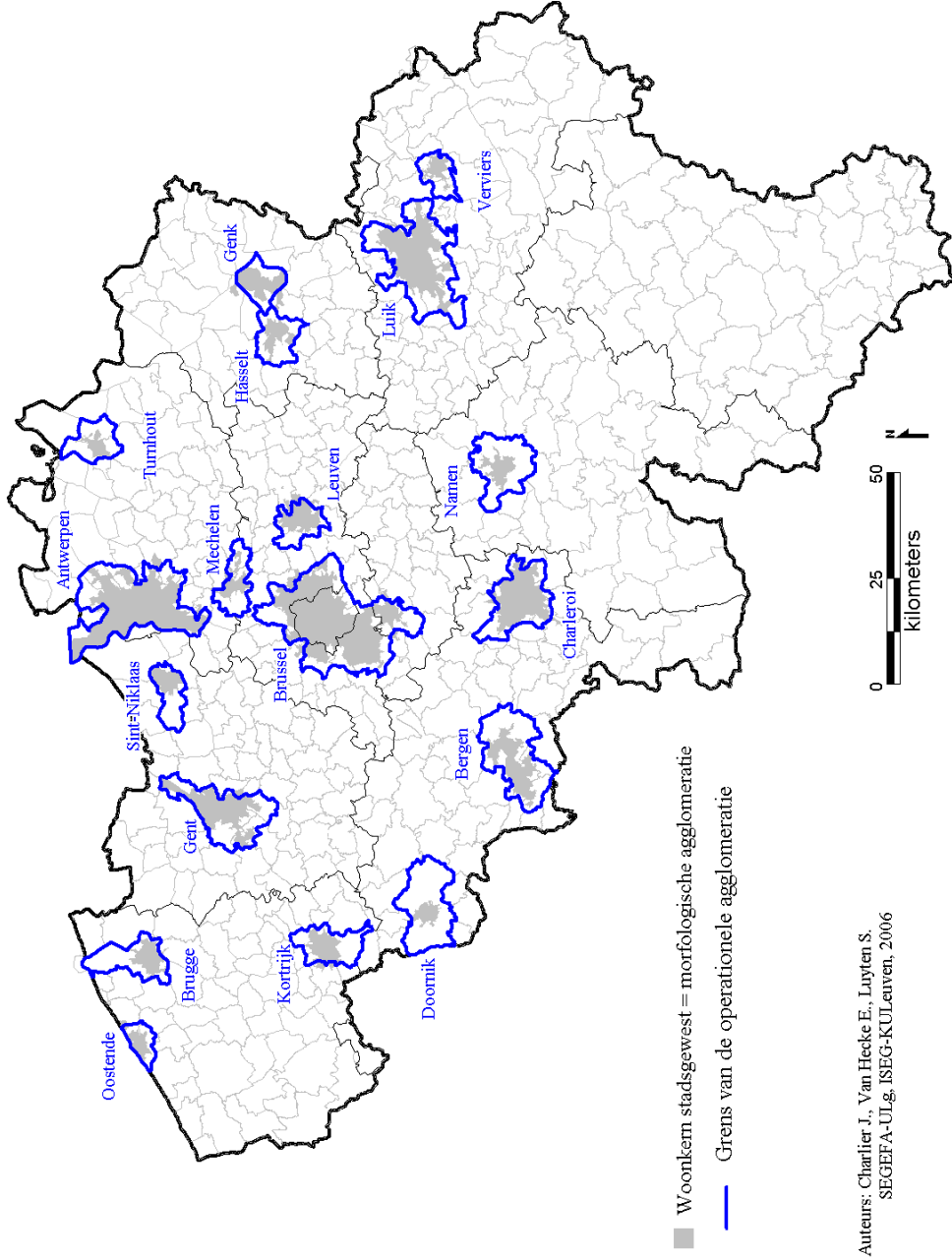
De woonkern *Verviers* is eveneens weinig gegroeid. Er zijn enkele sectoren in het oostelijk deel van de kern bijgekomen op het grondgebied van de stad zelf. Naast een belangrijke uitbreiding op grondgebied van de gemeenten Dison en Pepinster zijn er in zuidelijke richting nu ook enkele statistische sectoren op het grondgebied van de gemeente Theux in de woonkern opgenomen.

De woonkern van *Bergen* omvat verschillende delen van gemeenten gelegen ten westen van de stad, op grondgebied van Quaregnon, Colfontaine, Frameries, Boussu en Dour. De globale groei is beperkt.

De woonkern van *Charleroi* neemt het grootste deel in van de grote fusiegemeente Charleroi en heeft uitstulpingen op het grondgebied van een zevental andere gemeenten. Globaal is de uitgestrektheid van de kern niet veel veranderd, maar bij de afbakening (misschien door de toename van de beschouwde afstand tussen de bebouwing) is de grillige vorm binnen de stad zelf nu 'opgevuld'.

De woonkern van *Luik* is de grootste en strekt zich volledig, voor een groot of klein deel over 15 gemeenten en is globaal ook maar met enkele statistische sectoren aan de randen gegroeid zoals in Soumagne, Olne, Engis of Ans.

De beperktere dynamiek in de *Waalse* stadsgewesten vertaalt zich in een grotere stabiliteit van de woonkernen ten opzichte van die van de *Vlaamse* stadsgewesten.

Figuur II.1: De morfologische en operationele agglomeratie

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

VERGELIJKING VAN DE WOONKERNEN 1981 EN 2001 VAN DE STADSGEWESTEN

De evolutie van de bevolking van de woonkernen kan met nauwkeurigheid beschreven worden vertrekkende vanuit de woonkernen van 1981. Het omgekeerde, nl. de evolutie van de bevolking binnen de begrenzing 2001 is aan een kleine fout onderhevig omwille van de aanpassing van sommige statistische sectoren in 2001 waardoor de vergelijking met 1981 niet altijd zuiver is. Die onnauwkeurigheid is ten opzichte van het gewicht van de kern in die mate klein dat ook die vergelijking waardevol is.

De evolutie van de bevolking van de woonkernen op basis van de afbakening van 1981 (zie tabel II.3) toont aan dat de bevolkingsafname gemiddeld 4% bedroeg tussen 1981 en 2001. Er zijn echter woonkernen die een verdichting kenden: de bevolking binnen de woonkern van Genk, Leuven, Hasselt en Turnhout kenden in die volgorde een bevolkingstoename gaande van 1% naar 4%. De kernen van de grootsteden kenden op Brussel na, een merkelijke afname, nl. 6% voor Gent en Antwerpen, 8% voor Luik en 9% voor Charleroi. Voor Brussel bleef de bevolking nagenoeg constant. Voor de regionale steden nam de bevolking binnen de kern van 1981 het sterkst af in Bergen (- 8%) en Verviers (- 7%). In de andere regionale steden was de evolutie zeer gering.

Woonkernen*	Bevolking			Opp. woonkern km ²	Bevolkings- dichtheid 2001	Evolutie bevolkingsdichtheid 2001/1981
	1981	1991	2001			
Brussel	1301742	1263286	1295356	306	4228	1,00
Antwerpen	658314	634488	617610	156	3950	0,94
Liege	476263	449216	436486	176	2482	0,92
Gent	228675	219723	215040	73	2953	0,94
Charleroi	304961	285766	278539	124	2238	0,91
Subtotaal grote steden	2969955	2852479	2843031	836	3401	0,96
Mons	169941	162242	157022	76	2061	0,92
Leuven	77229	76913	78953	33	2368	1,02
Brugge	106551	105402	104651	40	2601	0,98
Namur	78121	76811	76500	35	2211	0,98
Kortrijk	99374	98770	98306	47	2072	0,99
Mechelen	77672	75376	76323	29	2639	0,98
Hasselt	46579	46976	47847	23	2060	1,03
Verviers	69602	66354	64726	24	2723	0,93
Oostende	68120	68012	67231	18	3831	0,99
Tournai	41826	41246	40648	23	1752	0,97
Genk	55323	54846	55908	36	1557	1,01
Sint-Niklaas	44312	43606	43074	17	2554	0,97
Turnhout	41592	42096	43148	20	2210	1,04
Subtotaal regionale steden	976242	958650	954337	421	2268	0,98
Totaal	3946197	3811129	3797368	1257	3022	0,96

* Statistische sector als basiseenheid

Tabel II.3: Bevolkingsevolutie van de woonkernen zoals afgebakend in 1981

Bron: NIS – VT 1981, 1991, SEE 2001

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Tussen 1981 en 2001 werden de kernen groter, in het bijzonder die van Antwerpen die bijna in oppervlakte verdubbelde (+90%) en die van Gent (+73%), Leuven (+78%), Sint-Niklaas (+92%) en Hasselt en Genk worden samen 67% groter dan de vroegere woonkern Hasselt-Genk (zie tabel II.4). Dit heeft uiteraard implicaties op de waarnemingen: wanneer men de evolutie van het bevolkingsaantal binnen de kernen met afbakening 1981 bekijkt of binnen de ruimere afbakening 2001 dan zijn de verschillen niet groot. Dit betekent dat er in het uitbreidingsgebied niet zo veel veranderd is. Wellicht zijn in dat dicht weefsel een aantal verbindingen gegroeid met de kern van 1981 waardoor nu de kern groter is geworden, voornamelijk in oppervlakte, maar in mindere mate in bevolkingsaantal. Dit betekent dat de bevolkingsdichtheid binnen de woonkernen van de stadsgewesten kleiner geworden is. De bevolking binnen de nieuwe woonkernen nam met 3% af, de oppervlakte nam met 35% toe zodat de gemiddelde bevolkingsdichtheid 78% bedraagt van deze van 1981, hetgeen beantwoordt aan 3022 inw./km² op basis van de afbakening van 1981 en 2361 inw./km² op basis van de afbakening van 2001. De oppervlaktewijziging van de woonkern beïnvloedt dus zeer sterk de interpretatie van de bevolkingsdichtheid van de woonkernen.

Stadsgewest	Bevolking			Evolutie index	Oppervlakte (km ²)			Evolutie index	Bevolkingsdichtheid (inw./km ²)			Evolutie index
	1981	1991	2001	1981-2001	1981	1991	2001	1981-2001	1981	1991	2001	1981-2001
Brussel	1301742	1267838	1324013	1,02	318	324	385	1,21	4094	3913	3442	0,84
Antwerpen	658314	648247	677465	1,03	161	237	306	1,90	4089	2739	2216	0,54
Luik	476263	453322	438873	0,92	175	291	194	1,11	2722	1558	2260	0,83
Gent	228675	231439	246944	1,08	74	110	128	1,73	3090	2096	1926	0,62
Charleroi	304961	286241	282974	0,93	126	186	139	1,10	2420	1541	2035	0,84
Subtotaal grote steden	2969955	2887087	3057802	1,03	854	1148	1152	1,35	3478	2515	2655	0,76
Bergen	169941	173000	161000	0,95	76	150	90	1,18	2236	1157	1789	0,80
Leuven	77229	76934	107675	1,39	34	34	61	1,78	2271	2290	1775	0,78
Brugge	106551	105402	105246	0,99	41	41	42	1,03	2599	2596	2482	0,96
Namen	78121	89772	78149	1,00	35	95	37	1,05	2232	944	2129	0,95
Kortrijk	99374	102096	100554	1,01	47	52	52	1,11	2114	1960	1934	0,91
Mechelen	77672	72052	77724	1,00	29	27	33	1,13	2678	2659	2381	0,89
Hasselt	-	-	51103	-	-	-	36	-	-	-	1425	-
Verviers	69602	73015	68008	0,98	24	52	27	1,14	2900	1396	2480	0,86
Oostende	68120	72657	78775	1,16	18	22	26	1,43	3784	3258	3071	0,81
Doornik	41826	41633	41269	0,99	23	36	24	1,04	1819	1169	1724	0,95
Genk	-	-	72127	-	-	-	64	-	-	-	1123	-
Sint-Niklaas	44312	43606	52100	1,18	17	17	33	1,92	2607	2580	1595	0,61
Turnhout	41592	42096	43278	1,04	20	20	21	1,08	2131	2157	2051	0,96
Hasselt-Genk	101902	111300	-	-	60	71	-	-	1698	1563	-	-
Subtotaal regionale steden	976242	1003563	1037008	1,06	424	616	545	1,29	2305	1630	1902	0,82
Totaal	3946197	3890650	4094810	1,04	1278	1764	1697	1,33	3089	2206	2413	0,78

Italic: gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981 en/of 1991

* statistische sector als basiseenheid

Tabel II.4: Evolutie van de afbakening van de woonkernen 1981, 1991 en 2001

Bron: NIS – VT1981, 1991, SEE 2001

De bevolkingsdichtheid van de woonkernen in 2001, op basis van de afbakening 1981, is het hoogst voor Brussel (4228 inw/km²) en Antwerpen (3950 inw/km²). In de andere grote steden en in de regionale steden varieert ze tussen de 2000 en 3000 inw/km² met uitzondering van de agglomeratie Oostende (3831) met een hogere dichtheid en Doornik (1752) en Genk (1552) met een lagere dichtheid.

De bevolkingsdichtheid van de woonkernen in 2001, op basis van de afbakening 2001, toont nog steeds de hoogste dichtheid voor Brussel (3442 inw/km²) aangezien die van Antwerpen door de grote uitbreiding van de woonkern nu op hetzelfde niveau daalt als dat van de andere woonkernen die nu meestal een dichtheid hebben tussen ca 1500 en 2500 inw./km². Uitzonderingen hierop zijn nog steeds de hogere dichtheid voor de kern van Oostende en de laagste dichtheid voor Genk.

3.4 Agglomeratie (geoperationaliseerde)

Een blik op de orthofotoplannen maakt onmiddellijk duidelijk dat de stedelijke ontwikkelingen geen administratieve grenzen kennen. Op buurtniveau is er in veel gevallen geen probleem. Evenwel is de stad gegroeid sinds de afbakening van de sectoren en hoewel een aantal herzien werden valt de grens van de woonkern niet steeds samen met een grens van een statistische sector. Ook kunnen een aantal sectoren een onregelmatige vorm vertonen omwille van onder andere het verloop van het wegennet. Maar aangezien sectoren doorgaans niet uitgestrekt zijn, kan men stellen dat de ruimtelijke fout vrij klein is. De afwijkingen tussen grenzen van woonkernen en grenzen van gemeenten zijn natuurlijk heel wat groter. In 1970 greep de operationalisering plaats op niveau van de toenmalige, nog vrij kleine gemeenten. Op basis van de nieuwe gefusioneerde gemeenten (1977) zijn de verschillen groter. Vermits men echter bij het beleid of bij andere wetenschappelijke studies met gemeenten in plaats van met buurten (statistische sectoren) werkt werden de stedelijke woonkernen aangepast aan de administratieve, gemeentelijke grenzen. Een aantal statistische gegevens zijn overigens enkel beschikbaar op dat niveau.

De gemeenten waarvan meer dan 50% van de bevolking in de woonkern (morfologische agglomeratie) woont, worden weerhouden in de (geoperationaliseerde) agglomeratie. Dit betekent dat gemeenten in hun geheel worden opgenomen in de geoperationaliseerde agglomeratie. Deze kan bijgevolg ook gemeenten bevatten waarvan slechts iets meer dan de helft van de bevolking en wellicht een veel kleiner aandeel van de oppervlakte tot de morfologische agglomeratie behoort. Omgekeerd worden delen van de woonkern niet in de geoperationaliseerde agglomeratie opgenomen omdat het aandeel inwoners in de totale bevolking van de gemeente onder de 50% ligt (zie tabel II.5).

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	Geoperationaliseerde agglomeratie	Gemeenten met een percentage van de bevolking wonende in de woonkern van de centrale stad, maar < 50%
Brussel	Anderlecht, Oudergem, St.-Agatha-Berchem, Brussel, Etterbeek, Evere, Vorst, Ganshoren, elsene, Jette, St.-Jans-Molenbeek, St.Gillis, Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, St.-Lambrechts-Woluwe, St.-Pieters-Woluwe, Koekelberg, St.-Joost-ten-Node, Schaarbeek, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Halle, Kraainem, Linkebeek, Machelen, St.-Genesius-Rode, St.-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Waterloo, Wemmel, Wezembeek-Oppem, Zaventem, Eigenbrakel	Asse, Lasne, Steenokkerzeel, Meise, Kasteelbrakel
Antwerpen	Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Boom, Borsbeek, Brasschaat, Edegem, Hemiksem, Hove, Kapellen, Mortsel, Niel, Schelle, Schoten, Wommelgem	Kontich, Ranst, Rumst, Stabroek, Wijnegem
Luik	Ans, Beyne-Heusay, Chaudfontaine, Engis, Fleron, Flemalle, Grace-Hollogne, Herstal, Liege, Oupeye, Saint-Nicolas, Seraing, Soumagne	Juprelle, Olne, Wezet
Gent	De Pinte, Gent, Merelbeke, Sint-Martens-Latem	Destelbergen, Lochristi
Charleroi	Charleroi, Chatelet, Courcelles, Farciennes, Montigny-le-tilleul	Aiseau-Presles, Gerpinnes, Pont-a-Celles, Thuin
Bergen	Boussu, Colfontaine, Dour, Frameries, Bergen, Quaregnon	Saint-Ghislain
Leuven	Herent, Leuven	Bierbeek, Holsbeek, Lubbeek
Brugge	Brugge	Oostkamp
Namen	Namen	
Kortrijk	Harelbeke, Kortrijk, Kuurne	Wevelgem
Mechelen	Bonheiden, Mechelen	Sint-Katelijne-Waver, Zemst
Hasselt	Hasselt	
Verviers	Verviers, Dison, Pepinster	Herve, Theux
Oostende	Bredene, Oostende	De Haan
Doornik	Doornik, Pecq	
Genk	Diepenbeek, Genk	Houthalen-Helchteren
Sint-Niklaas	Sint-Niklaas	
Turnhout	Oud Turnhout, Turnhout	

Tabel II.5: Van woonkern tot geoperationaliseerde agglomeratie

De overgang van woonkern naar geoperationaliseerde agglomeratie houdt beperkte gevolgen in voor wat de bevolking betreft. Slechts 8% van de bevolking van de geoperationaliseerde agglomeratie woont in die bijkomende “band”. In oppervlakte uitgedrukt is het wel bijna een verdubbeling! Voor de grote steden komt er 62% bij maar voor de regionale steden is er een verdrievoudiging. Dit komt omdat bepaalde fusiegemeenten zeer uitgestrekt zijn. De woonkern van Doornik is bijvoorbeeld 23,35 km² groot terwijl de geoperationaliseerde agglomeratie 213,75 km² telt! Deze bewerking heeft

uiteraard grote implicaties op de gemiddelde bevolkingsdichtheid. Hierdoor zijn de onderlinge verschillen qua bevolkingsdichtheid tussen de geoperationaliseerde agglomeraties veel groter dan tussen die van de woonkernen. Dit kan het beeld van de stedelijke structuur verstoren. De bevolkingsdichtheid in die bijkomende 'buitenste band' bedraagt maar 191 inw./km² tegenover 2441 voor de woonkernen. Uit tabel II.6 blijkt ook het verschil in bevolkingsdichtheid tussen de kernstad en de rest van de woonkern (stadsrand), nl. respectievelijk 8399 inw./km² voor de kernsteden en 1757 voor de stadsrand. Voor alle geledingen – woonkern, stadsrand, geoperationaliseerde agglomeratie – worden de hoogste bevolkingsdichtheden bereikt in het Brusselse stadsgewest. Bij de regionale steden bereikt de bevolkingsdichtheid van de agglomeraties Leuven en Oostende waarden die in de grootteorde liggen van die van de grote steden (exclusief Brussel).

Tabel II.7 vat de bevolking(sdichtheid) van de agglomeraties doorheen de tijd en doorheen de verschillende afbakeningen samen. Voor de grote steden oversteeg in 2006 het aantal inwoners dat in een agglomeratiegemeente woont weer het cijfer van 1981 en hierbij werd de terugval van 1991 en 2001 terug ingehaald. De regionale steden kennen daarentegen een kleine terugval in bevolkingsaantal, ondanks een vergroting van de oppervlakte. In hoofdstuk 5 wordt op deze bevolkingsevolutie dieper ingegaan. Opvallend is de verdichting van de agglomeratie Brussel wanneer we de evolutie van de bevolkingsdichtheid beschouwen bij gelijke grenzen.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	kernstad		woonkern* - kernstad = stadstrand		woonkern*		agglomeratie-woonkern*		geoperationaliseerde agglomeratie			
	bevolking 2003	opp km ²	bevolking 2003	opp km ²	bevolking 2003	opp km ²	bevolking 2003	opp km ²	bevolking 2003	opp km ²	inw./km ²	inw./km ²
Brussel	660662	58	664647	307	1325309	365	3628	23299	208	1348608	573	2352
Antwerpen	273182	27	389975	266	663157	293	2261	22134	113	685291	406	1686
Luik	33640	6	392113	179	425753	186	2295	46092	181	471845	367	1286
Gent	108637	17	132780	106	241417	123	1963	23759	102	265176	225	1178
Charleroi	33640	6	238408	123	272048	130	2099	14834	69	286882	199	1443
Subtotaal grote steden	1109761	116	1817923	981	2927684	1097	2669	130118	674	3057802	1771	1727
Bergen	12106	2	148609	88	160715	90	1787	27363	161	188078	251	751
Leuven	38433	6	59896	44	98329	50	1985	9269	40	107598	89	1204
Brugge	27182	5	76158	36	103340	41	2519	13219	97	116559	138	842
Namen	33002	7	45427	29	78429	37	2137	26819	139	105248	176	599
Kortrijk	13117	3	77966	44	91083	46	1972	22346	73	113429	119	952
Mechelen	41403	6	31884	24	73287	30	2455	16510	65	89797	94	951
Hasselt	8344	2	42984	34	51328	36	1431	17045	66	68373	102	669
Verviers	40811	9	26080	17	66891	26	2606	9277	46	76168	72	1060
Oostende	30911	3	46910	21	77821	24	3260	3807	27	81628	51	1607
Doornik	8056	1	32792	22	40848	23	1749	26379	190	67227	214	315
Genk	-	-	56766	54	56766	54	1052	6094	34	62860	88	716
Sint-Niklaas	16612	3	35582	30	52194	33	1598	16170	51	68364	84	816
Turnhout	10795	2	32648	19	43443	21	2058	7715	74	51158	95	539
Subtotaal regionale steden	280772	50	713702	460	994474	510	1951	202013	1063	1196487	1573	761
Totaal	1390533	166	2531625	1441	3922158	1607	2441	332131	1737	4254289	3344	1272

* Hierbij werd geen rekening gehouden met het deel van de woonkern dat buiten de geoperationaliseerde agglomeratie valt

Table II.6: Bevolking en oppervlakte van de kernstad, stadstrand en agglomeratie

Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	Bevolking						Oppervlakte (km ²)				Bevolkingsdichtheid (inw./km ²)	
	1981	1991	2001	2006	Evolutie index 2006/1991	1981	1991	2001/6	Evolutie index 2006/1991	1981	2006	Evolutie index 2006/1991
Brussel	1353005	1323688	1348608	1415154	1,07	574	574	574	1,00	2357	2468	1,07
Antwerpen	685323	678435	685291	703584	1,04	381	394	407	1,03	1799	1731	1,01
Luik	506422	482155	471845	475276	0,99	367	367	367	1,00	1380	1295	0,99
Gent	259029	258794	265176	273823	1,06	193	207	225	1,09	1342	1216	0,97
Charleroi	312537	294390	286882	287779	0,98	199	199	199	1,00	1571	1448	0,98
Subtotaal grote steden	3116316	3037462	3057802	3155616	1,04	1715	1740	1771	1,02	1817	1782	1,02
Bergen	180231	192115	188078	187411	0,98	218	251	251	1,00	827	748	0,98
Leuven	126115	85018	107598	109908	1,29	57	57	89	1,57	2213	1229	0,82
Brugge	85076	117063	116559	117220	1,00	128	138*	138	1,00	665	847	1,00
Namen	113685	103443	105248	107173	1,04	176	176	176	1,00	646	610	1,04
Kortrijk	118020	114587	113429	112408	0,98	119	119	119	1,00	992	943	0,98
Mechelen	116024	88204	89797	92777	1,05	95	95	95	0,99	1221	982	1,06
Hasselt	(64613)	(66611)	68373	70031	(1,05)	(102)	(102)	102	-	(633)	685	(1,05)
Verviers	89467	76399	76168	77373	1,01	72	72	72	1,00	1243	1076	1,01
Oostende	78616	80927	81628	84041	1,04	38	51	51	1,00	2069	1654	1,04
Doornik	68915	67732	67227	67500	1,00	214	214	214	1,00	322	316	1,00
Genk	(61502)	(61339)	62860	63799	(1,04)	(88)	(88)	88	-	(899)	725	(1,04)
Sint-Niklaas	67906	68203	68364	69713	1,02	84	84	84	1,00	808	832	1,02
Turnhout	(48186)	(49463)	51158	52441	(1,06)	(95)	(95)	95	-	(507)	552	(1,06)
Subtotaal regionale steden	1218656	1171104	1196487	1211795	1,03	1486	1542	1573	1,02	820	770	1,01
Totaal	4334972	4208566	4254289	4367411	1,04	3201	3282	3344	1,02	1354	1306	1,02

Italic: gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981 en/of 1991

* verandering in oppervlakte van Brugge

() : de bevolking en oppervlakte volgens de afbakening van 2001

Tabel II.7: AGGLOMERATIES: evolutie 1981 – 1991 – 2001 – 2006 en bevolkingsdichtheid

Bron: Rijksregister, NIS – VT 1981, 1991, SEE 2001

3.5 Banlieue en Stadsgewest

Een gordel van gemeenten rondom de agglomeratie heeft een nauwe functionele band met de kernstad en de agglomeratie. Om deze relatie in kaart te zetten en te kwantificeren worden de functionele relaties en migraties met de agglomeratie onderzocht. De banlieue is de ruimtelijke weerslag van het suburbanisatieproces en gaat gepaard met een bevolkingstoename, een toename van de bebouwde oppervlakte en omdat suburbanisatie een inkomensselectief proces is, ook een groei van de welstand.

Een stadsgewest is per definitie een dynamisch gegeven onderhevig aan maatschappelijke ontwikkelingen. Daarom is het noodzakelijk om steeds weer de indicatoren in eerste instantie en de drempelwaarden in tweede instanties in vraag te stellen en zonodig te herzien. Onder welbepaalde omstandigheden hebben de relaties met de centrale agglomeraties een zodanige impact op de gemeentelijke kenmerken dat deze de morfologische en socio-economische karakteristieken van een banlieue krijgen. Hiernaast moet men oog hebben voor het feit dat banlieuegemeenten die kenmerken gaan dragen zijn op een bepaald moment. Men zou dus kunnen stellen dat het behoren tot een banlieue een soort verworvenheid inhoudt. Daarom ligt de drempel van de totale score die nodig is om als banlieuegemeente bestempeld te worden lager voor een reeds als dusdanig herkende gemeente dan voor de opname van een nieuwe gemeente in de banlieue. Een nog lagere score wijst op een grondig gewijzigde situatie waardoor de bewuste gemeente dan toch niet meer tot de banlieue behoort, deze uitzonderingen worden verder in de tekst besproken.

Als men dezelfde drempelwaarden en criteria als in 1991 hanteert dan zijn er een aantal gemeenten die niet meer tot de banlieue zouden horen. In de eerste plaats is dit omwille van de drempelwaarde voor de bebouwde oppervlakte en de pendelgegevens. De drempelaanpassing voor de bebouwde oppervlakte is echter niet ingrijpend. Veel gemeenten die momenteel een evolutie van bebouwde oppervlakte onder het gemiddelde van dit van het gewest hebben bereikt inmiddels immers wel de drempelwaarde voor het percentage bebouwde oppervlakte. Zonder aanpassing van de gemiddelde evolutie zouden enkel Walcourt en Oostkamp wegvallen. Door de logische aanpassing blijven ze banlieuegemeente.

Het tweede probleem is het gevolg van het grote aantal ontbrekende antwoorden in de SEE voor wat betreft de plaats van tewerkstelling. Hierdoor is het aandeel personen dat werkt in de agglomeratie systematisch onderschat en wordt het minimale percentage voor veel gemeenten niet gehaald. De pendel werd herrekend door de onbekenden evenredig te verdelen. Het aantal tewerkgestelden naar gemeenten werd verhoogd, door een aantal onbekenden erbij te tellen. Hiervoor werd aangenomen dat de ingevulde antwoorden representatief zijn voor elke gemeente, waardoor het aantal personen waarvan de plaats van tewerkstelling niet gekend is wel evenredig verdeeld mogen worden over de gemeenten. Hierdoor neemt deze in absolute termen toe, wordt het aandeel naar de agglomeratie herberkend en kunnen dezelfde drempels gebruikt worden als bij de vorige afbakeningen.

Voor de schoolpendel werd in plaats van 20% pendel op basis van de hele schoolbevolking, 35% genomen op de pendel voor het secundair en hoger onderwijs. Dit leek ons exacter in het kader van een banlieue-stad verhouding waarbij de fluxen voor het lager onderwijs zich hoofdzakelijk op niveau van de eigen gemeente afspelen. Deze wijziging blijkt praktisch geen invloed te hebben op de score, op enkele gevallen na die later besproken worden.

Uiteindelijk blijven er op basis van de criteria van 1991, mits de hierboven vermelde aanpassingen, nog een aantal gemeenten over die in 1991 tot de banlieue gerekend werden, maar nu de minimale score niet bereiken.

Het bereiken van een zwakkere score in 2001 dan in 1991 kan verschillende oorzaken hebben. Eens grotendeels volgebouwd komt er een breuk in de 'banlieuevorming': de bevolkingsevolutie vertraagt of

stagneert; de migraties vanuit de agglomeratie stagneren. Omdat na verloop van tijd een aantal jongeren de banlieue verlaten komt er een centripetale beweging op gang. Deze wordt grotendeels door jongeren gevoed maar kan ook betrekking hebben op volwassenen en ouderen. Daarom werd de migratievariabele ontdubbeld en wordt ook rekening gehouden met de *intensiteit van de migratiefluxen gericht op de kernstad* (voor centripetale fluxen wordt de kernstad genomen en niet de totale agglomeratie, voor Brussel wordt wel met het BHG gewerkt). Door het meenemen van deze indicator worden geen nieuwe banlieuegemeenten gecreëerd tegenover deze in 1991. Wel zorgt deze indicator ervoor dat sommige gemeenten de minimale drempel behalen om een banlieuegemeente te blijven. Het gaat om Zutendaal (Genk), Alken (Hasselt), Wezet (Luik), Stekene (Sint-Niklaas), Rumes en Brunehaut (Doornik) en Dison (Verviers). Dit feit ondersteunt de hypothese dat niet alleen het stadsgewest als geheel dynamisch is maar dat de geledingen zelf ook een eigen dynamiek hebben en dat de indicatoren van die dynamiek in de tijd evolueren. Het is logisch dat gemeenten aan de buitenrand van banlieue nog geen ‘retour’-migraties kennen, maar dat gemeenten die reeds een tijdlang banlieue zijn nu ook andere migratiefluxen kennen.

Er zijn twee banlieuegemeenten die van stadsgewest overgeheveld worden. Het gaat over de gemeenten Bertem en Zemst. Beide behoorden in 1991 tot de banlieue van het stadsgewest Brussel. Analyseert men de fluxcijfers, merkt men dat de emigratie naar de centrale stad en de schoolpendel in beide gevallen respectievelijk op Leuven en Mechelen zijn afgestemd. Indien men dan nog de fluxen voor handel en diensten in aanmerking neemt uit andere studies, die ook gericht zijn op Leuven en Mechelen, lijken alle argumenten ervoor te pleiten om die gemeenten niet langer bij de Brusselse banlieue onder te brengen. Alleen de fluxen in verband met de tewerkstelling zijn in de richting van Brussel belangrijker.

Er zijn 4 gemeenten die in 1991 gerekend werden tot de banlieue die er nu niet meer bijhoren. Houthalen-Helchteren, Nijvel, Rotselaar en Tielt-Winge. Het wegvallen van Houthalen-Helchteren is het gevolg van de opsplitsing van het stadsgewest Hasselt-Genk in twee afzonderlijke entiteiten. Door haar uitgestrektheid en ligging is er een gerichtheid van de fluxen zowel naar Genk als naar Hasselt. Die naar Genk overwegen doch de waarden liggen sterk onder de drempels zodat het niet meteen tot één stadsgewest behoort. Voor de 3 andere gemeenten wordt de behoudsscore niet gehaald. Reeds in 1991 werden de waarden ten opzichte van de drempels nipt behaald zodat deze gemeenten zich niet duidelijk als banlieuegemeente profileerden. We beschouwen ze als gemeenten van de forensenwoonzone.

Daarentegen zijn er een aantal gemeenten die nu voor het eerst de status krijgen van banlieuegemeente, het gaat over Fontaine l'Évêque voor Charleroi, Merchtem voor Brussel, Nevele voor Gent, Boutersem voor Leuven, Oreya (Oerle) voor Luik, Honnelles voor Bergen, Gesves en Fernelmont voor Namen. De suburbanisatie is dus verder uitgelopen maar relatief meer voor Wallonië dan voor Vlaanderen. Uiteraard, door het opnemen van Turnhout als nieuwkomer in de stadsgewesten zijn ook Ravels en Vosselaar banlieuegemeenten. La Louvière had geen banlieuegemeenten in 1991 en ook bij de nieuwe afbakening is er geen banlieue rond deze stad en daarom werd La Louvière uit de lijst van de stadsgewesten geschrapt.

Kort samengevat zijn twee van de oorspronkelijke criteria verfijnd. Bij het migratiecriterium wordt nu behalve het suburbanisatieproces ook de terugkeer naar de centrale stad in rekening gebracht. En voor de schoolpendel worden enkel de secundaire en hogeschoolstudenten in rekening gebracht.

Elk criterium krijgt een zelfde waarde en staat voor één punt indien er aan voldaan is. Om banlieuegemeente te worden moet elke gemeente minstens 5 punten hebben, terwijl voor een gemeente die reeds in 1991 tot de banlieue behoorde vier punten volstaan om erbij te blijven.

We hebben voor elke indicator gewerkt met afgeronde gegevens.

Een aantal gemeenten ligt tussen twee agglomeraties in. De gerichtheid van de schoolpendel kan bijvoorbeeld verschillen van het woon-werk verkeer. Als regel moet de gemeente echter voldoende

punten halen naar één agglomeratie toe om tot de banlieue van een bepaald stadsgewest gerekend te kunnen worden.

De afbakening van de banlieue gebeurde aan de hand van volgende criteria:

1. De bevolkingsgroei tussen 1981 en 2003 (1/1/2003) is groter of gelijk aan 115
($\text{groei-index} = \text{bev.2003} / \text{bev.1981} \times 100$)
2. Het mediaaninkomen van de gemeente t.o.v. het mediaaninkomen van het arrondissement is in 2001 groter of gelijk aan 100
($\text{mediaaninkomen gemeente} / \text{mediaaninkomen arrondissement} \times 100$)
Het mediaan inkomen is het inkomen verbonden aan de aangifte die zich bevindt in het midden van de reeks wanneer de aangiften geklasseerd worden naar inkomen.
3. Migratie vanuit de agglomeratie tegenover de totale immigratie in de gemeente is tussen 1992 en 2001 groter of gelijk aan 40%
of
de emigratie naar de centrale stad (of het hele Brussels Hoofdstedelijk Gewest) vanuit de gemeente is tussen 1992 en 2001 groter of gelijk aan 25%
4. De pendel naar de agglomeratie t.o.v. de in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking is in 2001 groter of gelijk aan 25%
5. De pendel naar de agglomeratie t.o.v. de woonforensen (in de gemeente wonende actieve beroepsbevolking die buiten hun eigen woongemeente werken) is in 2001 groter of gelijk aan 50 %
6. De schoolpendel van de secundaire en hogeschoolstudenten naar de agglomeratie t.o.v. de totale schoolbevolking is in 2001 groter of gelijk aan 35%
7. Het aandeel van de bebouwde oppervlakte in de gemeente t.o.v. de totale oppervlakte van de gemeente is in 2003 groter of gelijk aan 20%
of
de evolutie van de bebouwde oppervlakte tussen 1991 en 2003 ($\text{beb. opp. 2003} / \text{beb. opp. 1991} \times 100$) is groter of gelijk aan 128% voor de Waalse gemeenten en 130% voor de Vlaamse gemeenten. Deze percentages komen overeen met de gewestelijke evoluties.

Tabel II.8 geeft de veranderingen in bevolkingsaantal en oppervlakte weer voor de jaren 1981, 1991, 2001 en 2006 volgens hun respectievelijke afbakeningen. De banlieue neemt over de jaren heen niet enkel een steeds grotere oppervlakte in, ook het aantal mensen dat in een banlieue gemeente woont neemt toe en zelfs in die mate dat er een verdichting optreedt. De evoluties in oppervlakte kunnen een dubbele oorsprong hebben: ofwel een reële toename/afname van de totale oppervlakte van het stadsgewest, dus een verschuiving naar buiten/binnen toe, ofwel verkleint de oppervlakte van de banlieue door een annexatie van banlieuegemeenten door de agglomeratie.

De bevolkingsdichtheid in de banlieuegemeenten is iets hoger in die van de grote steden dan in die van de regionale steden. Maar het verschil is niet zo groot als voor de agglomeraties. De verschillen worden vooral bepaald door de geografische ligging: de banlieues van de Vlaamse steden zijn doorgaans dichter bevolkt dan die van de Waalse steden.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	Bevolking						Oppervlakte (km²)						Bevolkingsdichtheid (inw./km²)		
	1981	1991	2001	2006	Evolutie index 2006/1991	1981	1991	2001/6	Evolutie index 2001/1991	1981	2006	Evolutie index 2006/1991			
Brussel	306651	372182	362444	374293	1,01	827	1040	944	0,91	371	397	1,11			
Antwerpen	196700	221453	232327	237087	1,07	457	547	542	0,99	430	438	1,08			
Luijk	126811	142009	154943	158658	1,12	666	688	708	1,03	190	224	1,09			
Gent	111998	132067	139931	142670	1,08	298	329	363	1,10	376	393	0,98			
Charleroi	126664	95673	115744	116089	1,21	500	416	445	1,07	253	261	1,14			
Subtotaal grote steden	868824	963384	1005389	1028797	1,07	2748	3020	3002	0,99	316	343	1,07			
Bergen	54506	37698	43846	44775	1,19	226	193	237	1,23	241	189	0,97			
Leuven	50626	78393	58179	59625	0,76	188	270	216	0,80	269	276	0,95			
Brugge	32731	46003	48694	49043	1,07	182	272	272	1,00	180	180	1,07			
Namen	26494	28921	44304	46289	1,60	220	220	351	1,60	120	132	1,00			
Kortrijk	57296	30566	31357	31019	1,01	115	39	39	0,99	498	799	1,02			
Mechelen	17430	18266	20730	40901	2,24	36	36	79	2,19	484	518	1,02			
Hasselt	(47637)	(51498)	55426	56727	(1,10)	(143)	(143)	143	-	(333)	398	(1,10)			
Verviers	9167	16377	18840	19525	1,19	89	191	191	1,00	103	102	1,19			
Oostende	18676	8307	8813	8929	1,07	48	35	35	1,01	389	252	1,06			
Doornik	26098	20369	19977	20370	1,00	134	101	101	1,00	195	202	1,00			
Genk	(18704)	(20758)	23191	24034	(1,16)	(79)	(79)	79	-	(237)	304	(1,16)			
Sint-Niklaas	14125	15647	16605	16841	1,08	45	45	45	1,00	314	376	1,08			
Turnhout	(18948)	(21002)	23110	23906	(1,14)	(107)	(107)	107	-	(177)	224	(1,14)			
Subtotaal regionale steden	392438	393805	413072	441984	1,12	1612	1731	1894	1,09	243	233	1,03			
Totaal	1261262	1357189	1418461	1470781	1,08	4360	4751	4896	1,03	289	300	1,05			

Italic: gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981 en/of 1991

() : de bevolking en oppervlakte volgens de afbakening van 2001

Tabel II.8: BANLIEUES: evolutie 1981 - 1991 - 2001 - 2006 en bevolkingsdichtheid

Bron: NIS - VT 1981, 1991, SEE 2001

3.6 Forensenwoonzone en Stedelijk Leefcomplex

Voor de afbakening van de forensenwoonzone werd hetzelfde criterium gebruikt als bij de eerdere afbakeningen van de stedelijke leefcomplexen, nl. het aandeel pendel naar de agglomeratie t.o.v. de in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking moet in 2001 minimum 15% bedragen. Gezien het grote aantal onbekenden werd ook hier dezelfde correctie doorgevoerd als voor de afbakening van de banlieue.

Bij de afbakening van de forensenwoonzones is er in sommige gemeenten een dubbele pendelgerichtheid met een overlapping van forensenwoonzones als gevolg. Wanneer het om gemeenten gaat die deel uitmaken van een centrale stad van een stadsgewest, of die tot de banlieue behoren van een ander stadsgewest dan heeft de staat van agglomeratie of banlieue voorrang op het behoren tot een forensenwoonzone van een ander gewest. Bijna alle banlieue gemeenten van Leuven zouden bijvoorbeeld ook tot de forensenwoonzone van Brussel kunnen behoren. Wanneer men dan ook de forensenwoonzone van Brussel zou afbakenen zonder deze regel zou ze veel groter zijn dan hoe ze momenteel afgebakend is.

De gemeenten die volgens het criterium tot twee forensenwoonzones behoren, worden op grond van het grootste percentage aan een stadsgewest toegekend. Dit is het geval voor Boortmeerbeek, Boutersem, Herve, Eghezee en Sint-Gillis-Waas. Er is maar één uitzondering op het toekennen van de gemeente aan het stadsgewest met de grootste pendelwaarde, nl. Pont-à-Celles. Een iets groter aandeel (0,18%) van de actieve bevolking pendelt naar Brussel dan naar Charleroi. Omdat de schoolpendel en de emigratie echter de banlieue-drempelwaarde naar Charleroi toe bereiken, leek het opportuun om deze gemeente bij het 'stedelijk leefcomplex Charleroi' onder te brengen.

Het resultaat van de afbakening op vlak van bevolking en oppervlakte in vergelijking met voorgaande afbakeningen is samengevat in tabel II.9. De totale oppervlakte van de forensenwoonzone is quasi constant gebleven, de grote steden boetten in aan bevolkingsaantal terwijl de regionale steden een stijging kennen en rekening houdend met een geringere oppervlaktestijging zelfs een verdichting meemaken. Er zijn evenwel grote verschillen tussen de stedelijke leefcomplexen onderling.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stads­gewest	Bevolking					Oppervlakte (km²)					Bevolkings­dichtheid (inw./km²)		Evolutie index 2006/1991
	1981	1991	2001	2006	Evolutie index 2006/1991	1981	1991	2001/6	Evolutie index 2006/1991	1981	2006		
Brussel	878765	854627	809632	830323	0,97	2963	2801	2609	0,93	297	318	1,04	
Antwerpen	256858	248406	227245	231884	0,93	786	572	501	0,88	327	463	1,07	
Luik	94271	97301	102565	106108	1,09	626	706	805	1,14	151	132	0,96	
Gent	161812	166604	167451	169514	1,02	572	595	617	1,04	283	275	0,98	
Charleroi	106737	92922	109752	111818	1,20	756	653	788	1,21	141	142	1,00	
Subtotaal grote steden	1498443	1459860	1416645	1449647	0,99	5703	5327	5320	1,00	263	272	0,99	
Bergen	22497	22472	17229	17227	0,77	140	140	97	0,69	161	178	1,11	
Leuven	19329	5412	57812	58769	10,86	82	37	181	4,90	236	324	2,21	
Brugge	86305	82861	87384	88720	1,07	296	206	206	1,00	292	431	1,07	
Namen	43825	52299	52082	54144	1,04	319	385	312	0,81	137	174	1,28	
Kortrijk	44334	74254	74159	74832	1,01	50	137	137	1,00	887	546	1,01	
Mechelen	14017	14738	15389	15691	1,06	35	35	35	1,00	400	448	1,06	
Hasselt	(16050)	(17188)	18341	18724	(1,09)	(70)	(70)	70	-	(229)	269	(1,10)	
Verviers	14286	9625	10779	10913	1,13	161	53	53	1,01	89	205	1,13	
Oostende	32354	35750	27815	28965	0,81	142	160	118	0,74	228	246	1,10	
Doornik	5511	10538	37142	37196	3,53	67	100	192	1,92	82	193	1,83	
Genk	(104495)	(111069)	118012	120732	(1,09)	(289)	(289)	289	-	(362)	417	(1,09)	
Sint-Niklaas	23920	25599	27704	28213	1,10	87	87	87	1,00	275	325	1,10	
Turnhout	(54565)	(59795)	65377	67400	(1,13)	(265)	(265)	265	-	(206)	254	(1,13)	
Subtotaal regionale steden	481488	521600	609225	621526	1,19	2003	1964	2042	1,04	240	304	1,15	
Totaal	1979931	1981460	2025870	2071173	1,05	7706	7291	7362	1,01	257	281	1,04	

Italic: gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981 en/of 1991

() : de bevolking en oppervlakte volgens de afbakening van 2001

Table II.9: FORENSENWOONZONE: evolutie 1981 - 1991 - 2001 - 2006 en bevolkingsdichtheid

Bron: NIS - VT 1981, 1991, SEE 2001

3.7 Stadsgewesten en stedelijke leefcomplexen: samenstelling 2001

VLAANDEREN

STADSGEWEST ANTWERPEN

Agglomeratie: Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Boom, Borsbeek, Brasschaat, Edegem, Hemiksem, Hove, Kapellen, Mortsel, Niel, Schelle, Schoten en Wommelgem

Banlieue: Brecht, Essen, Kalmthout, Kontich, Lint, Ranst, Rumst, Schilde, Stabroek, Wijnegem, Wuustwezel, Zandhoven, Zoersel en Zwijndrecht

Forensenwoonzone: Berlaar, Beveren, Duffel, Grobbendonk, Kruibeke, Lier, Malle, Nijlen, Puurs, Temse en Willebroek

STADSGEWEST BRUGGE

Agglomeratie: Brugge

Banlieue: Damme, Jabbeke, Oostkamp en Zuienkerke

Forensenwoonzone: Beernem, Blankenberge, Knokke-Heist en Zedelgem

STADSGEWEST GENK

Agglomeratie: Genk

Banlieue: As, Opglabbeek en Zutendaal

Forensenwoonzone: Bilzen, Houthalen-Helchteren, Lanaken en Maasmechelen

STADSGEWEST GENT

Agglomeratie: De Pinte, Gent, Merelbeke en Sint-Martens-Latem

Banlieue: Destelbergen, Evergem, Gavere, Lochristi, Lovendegem, Melle, Nazareth, Nevele, Wachtebeke en Zelzate

Forensenwoonzone: Aalter, Assenede, Deinze, Eeklo, Kaprijke, Laarne, Moerbeke, Oosterzele, Sint-Laureins, Waarschoot, Wetteren, Zingem en Zomergem

STADSGEWEST HASSELT

Agglomeratie: Hasselt

Banlieue: Alken, Diepenbeek, Kortesseem en Zonhoven

Forensenwoonzone: Herk-de-Stad en Wellen

STADSGEWEST KORTRIJK

Agglomeratie: Harelbeke, Kortrijk en Kuurne

Banlieue: Wevelgem

Forensenwoonzone: Deerlijk, Lendelede, Menen, Spiere-Helkijn en Zwevegem

STADSGEWEST LEUVEN

Agglomeratie: Herent en Leuven

Banlieue: Bertem, Bierbeek, Holsbeek, Oud-Heverlee en Boutersem

Forensenwoonzone: Aarschot, Bekkevoort, Rotselaar en Tiel-Winge

STADSGEWEST MECHELEN

Agglomeratie: Mechelen en Bonheiden

Banlieue: Sint-Katelijne-Waver en Zemst

Forensenwoonzone: Putte

STADSGEWEST OOSTENDE

Agglomeratie: Bredene en Oostende

Banlieue: Oudenburg

Forensenwoonzone: Gistel en Middelkerke

STADSGEWEST SINT-NIKLAAS

Agglomeratie: Sint-Niklaas

Banlieue: Stekene

Forensenwoonzone: Sint-Gillis-Waas en Waasmunster

STADSGEWEST TURNHOUT

Agglomeratie: Oud-Turnhout en Turnhout

Banlieue: Ravels en Vosselaar

Forensenwoonzone: Arendonk, Baarle-Hertog, Beerse, Kasterlee, Merksplas en Retie

STADSGEWEST BRUSSEL

Agglomeratie: Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Anderlecht, Oudergem, Sint-Agatha-Berchem, Brussel, Etterbeek, Evere, Vorst, Ganshoren, Elsene, Jette, Koekelberg, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Gillis, Sint-Joost-ten-Node, Schaarbeek, Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe), Beersel, Eigenbrakel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Halle, Kraainem, Linkebeek, Machelen, Sint-Genesius-Rode, Sint-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Waterloo, Wemmel, Wezembeek-Oppem en Zaventem

Banlieue: Asse, Bevekom, Kasteelbrakel, Chaumont-Gistoux, Edingen, Gooik, Graven, Hoeilaart, Huldenberg, Itter, Kampenhout, Kortenberg, Terhulpen, Lasne, Lennik, Meise, Merchtem, Overijse, Ottignies-Louvain-la-Neuve, Pepingen, Rixensart, Opzullik, Steenokkerzeel, Ternat, Tubeke en Waver

Forensenwoonzone: Aalst, Affligem, Aat, Bever, Boortmeerbeek, 's Gravenbrakel, Brakel, Brugelette, Buggenhout, Chastre, Chièvres, Court-Saint-Etienne, Denderleeuw, Ecaussinnes, Erpe-Mere, Vloesberg, Galmaarden, Gembloux, Genappe, Geraardsbergen, Haacht, Haaltert, Hannuit, Hélécine, Herne, Herzele, Hoegaarden, Incourt, Geldenaken, Kapelle-op-den-Bos, Keerbergen, Landen, Lebbeke, Lede, Lessen, Liedekerke, Lierde, Lijsem, Linter, Londerzeel, Mont-Saint-Guibert, Ninove, Nijvel, Opwijk, Orp-Jauche, Perwijs, Ramillies, Rebecq, Roosdaal, Seneffe, Sint-Lievens-Houtem, Zinnik, Sombreffe, Tienen, Tremelo, Villers-la-Ville, Walhain, Wasseiges, Wichelen en Zottegem

WALLONIË

STADSGEWEST CHARLEROI

Agglomeratie: Charleroi, Châtelet, Courcelles, Farciennes en Montigny-le-Tilleul

Banlieue: Aiseau-Presles, Fleurus, Fontaine-l'Évêque, Gerpinnes, Ham-sur-Heyre-Nalennes, Les Bons Villers, Thuin en Walcourt

Forensenwoonzone: Anderlues, Beaumont, Cerfontaine, Florennes, Fosses-la-ville, Froidchapelle, Lobbes, Mettet, Pont-à-Celles, Sivry-Rance en Sambreville

STADSGEWEST LUIK

Agglomeratie: Ans, Beyne-Heusay, Chaudfontaine, Engis, Fléron, Flémalle, Grâce-Hollogne, Herstal, Luik, Oupeye, Saint-Nicolas, Seraing en Soumagne

Banlieue: Anthisnes, Awans, Aywaille, Bitsingen, Blégny, Crisnée, Dalhem, Donceel, Esneux, Fexhe-le-Haut-Clocher, Juprelle, Nandrin, Neupré, Olne, Oerle, Remicourt, Saint-Georges-sur-Meuse, Sprimont, Tinlot, Trooz, Verlaine en Wezet

Forensenwoonzone: Amay, Berloz, Clavier, Comblain-au-Pont, Faimés, Ferrières, Geer, Hamoir, Herve, Manhay, Modave, Ouffet, Stoumont, Villers-le-Bouillet, Voeren, Wanze en Borgworm

STADSGEWEST BERGEN

Agglomeratie: Boussu, Colfontaine, Dour, Frameries, Bergen en Quaregnon

Banlieue: Honnelles, Jurbeke, Quévy en Saint-Ghislain

Forensenwoonzone: Hensies, Lens en Quiévrain

STADSGEWEST NAMEN

Agglomeratie: Namen

Banlieue: Assesse, Gesves, Fernelmont, Floreffe, Profondeville en La Bruyère

Forensenwoonzone: Anhéé, Andenne, Eghezée en Yvoir

STADSGEWEST DOORNIK

Agglomeratie: Doornik

Banlieue: Antoing, Brunehaut en Rumes

Forensenwoonzone: Celles, Estaimpuis, Pecq en Péruwelz

STADSGEWEST VERVIERS

Agglomeratie: Dison, Pepinster en Verviers

Banlieue: Jalhay en Theux

Forensenwoonzone: Limburg en Thimister-Clermont

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Schematische voorstelling van de criteria en de drempelwaarden voor de afbakening van de Belgische stadsgewesten 2001

Forensenwoonzone	Banlieue	Agglomeratie	Woonkern	Kernstad (1981)	Stadskern (1981)	Afbakingsseenheid*	Afbakingscriteria
							Concentratie handel en diensten
				>=50		1 B	Bevolkingsdichtheid (inw./ha)
				<=85%		1	% Eengezinswoningen voor een
				<=50%		B	-regionale stad
				>=30%		B	-grote stad
				>=10%		1	% woningen gebouwd vóór 1945
						2	% woningen kleiner dan 45m ²
			Terrein opname			1	Aaneengesloten bebouwing
		Adm. Oper.					Aanpassing aan gemeentegrenzen: >=50% van de bevolking van de gemeente woont in de woonkern
	>=115					1	Groei van de bevolking 1981-2003
	>=100					1	Mediaaninkomen v/d gemeente t.o.v. mediaaninkomen v/h arrond.
	>=40% of >=25%					1	Migratie vanuit de agglomeratie t.o.v. totale immigratie v/d gem. Of emigratie naar de kernstad t.o.v. totale emigratie v/d gem.
	>=25%					1	Pendel naar de aggl. t.o.v. in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking
	>=50%					1	Pendel naar de aggl. t.o.v. de woonforensen
	>=35%					1	Woon-schoolverplaatsingen van secundaire en hogeschoolstudenten naar de aggl. t.o.v. de totale secundaire en hogeschoolbevolking
	>=20% of >=128/ 130 %					1	% bebouwde opp. t.o.v. de totale opp. in 2003 of evolutie 2003/1991 v/d bebouwde opp. in Wallonië/in Vlaanderen
>=15%							Pendel naar de aggl. t.o.v. de in de gemeente wonende werkzame beroepsbevolking

* B = buurtniveau = statistische sector niveau

3.8 Analyse en evolutie van de samenstelling

De samenstelling van de meeste stadsgewesten is gewijzigd tussen 1991 en 2001. Brugge, Kortrijk, Verviers, Oostende, Doornik en Sint-Niklaas zijn onveranderd gebleven. De meest stabiele stadsgewesten zijn Oostende en Sint-Niklaas, die al sinds 1981 dezelfde samenstelling kennen. De stadsgewesten van 1971 werden afgebakend op deelgemeenteniveau hetgeen vergelijking onmogelijk maakt.

Het bevolkingsaantal van bijna al de stadsgewesten is tussen 1991 en 2006 gegroeid, Kortrijk en Doornik zijn hier de uitzondering, zij zijn daarenboven niet van samenstelling veranderd en kennen dus een effectieve afname van bevolkingsaantal. De bevolking van de overige stadsgewesten die niet van samenstelling zijn veranderd namelijk Brugge, Verviers, Oostende en Sint-Niklaas is licht toegenomen.

De totale oppervlakte van de stadsgewesten Brussel en Leuven is afgenomen. De indicatoren voor de twee gemeenten die aan de rand van twee stadsgewesten liggen, namelijk Zemst bij Mechelen en Bertem bij Leuven zien hun fluxindicatoren (behalve voor tewerkstelling) overhellen naar die twee steden zodat ze overgeheveld worden van de banlieue van Brussel naar de banlieue van Mechelen of Leuven. Leuven zag een aantal van haar banlieue gemeenten terug forensenwoonzone worden. Toch kennen beide stadsgewesten een toenemend bevolkingsaantal. Het Brussels stadsgewest heeft dan ook de grootste bevolkingsdichtheid (12 inw./ha.) van alle stadsgewesten en als men de stadsgewesten rangschikt volgens hun bevolkingsdichtheid staat Leuven in het midden.

De meest ingrijpende veranderingen bij deze afbakening zijn gebeurd voor Turnhout, La Louvière en Hasselt-Genk. *Turnhout* is voor de eerste maal erkend als stadsgewest, hiervoor werd het minimum bevolkingsaantal voor een stadsgewest herzien. In voorgaande monografieën stelde men 80 000 inwoners wonende in de agglomeratie en banlieue als norm om van een stadsgewest te kunnen spreken. Een blik op de internationale literatuur leert ons dat niet alle landen een minimum bevolkingsaantal hanteren om te spreken van een stadsgewest. Soms gaat het om een zeker aantal tewerkgestelden en soms is er geen enkele vereiste. Indien er wel een vereist aantal inwoners wordt vooropgesteld varieert dit sterk. Peter Hall (2002) hanteerde voor de afbakening van stadsgewesten in Groot-Brittannië in de jaren tachtig per geleding een bevolkingsaantal. Voor het equivalent van de agglomeratie was dit 50 000, agglomeratie plus een eerste ring 70 000 inwoners. Bij de huidige afbakening bleek Turnhout alle geledingen te vertonen namelijk een agglomeratie bestaande uit twee gemeenten, twee banlieuegemeenten en vijf forensenwoonzonegemeenten. Het stadsgewest (dus agglomeratie plus banlieue) Turnhout had in 2006 echter maar 76 268 inwoners.

De agglomeratie van *La Louvière* die volgens de criteria zou bestaan uit vier gemeenten huisvest in 2006 in totaal 132 171 inwoners. La Louvière heeft echter geen enkele gemeente die voldoet aan de banlieuecriteria en zou dus een stadsgewest zijn zonder de kenmerkende geledingen. Volgende definitie uit de eerste officiële Belgische publicatie over stadsgewesten definieert de stadsgewesten echter aan de hand van deze geledingen.

“Het stadsgewest is de hele ruimtelijke vergrote structuur, waarbinnen de uiteengelegde basisactiviteiten van de stedelijke gemeenschap, namelijk wonen, werken, opvoeden, winkelen, cultuurbeleving en ontspanning in overwegende mate gelokaliseerd zijn. Tussen deze activiteiten bestaan intense relaties, zodat een functioneel geheel gevormd wordt dat echter in belangrijke mate naar de traditionele kernstad georiënteerd blijft. Binnen het stadsgewest treedt door groei en functieverdeling een bepaalde geleding op (Van der Haegen et al, 1979, 6).”

Dit in acht nemende beschouwen we dus La Louvière als een regionale stad in het Belgische landschap maar echter met onvoldoende interne dynamiek om zo een stadsgewest te vormen. Morfologisch is het een grote woonkern, net zoals de andere regionale steden die geen stadsgewest hebben geïnduceerd, namelijk Aalst, Roeselare en Aarlen. Turnhout kan dit ondanks haar kleiner aantal inwoners wel en daarom lijkt het ons gerechtvaardigd de drempel van 80 000 te verlagen naar 75 000.

Hoewel de afbakening van de stadsgewesten in deze publicatie zich op regionaal schaalniveau afspeelt kan je de interferentie tussen de verschillende schaalniveaus niet helemaal uitsluiten. Grotere steden hebben niet enkel een grotere banlieue en forensenwoonzone maar kunnen de ontwikkeling verhinderen van de kleinere regionale steden. De steden Aalst en La Louvière bevinden zich zo als het ware in de schaduw van grotere steden. Terwijl het ruimtelijk meer geïsoleerde Turnhout tussen 1991 en 2001 wel is kunnen uitgroeien tot een volwaardig stadsgewest heeft La Louvière zelfs aan belang moeten inboeten ten voordele van Brussel, Bergen en Charleroi.

Hasselt en Genk zijn eveneens erg nabij gelegen steden, zij kennen echter wel een eigen stadsgewest-ontwikkeling, niet gehinderd door een grote stad in de nabije omgeving. Slechts één gemeente, namelijk Houthalen-Helchteren heeft gelijkwaardige functionele relaties met beide steden. Doordat Hasselt zich voornamelijk als dienstencentrum heeft geprofileerd en Genk tewerkstelling biedt in de industriële sector zijn beide steden kunnen uitgroeien tot twee stadsgewesten naast elkaar. In plaats van te spreken over een bi-pool bleek het na de analyse van de gegevens van de sociaal-economische enquête 2001 beter om van twee aparte stadsgewesten te spreken omdat op Houthalen-Helchteren na elke stad duidelijk eigen agglomeratie en banlieue-gemeenten heeft.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	Bevolking					Oppervlakte (km ²)					Bevolkingsdichtheid (inw./km ²)		
	1981	1991	2001	2006	Evolutie index 2006/1991	1981	1991	2001	Evolutie index 2001/1991	1981	2006	Evolutie index 2006/1991	
Brussel	1659656	1695870	1711052	1789447	1,06	1401	1614	1518	0,94	1185	1179	1,12	
Antwerpen	882023	899888	917618	940671	1,05	838	941	948	1,01	1053	992	1,04	
Luik	633233	624164	626788	633934	1,02	1034	1055	1075	1,02	612	590	1,00	
Gent	371027	390861	405107	416493	1,07	491	536	589	1,10	756	708	0,97	
Charleroi	439201	390063	402626	403868	1,04	699	615	643	1,05	628	628	0,99	
Subtotaal grote steden	3985140	4000846	4063191	4184413	1,05	4463	4761	4773	1,00	893	877	1,04	
Bergen	234737	229813	231924	232186	1,01	444	444	487	1,10	529	476	0,92	
Leuven	176741	163411	165777	169533	1,04	245	327	305	0,93	721	555	1,11	
Brugge	117807	163066	165253	166263	1,02	310	410	410	1,00	380	405	1,02	
Namen	140179	132364	149552	153462	1,16	396	396	527	1,33	354	291	0,87	
Kortrijk	175316	145153	144786	143427	0,99	234	158	158	1,00	749	908	0,99	
Mechelen	133454	106470	110527	133678	1,26	131	131	173	1,32	1019	771	0,95	
Hasselt	(112250)	(118109)	123799	126758	(1,07)	(245)	(245)	245	-	(458)	517	(1,07)	
Verviers	98634	92776	95008	96898	1,04	161	263	263	1,00	613	368	1,04	
Oostende	97292	89234	90441	92970	1,04	86	86	86	1,00	1131	1079	1,04	
Doornik	95013	88101	87204	87870	1,00	348	315	315	1,00	273	279	1,00	
Genk	(80206)	(82097)	86051	87833	(1,07)	(167)	(167)	167	-	(480)	525	(1,07)	
Sint-Niklaas	82031	83850	84969	86554	1,03	129	129	129	1,00	636	673	1,04	
Turnhout	(67134)	(70465)	74268	76347	(1,08)	(202)	(202)	202	-	(332)	379	(1,09)	
Subtotaal regionale steden	1610794	1564909	1609559	1653779	1,06	3098	3273	3467	1,06	520	477	1,00	
Totaal	5595934	5565755	5672750	5838192	1,05	7561	8034	8240	1,03	740	709	1,02	

Italic: gewijzigd in samenstelling ten opzichte van de afbakening van 1981 en/of 1991

() : de bevolking en oppervlakte volgens de afbakening van 2001

Table II.10: STADSGEWESTEN: evolutie 1981 - 1991 - 2001 - 2006 en bevolkingsdichtheid

Bron: NIS - VT 1981, 1991, SEE 2001

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

2001: agglomeratie (AGG)	2001: banlieue (BAN)		2001: forensenwoonzone (FW)		2001: buiten stedelijk leefcomplex (SL) of verandering van stadsgewest
1991: AGG	1991: BAN	1991: FW	1991: BAN	1991: FW	1991: SL
<p>Antwerpen, Aartselaar, Boom (1991: FW) Boechout, Borsbeek, Niel Brasschaat, Edegem, Hemiksem, Hove, Kapellen, Mortsel, Schelle, Schoten, Wommelgem</p>	<p>Brecht, Essen, Kalmthout, Kontich, Lint, Ranst, Rumst, Schilde, Stabroek, Wijnegem, Wuustwezel, Zandhoven, Zoersel, Zwijndrecht</p>		<p>Berlaar, Beveren, Puurs Duffel, Grobbendonk, Kruibeke, Lier, Malle, Nijlen, Temse, Willebroek</p>	<p>1991: FW: Bornem, Herenthout, Vorselaar</p>	
<p>Bergen, Boussu, Colfontaine, Dour, Frameries, Quaregnon</p>	<p>Jurbise, Quévy, Saint-Ghislain</p>	<p>Honnelles</p>	<p>Hensies, Lens, Quiévrain</p>		
<p>Brugge</p>	<p>Damme, Jabbeke, Oostkamp, Zuienkerke</p>		<p>Beernem, Blankenberge, Zedelgem, Knokke- Heist</p>		
<p>Brussel, Anderlecht, Elsene, Etterbeek, Evere, Ganshoren, Jette, Koekelberg, Oudergem, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Gilles, Sint-Jans- Molenbeek, Sint-Joost-ten- Node, Schaarbeek Sint- Lambrechts-Woluwe, Sint- Peters-Woluwe, Ukkel, Vorst, Watermaal-Bosvoorde,</p>	<p>Asse, Bevekom, Kasteelbrakel, Chaumont-Gistoux, Edingen, Gooik, Graven, Hoeilaart, Huldenberg, Itter, Kampenhout, Kortenberg, Terhulpen, Lasne, Lennik, Meise, Overijse, Otignies- Louvain-la-Neuve,</p>	<p>Merchtem</p>	<p>Nijvel Aalst, Affligem, Zinnik, Aat, Bever, Sombrefe Boortmeerbeek, 'S Gravenbrakel, Brakel, Brugelette, Bugenhout, Chastre, Chièvres, Court-Saint-Etienne, Denderleeuw, Ecaussinnes, Erpe- Mere, Vloesberg, Galmaarden,</p>	<p>1991: FW: Dendermonde, Ellezelles, Gingelom, Glabbek, Zwalm, Scherpenheuvel-Zichem</p> <p>1991: BAN: Boutersem (naar BAN LEU), Aarschot (naar FW LEU), Bertem (naar BAN LEU), Zemst (naar BAN MEC)</p>	

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

<p>Beersel, Eigenbrakel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Halle, Kraainem, Linkebeek, Machelen, Sint-Genesius- Rode, Sint-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Waterloo, Wemmel, Wezembeek-Oppem, Zaventem</p>	<p>Pepingen, Rixensart, Opzullik, Steenokkerzeel, Ternat, Tubeke, Waver</p>	<p>Gembloux, Genappe, Geraardsbergen, Haacht, Haaltert, Hannuit, Hélicine, Herne, Herzele, Hoegaarden, Incourt, Geldenaken Kapelle-op-den- Bos, Keerbergen, Landen, Lebbeke, Lede, Lessen, Liedekerke, Lierde, Lijsem, Linter, Londerzeel, Mont- Saint-Guibert, Ninove, Opwijk, Orp-Jauche, Perwijs, Ramillies, Rebecq, Roosdaal, Seneffe, Sint- Lievens-Houtem, Tienen, Tremelo, Villers-la-Ville, Walhain, Wasseiges, Wichelen, Zottegem</p>	
<p>Charleroi, Châtelet, Courcelles, Farciennes, Montigny-le-Tilleul</p>	<p>Aiseau-Preles, Fleurus, Gerpinnes, Ham-sur-Heure- Nalines, Les Bons Villers, Thuin, Walcourt</p>	<p>Froidchapelle, Sivry-Rance, Sambreville Florences, Fosses- la-Ville, Lobbes, Mettet, Pont-à- Celles</p>	<p>1991 : FW : Merbes-le-Château</p>

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Doornik	Antoing, Rumes, Brunehaut		Celles, Pecq	Estaimpuis, Péruwelz	
Genk	As, Opglabbeek, Zutendaal	Houthalen- Helchteren	Bilzen, Lanaken	Maasmechelen	
Gent, Merelbeke, Sint- Martens-Latem	Destelbergen, Evergem, Gavere, Lochristi, Lovendegem, Melle, Nazareth, Wachtebeke, Zelzate	Nevele	Aalter, Assenede, Deinze, Eeklo, Kaprijke, Laarne, Moerbeke, Oosterzele, Waarschoot, Wetteren, Zingem, Zomergem	Sint-Laureins	
Hasselt	Diepenbeek, Zonhoven, Alken, Kortesseem		Herk-de-Stad, Wellen		1991: FW: Borgloon, Hoeselt, Heusden-Zolder, Lummen, Meeuwen- Gruitrode, Nieuwerkerken
Kortrijk, Harelbeke, Kuurne	Wevelgem		Deertlijk, Lendelede, Menen, Spiere- Helkijn, Zwevegem		
Leuven	Bierbeek, Holsbeek, Lubbeek, Oud- Heverlee, Bertem (1991: BAN BXL)	Rotselaar, Tielt- Winge	Bekkevoort	Aarschot (1991: FW BXL)	

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Luik , Engis, Ans, Beyne-Heusay, Chaudfontaine, Fléron, Herstal, Oupeye, Saint-Nicolas, Seraing, Soumagne, Grâce-Hollogne, Flémalle	Anthisnes, Awans, Aywaille, Bitsingen, Blégny, Crisnée, Dalhem, Donceel, Esneux, Fexhe-le-Haut-Clocher, Juprelle, Nandrin, Neupré, Olne, Remicourt, Saint-Georges-sur-Meuse, Sprimont, Tinlot, Trooz, Verlaine, Wezet	Amay, Berloz, Clavier, Comblain-au-Pont, Faimés, Ferrières, Geer, Hamoir, Herve, Modave, Ouffet, Stoumont, Villers-le-Bouillet, Voeren, Wanze, Borgworm	1991: FW: Herstappe
Mechelen , Bonheiden	Sint-Katelijne-Waver, Zemst (1991: BAN BXL)	Putte	
Namen	Assesse, Floreffe, Profondeville, La Bruyère	Anhée, Andenne, Eghezée	
Oostende , Bredene	Oudenburg	Gistel, Middekerke	1991: FW: De Haan
Sint-Niklaas	Stekene	Waasmunster, Sint-Gillis-Waas	
Verviers , Dison, Pepinster	Jalhay, Theux	Limburg, Thimister-Clermont	

Nieuw Stadsgewest:

2001: agglomeratie (AGG)	2001: banlieue (BAN)	2001: forensenwoonzone (FW)
Turnhout, Oud-Turnhout	Ravels, Vosselaar	Arendonk, Baarle-Hertog, Beerse, Merksplas, Retie

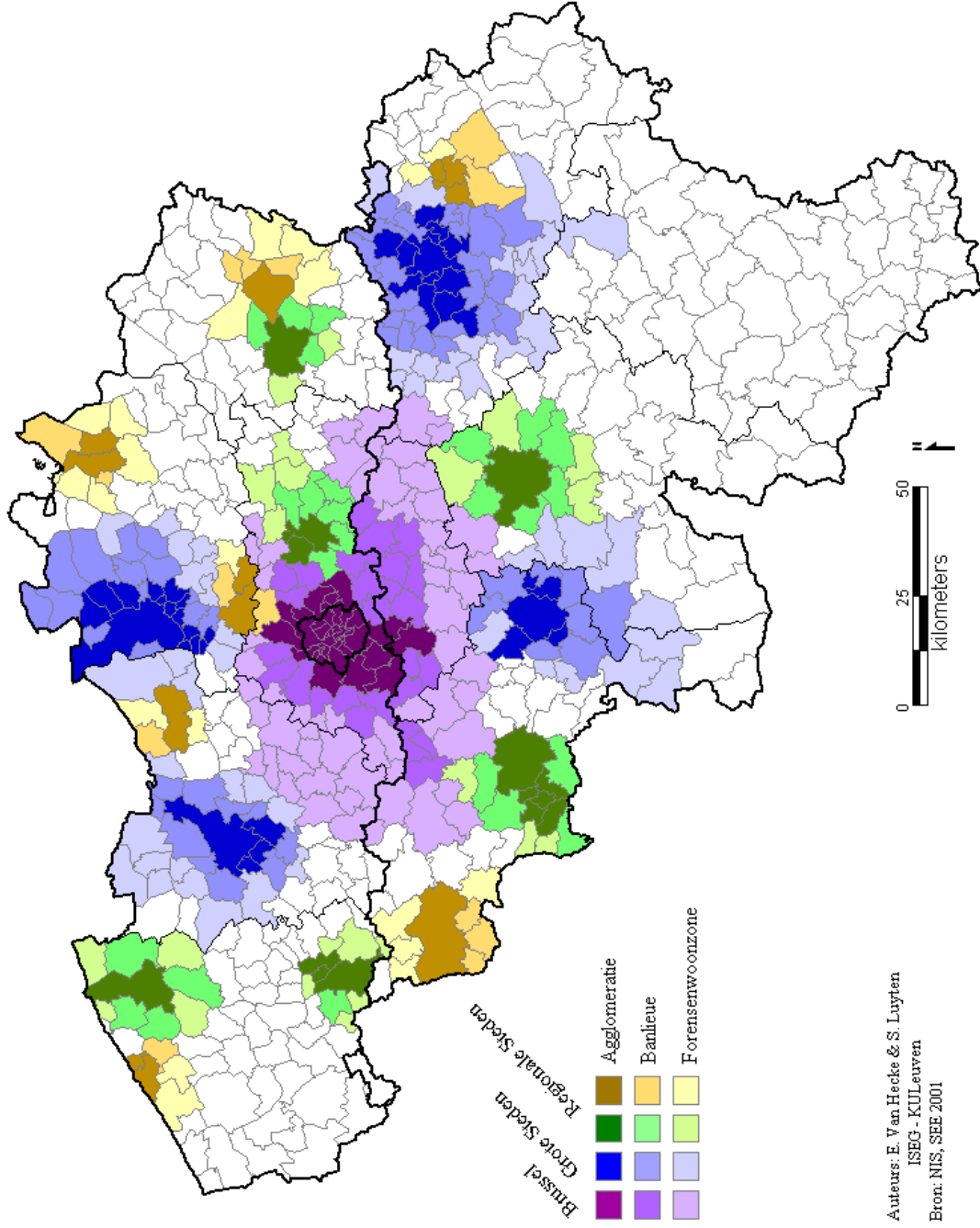
Tabel II.11: Overzicht van de samenstelling van de stadsgewesten: een vergelijking tussen 1991 en 2001

4. Cartografische voorstelling - synthesekaart

In het totaal behoort 51% van de oppervlakte van het Rijk tot een stedelijk leefcomplex. Het Brusselse leefcomplex neemt hiervan 14% voor zijn rekening. België wordt gedomineerd door de aanwezigheid van stadsgewesten, daar bevindt zich dan ook het voornaamste deel van de economische leefruimte.

Voor de meeste steden betekent een grote agglomeratie ook een evenredige grote banlieue en forensenwoonzone. Brussel trekt de meeste pendelaars naar zich toe wat invloed heeft op de forensenwoonzone van de omliggende stadsgewesten zoals Leuven en Mechelen. Deze lijken op kaart opgeslorpt te worden door Brussel, maar de recente evolutie leert ons dat zij zich heel goed weten stand te houden en zelfs verstevigen vooral wat Leuven betreft dat ten oosten van de stad een hinterland kan ontwikkelen; Mechelen heeft het nadeel geprangd te zijn tussen twee grote steden. De banlieue wordt afgebakend door tal van indicatoren buiten de pendelgegevens en hieruit blijkt een sterke gerichtheid naar deze regionale steden. De groei van Leuven kan verklaard worden door haar interne dynamiek als provinciehoofdstad van Vlaams-Brabant en de versterking van haar al lang aanwezige universitaire, agro-financieel-economische en industriële functie. De provincies zonder grote stad laten ruimte toe voor de ontwikkeling van grotere stadsgewesten rond een of twee regionale steden. Zo domineert Hasselt het centrum van Limburg, Namen de gelijknamige provincie. Brugge en Kortrijk nemen elk een groot deel van West-Vlaanderen voor zich. De overblijvende ruimte liet vaak ruimte toe voor de ontwikkeling van een kleiner stadsgewest, zoals Oostende, Mechelen, Turnhout, Sint-Niklaas, Verviers, Doornik... Genk vormt omwille van de beperkte afstand tot de stad Hasselt een uitzondering. Ook de ontwikkeling van het stadsgewest Bergen op eerder beperkte afstand van de grotere stad Charleroi valt op, zeker als men bedenkt dat tussen beide nog de kleine regionale stad La Louvière ligt. Door haar centrale ligging en toegewezen provinciale functies heeft deze stad, met aangrenzende, vroeger op de steenkool-economie gerichte dichtbevolkte gemeenten (Borinage) ontstaan gegeven aan het meest bevolkte stadsgewest rond een regionale stad.

De regionale steden Roeselare, Aalst, La Louvière en Aarlen beantwoorden niet aan de uitbouw van een stadsgewest. Rond deze steden is het suburbanisatieproces afwezig op de rand van Aarlen na, doch de totale bevolking is te gering om volgens de gangbare normen als stadsgewest beschouwd te worden. Aalst ligt in de schaduw van Brussel, heeft een belangrijke woonkern doch zonder zichtbare suburbanisatie. Dit is ook het geval voor de woonkern Roeselare, een recent gegroeid economisch zwaartepunt. La Louvière werd van 1970 tot 1991 als centrum van een stadsgewest beschouwd. Deze stad ligt echter geprangd tussen de stadsgewesten Charleroi en Bergen. Daarenboven liet haar economie in crisis een deel van de pendel naar de Brusselse regio keren, waardoor de stad haar economische en demografische dynamiek verloor ten opzichte van de omringende gemeenten.

Figuur II.2: De Belgische stadsgewesten 2001

5. De belangrijkste kenmerken van de stadsgewesten en de stedelijke leefcomplexen

5.1 Bevolking, oppervlakte en bevolkingsdichtheid en hun evolutie 1981-1991-2001-2006

(zie tabellen II.12, II.13 & II.14)

De situatie 2001/2006

De 18 stadsgewesten (in de tabellen gerangschikt volgens afnemende bevolking in het gehele stadsgewest op 1/1/2006), met elk minstens 75 000 inwoners huisvesten samen, net als in de afbakening van 1991, meer dan de helft van de totale Belgische bevolking (5 838 192 of 55,6%) op iets meer dan een vierde van de totale oppervlakte van het Rijk (8239 km² of 27%). De gemiddelde bevolkingsdichtheid is in deze stadsgewesten 709 inw./km², hetgeen een lichte afname betekent tegenover 1991. Deze afname kan verklaard worden door het wegvallen van La Louvière, een stedelijke woonkern met een hoge bevolkingsdichtheid. La Louvière had de hoogste bevolkingsdichtheid als stadsgewest in 1991 over een oppervlakte van dezelfde grootteorde als Mechelen of Sint-Niklaas. Het ontbreken van een banlieue verklaarde deze uitzonderlijke positie van La Louvière in 1991. De vijf grootste stadsgewesten (van groot naar klein: Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi) die allemaal de grens van 400 000 inwoners overschrijden, huisvesten samen 40% van de totale bevolking op 16% van de oppervlakte van België. De overige 13 stadsgewesten met een regionale stad als centrum concentreren 15,7% van de bevolking en 11,4% van de oppervlakte. Er is dus een duidelijk schaalverschil tussen de stadsgewesten die een grote stad als kern hebben en diegene die een regionale stad als kern hebben. Deze laatste zijn gemiddeld ook door een lagere bevolkingsdichtheid gekenmerkt.

De centrale steden (voor Brussel echter de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) concentreren 29,4% van de bevolking, de stadsrand 12,6% zodat de agglomeratie goed is voor 42%. In de banlieue woont 14% van de rijksbevolking. De aandelen van de geledingen in de rijksoppervlakte bedragen respectievelijk 6,45%, 10,95% en 16,04%. De bevolkingsconcentratie neemt uiteraard centrifugaal af: binnen de agglomeraties hebben de kernsteden gemiddeld de hoogste dichtheid met 8399 inw./km² en de woonkern aangrenzend aan die kernstad 1757 inw./km², deze gegevens zijn berekend op niveau van de statistische sectoren. Op gemeentelijk niveau is de dichtheid 1550 inw./km² voor de centrale steden, 1292 inw./km² voor de agglomeraties en slechts 297 inw./km² voor de banlieue. De woonkernen op zich hebben een bevolkingsdichtheid van 2379 inw./km². De lagere bevolkingsdichtheid van de centrale steden of de agglomeraties ten opzichte van de woonkern wordt verklaard door het feit dat verschillende steden open ruimte hebben binnen de centrale stad zelf en vooral aan de buitenkant van de agglomeratiegemeenten, deze stadsrand (het deel van de agglomeratie dat niet tot de woonkern behoort) heeft een bevolkingsdichtheid van 191 inw./km². De bevolkingsdichtheid van de centrale steden en agglomeraties van de grote steden is merkbaar hoger dan die van de regionale steden; voor de banlieue zijn de verschillen minder uitgesproken. Het centrale deel van de agglomeraties, namelijk de kernstad, is nog dichter dan de rand van de agglomeratie aangezien een van de criteria die in aanmerking wordt genomen voor een statistische sector om eventueel deel uit te maken van de kernstad, een minimale dichtheid van 50 inw./ha is. Omwille van de problemen bij de afbakening van de kernsteden en het doorgaans werken met het gemeentelijk niveau, is het handig om de 'centrale stad' te beschouwen in plaats van de kernstad. Dit zal dan ook in de hierna volgende tabellen gedaan worden waar verschillende indicatoren alleen maar op gemeentelijk niveau beschikbaar zijn.

In het Brusselse stadsgewest wonen de mensen het dichtst bij elkaar, de agglomeratie kent veruit de grootste dichtheid in vergelijking met de andere stadsgewesten met 2468 inw./km². Dit is het dubbele van de gemiddelde dichtheid van alle agglomeraties (1306 inw./km²) Antwerpen (1731 inw./km²), Charleroi (1447 inw./km²) en Oostende (1654 inw./km²) overschrijden eveneens dit gemiddelde. Doornik heeft de laagste dichtheid (316 inw./km²) hetgeen onder het rijksgemiddelde ligt (344 inw./km²). De bevolkingsdichtheid in de banlieue is het grootst in de kleinere stadsgewesten Kortrijk (800 inw./km²) en Mechelen (518 inw./km²) en overschrijdt het gemiddelde (300 inw./km²) in Brussel, Antwerpen, Luik, Leuven, Hasselt en Sint-Niklaas. De grootste bevolkingsdichtheid van het totale stadsgewest vinden we in Brussel (1179 inw./km²) gevolgd door Oostende (1079 inw./km²). In Brussel komt dit door de omvangrijke en geconcentreerde urbanisatie van de negentiende en twintigste eeuw. In Oostende speelt de fysieke omgeving een doorslaggevende rol zoals de aantrekking van de kustlijn voor bewoners, de smalle duingordel en de moeilijke bouwomstandigheden in de polders. De laagste bevolkingsdichtheden voor heel het stadsgewest doen zich voor in Doornik (279 inw./km²), Namen (291 inw./km²) en Verviers (368 inw./km²) alle gelegen in het Waalse Gewest.

Bij de vijf grootste steden schommelt de verhouding banlieue tegenover stadsgewest tussen 57,14% (Antwerpen) en 69,1% (Charleroi). Bij de kleinere stadsgewesten liggen de verhoudingen verder uit elkaar. Kortrijk heeft verhoudingsgewijs de kleinste banlieue (24,5%) en de banlieue met het grootste gewicht in het stadsgewest is die van Leuven met 70,7%, wat een hoog cijfer is gezien de druk die Brussel uitoefent op dit stadsgewest. Omdat Brussel echter voornamelijk tewerkstelling naar zich toetrekt, maar Leuven een belangrijke aantrekkingskracht uitoefent op vlak van schoolpendel en migraties kan Leuven echter een grote banlieue handhaven. Andere percentages zijn afhankelijk van lokale omstandigheden, zoals o.a. de grootte van de centrale stad: binnen de uitgestrekte gemeente Doornik (waarvan slechts een klein deel door de eigenlijke woonkern is ingenomen) bijvoorbeeld treedt ook al enige banlieuemechanisme op.

Een groot deel van de pendel van België is op de stadsgewesten gericht. Dit blijkt uit de uitgestrektheid van de forensenwoonzones, samen (24% van de rijksoppervlakte) bijna even groot als de stadsgewesten zelf (27% van de oppervlakte). 19,7% van de bevolking leeft er zodat de stedelijke leefcomplexen 75% van de bevolking en 51% van de oppervlakte omvatten. Het stedelijk leefcomplex omvat 372 van de 589 Belgische gemeenten. Verhoudingsgewijze is het totaal van de forensenwoonzones van de grote steden uitgestrekter dan die van de regionale steden. Dit houdt verband met de concentratie van het economische leven in de grotere steden, in het bijzonder in Brussel. De oppervlakte van de forensenwoonzone van Brussel bedraagt 8,5% van de oppervlakte van het land en is goed voor 35% van de oppervlakte en 40% van de bevolking van alle forensenwoonzones. Voor alle grote steden samen bedragen deze percentages 72% en 70%. De gemiddelde bevolkingsdichtheid van de forensenwoonzone bedraagt 281 inw./km² en verschilt weinig van die van de banlieue (300 inw./km²).

De evolutie

Hoewel de stadsgewesten al een eerste keer in 1970 werden afgebakend, is een vergelijking met 1970 niet voor de hand liggend omdat de afbakening in 1970 immers op deelgemeenteniveau plaats greep. Het bestuderen van de evolutie van stadsgewesten is een complexe aangelegenheid omdat zowel de totale oppervlakte als de oppervlakte van de geledingen ervan in de loop van de beschouwde periode wijzigingen heeft ondergaan. De evolutie van de oppervlakte is bijgevolg een taak op zich. De studie van de stadsgewestvorming in termen van bevolking kan geschieden op basis van een evoluerende oppervlakte maar bepaalde inzichten worden maar duidelijk als een constante begrenzing wordt gehanteerd.

Grote bevolkingwijzigingen van de stadsgewesten zijn hoofdzakelijk toe te schrijven aan de wijziging in samenstelling van de verschillende stadsgewestzones en pas op de tweede plaats aan de evolutie van het bevolkingscijfer per gemeente. Tabel II.10 geeft goed het mechanisme weer. Stadsgewesten zijn in de loop van de periode 1981-2001 meer in oppervlakte gegroeid dan in aantal inwoners. Dit was vooral het geval voor de periode 1981-1991 waar de oppervlakte met niet minder dan 7% toenam en het bevolkingsaantal zowat stabiel bleef. In de periode 1991-2001 nam de oppervlakte in mindere mate toe terwijl de bevolkingstoename groter was dan de oppervlaktetoename. Tussen 1991 en 2001 nam de oppervlakte met 2,6% maar dit cijfer is beïnvloed door de wijzigingen die doorgevoerd werden aan de lijst van de stadsgewesten: schrappen van La Louvière, toevoegen van Turnhout, opsplitsen van Hasselt-Genk. Sluiten we deze wijzigingen uit (zie tabel II.15), kan men een oppervlaktetoename (periode 2001 – 1991) van 3% vaststellen. De groei is vertraagd tegenover de stijging van 6 % tussen 1981 en 1991. Voor sommige stadsgewesten is er wel een verschuiving in oppervlakte tussen de geleidingen onderling.

Indien we de evolutie van de bevolking met een constante begrenzing nagaan (zie tabel II.16) kunnen enkele processen gedefinieerd worden. Analoge analyses kunnen uiteraard doorgevoerd worden vertrekkende vanuit de verschillende afbakeningen van 1981, 1991 en 2001. Om de beschrijving niet onnodig te verlengen vertrekken we voor alle indicatoren van de huidige afbakening.

De stadsgewesten van Luik, Charleroi, Bergen en Doornik telden in 2006 een geringer aantal inwoners dan in 1981. In Wallonië groeiden alleen de stadsgewesten Verviers en vooral Namen. Behalve die van Doornik, groeiden alle banlieues, maar ze konden doorgaans de teruggang in de agglomeratie en vooral de centrale stad niet compenseren. De bevolking van de stad Luik nam met 13% af, die van Charleroi met 9%. De bevolking van het stadsgewest Namen nam met 11% toe tussen 1981 en 2006. Zelfs de centrale stad nam nog toe, maar dit kan verklaard worden door de uitgestrekte nog niet-bebouwde oppervlakte van deze gemeente. Ook Doornik heeft binnen zijn gemeentegrenzen nog een grote onbebouwde oppervlakte, maar het feit dat dit stadsgewest stagneert wijst op het verschil inzake geografische en economische positie van deze twee steden.

In Vlaanderen is de groei ook regionaal verschillend: de stadsgewesten Hasselt, Leuven en Turnhout kenden een groei van ongeveer 13% in 25 jaar tijd. Kortrijk was het traagst groeiende stadsgewest onder de Vlaamse regionale steden. De groei in de andere stadsgewesten van regionale steden situeert zich tussen 1 en 10%. Van de grote steden groeide het Antwerpse stadsgewest met 3,7% en het Gentse met 2,9%. De centrale steden Antwerpen en Gent namen met respectievelijk 8 en 3% af, de afname in de regionale steden was kleiner of er was zelfs een groei zoals in Leuven, Hasselt, Genk, Sint-Niklaas en Turnhout. Het stadsgewest Brussel nam met 7,8% toe. In 2006 telde het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest 20 736 inwoners meer dan in 1981. De banlieue groeide met 22% in die periode.

In tabel II.16 is ook een ommekeer merkbaar rond de eeuwwisseling waarbij de afname van de agglomeratie in de jaren 1990 afneemt en in een positieve trend verandert begin 2000. In de banlieue gebeurde de bevolkingsgroei echter trager na de eeuwwisseling dan in de decennia ervoor.

Omdat de stadsrand van sommige agglomeraties een groei kenden was de bevolkingsafname van de agglomeraties in hun geheel kleiner dan die van de centrale stad zelf. De grote groei situeerde zich echter in de banlieues die sinds 1981 een groei kenden van ca. 0,7% per jaar.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	Woonkern (*)		Centrale stad		stadsrand (***)		Agglomeratie		Banlieue		Stadsgewest		Forensen-woonzone		Stedelijk leefcomplex	
	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.	bev.
Brussel	1347044	3502	1018029(**)	6308	397125	964	1415154	2468	374293	397	1789447	1179	830323	318	2619770	635
Antwerpen	684846	2241	461580	2257	242004	1198	703584	1731	237087	438	940671	992	231884	463	1172555	809
Luik	436353	2247	186830	2692	288446	969	475276	1295	158658	224	633934	590	106108	132	740042	394
Gent	247827	1933	232961	1492	40862	592	273823	1216	142670	393	416493	708	169514	275	586007	486
Charleroi	282941	2035	201223	1971	86556	895	287779	1447	116089	261	403868	628	111818	142	515686	360
Subtotaal grote steden	2999011	2604	2100623	3029	1054993	979	3155616	1782	1028797	343	4184413	877	1449647	272	5634060	558
Bergen	160653	1785	91142	622	96269	926	187411	748	44775	189	232186	476	17227	178	249413	427
Leuven	108126	1782	90691	1601	19217	587	109908	1230	59625	276	169533	555	58769	324	228302	469
Brugge	104301	2460	117220	847	-	-	117220	847	49043	180	166263	405	88720	431	254983	414
Namen	78821	2148	107173	610	-	-	107173	610	46289	132	153462	291	54144	174	207606	248
Kortrijk	99543	1914	73650	920	38758	990	112408	943	31019	800	143427	908	74832	546	218259	740
Mechelen	78301	2399	78271	1201	14506	496	92777	982	40901	518	133678	771	15691	449	149369	717
Hasselt	51588	1438	70031	685	-	-	70031	685	56727	398	126758	518	18724	269	145482	463
Verviers	67776	2471	53570	1620	23803	614	77373	1077	19525	102	96898	368	10913	205	107811	341
Oostende	79520	3100	68921	1827	15120	1156	84041	1654	8929	252	92970	1079	28965	246	121935	597
Doornik	41387	1728	67500	316	-	-	67500	316	20370	202	87870	279	37196	193	125066	247
Genk	72635	1131	63799	726	-	-	63799	726	24034	304	87833	526	120732	417	208565	457
Sint-Niklaas	52325	1602	69713	832	-	-	69713	832	16841	376	86554	673	28213	325	114767	533
Turnhout	43645	2068	39790	710	12651	326	52441	553	23906	224	76347	379	67400	255	143747	308
Subtotaal regionale steden	1038621	1905	991471	776	220324	745	1211795	770	441984	233	1653779	477	621526	304	2275305	413
Totaal	4037632	2379	3092094	1569	1275317	929	4367411	1306	1470781	300	5838192	709	2071173	281	7909365	507

Bevolking van het Rijk in 2003: 10 395 363

Bevolking van het Rijk in 2006: 10 509 694

Oppervlakte van het Rijk: 30 528 km²

(*) statistische sector als basisseenheid hiervoor werden de bevolkingsgegevens van 2003 gebruikt; de andere geledingen hebben de gemeente als basisseenheid

(**) De 19 gemeenten van heel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt hier beschouwd als centrale stad

(***) De stadsrand zijn de gemeenten van de agglomeratie zonder de centrale stad

Tabel II.12: Bevolking en oppervlakte van de geledingen van het stedelijk leefcomplex voor 2006

Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stads­gewest	Woonkern (*) (1)		Centrale stad (**) (2)		Agglomeratie (**) (3)		Banlieue (**) (4)		Stads­gewest (**) (5)=(3)+(4)		Forensen- woonzone (**) (6)		Stedelijk leef­com­plex (**) (7)=(5)+(6)	
	bev. 2003	opp	bev. 2006	opp	bev. 2006	opp	bev. 2006	opp	bev. 2006	opp	bev. 2006	opp	bev. 2006	opp
Brussel	12,96	1,26	9,69	0,53	13,47	1,88	3,56	3,09	17,03	4,97	7,90	8,55	24,93	13,52
Antwerpen	6,59	1,00	4,39	0,67	6,69	1,33	2,26	1,77	8,95	3,11	2,21	1,64	11,16	4,75
Luik	4,20	0,64	1,78	0,23	4,52	1,20	1,51	2,32	6,03	3,52	1,01	2,64	7,04	6,16
Gent	2,38	0,42	2,22	0,51	2,61	0,74	1,36	1,19	3,96	1,93	1,61	2,02	5,58	3,95
Charleroi	2,72	0,46	1,91	0,33	2,74	0,65	1,10	1,46	3,84	2,11	1,06	2,58	4,91	4,69
Sub­to­taal grote steden	28,85	3,77	19,99	2,27	30,03	5,80	9,79	9,83	39,81	15,63	13,79	17,43	53,61	33,06
Bergen	1,55	0,29	0,87	0,48	1,78	0,82	0,43	0,78	2,21	1,60	0,16	0,32	2,37	1,91
Leuven	1,04	0,20	0,86	0,19	1,05	0,29	0,57	0,71	1,61	1,00	0,56	0,59	2,17	1,59
Brugge	1,00	0,14	1,12	0,45	1,12	0,45	0,47	0,89	1,58	1,34	0,84	0,67	2,43	2,02
Namen	0,76	0,12	1,02	0,58	1,02	0,58	0,44	1,15	1,46	1,72	0,52	1,02	1,98	2,75
Kortrijk	0,96	0,17	0,70	0,26	1,07	0,39	0,30	0,13	1,36	0,52	0,71	0,45	2,08	0,97
Mechelen	0,75	0,11	0,74	0,21	0,88	0,31	0,39	0,26	1,27	0,57	0,15	0,11	1,42	0,68
Hasselt	0,50	0,12	0,67	0,33	0,67	0,33	0,54	0,47	1,21	0,80	0,18	0,23	1,38	1,03
Verviers	0,65	0,09	0,51	0,11	0,74	0,24	0,19	0,63	0,92	0,86	0,10	0,17	1,03	1,04
Oostende	0,76	0,08	0,66	0,12	0,80	0,17	0,08	0,12	0,88	0,28	0,28	0,39	1,16	0,67
Doornik	0,40	0,08	0,64	0,70	0,64	0,70	0,19	0,33	0,84	1,03	0,35	0,63	1,19	1,66
Genk	0,70	0,21	0,61	0,29	0,61	0,29	0,23	0,26	0,84	0,55	1,15	0,95	1,98	1,50
Sint-Niklaas	0,50	0,11	0,66	0,27	0,66	0,27	0,16	0,15	0,82	0,42	0,27	0,28	1,09	0,71
Turnhout	0,42	0,07	0,38	0,18	0,50	0,31	0,23	0,35	0,73	0,66	0,64	0,87	1,37	1,53
Sub­to­taal regionale steden	9,99	1,79	9,43	4,18	11,53	5,15	4,21	6,20	15,74	11,36	5,91	6,69	21,65	18,04
Totaal	38,84	5,56	29,42	6,45	42,01	10,95	13,99	16,04	55,55	26,99	19,71	24,11	75,26	51,10

Bevolking van het Rijk in 2003: 10 395 363 Bevolking van het Rijk in 2006: 10 509 694

Oppervlakte van het Rijk: 30 528 km²

(*) statistische sector als basiseenheid; bevolkingsgegevens slechts beschikbaar tot 2003 (**) gemeente als basiseenheid; de agglomeratie omvat 1 gemeente in Brugge, Doornik, Genk, Hasselt, Namen en Sint-Niklaas; de agglomeratie omvat de centrale stad en de stadstrand

Tabel III.13: De geleidingen van het stedelijk leef­com­plex: aandeel bevolking en oppervlakte in het Rijk (= 100) Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	woonkern/ agglomeratie		woonkern/ stadsgewest		centrale stad/ stadsgewest		agglomeratie/ stadsgewest		banlieue/ stadsgewest		stadsgewest/ stedelijk leefcomplex	
	bev. 2003	opp.	bev. 2003	opp.	bev. 2006	opp.	bev. 2006	opp.	bev. 2006	opp.	bev. 2006	opp.
Brussel	96,8	67,1	76,5	25,4	56,9	10,6	79,1	37,8	20,9	62,2	68,3	36,8
Antwerpen	98,4	75,2	73,6	32,2	49,1	21,6	74,8	42,9	25,2	57,1	80,2	65,4
Luik	92,3	52,9	69,3	18,1	29,5	6,5	75,0	34,1	25,0	65,9	85,7	57,2
Gent	91,8	56,9	60,3	21,8	55,9	26,5	65,7	38,3	34,3	61,7	71,1	48,8
Charleroi	98,6	69,9	70,2	21,6	49,8	15,9	71,3	30,9	28,7	69,1	78,3	44,9
Subtotaal grote steden	96,2	65,0	72,5	24,1	50,2	14,5	75,4	37,1	24,6	62,9	74,3	47,3
Bergen	85,6	35,9	69,3	18,5	39,3	30,1	80,7	51,4	19,3	48,6	93,1	83,5
Leuven	99,3	67,9	64,4	19,9	53,5	18,5	64,8	29,3	35,2	70,7	74,3	62,7
Brugge	89,1	30,6	62,9	10,3	70,5	33,7	70,5	33,7	29,5	66,3	65,2	66,6
Namen	74,2	20,9	51,9	7,0	69,8	33,4	69,8	33,4	30,2	66,6	73,9	62,8
Kortrijk	88,4	43,6	69,3	32,9	51,4	50,7	78,4	75,5	21,6	24,5	65,7	53,5
Mechelen	85,8	34,6	59,5	18,8	58,6	37,6	69,4	54,5	30,6	45,5	89,5	83,2
Hasselt	74,6	35,1	41,1	14,6	55,2	41,8	55,2	41,8	44,8	58,2	87,1	77,9
Verviers	89,0	38,2	71,0	10,4	55,3	12,6	79,8	27,3	20,2	72,7	89,9	83,1
Oostende	95,7	50,5	86,5	29,8	74,1	43,8	90,4	58,9	9,6	41,1	76,2	42,2
Doornik	61,5	11,2	47,3	7,6	76,8	67,9	76,8	67,9	23,2	32,1	70,3	62,1
Genk	114,3	73,1	83,4	38,5	72,6	52,6	72,6	52,6	27,4	47,4	42,1	36,6
Sint-Niklaas	76,0	39,0	61,1	25,4	80,5	65,2	80,5	65,2	19,5	34,8	75,4	59,7
Turnhout	84,0	22,2	57,8	10,5	52,1	27,8	68,7	47,0	31,3	53,0	53,1	43,2
Subtotaal regionale steden	86,3	34,7	63,3	15,7	60,0	36,8	73,3	45,4	26,7	54,6	72,7	62,9
Totaal	93,5	50,8	69,9	20,6	53,0	23,9	74,8	40,6	25,2	59,4	73,8	52,8

Tabel II.14: Aandeel van de samenstellende delen van het stadsgewest en het stedelijk leefcomplex

Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	STADSGEWESTEN						STEDELIJK LEEFCOMPLEX							
	Bevolking			Oppervlakte (km ²)			Bevolking			Oppervlakte (km ²)				
	1981	1991	2006/1981	1981	1991	2001/1981	1981	1991	2006/1981	1981	1991	2001/1981	2006/1981	
Brussel	1659656	1695870	1,08	1401	1614	1,18	2538421	2550497	2619770	1,03	4364	4415	4127	0,95
Antwerpen	882023	899888	1,07	838	941	1,13	1138881	1148294	1172555	1,03	1624	1513	1449	0,89
Luik	633233	624164	1,00	1034	1055	1,04	727504	721465	740042	1,02	1660	1761	1879	1,13
Gent	371027	390861	1,12	491	536	1,20	532839	557465	586007	1,10	1063	1131	1206	1,13
Charleroi	439201	390063	0,92	699	615	0,92	545938	482985	515686	0,94	1455	1268	1431	0,98
Subtotaal grote steden	3985140	4000846	1,05	4463	4761	1,07	5483583	5460706	5634060	1,03	10166	10088	10092	0,99
Bergen	234737	229813	0,99	444	444	1,10	257234	252285	249413	0,97	584	584	584	1,00
Leuven	176741	163411	0,96	245	327	1,25	196070	168823	228302	1,16	327	364	487	1,49
Brugge	117807	163066	1,41	310	410	1,32	204112	245927	254983	1,25	606	616	616	1,02
Namen	140179	132364	1,09	396	396	1,33	184004	184663	207606	1,13	715	781	838	1,17
Kortrijk	175316	145153	0,82	234	158	0,68	219650	219407	218259	0,99	284	295	295	1,04
Mechelen	133454	106470	1,00	131	131	1,32	147471	121208	149369	1,01	166	166	208	1,26
Hasselt	(112250)	(118109)	(1,13)	(245)	(245)	245	(128300)	(135297)	145482	(1,13)	(314)	(314)	314	-
Verviers	98634	92776	0,98	161	263	1,63	112920	102401	107811	0,95	322	316	316	0,98
Oostende	97292	89234	0,96	86	86	1,00	129646	124984	121935	0,94	228	246	204	0,90
Doornik	95013	88101	0,92	348	315	0,90	100524	98639	125066	1,24	415	415	507	1,22
Genk	(80206)	(82097)	(1,10)	(167)	(167)	167	(184701)	(193166)	208565	(1,13)	(456)	(456)	456	-
Sint-Niklaas	82031	83850	1,06	129	129	1,00	105951	109449	114767	1,08	216	216	216	1,00
Turnhout	(67134)	(70465)	(1,14)	(202)	(202)	202	(121699)	(130260)	143747	(1,18)	(467)	(467)	467	-
Subtotaal regionale steden	1610794	1564909	1,03	3098	3273	3467	2092282	2086509	2275305	1,09	5100	5236	5509	1,08
Totaal	5595934	5565755	1,04	7561	8034	8240	7575865	7547215	7909365	1,04	15266	15324	15601	1,02

Table III.15: Evolutie van de stadsgewesten en de stedelijke leefcomplexen met wijzigende oppervlakte

Bron: Rijksregister, NIS – VT 1981, 1991, SEE 2001

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		stadsrand		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex									
	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001	1991/2001/2006/ 1981 1991 2001								
Brussel	0,96	1,01	1,06	1,04	1,04	1,03	0,98	1,02	1,05	1,00	1,03	1,05	1,02	1,05	1,03	1,01	1,04	1,04				
Antwerpen	0,93	0,95	1,04	1,07	1,03	1,01	0,97	0,98	1,03	1,01	1,00	1,03	1,03	1,05	1,02	1,01	1,01	1,02				
Luik	0,91	0,95	1,01	0,98	1,00	1,00	0,95	0,98	1,01	0,98	1,00	1,01	1,06	1,06	1,03	0,99	1,01	1,01				
Gent	0,96	0,98	1,04	1,06	1,06	1,01	0,97	0,99	1,03	0,99	1,01	1,03	1,02	1,03	1,01	1,00	1,02	1,02				
Charleroi	0,93	0,97	1,00	0,98	0,98	1,00	0,94	0,97	1,00	0,96	0,99	1,00	1,01	1,04	1,02	0,97	1,00	1,01				
Subtotaal grote steden	0,94	0,98	1,04	1,02	1,02	1,02	0,97	1,00	1,03	0,99	1,01	1,03	1,02	1,05	1,02	1,00	1,02	1,03				
Bergen	0,97	0,99	1,00	0,97	0,97	0,99	0,97	0,98	1,00	0,98	0,99	1,00	1,00	0,98	1,00	0,98	0,99	1,00				
Leuven	1,00	1,04	1,02	1,11	1,08	1,01	1,02	1,05	1,02	1,04	1,06	1,02	1,05	1,08	1,02	1,05	1,06	1,02				
Brugge	0,99	1,00	1,01	-	-	-	0,99	1,00	1,01	1,08	1,06	1,01	1,02	1,01	1,01	1,04	1,03	1,01				
Namen	1,01	1,02	1,02	-	-	-	1,01	1,02	1,02	1,09	1,12	1,04	1,03	1,05	1,03	1,04	1,04	1,05	1,03			
Kortrijk	1,00	0,98	0,99	1,02	1,01	1,00	1,01	0,99	0,99	1,05	1,03	0,99	1,02	1,00	1,01	1,01	1,00	1,00				
Mechelen	0,97	1,00	1,04	1,06	1,10	1,02	0,99	1,02	1,03	1,08	1,07	1,03	1,01	1,03	1,03	1,02	1,02	1,03	1,03			
Hasselt	1,03	1,03	1,02	-	-	-	1,03	1,03	1,02	1,08	1,08	1,02	1,05	1,05	1,02	1,07	1,07	1,02	1,05	1,02		
Verviers	0,97	0,99	1,02	0,99	1,02	1,02	0,97	1,00	1,02	1,14	1,15	1,04	1,00	1,02	1,02	1,06	1,12	1,01	1,00	1,03	1,02	
Oostende	0,99	0,98	1,02	1,18	1,15	1,06	1,02	1,01	1,03	1,02	1,06	1,01	1,02	1,01	1,03	1,07	1,10	1,04	1,03	1,03	1,03	
Doornik	1,00	0,99	1,00	-	-	-	1,00	0,99	1,00	0,97	0,98	1,02	0,99	0,99	1,01	0,99	1,02	1,00	0,99	1,00	1,01	
Genk	1,00	1,02	1,01	-	-	-	1,00	1,02	1,01	1,11	1,12	1,04	1,02	1,05	1,02	1,06	1,06	1,02	1,05	1,06	1,02	
Sint-Niklaas	1,00	1,00	1,02	-	-	-	1,00	1,00	1,02	1,11	1,06	1,01	1,02	1,01	1,02	1,07	1,08	1,02	1,03	1,03	1,02	
Turnhout	1,01	1,02	1,03	1,08	1,07	1,02	1,03	1,03	1,03	1,11	1,10	1,03	1,05	1,05	1,03	1,10	1,09	1,03	1,07	1,07	1,03	
Subtotaal regionale sfeden	1,00	1,00	1,01	1,01	1,01	1,00	1,00	1,01	1,01	1,07	1,07	1,02	1,02	1,02	1,02	1,05	1,06	1,02	1,03	1,03	1,02	1,02
Totaal	0,96	0,99	1,03	1,02	1,02	1,01	0,98	1,00	1,03	1,00	1,02	1,03	1,00	1,02	1,03	1,03	1,05	1,02	1,01	1,02	1,02	1,02

Evolutie Rijk: 1991/1981: 1,01 2001/1991: 1,03 2006/2001: 1,02

Tabel II.16: Bevolkingsevolutie op basis van de afbakening in 2001

Bron: Rijksregister, NIS – VT 1981, 1991, SEE 2001

De oppervlakte evolutie van de stadsgewesten verliep gelijklopend met de bevolkingsevolutie (zie tabel II.17), deze evolutie is echter niet gelijkmatig verdeeld tussen de agglomeratie en de banlieue. De bevolkingsevolutie van de stadsgewesten verloopt gelijklopend met deze van het Rijk, aangezien de totale oppervlakte die de stadsgewesten wel is toegenomen terwijl die van het Rijk logischerwijze constant is gebleven kunnen we spreken van een uitdijen over de ruimte van het verstedelijkingsverschijnsel. Tussen 1981-1991 en tussen 1991-2001 verliep de bevolkingsgroei in de stadsgewesten, wanneer men de oppervlakte constant houdt, trager dan deze van het Rijk, terwijl tussen 2001 en 2006 een kentering merkbaar is en de groei van de stadsgewesten deze van het Rijk licht overstijgt. Deze verandering wordt voornamelijk veroorzaakt door een sterke bevolkingsgroei van de agglomeraties tussen 2001 en 2006 tegenover een daling tussen 1991 en 2001.

De groei van het stedelijk leefcomplex is in oppervlakte geringer dan die van het stadsgewest in de periode 1981-2006 (zie tabel II.15). Dit betekent dus dat de stadsgewesten hun grenzen hebben verlegd binnen de forensenwoonzone zonder dat de buitenste grenzen van die forensenwoonzones in gelijke mate werden verlegd. Dit is enigszins normaal omdat het stedelijk leefcomplex wordt afgebakend op basis van het aandeel forensen, een variabele die met tewerkstelling verband houdt, terwijl de grens van de stadsgewesten vooral op suburbanisatiekenmerken berust. De bevolkingsgroei van forensenwoonzones was in de drie periodes sterker dan die van het Rijk (zie tabel II.17).

Deze analyse toont aan dat de stadsgewesten zijn uitgebreid de laatste twee decennia, een significante verdichting vond slechts plaats binnen de banlieue en is sinds 2001 iets aan het afzwakken.

Geledingen van het stedelijk leefcomplex	Periode 1991-2006* met verschillende begrenzingen		Bevolkingsevolutie met de begrenzing van 2001		
	Oppervlakte-evolutie	Bevolkingsevolutie	1981-1991 per jaar	1991-2001 per jaar	2001-2006 per jaar
Agglomeratie	+ 5 %	+ 2 %	-0,23 %	- 0,11 %	+ 0,54 %
Banlieue	+ 1 %	+ 8 %	+ 0,78%	+ 0,7 %	+ 0,46 %
Stadsgewesten	+ 3 %	+ 3 %	-0,005 %	+ 0,16 %	+ 0,52 %
Forensenwoonzone	+ 4 %	+ 1 %	+ 0,31 %	+ 0,48 %	+ 0,44 %
Stedelijk leefcomplex	+ 5 %	+ 2 %	+ 0,08 %	+ 0,24 %	+ 0,5 %
Rijk		+ 2,9 %	+ 0,13 %	+ 0,29 %	+ 0,48 %

* De oppervlakte-evolutie wordt enerzijds beïnvloed door de veranderingen in samenstelling van de geledingen van het stedelijk leefcomplex en anderzijds door het wegvallen van La Louvière als stadsgewest, het bijkomen van Turnhout en de opsplitsing van Hasselt en Genk

Tabel II.17: Evolutie van de oppervlakte en bevolking in de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex en het Rijk

Bron: Rijksregister, NIS – VT 1981, 1991, SEE 2001

5.2 Migraties

Stadsgewesten kennen een bijzonder hoge mobiliteit: externe en interne migraties, een grote verhuisbeweging binnen de gemeenten, in het bijzonder in de centrale gemeenten. Een vaak niet-definitieve vestiging vindt een uitweg in de belangrijke huurmarkt die de centra van de stedelijke gebieden kenmerkt.

Het saldo van de externe migraties is het hoogst in de centrale grote steden en is in Brussel meer uitgesproken dan elders. Maar niet alleen de intensiteit van de migraties is kenmerkend, de migraties zijn ook gebonden aan leeftijdsspecifieke fluxen, ten opzichte van de stadsgewesten in hun geheel maar vooral binnen de geledingen van de stadsgewesten. De meeste gemeenten van België kennen een negatief migratiesaldo voor de leeftijdsgroep 18-25 jaar, de leeftijdsgroep die het grootste positief saldo vertoont in de stadsgewesten, meer in het bijzonder in het centrale deel ervan. De jongeren migreren in grote aantal naar de stad in functie van studies, een eerste job of gewoonweg het verlaten van het ouderlijk dak. Daarentegen zijn de fluxen van de leeftijdsgroep 30-39 jaar en de kinderen hiervan duidelijk centrifugaal en wijzen duidelijk op de suburbanisatie. In het begin van de jaren 1990 was de stadsvlucht reeds zichtbaar voor de leeftijdsgroep 25-29 jaar. In het begin van de 21e eeuw lijken de jonge volwassenen langer in de stad te blijven. Tegelijkertijd verkiezen ook een aantal jonge volwassenen de stad voor langere tijd als woonplaats: de negatieve saldi in de leeftijdsgroep 30-39 jaar zijn voor de centrale stad kleiner geworden en het positieve saldo is voor de banlieue ook kleiner geworden. De mechanismen inzake migratiesaldi binnen de geledingen kunnen alleen maar goed begrepen worden indien het onderscheid gemaakt wordt tussen externe en interne migraties. Dit geldt in het bijzonder voor Brussel en ook wel voor Antwerpen. Het positieve saldo in de centrale steden is voor een niet onbelangrijk deel te wijten aan het positieve saldo van de externe migraties, migraties die naar het einde van de 20e eeuw belangrijker werden. In de eerste plaats beïnvloeden de positieve saldi op de externe migraties vooral het positieve saldo van de 18-24-jarigen. Het positieve saldo is bijna voor de helft bepaald door externe migraties! Dit beïnvloedt ook de cijfers van de suburbanisatie. Wanneer er bij de interne migraties wordt waargenomen dat tussen de 25 en de 30 jaar de saldi reeds negatief worden, zijn er op de externe migraties nog steeds positieve saldi zodat de suburbanisatie van de 25-29-jarigen eigenlijk voor een deel verdoezeld wordt. Men moet dus voorzichtig zijn met de interpretatie van globale cijfers: er zijn twee mechanismen, nl. een meer stedelijke keuze bij een aantal jongeren maar tegelijkertijd een externe migratie waarvan het ruimtelijk veld zich beperkt tot de centrale stad of de agglomeratie. Op basis van de globale cijfers wordt de ‘terugkeer naar de stad’ vooruitgeschoven, maar dit is maar voor een deel waar.

Tabel II.18 geeft de evolutie van de migratiesaldi ten opzichte van de verschillende geledingen van de stadsgewesten. Uit deze tabel is het ‘ringmechanisme’ duidelijk af te lezen: de centrale stad verliest in de eerste plaats aan de stadsrand, dan aan de banlieue en dan aan de forensenwoonzone waarbij in 1991-94 het saldo naar de banlieue toe groter was dan in 2001-2004. De stadsrand wint dus van de kernstad en verliest aan de geledingen erbuiten gelegen en dit steeds minder naarmate de afstand toeneemt. De banlieue verliest aan de forensenwoonzone en verder, en wint aan de agglomeratie. Ten slotte wint de forensenwoonzone alleen maar aan gemeenten buiten het stadsgewest gelegen.

Tabel II.19 geeft de migratiesaldi naar leeftijd met onderscheid naar grootstedelijke en regionaal-stedelijke stadsgewesten. In de regionale steden spelen de externe migraties een veel kleinere rol. Hierdoor zijn de cijfers tussen 1991-94 en 2001-2004 er minder verschillend maar ook hier merkt men een relatief groter saldo van jongeren die de banlieue verlaten en minder volwassenen die er zich vestigen, zeker in de leeftijdsgroep 25-29 jaar.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Uit deze tabel blijkt ook dat er qua migratiegedrag een duidelijk verschil is tussen de stadsrand en de centrale stad. De migratiesaldi per leeftijd vertonen in de stadsrand meer overeenkomst met die van de banlieue dan met die van de centrale stad. De groep 25-29 jaar vertoont qua evolutie de grootste verschillen tussen de twee perioden: veel positiever in de centrale grote steden, minder negatief in de regionale steden; in de banlieues van de grote steden van positieve waarden naar negatieve waarden en in die van de regionale steden minder uitgesproken positieve waarden. Waarschijnlijk zijn er nog een aantal 25-29-jarigen die (minstens administratief) de banlieue verlaten. De positieve saldi in de niet-stedelijke gemeenten buiten de stedelijke wooncomplexen zijn voor de leeftijdsgroepen 25-29 jaar en 30-39 jaar minder uitgesproken positief dan die voor de forensenwoonzones hetgeen wel wijst op een zekere suburbanisatie in die forensenwoonzones. Het verlaten van de niet-stedelijke gemeenten buiten de stadsgewesten door de 18-24 jarigen is meer uitgesproken dan in de forensenwoonzones. Ten slotte is het migratieprofiel van de enkele regionale steden die buiten een stadsgewest liggen en van de kleine steden een afgezwakte vorm van die van de centrale steden van de stadsgewesten, nl. met een zwakkere positief saldo voor de leeftijdsgroep 18-24 jaar en een minder uitgesproken negatief saldo in de leeftijdsgroep 25-29 jaar.

1991-1994		N A A R				
		centrale stad	stadsrand	banlieue	forensenwoonzone	elders
VAN	centrale stad	0	5,62	5,27	2,53	0,36
	stadsrand	-2,31	0	2,13	0,96	0,34
	banlieue	-2,39	-2,35	0	1,08	0,37
	forensenwoonzone	-1,64	-1,51	-1,54	0	0,57
	elders	-0,30	-0,68	-0,68	-0,72	0
	totaal	-6,64	1,08	5,18	3,84	1,65

2001-2004		N A A R				
		centrale stad	stadsrand	banlieue	forensenwoonzone	elders
VAN	centrale stad	0	5,26	3,33	1,49	-0,07
	stadsrand	-2,18	0	1,51	0,90	0,38
	banlieue	-1,59	-1,73	0	1,18	0,44
	forensenwoonzone	-1,00	-1,45	-1,65	0	0,75
	elders	0,06	-0,78	-0,79	-0,94	0
	totaal	-4,72	1,29	2,40	2,62	1,51

Tabel II.18: Migratiesaldo naar geledingen voor alle stadsgewesten van België

Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

leeftijds- groep	centrale stad		stadsrand		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoon- zone	
	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04
Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi												
< 18 jaar	-8,51	-5,93	7,22	5,02	-2,26	-1,60	10,34	7,55	1,35	1,03	6,22	6,00
18 - 24 jaar	29,75	47,47	-5,28	-5,03	16,63	28,26	-11,57	-15,52	9,16	16,54	-1,04	-4,78
25 - 29 jaar	-1,36	22,61	0,23	-3,42	-0,81	14,36	12,95	-2,68	2,55	10,43	10,69	3,99
30 - 39 jaar	-12,51	-6,81	3,67	3,39	-6,38	-3,08	12,43	10,22	-1,24	0,57	6,96	6,97
40 - 54 jaar	-4,96	-0,79	1,14	-0,63	-2,59	-0,73	3,70	2,21	-0,86	0,14	2,59	1,60
55 - 69 jaar	-4,32	-2,27	0,15	-0,76	-2,66	-1,68	2,30	-0,29	-1,47	-1,29	2,44	1,38
≥ 70 jaar	-7,64	-5,56	4,03	1,37	-3,87	-3,05	8,51	4,77	-1,24	-1,21	4,10	2,33
totaal	-3,51	2,37	2,30	0,83	-1,34	1,79	6,07	2,67	0,59	2,03	4,47	2,99
Brussel												
< 18 jaar	-12,97	-9,56	12,78	16,01	-5,47	-2,26	12,80	9,79	-1,18	0,50	9,56	8,07
18 - 24 jaar	38,86	53,45	-10,23	-7,54	25,44	37,45	-8,06	-4,61	18,13	28,30	-0,98	-4,23
25 - 29 jaar	12,20	35,99	-5,64	-0,91	7,99	28,82	9,10	-4,48	8,21	23,04	12,75	10,78
30 - 39 jaar	-14,98	-4,43	11,51	19,95	-7,47	1,59	15,62	17,07	-2,26	4,80	10,91	11,71
40 - 54 jaar	-7,80	-4,93	-0,91	1,10	-5,67	-3,04	3,49	0,85	-3,52	-2,09	2,93	2,26
55 - 69 jaar	-11,68	-6,53	-3,23	-4,45	-9,11	-5,86	0,35	-1,94	-7,10	-4,91	2,36	0,45
≥ 70 jaar	-7,74	-3,81	2,16	-0,98	-5,40	-2,99	5,77	2,93	-3,41	-1,75	2,63	1,81
totaal	-4,46	2,81	2,73	5,01	-2,43	3,43	6,63	4,20	-0,45	3,60	5,84	4,51
Regionale Steden												
< 18 jaar	-4,21	-3,03	5,02	1,90	-2,42	-2,06	9,23	6,72	0,63	0,30	6,08	4,02
18 - 24 jaar	19,57	26,33	-5,66	-9,04	14,97	20,13	-8,62	-12,24	9,31	12,22	-3,07	-7,19
25 - 29 jaar	-7,61	-2,47	0,25	-8,17	-6,28	-3,39	15,91	2,55	-1,16	-2,06	6,69	-0,22
30 - 39 jaar	-6,25	-7,50	2,57	2,46	-4,65	-5,67	10,53	10,36	-0,80	-1,45	5,57	5,76
40 - 54 jaar	0,62	0,55	0,56	-0,43	0,60	0,37	3,41	0,31	1,32	0,35	3,86	3,58
55 - 69 jaar	1,29	2,31	0,09	0,58	1,07	2,00	2,58	-0,37	1,41	1,41	5,28	5,14
≥ 70 jaar	-0,89	0,66	0,15	-1,02	-0,72	0,38	5,07	2,01	0,46	0,73	2,37	2,02
totaal	-0,31	1,12	1,13	-0,63	-0,05	0,80	5,72	2,34	1,36	1,19	4,27	2,93
Totaal alle stadsgewesten												
< 18 jaar	-8,50	-6,28	8,48	7,94	-3,31	-1,94	10,68	7,94	0,38	0,66	7,39	6,16
18 - 24 jaar	29,17	42,52	-6,79	-6,52	18,83	28,89	-9,80	-11,58	11,86	18,96	-1,66	-5,35
25 - 29 jaar	1,11	20,17	-1,44	-3,57	0,44	14,64	12,80	-1,65	3,22	11,22	10,17	5,22
30 - 39 jaar	-11,26	-6,17	5,86	8,32	-6,24	-2,17	12,75	12,11	-1,43	1,40	8,02	8,40
40 - 54 jaar	-4,02	-1,63	0,40	-0,06	-2,66	-1,14	3,56	1,31	-1,06	-0,47	3,11	2,47
55 - 69 jaar	-4,68	-1,94	-0,89	-1,68	-3,55	-1,86	1,84	-0,76	-2,32	-1,58	3,28	2,23
≥ 70 jaar	-5,68	-3,00	2,80	0,26	-3,52	-2,07	6,82	3,52	-1,46	-0,83	3,03	2,03
totaal	-2,78	2,11	2,22	1,87	-1,32	2,04	6,12	3,00	0,49	2,28	4,92	3,54

Tabel II.19: Migratiesaldo per leeftijdsgroep (pro mille)

Bron: Rijksregister, NIS

5.3 De huishoudens- en leeftijdsstructuur

Tabel II.20 toont nogmaals aan dat de stedelijke bevolking uitdijt van de agglomeratie naar de rand. De groei van het aantal huishoudens in zowel de banlieue als de forensenwoonzone is namelijk sterker dan de groei van het aantal huishoudens in het Rijk. Dit heeft uiteraard belangrijke gevolgen voor de woningmarkt en het ruimtegebruik.

In de agglomeratie stijgt het aantal huishoudens minder snel, dan het rijksgemiddelde, waardoor ook de stadsgewesten in hun geheel achter blijven. De gemiddelde grootte van de huishoudens blijft wel onder de gemiddelde grootte van het Rijk voor de centrale stad en de agglomeratie. Wanneer men de cijfers van 1991 projecteert op de nieuw afgebakende stadsgewesten bekomt men gelijklopende resultaten als wanneer men de geledingen onderling en met de gemiddeldes van het Rijk vergelijkt. De huishoudens waren toen wel iets groter (voor de stadsgewesten 2,4 voor het Rijk 2,52; tegenover 2,29 en 2,38 voor 2003).

De gezinsverdunding in de agglomeratie evolueert dus minder sterk dan deze voor het Rijk, het zou kunnen dat de nieuwe samenstelling van de huishoudens reeds een evenwicht in de centrale steden en agglomeraties bereikt heeft.

Het is ook interessant de leeftijdsstructuur van de bevolking van de verschillende geledingen van het stadsgewest van naderbij te bekijken. In de centrale stad ligt het percentage jongeren hoger dan gemiddeld, en voornamelijk dan de leeftijdsgroep 25-34 jaar. Ook in de agglomeratie vertegenwoordigen ze een relatief groot aantal van de inwoners, in de banlieue echter keren de verhoudingen zich om en is het percentage 35-65-jarigen oververtegenwoordigd in vergelijking met het rijksgemiddelde. De ouderen (plus 65-jarigen) zijn op hun beurt licht oververtegenwoordigd in de centrale stad en agglomeratie. Dit wordt sterker benadrukt wanneer het aandeel plus 65-jarigen vergeleken wordt met het aandeel min 15-jarigen. Deze verhouding bedraagt voor de centrale steden 104, voor de agglomeratie 103 en voor de banlieue slechts 89. Voor het Rijk is deze verhouding exact 100. Onderling zijn er echter grote verschillen tussen de stadsgewesten. Voor Oostende, als kustgemeente, ligt de verhouding het hoogst: 193 en voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest het laagst: 85. De banlieue kent in het algemeen een groter aandeel kinderen dan ouderen, slechts in 2 steden, namelijk Gent en Oostende is die verhouding omgekeerd. De verhouding voor het geheel van stedelijke leefcomplexen is vergelijkbaar met deze van het Rijk. In de forensenwoonzone van Brugge zijn er opvallend veel ouderen (verhouding is 150), dit komt omdat de kustgemeenten Blankenberge en Knokke-Heist tot de forensenwoonzone behoren.

De leeftijdsstructuur is echter nog specifiekier dan blijkt uit de grote leeftijdsgroepen. De specifieke migratiefluxen naar en van de centrale stad, naar en van de banlieue veroorzaakt eigen leeftijdsstructuren die af te lezen zijn uit een opdeling naar leeftijdsgroepen per 5 jaar. Daarenboven is de leeftijdsstructuur van een stadsgewest ook vooral ingebed in de regionale bevolkingsstructuur en is bovendien de weerspiegeling van de demografische en socio-economische geschiedenis van het gewest of van de bredere omgeving.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewesten		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex							
	aantal 2003	gem. 1991 Grootte	aantal 2003	gem. 1991 Grootte	aantal 2003	gem. 1991 Grootte	aantal 2003	gem. 1991 Grootte	aantal 2003	gem. 1991 Grootte	aantal 2003	gem. 1991 Grootte						
Brussel	486404	1,06	2,06	643055	1,06	2,16	144520	1,17	2,56	787575	1,08	2,24	331301	1,13	2,47	1118876	1,10	2,31
Antwerpen	219276	1,00	2,08	317274	1,02	2,19	88681	1,18	2,65	405955	1,06	2,29	91418	1,14	2,51	497373	1,07	2,33
Luik	96396	1,00	1,92	221587	1,03	2,13	62529	1,14	2,51	284116	1,05	2,22	41524	1,14	2,52	325640	1,07	2,26
Gent	108105	1,05	2,12	123730	1,06	2,18	54898	1,16	2,57	178628	1,09	2,30	67463	1,13	2,49	246091	1,10	2,35
Charleroi	93661	1,04	2,14	129985	1,04	2,21	47023	1,10	2,46	177008	1,05	2,28	44648	1,12	2,48	221656	1,07	2,32
Subtotaal grote steden	1003842	1,03	2,06	1435631	1,05	2,17	397651	1,16	2,56	1833282	1,07	2,26	576354	1,13	2,48	2409636	1,08	2,31
Bergen	42665	1,08	2,14	83380	1,05	2,25	18147	1,10	2,44	101527	1,06	2,28	6965	1,06	2,45	108492	1,06	2,30
Leuven	43725	1,10	2,05	50961	1,11	2,14	21552	1,16	2,73	72513	1,12	2,31	23719	1,16	2,46	96232	1,13	2,35
Brugge	50359	1,08	2,32	50359	1,08	2,32	18542	1,14	2,63	68901	1,09	2,41	38307	1,15	2,30	107208	1,11	2,37
Namen	46493	1,13	2,28	46493	1,13	2,28	16807	1,21	2,71	63300	1,15	2,40	20756	1,14	2,56	84056	1,15	2,44
Kortrijk	31496	1,04	2,35	47014	1,06	2,39	12081	1,12	2,57	59095	1,07	2,43	29801	1,08	2,50	88896	1,07	2,45
Mechelen	32686	1,06	2,36	38041	1,07	2,40	15448	1,13	2,61	53489	1,09	2,46	6180	1,07	2,51	59669	1,09	2,46
Hasselt	29635	1,16	2,33	29635	1,16	2,33	21073	1,20	2,68	50708	1,18	2,48	7145	1,20	2,57	57853	1,18	2,49
Verviers	23887	1,08	2,21	33570	1,09	2,27	7317	1,25	2,65	40887	1,11	2,34	4051	1,16	2,68	44938	1,12	2,37
Oostende	34150	1,08	2,00	40248	1,10	2,06	3460	1,16	2,55	43708	1,11	2,10	12366	1,23	2,32	56074	1,13	2,15
Doornik	29194	1,05	2,31	29194	1,05	2,31	8028	1,05	2,51	37222	1,05	2,35	14713	1,07	2,52	51935	1,06	2,40
Genk	23019	1,14	2,76	23019	1,14	2,76	8711	1,26	2,70	31730	1,17	2,74	44337	1,17	2,70	76067	1,17	2,72
St.-Niklaas	28739	1,11	2,39	28739	1,11	2,39	6514	1,17	2,58	35253	1,12	2,43	10600	1,17	2,64	45853	1,13	2,48
Turnhout	4643	0,31	2,27	22027	1,15	2,36	8776	1,24	2,68	30803	1,18	2,45	24500	1,22	2,71	55303	1,20	2,56
Subtotaal regionale steden	420691	1,06	2,27	522680	1,09	2,30	166456	1,16	2,63	689136	1,11	2,38	243440	1,15	2,53	932576	1,12	2,42
Totaal	1424533	1,04	2,13	1958311	1,06	2,21	564107	1,16	2,58	2522418	1,08	2,29	819794	1,14	2,50	3342212	1,09	2,34

Aantal huishoudens Rijk: 1991: 3 958 576; 2001: 4 283 955; 2003: 4 365 454 gemiddelde grootte huishoudens Rijk 2003: 2,38; evolutie grootte 2003/1991: 1,10

Table II.20: Aantal huishoudens, de gemiddelde grootte en de evolutie van de huishoudens op basis van de samenstelling 2001

Bron: Rijksregister, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stads­gewest	centrale stad			agglomeratie			banlieue								
	< 18	18 - 24	25 - 34	35 - 64	> 65	< 18	18 - 24	25 - 34	35 - 64	> 65					
Brussel	22	9	17	37	15	22	9	16	38	16	22	8	12	42	16
Antwerpen	20	9	14	38	19	20	8	13	39	19	21	9	11	43	16
Luik	18	9	15	38	19	20	9	13	39	19	22	8	12	42	16
Gent	19	9	17	38	18	19	9	16	38	18	20	7	12	42	18
Charleroi	21	9	14	39	17	21	9	14	39	17	22	8	12	42	16
Subtotaal grote steden	21	9	16	37	17	21	9	15	39	17	22	8	12	42	16
Bergen	21	9	14	39	16	21	9	14	39	17	21	8	13	41	17
Leuven	18	9	20	36	17	18	9	18	37	17	22	8	12	43	16
Brugge	18	8	13	40	20	18	8	13	40	20	21	8	12	42	17
Namen	20	10	14	39	17	20	10	14	39	17	25	8	13	41	14
Kortrijk	19	9	12	39	20	20	9	12	40	20	21	9	12	41	17
Mechelen	21	9	14	38	18	21	8	13	39	18	21	8	11	43	17
Hasselt	17	9	14	42	18	17	9	14	42	18	20	9	13	44	14
Verviers	23	10	13	37	17	24	9	13	37	17	24	9	12	41	14
Oostende	16	7	11	41	25	17	7	11	41	24	21	8	12	42	18
Doornik	20	9	13	40	18	20	9	13	40	18	22	8	13	39	18
Genk	22	10	13	39	15	22	10	13	39	15	21	9	14	44	13
St.-Niklaas	20	9	13	40	19	20	9	13	40	19	20	8	13	43	16
Turnhout	18	9	13	42	18	19	9	13	42	17	21	9	11	44	15
Subtotaal regionale steden	19	9	14	39	18	20	9	13	40	18	22	8	12	42	16
Totaal	20	9	15	38	18	21	9	14	39	18	22	8	12	42	16

Rijk: <18: 21%; 18-24: 8%; 25-34: 13%; 35-64: 40%; >65: 17%

Table II.21: Leeftijds­structuur van de geledingen van het stads­gewest: percentage tegenover de totale bevolking 2004

Bron: Rijks­register, NIS

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewesten		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex				
	<15	15-65 >65/<15	<15	15-65 >65/<15	<15	15-65 >65/<15	<15	15-65 >65/<15	<15	15-65 >65/<15	<15	15-65 >65/<15			
Brussel	18	66	84	18	66	88	18	66	88	17	66	103	18	66	92
Antwerpen	17	64	116	17	64	115	17	67	90	17	66	103	17	65	107
Luik	15	66	124	16	65	113	18	66	87	18	65	89	17	65	104
Gent	16	66	115	16	66	113	17	65	104	16	65	112	16	66	110
Charleroi	18	65	99	18	65	98	18	66	93	19	65	88	18	65	95
Subtotaal grote steden	17	66	99	17	65	100	18	66	90	17	66	101	17	65	99
Bergen	17	66	95	18	66	93	18	65	95	18	65	98	18	66	94
Leuven	15	68	117	15	68	111	18	66	89	16	66	112	16	67	105
Brugge	15	65	131	15	65	131	17	66	96	14	64	150	15	65	130
Namen	16	66	107	16	66	107	20	66	67	20	64	82	18	66	90
Kortrijk	16	64	129	16	64	122	18	66	94	16	65	116	17	65	113
Mechelen	18	64	103	17	64	106	17	66	99	15	66	122	17	65	105
Hasselt	14	68	131	14	68	131	17	69	82	16	69	96	15	69	105
Verviers	19	64	92	20	64	86	20	66	72	21	66	61	20	64	80
Oostende	13	62	193	14	63	172	17	65	108	16	63	138	14	63	157
Doornik	17	65	108	17	65	108	18	64	100	19	64	92	17	65	102
Genk	18	67	85	18	67	85	18	70	72	17	69	87	17	68	84
St.-Niklaas	16	65	116	16	65	116	17	67	95	18	66	90	17	66	106
Turnhout	15	67	120	15	67	113	18	68	85	18	68	77	17	68	90
Subtotaal regionale steden	16	66	116	16	65	111	18	67	87	17	66	101	17	66	104
Totaal	17	66	104	17	65	103	18	66	89	17	66	101	17	66	100

Rijk: <15: 17%, 15-64: 66%, >65/<15: 100

Table II.22: Leeftijdsgroepen naar de geledingen van het stedelijk leefcomplex, percentage tegenover de totale bevolking, 2004

Bron: Rijksregister, NIS

Tabel II.23 geeft de evolutie weer van de leeftijdsstructuur. De leeftijdsstructuur van de verschillende geledingen is het resultaat van de migratiedynamiek van de laatste decennia. De grotere aanwezigheid van inwoners uit de leeftijdsgroep 40-54 jaar in de banlieue ten opzichte van de agglomeratie is in 2001-2004 groter geworden dan in 1991-94, hetgeen wijst op de veroudering binnen de banlieue van de eerder ingeweken groepen. Omdat een aantal van de eerste inwijkelingen de beslissing hebben genomen hun te grote villa en tuin om te ruilen voor een andere woonplaats worden ze vervangen door jonge volwassenen (met hun kinderen) zodat de leeftijdsstructuur vrij gemengd is en behalve voor die specifieke hoger vermelde leeftijdsgroepen vrij gelijkaardig.

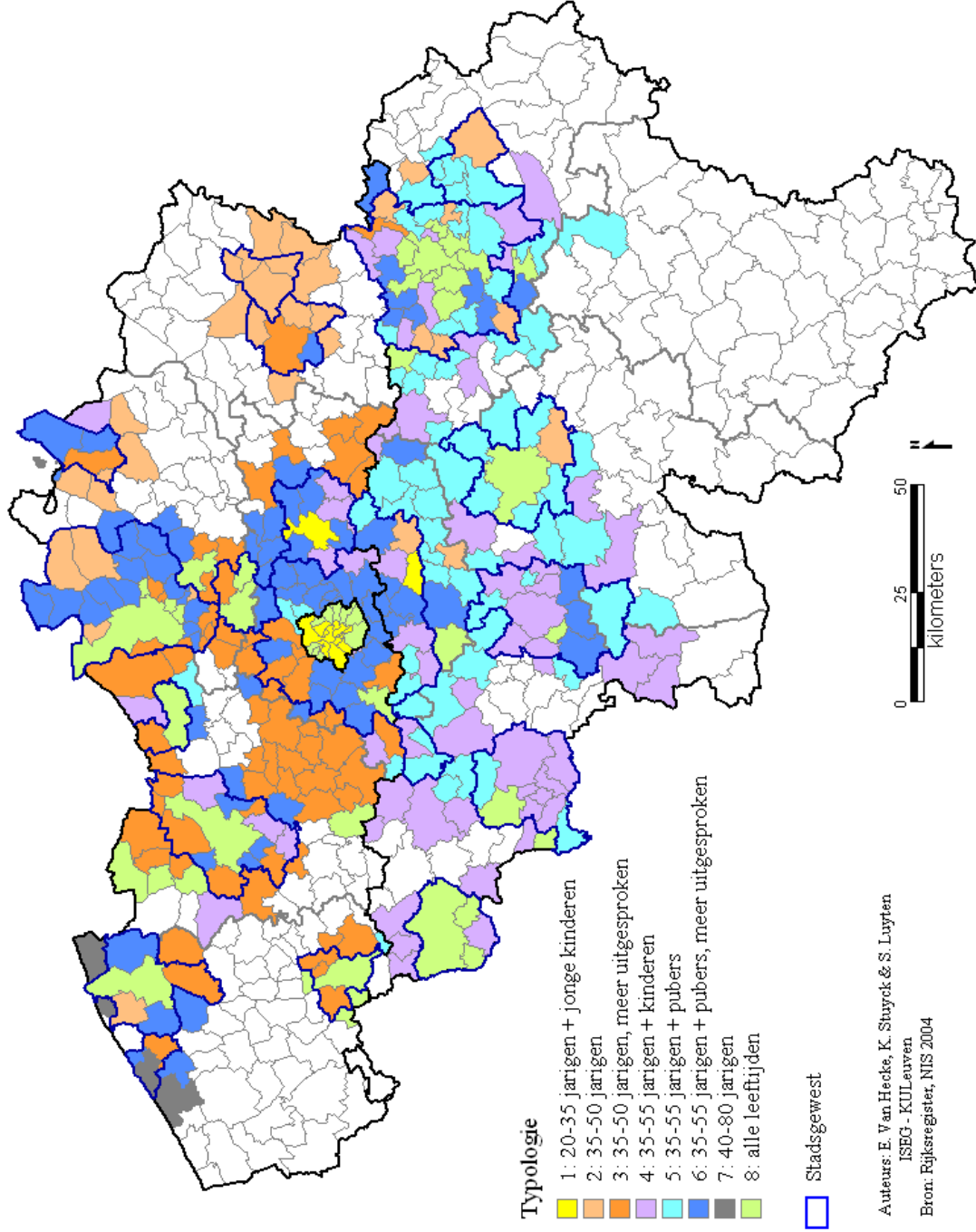
leeftijdsgroep	centrale stad		stadsrand		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		Forensen- woonzone	
	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04	91-'94	01-'04
< 18 jaar	20	20	22	21	21	21	23	22	21	21	22	21
18 - 24 jaar	9	9	9	8	9	9	9	8	9	9	9	8
25 - 29 jaar	8	8	7	6	8	7	7	6	8	7	8	6
30 - 39 jaar	15	15	15	14	15	15	16	15	15	15	16	15
40 - 54 jaar	18	20	19	22	18	21	20	23	19	21	19	22
55 - 64 jaar	11	10	12	11	11	10	11	11	11	11	11	11
≥ 65 jaar	17	18	15	18	17	18	13	16	16	17	15	17
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel II.23: Bevolking naar leeftijdsgroep van alle stadsgewesten (%)

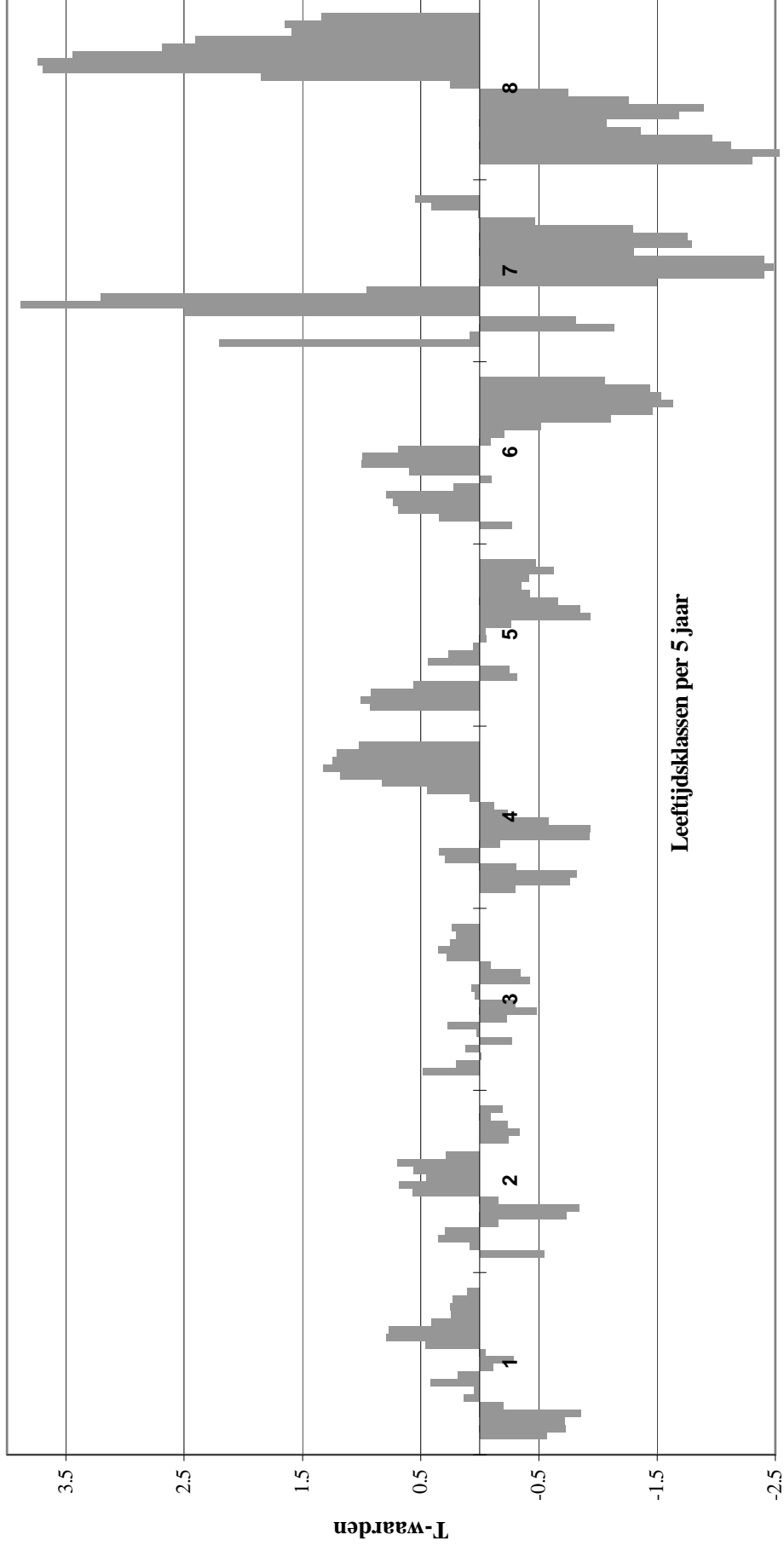
Bron: Rijksregister, NIS

Om de verschillen in leeftijdsstructuur tussen en binnen de stadsgewesten in kaart te brengen, werd een clusteranalyse uitgevoerd. Deze analyse groepeerde gemeenten naar hun gelijkenissen zodanig dat enerzijds binnen eenzelfde cluster de variatie van de verschillende variabelen, in dit geval leeftijdsgroepen, minimaal is en anderzijds tussen twee clusters maximaal. De analyse werd uitgevoerd op alle gemeenten van de stedelijke leefcomplexen. Door dus ook de forensenwoonzone mee in de analyse op te nemen komt ook de bredere demografische inbedding van het stadsgewest tot uiting. Deze gemeenten kunnen op die manier onderverdeeld worden in acht clusters (zie figuur II.3). Figuur II.4 toont per cluster het gemiddelde profiel van de gemeenten die tot de cluster behoren. Het profiel bestaat uit de T-waarden van de variabelen, dit is een gestandaardiseerde gemiddelde waarde van elke variabele. Uit de kaart kan men aflezen dat de stadsgewesten Hasselt, Genk en Turnhout tot het geheel van de Kempen met een minder verouderde leeftijdsstructuur behoren. Zo is ook de leeftijdsstructuur van veel gemeenten van de forensenwoonzone van Mechelen, Gent, Kortrijk en het Vlaamse deel van de Brusselse forensenwoonzone de weerspiegeling van de door suburbanisatie beïnvloede verouderde bevolking. Veel centrale steden hebben enerzijds een verouderd karakter en anderzijds zijn er relatief veel jonge volwassenen en minder kinderen aanwezig. De centrale gemeenten van Brussel, Leuven en Louvain-la-Neuve vertonen daarentegen een specifieke structuur: een geringe veroudering, een sterke afwijking van volwassenen van 20 tot 34(39) jaar en veel kinderen jonger dan 5 jaar. De oorzaken verschillen naargelang de gemeenten: hoog aandeel allochtonen of hoog aandeel universitair. De sterk gesuburbaniseerde gemeenten kennen een iets verschillend leeftijdsprofiel in Vlaanderen dan in Brussel. In het Waalse deel van het Brussels leefcomplex vertonen de meeste gemeenten een 'Waals profiel'. Dat Waals profiel is jonger dan dat van Vlaanderen: er zijn meer jonge volwassenen (de suburbanisatie gebeurt op iets jongere leeftijd in Wallonië dan in Vlaanderen) en meer jonge kinderen.

Dat het saldo van de leeftijdsgroep 18-24 jaar en 25-29 jaar fors positiever is geworden, mag niet tot de conclusie leiden dat het absoluut aantal jongeren in de kernsteden is toegenomen. De leeftijdsstructuur van de kernsteden en de andere geledingen van de stadsgewesten zijn uiteraard wel beïnvloed door de leeftijdsspecifieke migratiebewegingen maar zijn in de eerste plaats bepaald door de veranderingen die zijn opgetreden in de geboortecijfers in de loop van de 20e eeuw. Zo is de groep van de 18-29-jarigen in absolute termen afgenomen in de kernsteden terwijl de totale bevolking stabiel bleef. De forse stijging van het migratiesaldo van die leeftijdsgroep in de kernsteden is dus een ander verhaal.

Figuur II.3: Typologie van de gemeenten van het stedelijk leefcomplex naar leeftijdsklassen

Figuur II.4: Clusterprofielen, T-waarden van de leeftijdsklassen (0-5, 5-10, ..., 95+) per cluster

Bron: Rijksregister, NIS 2004

DE FINANCIËLE DRAAGKRACHT VAN DE BEVOLKING

(zie tabel II.24)

De stadsgewesten concentreren 56% van de bevolking en 57% van het totaal belastbaar inkomen van de Belgische bevolking. Het gemiddelde inkomen per inwoner van een stadsgewest is 2,3% hoger dan gemiddeld. Dit betekent tevens dat het inkomen in de stadsgewesten bijna 5% hoger is dan gemiddeld buiten de stadsgewesten. Het gemiddelde inkomen per inwoner voor de stadsgewesten bedroeg in 2001 (aanslagjaar 2002) 12 073 euro tegen 11 802 euro voor het Rijk. De verschillen zijn iets groter tussen de geledingen van de stadsgewesten maar het zijn de vooral de stadsgewesten zelf die onderling sterk verschillen. Ze zijn een weerspiegeling van de economische dynamiek en specifieke economische activiteiten van de regio's.

Het gemiddelde inkomen per inwoner is in de centrale steden 6,5% lager dan het gemiddelde voor het stadsgewest, voor de agglomeraties in hun geheel is dit 2,4% terwijl dat van de banlieue 7,6% hoger ligt.

Het gemiddelde inkomen is het laagst in het stadsgewest Charleroi, nl. 16,3% lager dan het gemiddelde van de stadsgewesten, terwijl dat van Gent 9% hoger ligt. Binnen de regionale steden heeft Verviers het laagste inkomen, nl. 15,7% onder het gemiddelde en Leuven het hoogste inkomen, nl. 22,2% boven het gemiddelde.

De verschillen tussen de steden zijn binnen de geledingen nog groter, hoewel 'arme' stadsgewesten dit doorgaans zijn over alle geledingen en omgekeerd voor de rijkere. Evenwel blijft steeds het inkomensverschil tussen centrale stad en banlieue bestaan. Zo blijft de voornoemde rangorde van de 4 stadsgewesten ook gelden voor hun centrale stad. Op niveau van de banlieue heeft Brussel de rijkste banlieue en Charleroi de armste voor wat de grote steden betreft. Het gemiddeld inkomen in de Brusselse banlieue is 25% hoger dan in die van Charleroi. Voor de regionale steden staat de banlieue van Leuven voorop met een inkomen dat 43% hoger ligt dan dat van Doornik. Deze telt wel zeer weinig inwoners en is wellicht minder representatief. In het algemeen gesproken zijn er dus grote regionale verschillen.

Het gemiddelde inkomen van de stadsgewesten is in vergelijking met het rijksgemiddelde afgenomen tussen 1991 en 2001. Daarentegen zijn de contrasten tussen de geledingen groter geworden. Het gemiddelde inkomen van het Rijk nam met 23% toe, die van de stadsgewesten met 21%. Het gemiddelde inkomen van de centrale steden nam met 18% toe, van de agglomeraties in hun geheel met 19% en van de banlieue met 27%. Dit is ook zo met regionale verschillen: het inkomen in het stadsgewest Gent ging er met 29% op vooruit tegen 20% voor Charleroi en maar 16% voor Luik. Bij de regionale steden steeg het inkomen van het stadsgewest Leuven met 28% terwijl dat van Verviers er maar 16% op vooruitging. De grootste groeier was Genk (+ 34%).

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex	
	2001	2001/1991	2001	2001/1991	2001	2001/1991	2001	2001/1991	2001	2001/1991	2001	2001/1991
Brussel	10638	1,10	11702	1,14	14194	1,25	12229	1,16	12809	1,27	12416	1,20
Antwerpen	12156	1,20	12850	1,20	13482	1,27	13010	1,22	12607	1,28	12930	1,23
Luik	9990	1,10	10294	1,13	12128	1,23	10747	1,16	11127	1,26	10800	1,17
Gent	12902	1,30	13241	1,30	13009	1,28	13161	1,29	12199	1,32	12879	1,30
Charleroi	9532	1,17	9602	1,18	11337	1,26	10101	1,20	10501	1,25	10186	1,21
Subtotaal grote steden	11056	1,15	11678	1,17	13217	1,26	12059	1,19	12404	1,27	12148	1,21
Bergen	10393	1,20	9983	1,23	11465	1,31	10288	1,25	9920	1,28	10263	1,25
Leuven	14376	1,23	14662	1,25	14931	1,34	14756	1,28	13134	1,31	14337	1,29
Brugge	12690	1,26	12690	1,26	12002	1,32	12487	1,28	12440	1,26	12471	1,27
Namen	11666	1,17	11666	1,17	12091	1,30	11792	1,20	10705	1,25	11511	1,22
Kortrijk	12323	1,22	12129	1,22	11443	1,29	11980	1,24	11526	1,23	11827	1,23
Mechelen	13234	1,26	13659	1,28	14402	1,33	13887	1,29	12188	1,31	13707	1,30
Hasselt	13636	1,30	13636	1,30	12466	1,35	13112	1,32	12367	1,41	13016	1,33
Verviers	9791	1,12	9754	1,13	11887	1,24	10177	1,16	10819	1,17	10242	1,16
Oostende	11544	1,20	11533	1,21	11048	1,29	11486	1,21	10990	1,25	11369	1,22
Doornik	11021	1,21	11021	1,21	9942	1,24	10774	1,22	9482	1,19	10388	1,21
Genk	11213	1,36	11213	1,36	11843	1,29	11383	1,34	10745	1,30	11014	1,32
Sint-Niklaas	12283	1,26	12283	1,26	11875	1,34	12203	1,28	12875	1,35	12368	1,29
Turnhout	12693	1,24	12841	1,26	12196	1,26	12640	1,26	11723	1,26	12211	1,26
Subtotaal regionale steden	12125	1,23	11971	1,24	12482	1,31	12107	1,26	11506	1,27	11943	1,26
Totaal	11405	1,18	11761	1,19	12996	1,27	12073	1,21	12134	1,27	12089	1,23

Totaal Rijk: 1991: 9571 €, 2001: 11 802 € Evolutie(2001/1991): 1,23

Tabel II.24: Totaal belastbaar inkomen per inwoner in euro naar de geledingen van de stedelijke leefcomplexen 2001 (index 1991=100)

Bron: Financiële statistieken, NIS

De suburbanisatie heeft voor velen het verwerven van een eigen woning als doel, voor allen het opzoeken van een ‘groenere’ of ‘aangename’ omgeving. In de SEE werd een vraag gesteld over de perceptie van de omgeving wat rust/lawaai, luchtvervuiling, netheid van de omgeving en uitzicht van nabije gebouwen betreft. Hieruit kan men afleiden of de inwoners van de banlieue hun omgeving veel hoger waarderen dan die van de centrale stad. De cijfers staan in tabel II.25. De verschillen tussen de centrale stad en de banlieue zijn groot. Ze zijn groter voor de grote steden dan voor de regionale steden omdat de centrale regionale steden beter worden beoordeeld dan de grote steden terwijl de verschillen inzake banlieue klein zijn. Bij de grote steden zijn het Luik en Charleroi die het minst aangenaam worden bevonden wat omgeving betreft, bij de regionale steden Bergen en Mechelen. Gent heeft de meest gunstige cijfers (wordt beïnvloed door het feit dat Gent veel ‘buitenwijken’ telt binnen de eigen gemeentegrenzen) als grote stad maar het verschil met Antwerpen en Brussel (BHG) is niet groot. Bij de regionale steden scoren Brugge, Hasselt en Genk het beste. Bij de banlieues scoort die van Antwerpen het beste voor de grote steden en die van Charleroi het minst goed; bij de regionale steden hebben Brugge, Genk en Hasselt veel betere scores dan die van Bergen, Kortrijk en Doornik. De stadsrand van de grote steden scoort beter dan de centrale stad maar in Charleroi is het verschil klein; in de regionale steden is er praktisch geen verschil. Ten slotte zijn de waarden van de forensenwoonzone iets zwakker dan die van de banlieues. Mensen trekken dus bij voorkeur naar de banlieue.

In ruil voor die aangename omgeving moeten de bewoners van de banlieue niet veel inboeten aan materiële faciliteiten. Dit blijkt uit de antwoorden op een andere vraag van de SEE omtrent het niveau van de aangeboden faciliteiten in de buurt qua aanbod van openbaar vervoer, winkels, onderwijs, sociale voorzieningen, cultuur- en recreatieaanbod (zie tabel II.26). De verschillen tussen centrale stad en banlieue zijn veel kleiner dan voor de hierboven aangegeven omgevingsvariabelen. In de banlieue is het percentage dat vindt dat die faciliteiten ruim aanwezig zijn iets lager dan in de centrale stad maar in die centrale stad vinden 21% van de bewoners dat die slecht voorzien is tegen 25% voor de banlieue. Er zijn quasi geen verschillen tussen grote steden en regionale steden noch voor de stad noch voor de banlieue, althans wat het gemiddelde betreft. De individuele verschillen zijn groter. In Luik en Charleroi vindt de bevolking weerom dat de voorzieningen minder ruim aanwezig zijn dan in de andere grote steden en de verschillen zijn vooral groot tussen de regionale steden: Bergen, Doornik, Mechelen en Verviers scoren het zwakst, Genk, Hasselt, Brugge en Oostende scoren het hoogst. Voor de banlieues worden meestal dezelfde rangordes waargenomen. De perceptie van de aanwezigheid aan voorzieningen is gelijkaardig in de banlieue en de forensenwoonzone. Dit wijst duidelijk op de goede uitbouw van handel en diensten over het hele territorium en bij een mindere aanwezigheid zal de toegenomen mobiliteit dit zonder problemen compenseren zonder dat er een erg negatieve perceptie aan gekoppeld is.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex	
	% aangenaam	% erg	% aangenaam	% erg	% aangenaam	% erg	% aangenaam	% erg	% aangenaam	% erg	% aangenaam	% erg
Brussel	25	20	22	24	11	39	20	27	11	34	17	29
Antwerpen	24	20	20	25	9	43	18	29	12	35	16	30
Luik	29	15	24	19	11	39	21	23	10	38	20	25
Gent	22	22	20	25	12	37	17	29	9	39	15	32
Charleroi	30	14	28	15	13	34	24	20	13	32	22	23
Subtotaal grote steden	25	19	22	23	11	39	20	26	11	35	18	28
Bergen	23	19	22	19	16	31	21	21	13	28	21	21
Leuven	18	25	17	26	9	42	14	31	11	36	13	32
Brugge	10	35	10	35	6	48	9	38	7	46	8	41
Namen	16	30	16	30	7	45	13	34	11	38	13	35
Kortrijk	13	29	13	30	9	33	12	30	11	31	12	31
Mechelen	21	22	19	26	10	38	16	29	8	43	15	31
Hasselt	11	36	11	36	8	42	10	38	7	42	10	39
Verviers	18	26	17	27	6	53	15	32	9	43	15	33
Oostende	14	30	13	32	7	43	12	33	7	45	11	36
Doornik	15	27	15	27	11	34	14	29	12	31	13	30
Genk	12	37	12	37	7	48	10	40	11	37	11	38
St.-Niklaas	16	28	16	28	9	40	15	30	9	41	13	33
Turnhout	13	29	12	34	6	49	10	38	7	47	9	42
Subtotaal regionale steden	15	29	15	28	9	42	14	32	10	39	13	34
Totaal	22	22	20	24	10	40	18	28	11	36	16	30

Rijk: 15% "weinig aangenaam", 32% "erg aangenaam"

Tabel II.25: Appreciatie van de kwaliteit van de directe omgeving (lucht, lawaai en nethheid van de omgeving en uitzicht van de gebouwen

Bron: NIS – SEE 2001

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgebied		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex	
	% slecht voorzien	% heel goed voorzien	% slecht voorzien	% heel goed voorzien	% slecht voorzien	% heel goed voorzien	% slecht voorzien	% heel goed voorzien	% slecht voorzien	% heel goed voorzien	% slecht voorzien	% heel goed voorzien
Brussel	20	25	20	24	25	19	21	23	27	17	23	21
Antwerpen	17	25	16	26	18	21	17	25	21	21	17	24
Luik	27	21	27	20	32	16	28	19	34	16	29	19
Gent	19	25	19	25	21	20	20	23	22	20	21	23
Charleroi	27	19	28	18	33	15	29	17	34	15	30	17
Subtotaal grote steden	20	24	21	23	25	19	22	22	27	18	23	21
Bergen	32	16	31	16	34	16	31	16	34	15	31	16
Leuven	17	26	18	25	25	17	20	22	25	17	21	21
Brugge	14	29	14	29	19	23	16	28	13	31	15	29
Namen	30	20	30	20	35	15	32	19	32	18	32	18
Kortrijk	18	22	18	21	16	21	18	21	19	20	18	21
Mechelen	24	19	23	20	21	19	23	19	17	21	22	20
Hasselt	15	32	15	32	20	20	17	27	24	17	18	26
Verviers	30	19	31	18	32	17	31	18	30	17	31	18
Oostende	16	29	16	29	18	22	16	28	20	24	17	27
Doornik	29	17	29	17	27	18	29	18	29	15	29	17
Genk	14	34	14	34	16	25	15	31	20	21	18	25
St.-Niklaas	21	21	21	21	21	20	21	21	24	17	22	20
Turnhout	19	23	18	22	20	17	19	21	20	19	19	20
Subtotaal regionale steden	22	24	22	23	24	19	23	22	22	21	22	22
Totaal	21	24	21	23	25	19	22	22	25	19	23	21

Rijk: "slecht voorzien": 23%; "goed voorzien": 21 %

Table II.26: Appreciatie van het niveau van de faciliteiten aangeboden in de buurt

Bron: NIS – SEE 2001

5.4 De werkgelegenheid naar woon- en werkplaats

Het aanbod aan tewerkstelling is bij uitstek een bestaansreden voor een stadsgewest en indicatoren hiervoor zijn goede maatstaven voor de grootte van de stadsgewesten.

Wanneer men internationale vergelijkingen maakt van de afbakeningen van stadsgewesten is dit de enige indicator die overal voorkomt en voor veel landen ook de enige norm. Veelal weerspiegelt de naamgeving het belang van de werkgelegenheid, men spreekt bijvoorbeeld over: *travel-to-work area*, *commuter catchment area*, *commuting zones*, *regional labour centre* hetgeen een engere definiëring is dan het hier gehanteerde begrip ‘stadsgewest’. De loutere relatie met het werk wordt wel gehanteerd bij de afbakening van de forensenwoonzone waar de pendel het enig afbakeningscriterium is voor de buitenste grens van het ‘stedelijk leefcomplex’ of *Functional Urban Region*.

Het aspect werkgelegenheid kan vanuit twee verschillende ruimtelijke invalshoeken bekeken worden. Enerzijds vanuit het stadsgewest als woonplaats van de actieve woonbevolking waarbij de meesten tewerkgesteld zijn in de agglomeratie en dan voornamelijk in de centrale stad terwijl de woonplaats eerder de agglomeratie of de banlieue is. Dit geeft aanleiding tot dagelijkse centripetale pendelverplaatsingen. Anderzijds kan het stadsgewest beschouwd worden als een plaats van tewerkstelling, waar mensen zowel van binnen als van buiten het stadsgewest komen werken. Stadsgewesten treden specifiek op als polen van tewerkstelling: de actieve werkbevolking overschrijdt immers de actieve woonbevolking. Nog heel wat dagelijkse pendelaars komen uit de forensenwoonzone en zelfs van verderaf gelegen steden en gemeenten.

Een nauwkeurig saldo berekenen qua werkgelegenheid of een werkgelegenheidscoëfficiënt is helaas niet mogelijk omdat in de sociaal-economische enquête veel burgers hun tewerkstellingsplaats niet of onnauwkeurig hebben aangeduid. Hierdoor is de actieve bevolking naar werkplaats uit de SEE berekend merkkelijk lager dan de actieve bevolking naar woonplaats. Beide met elkaar vergelijken leidt tot het verschijnsel dat veel stadsgewesten een tewerkstellingscoëfficiënt hebben lager dan één, hetgeen niet met de realiteit strookt. Dit betekent dat beide aspecten afzonderlijk moeten benaderd worden. Voor de actieve woonbevolking wordt gebruik gemaakt van de gegevens uit de sociaal-economische enquête, voor de actieve werkbevolking wordt gebruik gemaakt van de gegevens uit de sociale verzekering, nl. van de RSZ (Rijksdienst voor Sociale Zekerheid) en van de RSVZ (Rijksdienst voor Sociale Verzekering van Zelfstandigen). Voor de bezoldigde werknemers (RSZ) wordt gebruik gemaakt van de gedecentraliseerde statistiek, dus de gemeente van tewerkstelling. Voor de zelfstandigen (RSVZ) is er wel een probleem, deze worden namelijk geregistreerd op het adres van hun wettelijke woonplaats. In de meeste gevallen vallen woon- en werkgemeente samen. De uitzonderingen komen echter vaak net binnen het stadsgewest voor. We denken dan aan zelfstandigen die in het stadscentrum een handels- of dienstenzaak hebben en die in de banlieue wonen. Er is dus een zekere overschatting van de tewerkstelling van de zelfstandigen in de banlieue en een onderschatting in de agglomeratie, hoofdzakelijk in de centrale stad. Er wordt – om dubbelstellingen te vermijden - alleen maar rekening gehouden met de zelfstandigen in hoofdberoep. Rekening houdend met de beperkingen van de werkplaats in de sociaal-economische enquête worden zowel het gewicht van de stadsgewesten in het gehele Belgische grondgebied als de evolutie tussen 1991 en 2001 berekend aan de hand van RSZ- en RSVZ-statistieken. Bij de volkstelling van 1991 waren de gegevens over de tewerkstellingsplaats immers ook onvolledig. De slechte registratie van het werkadres brengt ook onnauwkeurigheden teweeg bij de kwantificering van de pendel.

Dat stadsgewesten tewerkstellingsconcentraties zijn, blijkt duidelijk uit de cijfers (zie tabel II.13 en II.27): 56% van de bevolking woont er, maar 65% van de tewerkstelling is er geconcentreerd. Binnen

het stadsgewest is de concentratie nog groter aangezien de centrale steden 44% van de tewerkstelling van het Rijk opnemen. De dichtheid van tewerkstelling kan ook uitgedrukt worden ten opzichte van de bevolking (zie tabel II.27). De centrale steden tellen 60 tewerkgestelden per 100 inwoners, voor de agglomeraties in hun geheel is dit 52 en voor de banlieue slechts 27. De forensenwoonzones stemmen logischerwijze niet overeen met tewerkstellingsconcentraties: de verhouding bedraagt er 28/100 inwoners. Voor het Rijk is de gemiddelde verhouding 39/100. Er zijn belangrijke verschillen tussen de stadsgewesten: het Brusselse stadsgewest behaalt de hoogste waarde, namelijk 56 tewerkgestelden per 100 inwoners. De Vlaamse stadsgewesten (Gent, 48; Antwerpen, 45) halen duidelijk hogere cijfers dan de Waalse (Luik, 35; Charleroi, 32). Het gemiddelde voor de grote steden is van dezelfde grootteorde als die van de regionale steden en binnen de regionale steden zijn de verschillen ook uitgesproken met de laagste waarde voor Bergen en de hoogste waarde voor Genk. In Wallonië zijn de waarden systematisch laag, behalve voor Namen. In Vlaanderen heeft Oostende de laagste waarde (36), gevolgd door Sint-Niklaas (40). De lage waarde voor Oostende kan ook beïnvloed worden door het hoge aandeel ouderen in de totale bevolking van dit stadsgewest. De andere regionale steden scoren opvallend hoger. Het zijn de banlieues van Brussel en Kortrijk die de hoogste waarde vertonen.

Tabel II.27 laat zien hoe deze concentratie aan tewerkstelling evolueert. In 2001 waren er 46 en in 1991 waren er 43 tewerkgestelde per 100 inwoners in de 18 stadsgewesten. Maar ook op rijksniveau nam deze waarde toe. Deze stijging van de tewerkstelling moet in verband gebracht worden met de toenemende deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt eventueel op deeltijdse basis. De RSZ-cijfers geven het totaal aantal tewerkgestelden maar een niet onbelangrijk deel hiervan is deeltijds tewerkgesteld. In 1991 concentreerden de stadsgewesten 65,3% van de tewerkstelling en in 2001 64,8% (beide cijfers op basis van de afbakening 2001). Er is dus een lichte afname van de concentratie en deze doet zich nog meer uitgesproken voor binnen de stadsgewesten: De centrale steden concentreerden 46,3% in 1991 en nog 44,3% in 2001; voor de agglomeraties is dit 56,5 en 55,0% terwijl de decentralisatie in de cijfers van de banlieue af te lezen zijn: haar aandeel steeg van 8,8% naar 9,8%.

De evolutie is verschillend naar stadsgewest en er is algemeen ook een evolutieverschil tussen grote steden en regionale steden. Terwijl de stadsgewesten van de grote steden trager (+ 7%) evolueerden, was de toename in de stadsgewesten van de regionale steden groter (+ 11%) dan de gemiddelde rijks-evolutie (+9%). Daarentegen was de suburbanisatietrend minder uitgesproken: + 23% voor de banlieues van de grote steden en + 14% voor de banlieues van de regionale steden. Deze cijfers staan dan ook in verband met de evolutie van de tewerkstelling in de centrale steden: slechts + 1% voor de grote steden en + 11% als gemiddelde voor de regionale steden. Op niveau van de stadsgewesten evolueerden alleen Gent en Brussel sneller dan het rijks-gemiddelde bij de grote steden. Bij de regionale steden waren Mechelen (+ 28%), Genk (+ 22%) en Leuven (+ 21%) de grootste groeiers. De groei in Charleroi, Verviers en Oostende lag bijna 10% onder het gemiddelde.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgevesten		forensen woonzone		stedelijk leefcomplex							
	2001	2001/ 1991	2001/ 1991	per 100 inw.	2001	2001/ 1991	per 100 inw.	2001	2001/ 1991	2001	2001/ 1991	per 100 inw.						
Brussel	650107	1,03	67	842105	1,08	62	123776	1,28	34	965881	1,10	56	216452	1,07	27	1182333	1,09	47
Antwerpen	261948	0,97	59	342036	1,00	50	68025	1,24	29	410061	1,03	45	80517	1,13	35	490578	1,04	43
Luik	101775	0,98	55	182651	0,99	39	34054	1,12	22	216705	1,01	35	25778	1,08	25	242483	1,02	33
Gent	145739	1,11	65	156145	1,12	59	38082	1,19	27	194227	1,13	48	51899	1,09	31	246126	1,12	43
Charleroi	85289	0,96	43	102732	0,97	36	24757	1,17	21	127489	1,00	32	24492	1,04	22	151981	1,01	30
Subtotaal grote steden	1244858	1,01	62	1625669	1,05	53	288694	1,23	29	1914363	1,07	47	399138	1,08	28	2313501	1,07	42
Bergen	42544	1,13	47	59727	1,07	32	10105	0,89	23	69832	1,04	30	2640	0,98	15	72472	1,04	29
Leuven	63684	1,20	72	67577	1,20	63	12378	1,24	21	79955	1,21	48	16041	1,20	28	95996	1,21	43
Brugge	63816	1,09	55	63816	1,09	55	13611	1,10	28	77427	1,09	47	27670	1,06	32	105097	1,08	42
Namen	55882	1,16	53	55882	1,16	53	9220	1,19	21	65102	1,17	44	12682	1,08	24	77784	1,15	39
Kortrijk	43512	0,99	58	60435	1,01	53	10872	1,10	35	71307	1,02	49	25585	1,02	35	96892	1,02	44
Mechelen	38860	1,28	51	42735	1,27	48	9305	1,32	23	52040	1,28	40	3563	1,20	23	55603	1,27	38
Hasselt	49529	1,11	72	49529	1,11	72	15494	1,12	28	65023	1,11	53	5257	1,26	29	70280	1,12	49
Verviers	22022	0,97	42	26788	0,97	35	4028	1,08	21	30816	0,98	32	3158	1,23	29	33974	1,00	32
Oostende	28776	0,98	43	30751	0,99	38	1887	1,19	21	32638	1,00	36	6467	1,10	23	39105	1,01	33
Doornik	30094	1,04	45	30094	1,04	45	3317	0,98	17	33411	1,04	38	9572	1,14	26	42983	1,06	35
Genk	40840	1,20	65	40840	1,20	65	6824	1,39	29	47664	1,22	55	33795	1,26	29	81459	1,24	40
St.-Niklaas	31169	1,08	46	31169	1,08	46	3158	1,40	19	34327	1,10	40	5828	1,26	21	40155	1,12	36
Turnhout	28684	1,10	74	31010	1,11	61	4500	1,10	19	35510	1,11	48	21636	1,16	33	57146	1,13	41
Subtotaal regionale steden	539412	1,11	55	590353	1,10	49	104699	1,14	24	695052	1,11	43	173894	1,14	29	868946	1,11	39
Totaal	1784270	1,04	60	2216022	1,06	52	393393	1,20	27	2609415	1,08	46	573032	1,10	28	3182447	1,08	41
% rijkstotaal	44	-1,96		55	-1,42		10	+0,93		65	-0,49		14	+0,12		79	-0,37	

Totaal Rijk: 1991: 3 701 745; 2001: 4 026 048 2001/1991: 1,09 per 100 inwoners: 39 %

Tabel II.27: Evoluitie werkenden RSZ en RSVZ op basis van de samenstelling 2001

Bron: RSZ & RSVZ

Aangezien de centrale steden en agglomeraties van de stadsgewesten beschouwd worden als tewerkstellingsplaatsen en de bepaling van de grootte van hun banlieue en de forensenwoonzone voor een deel berust op de tewerkstellingsrelatie met dit centrum van het stadsgewest is het interessant om de evolutie van de bevolking te plaatsen tegenover de evolutie van de tewerkstelling. Tabel II.28 geeft hiervoor de verhouding weer van deze twee evoluties. Indien die verhouding groter is dan 1, dan is de bevolkingsevolutie lager dan de evolutie in tewerkstelling; is ze kleiner dan 1 dan is de bevolkingsevolutie sterker dan de evolutie in tewerkstelling.

Over het algemeen is de tewerkstelling in de verschillende geledingen van het stedelijk leefcomplex sterker geëvolueerd dan de bevolking. Dit is vergelijkbaar met de verhouding voor het Rijk: de bevolking nam in die periode toe met 3% terwijl de tewerkstelling toenam met 9%, de verhouding is dan 1,06. Enkel de banlieue wijkt sterk van deze rijksverhouding af.

Stadsgewest	centrale stad	agglomeratie	banlieue	stadsgewest	forensen- woonzone	stedelijk leefcomplex
Brussel	1,02	1,06	1,18	1,07	1,02	1,05
Antwerpen	1,02	1,02	1,14	1,03	1,07	1,03
Luik	1,03	1,02	1,05	1,01	1,01	1,01
Gent	1,14	1,13	1,13	1,12	1,06	1,11
Charleroi	0,98	0,99	1,14	1,01	1,00	1,01
Subtotaal grote steden	1,03	1,05	1,15	1,06	1,03	1,05
Subtotaal regionale steden	1,10	1,10	1,06	1,08	1,08	1,08
Totaal	1,05	1,06	1,12	1,06	1,05	1,06

(Rijk= 1,06)

Tabel II.28: Evolutie werkende (RSZ + RSVZ) 2001/1991 tegenover de evolutie bevolking 2001/1991

Bron: RSZ & RSVZ

WERKLOOSHEID

Terwijl de stadsgewesten 56% van de bevolking concentreren, herbergen ze 64% van de werklozen. Op niveau van de agglomeratie is dit respectievelijk 42% en 54%. De werkloosheidsgraad (aantal werklozen ten opzichte van de bevolking 20-64 jaar) is 1/4 hoger dan het rijksgemiddelde in de centrale steden en is 1/3 lager in de banlieue. Daarenboven steeg de werkloosheidsgraad in de centrale steden en daalde in de banlieue in de periode 1991-2001. De verschillen worden dus groter. Maar nog groter dan de verschillen tussen agglomeratie en banlieue zijn de verschillen tussen de stadsgewesten waar de werkloosheid bepaald wordt door regionale componenten. Zo is de werkloosheidsgraad in de stadsgewesten Bergen en Charleroi 6 keer hoger dan in het stadsgewest Leuven (tabel II.29). De stadsgewesten Charleroi, Luik, Bergen, Doornik en Verviers kennen een hoge werkloosheid. Het stadsgewest Namen heeft de laagste waarden voor de Waalse stadsgewesten maar ook nog die ligt hoger dan het rijksgemiddelde. Genk en Oostende hebben de hoogste waarden voor Vlaanderen. Genk komt daarmee aan het rijksgemiddelde. Door de relatief hoge werkloosheid in het BHG heeft het stadsgewest Brussel een werkloosheidsgraad dat hoger ligt dan het rijksgemiddelde.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewesten		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex	
	1991	2001-1991	1991	2001-1991	1991	2001-1991	1991	2001-1991	1991	2001-1991	1991	2001-1991
Brussel	7	9	6	8	4	4	6	7	5	4	6	6
Antwerpen	6	6	5	5	3	2	4	4	4	3	4	4
Luik	11	14	11	12	7	7	10	11	7	7	9	10
Gent	6	7	6	6	3	3	5	5	4	3	5	4
Charleroi	11	15	11	14	9	9	10	13	9	10	10	12
Subtotaal grote steden	7	9	7	8	5	4	7	7	5	5	6	7
Bergen	9	12	11	14	8	8	11	13	10	12	11	13
Leuven	3	3	3	3	3	2	3	2	4	3	3	2
Brugge	4	3	4	3	3	2	4	3	3	3	4	3
Namen	6	9	7	9	6	6	7	8	7	8	7	8
Kortrijk	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3
Mechelen	4	5	4	4	2	2	4	3	4	3	4	3
Hasselt	4	4	5	4	6	4	5	4	6	3	5	4
Verviers	9	13	10	12	5	5	9	11	6	6	9	10
Oostende	5	5	4	5	3	2	4	5	3	3	4	4
Doornik	8	10	9	10	8	8	8	10	8	9	8	10
Genk	7	7	8	7	6	3	8	6	7	5	7	5
St.-Niklaas	3	4	4	4	4	3	4	4	3	2	4	3
Turnhout	5	5	6	5	5	3	6	4	5	3	5	4
Subtotaal regionale steden	5	6	6	7	5	4	6	6	5	4	6	5
Totaal	7	8	7	8	5	4	6	7	5	5	6	6

Rijk: 6% in 1991, 6% in 2001; 2001-1991: 0,04%

* Percentage werklozen is het aantal werklozen tegenover de bevolking tussen de 20-64 jaar oud

Table II.29: Evolutie percentage werklozen* op basis van de samenstelling 2001

Bron: RVA

STADSGEWESTEN, BESLISSINGSCENTRA

De rol van de stadsgewesten in de beslissingsfunctie wordt in tabel II.30 uitgedrukt aan de hand van de toegevoegde waarde op adres van de maatschappelijke zetels van de 100 000 grootste ondernemingen uit de TOP 100.000. Deze ondernemingen gevestigd in een stadsgewest vertegenwoordigen 73% (in 2004) van de gerealiseerde toegevoegde waarde van België; de centrale steden alleen niet minder dan 52%. Het stadsgewest Brussel toont, met een concentratie van 39,4% van de toegevoegde waarde van het land, duidelijk zijn rol als hoofdstad. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bereikt 29,1% (tegen 31,2% in 1999). Globaal behouden de stadsgewesten hun aandeel in de toegevoegde waarde van de 100 000 grootste bedrijven, namelijk 73% zowel in 1999 als in 2004. Er is een kleine achteruitgang van de centrale steden, met name van 53,9% in 1999 naar 52,4% in 2004 met dus een kleine verschuiving naar de andere agglomeratiegemeenten en naar de banlieue waar het aandeel van toegevoegde waarde tegenover het Rijk licht stijgt. Opvallend is de meer dan verdubbeling van toegevoegde waarde in de banlieue van Doornik, dit komt door een fusie van een grote suikerraffinaderij met een fabriek elders gelegen.

Het gewicht van de lokalisatie van de beslissingsfunctie ten opzichte van de bevolkingsspreiding komt manifest tot uiting in de cijfers van tabel II.31. Ook hier komt het verschil duidelijk naar voren tussen de Vlaamse en de Waalse stadsgewesten. De toegevoegde waarde bedraagt 16 872 euro/inw. voor het totaal van de Belgische stadsgewesten. De cijfers illustreren mooi de concentratie: in de centrale steden bedraagt de waarde 22 762 euro/inw., in de agglomeraties in hun geheel (maar de waarde wordt erg door die van de centrale stad beïnvloed) 20 127, voor de banlieue 7303 en voor de forensenwoonzone 7665.

De verschillen tussen de centrale steden en de stadsgewesten zijn groot: de concentratie is groter in de stadsgewesten van de grote steden en vooral van de Vlaamse grootsteden: 84% van de TW (van de stadsgewesten) is in de vijf grootsteden geconcentreerd, nl. 56% alleen maar in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 17% in Antwerpen, 6% in Gent en 5% voor Luik en Charleroi samen. De maatschappelijke zetels gevestigd in de 13 regionale steden hebben samen maar 16% van de TW van de centrale steden van het totaal van de stadsgewesten. Mechelen, Genk, Leuven en Kortrijk zijn de belangrijkste regionale steden. Op niveau van de stadsgewesten is de rangschikking quasi gelijk. De regionale steden vertegenwoordigen nu maar 15%. Voor de stadsgewesten van de grote steden bedragen de cijfers 54% voor Brussel, 17% voor Antwerpen, 7% voor Gent en 8% voor Luik en Charleroi samen. Nu komt Luik met 5% vóór Charleroi terwijl op niveau van de centrale steden de rangschikking omgekeerd is.

Per inwoner uitgedrukt zijn de verschillen nog groter: 29 645/inw. voor het Brusselse stadsgewest 17 937 voor Antwerpen, 13 896 voor Gent, 7387 voor Luik en 7104 voor Charleroi. Bedragen van meer dan 10 000 euro/inw. worden bereikt in de regionale steden (in dalende volgorde) Turnhout, Genk, Mechelen, Kortrijk en Hasselt. De laagste waarden vindt men terug in Bergen, Namen en Verviers.

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoningzone		stedelijk leefcomplex	
	2004	2004/ 1999	2004	2004/ 1999	2004	2004/ 1999	2004	2004/ 1999	2004	2004/ 1999	2004	2004/ 1999
Brussel	38637	1,20	47963	1,24	4244	1,31	52207	1,25	5102	1,27	57309	1,25
Antwerpen	11838	1,25	14644	1,25	2052	1,27	16696	1,25	2955	1,31	19651	1,26
Luik	1548	1,36	4074	1,41	578	1,53	4652	1,43	487	1,44	5139	1,43
Gent	4166	1,34	4780	1,45	928	1,53	5708	1,47	1138	1,29	6846	1,43
Charleroi	2098	1,37	2399	1,34	463	1,19	2862	1,32	320	1,38	3182	1,32
Subtotaal grote steden	58287	1,23	73860	1,27	8265	1,33	82125	1,27	10002	1,30	92127	1,27
Bergen	573	1,22	783	1,21	171	1,20	954	1,21	32	1,06	986	1,21
Leuven	1041	1,59	1166	1,60	184	1,33	1350	1,55	345	1,24	1695	1,48
Brugge	956	1,21	956	1,21	322	1,24	1278	1,21	534	1,25	1812	1,22
Namen	478	1,24	478	1,24	149	1,03	628	1,19	189	1,88	817	1,30
Kortrijk	1031	1,74	1556	1,54	382	1,12	1939	1,43	982	1,23	2920	1,36
Mechelen	1951	1,90	1991	1,89	217	1,60	2208	1,85	70	1,31	2278	1,83
Hasselt	955	1,33	955	1,33	363	1,21	1318	1,30	98	0,96	1416	1,27
Verviers	400	1,16	477	1,11	49	1,08	526	1,11	116	1,60	642	1,17
Oostende	653	1,60	677	1,60	58	1,28	735	1,57	107	1,62	842	1,58
Doornik	471	1,20	471	1,20	122	2,54	592	1,35	221	1,31	813	1,34
Genk	1439	1,07	1439	1,07	170	1,19	1610	1,08	785	1,08	2395	1,08
St.-Niklaas	704	1,21	704	1,21	49	1,22	753	1,21	83	1,15	836	1,21
Turnhout	598	1,15	644	1,17	132	1,20	777	1,17	2132	1,38	2908	1,32
Subtotaal regionale steden	11251	1,37	12298	1,36	2370	1,25	14668	1,34	5694	1,28	20362	1,32
Totaal	69538	1,25	86158	1,28	10635	1,31	96793	1,28	15695	1,29	112489	1,28

Toegevoegde waarde Top 100.000 van het Rijk: 1999: 103 434; 2001: 116 718; 2004: 132 636 2004/1999: 1,28

Tabel II.30: Toegevoegde waarde (x 1 000 000 euro) en percentage tegenover het Rijk in 2004 en evolutie 1999-2004

Bron: Trends – Top 100.000

II. DE BELGISCHE STADSGEWESTEN

Stadsgewest	centrale stad		agglomeratie		banlieue		stadsgewest		forensenwoonzone		stedelijk leefcomplex	
	2004	verh. Rijk	2004	verh. Rijk	2004	verh. Rijk	2004	verh. Rijk	2004	verh. Rijk	2004	verh. Rijk
Brussel	38641	3,03	34472	2,70	11478	0,90	29645	2,32	6229	0,49	22211	1,74
Antwerpen	26009	2,04	21046	1,65	8733	0,68	17937	1,41	12881	1,01	16937	1,33
Luik	8347	0,65	8623	0,68	3673	0,29	7387	0,58	4651	0,36	6997	0,55
Gent	18164	1,42	17714	1,39	6586	0,52	13896	1,09	6770	0,53	11827	0,93
Charleroi	10459	0,82	8358	0,66	3996	0,31	7104	0,56	2890	0,23	6195	0,49
Subtotaal grote steden	28151	2,21	23699	1,86	8113	0,64	19859	1,56	6985	0,55	16548	1,30
Bergen	6289	0,49	4174	0,33	3857	0,30	4113	0,32	1889	0,15	3961	0,31
Leuven	11600	0,91	10704	0,84	3129	0,25	8046	0,63	5927	0,46	7500	0,59
Brugge	8172	0,64	8172	0,64	6600	0,52	7710	0,60	6055	0,47	7135	0,56
Namen	4503	0,35	4503	0,35	3281	0,26	4137	0,32	3556	0,28	3986	0,31
Kortrijk	13939	1,09	13824	1,08	12301	0,96	13494	1,06	13206	1,04	13396	1,05
Mechelen	25348	1,99	21807	1,71	5401	0,42	16786	1,32	4505	0,35	15492	1,21
Hasselt	13815	1,08	13815	1,08	6433	0,50	10498	0,82	5327	0,42	9837	0,77
Verviers	7573	0,59	6263	0,49	2552	0,20	5511	0,43	10652	0,83	6035	0,47
Oostende	9561	0,75	8152	0,64	6580	0,52	8001	0,63	3715	0,29	6981	0,55
Doornik	6991	0,55	6991	0,55	6042	0,47	6773	0,53	5950	0,47	6528	0,51
Genk	22649	1,78	22649	1,78	7236	0,57	18483	1,45	6560	0,51	11581	0,91
St.-Niklaas	10226	0,80	10226	0,80	2944	0,23	8796	0,69	2967	0,23	7359	0,58
Turnhout	15146	1,19	51639	4,05	5621	0,44	21555	1,69	32126	2,52	28406	2,23
Subtotaal regionale sfeden	11428	0,90	10563	0,83	5418	0,42	9158	0,72	9247	0,72	9183	0,72
Totaal	22762	1,78	20127	1,58	7303	0,57	16872	1,32	7665	0,60	14450	1,13

Totaal Rijk: 1999: 10 127; 2001: 11 372; 2004: 12 759

Table II.31: Toegevoegde waarde in euro per inwoner in 2004 op basis van de samenstelling 2001 en de verhouding tegenover het Rijk (index Rijk=100)

Bron: Trends – Top 100.000

6. Stadsgewesten Internationaal

De inleiding sprak reeds over het West-Europese stedelijk systeem dat telkens opgebouwd is volgens min of meer dezelfde economische logica. Wanneer men echter naar stedelijke systemen over heel de wereld gaat kijken, zijn die vaak gevormd binnen een ander tijds- en economisch kader. Dit maakt een eenduidige afbakening van stadsgewesten over de wereld des te moeilijker. De Vries (1984 in Geyer, 2002, 43) gelooft dat de administratieve grenzen de meest duurzame referentie zijn voor een beschrijving van een stedelijk systeem volgens hem zijn alle andere afbakeningen eerder arbitrair. Er zijn echter talrijke andere onderzoeken die de gebreken van administratieve grenzen aantonen en op zoek gaan naar andere criteria. De functionele stedelijke ruimte gaat hand in hand met het centrum-periferiemodel. Volgende criteria worden vaak gebruikt om het centrum te onderscheiden van zijn periferie (in Geyer, 2002, 44): bevolkingsdichtheid; bevolkingspotentieel; vooruitstrevende economische sectoren; economische ruimtelijke dominantie; stedelijke dichtheid; stedelijke netwerking; schaal; strategische geografische overwegingen; saturiteit van het stedelijk systeem.

Steeds meer wil men onderzoek doen op international schaalniveau en gebruikt men hiervoor liever eenduidige criteria van de stadsgewesten dan de nationale afbakeningen die onderling sterk kunnen verschillen. Verschillende landen zijn immers op nationaal of regionaal niveau bezig met het afbakenen van stedelijke gebieden. Hoewel de afbakening telkens op een eigen manier gebeurt, hebben ze gemeen dat het dynamische concepten zijn en de omvang van de stedelijke gebieden varieert doorheen de tijd. Het internet, voornamelijk dan op de websites van de nationale statistische diensten, biedt hierbij een belangrijke bron van informatie.

(zie: http://aps.vlaanderen.be/statistiek/dossiers/2004-03_stedelijke-omgeving.htm).

6.1 Afbakeningen door internationale instanties

Voor de begrenzing van stedelijke agglomeraties zijn verschillende methoden in gebruik. Deze methoden kunnen op drie benaderingen steunen: een morfologische, de bevolking(s)dichtheid) en een functionele. De Verenigde Naties raden aan om als morfologisch criterium een afstand van 200 meter tussen groepen van huizen te hanteren. Ook het bodemgebruik (met minimaal 50 procent van het oppervlak in gebruik voor stedelijke doeleinden) staat centraal. Als bevolkingsdichtheid hanteert men tien personen per hectare land en de “urban population” heeft betrekking op de toedeling van gemeenten in geval het gaat om een gemeentegrens overschrijdende agglomeratie: 50 procent van de bevolking van een gemeente moet in de agglomeratie wonen. De eigen publicaties van de Verenigde Naties handelen meestal over de megasteden. Die zijn afgebakend op basis van het inwonersaantal dat de 5 miljoen moet overschrijden.

Binnen de Europese Unie werkt men ook aan een eigen afbakening van “European Functional Urban Regions”. Enkele Europese instellingen trachten de zogenaamde “Europese stadsgewesten” op kaart te zetten en ontwikkelden hiervoor eigen afbakeningsmethoden, in het bijzonder binnen de onderzoeksprogramma’s Urban Audit en ESPON. De Urban Audit werd aanvankelijk als een pilootprogramma in het leven geroepen door de Europese Commissie in 1997 (terms of references – het programma ging eigenlijk van start in 1998). Het werd gelanceerd in navolging van een Communicatie door de Commissie: ‘Towards an urban agenda in the European Union’ waarin twee benaderingen werden uitgetekend voor een Urban Audit: de kwaliteit van het leven in de steden

nagaan en de statistieken van de steden verbeteren zodanig dat vergelijkend onderzoek mogelijk wordt. De Urban Audit wordt georganiseerd door de Directorate General Regional for Policy en EUROSTAT (http://europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/urban/audit/src/policy.htm). Sinds 2000 werd het Urban Audit Pilot Project vervangen door de Urban Audit.

Na de opstelling van het European Spatial Development Plan (ESDP), besliste de Europese Commissie daarenboven in 2002 om het onderzoeksprogramma ESPON (European Spatial Planning and Observation Network) te lanceren in het kader van het Comité Ruimtelijke Ordening. Een van de transnational onderzoeksgroepen heeft hiervoor een afbakening vooropgesteld van de Functional Urban Regions van EU 27+2 (oude en nieuwe lidstaten plus Noorwegen en Zwitserland) en deze in kaart gebracht.

Urban Audit

De Urban Audit tracht data te verzamelen op het niveau van stedelijke regio's die ruimer kunnen zijn dan de administratieve afbakening. Hiervoor heeft men in het Pilot programma (1997-2000) conurbaties gedefinieerd als steden met daarrond "Wider Territorial Units", plaatsen die aansluiten op de steden en deel uitmaken van het stedelijk leven. Een "Wider Territorial Unit" moet voldoen aan volgende criteria:

- De aaneengesloten administratieve gebieden hebben een bevolkingsdichtheid van minstens 500 personen per km².
- Er is telkens minder dan 200 meter tussen twee bebouwde delen
- De "Wider Territorial Units" hebben samen een bevolkingsaantal van minstens de helft van de bevolking in de administratieve centrale stad

(http://europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/urban/audit/src/wtu.htm).

In de huidige Urban Audit gebruikt men drie geografische niveaus: stadsdistricten (op basis van nationale statistische eenheden deelt men de stad in districten, de afzonderlijke districten moeten een inwonersaantal hebben tussen de 5000 en 40 000 inwoners), de stad, en de "Larger Urban Zone (LUZ)" deze laatste is de "functional urban region", maar met aanpassing aan de administratieve grenzen.

Brussel is een deel van een zogenoemde LUZ van 1,8 miljoen inwoners over een gebied van 1614km². Volgens de Urban Audit is dit gebaseerd op een afbakening op basis van gegevens van 1991(<http://www.urbanaudit.org/CityProfiles.aspx>). Welke de precieze criteria zijn, is echter niet duidelijk. Het aantal inwoners dat ze bij de LUZ aangeven, benadert wel sterk het aantal inwoners van het hier afgebakende stadsgewest.

ESPON

Om de Europese "Functional Urban Regions" in kaart te zetten heeft dit onderzoeksproject eerst de verschillende definities onderzocht en ze zijn hierbij tot volgend besluit gekomen:

"Er is geen gemeenschappelijke Europese definitie voor "urban agglomerations", waarmee aaneengesloten bebouwde gebieden mee bedoeld wordt. De United Nations hebben nog de meest eenduidige definitie maar ook deze is niet gestandaardiseerd. Andere organisaties zoals CORINE en N.U.R.E.C. hebben ook een zekere classificatie gebaseerd op aaneengesloten bebouwing." Het ESPON-onderzoek baseerde zich uiteindelijk op de verschillende nationale definities om de Functional Urban Regions af te bakenen.

Voor een aantal landen kon men pendelgegevens gebruiken om de randgemeenten van een stedelijke kern ("fringe municipalities") te bepalen voor Oostenrijk, België, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, Luxemburg, Noorwegen en Zweden (Nordregio, 2006).

Daarnaast heeft men ook een “commuter catcher’s area” afgebakend door een 45minuten isochroon (op basis van de aanwezige verkeersinfrastructuur zien hoever je geraakt in 45 minuten met de wagen) te trekken rond de steden (Nordregio, 2006).

Nog enkele andere voorbeelden van Europese studies aangaande de afbakening van stadsgewesten zijn POLYNET (in het kader van Interreg IIIB) en GEMACA II (in het kader van Interreg IIIC). Het eerste project stapt af van het klassieke stadsgewest-concept en tracht tot nieuwe afbakening te komen van zogenaamde “complexe stedelijke regio’s” (complex urban regions) op basis van informatiestromen (Hall, P., 2005, La Rochelle conference cities and networks). Het GEMACA II project definieerde functional urban regions in 2 stappen:

- afbakening van het economische zwaartepunt van de metropool: alle aangrenzende gemeenten met minstens 7 jobs per hectare
- afbakening van het hinterland rondom deze kern: alle aangrenzende gemeenten waarvan minstens 10% van de beroepsbevolking werkt in het economische zwaartepunt.

Voor Brussel heeft men gebied afgebakend dat 7233 km² groot is en 1999, 3 668 000 inwoners telde. Voor Antwerpen is de FUA volgens deze studie 2286 km² groot en had in 1999, 1 543 000 inwoners (<http://www.iaurif.org>). Zowel in oppervlakte als in inwoneraantal zijn deze FUA nog groter dan de hier beschouwde stedelijke leefcomplexen. Er is een duidelijk economische visie terwijl in onze afbakening het gebruik van migratie- en schoolfluxen tot kleinere leefcomplexen leidt.

6.2 Enkele voorbeelden van afbakening van stadsgewesten

Een 18-tal landen van EU27+2 (oude en nieuwe lidstaten plus Noorwegen en Zwitserland) heeft een nationale equivalent van een Functional Urban Area, vaak anders genoemd zoals Functional Urban Region, travel-to-work area, commuter catchment area, commuting zones, regional labour centre. Het gaat om Oostenrijk, België, Tsjechische republiek, Denemarken, Finland, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Italië, Noorwegen, Luxemburg, Nederland, Zweden, Zwitserland, Slovaakse republiek, Slovenië en het Verenigd Koninkrijk (Nordregio, 2006).

In vele landen is de definiëring van een strook continue bebouwing een eerste stap in de afbakening van steden of stadsgewesten. Hoewel er geen eenduidige methode is onder de Europese landen worden twee parameters wijdverspreid gebruikt. Ten eerste een minimum afstand tussen gebouwen en ten tweede een minimum aantal inwoners. De te respecteren afstand varieert tussen 50m in het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen tot 200m in Frankrijk, Denemarken, Zweden, Finland, Ierland en Griekenland). Bebouwde ruimte wordt echter soms anders gedefinieerd. Frankrijk sluit bijvoorbeeld oppervlakte die gebruikt wordt voor publieke, commerciële of industriële doeleinden uit terwijl andere landen deze wel mee in rekening brengen (OÏR, 2006).

Sommige landen kennen een volledige gemeente toe aan een stedelijke regio als deze voldoet aan bepaalde voorwaarden. In Frankrijk moet meer dan 50% van de bevolking wonen in een continu bebouwde omgeving en deze laatste moet meer dan 2000 inwoners tellen (mag gemeentegrensoverschrijdend zijn). Voor Griekenland en Oostenrijk behoort een gemeente tot een stadsgewest als minstens een deel van zijn oppervlakte behoort tot een continu bebouwde omgeving van meer dan 2000 inwoners.

De meeste Europese landen houden in hun afbakening van steden rekening met hun territoriale complexiteit en onderkennen het bestaan van verschillende geledingen in het stedelijk systeem. De functionele afbakening van een stedelijk gebied baseert zich op de uitwisselingen tussen de verschillende delen van de stedelijke regio en kan ruwweg beschreven worden als de afbakening van de invloedzone van de centrale kern. Men gebruikt hier meestal volgende criteria voor:

- het totale bevolkingsaantal in de centrale kernstad;
- de totale beroepsbevolking werkzaam in de centrale kernstad.

In de volgende paragrafen worden kort de afbakeningen in enkele landen beschreven.

VS

Het concept 'Metropolitan Area' deed zijn intrede in 1950 toen met gegevens van de census metropolen werden afgebakend. Een 'Metropolitan Area' moest bestaan uit een stedelijke kern met minstens 50 000 inwoners en omliggende gemeenten die sociaal en economische geïntegreerd met deze kern waren. Deze integratie werd gemeten aan de hand van pendeldata, bevolkingsdichtheid en economische activiteit.

Momenteel heeft men de afbakening wat verfijnd om de complexe stedelijke patronen beter te kunnen weergeven. 'Metropolitan areas' worden zo verder onderverdeeld in 'Metropolitan Statistical Areas', die op zichzelf bestaan en in 'Consolidated Metropolitan Statistical Areas', hetgeen combinaties zijn van kleinere eenheden (Primary Metropolitan Statistical Areas) die pendel relaties hebben met elkaar. In 1995 waren er 276 'Metropolitan Areas' die ongeveer 80% van de bevolking van de VS huisvesten.

Groot-Brittannië

De eerste afbakeningen van stadsgewesten in Groot-Brittannië zijn voornamelijk gebaseerd naar het voorbeeld van de VS.

In het begin van de jaren zestig werden de 'Metropolitan Areas' afgebakend: elke Metropolitan Area moest een totale bevolking hebben van minstens 100 000 waarvan de "City" (aaneengesloten bebouwing - de kern als het ware) minstens 50 000 inwoners moest tellen en met een ring van aaneengesloten 'Local Authorities (LA)' waarvan minstens 65% van de beroepsbevolking tewerkgesteld is in niet-agrarische industrie en waarvan de afstand tot de City dicht genoeg was om pendelen mogelijk te maken.

Iets later werden de 'Standard Metropolitan Labour Areas' afgebakend door Peter Hall. Hij gebruikte volgende criteria:

- een kern bestaande uit meerdere aaneengesloten LA met minstens 12,5 arbeidskrachten (workers) per hectare of één enkele LA met minstens 20 000 arbeidskrachten.
- een ring van aaneengesloten LA's waarvan 15% van de arbeidskrachten gaat werken in de kern

Samen moeten de kern en de ring minstens 70 000 inwoners tellen.

- Een 'Metropolitan Economic Labour Area', bestaande uit aaneengesloten LA's waarvan meer pendelaars naar de ene kern gaan dan naar een andere kern
- De gebieden die niet tot een 'Metropolitan Economic Labour Area' behoren, worden beschouwd als 'non-metropolitan'.

In de jaren zeventig werden zes 'counties' officieel beschouwd als 'metropolitan'. Daarnaast waren er nog officieuze afbakeningen gebaseerd op sociaal-economische data met types gaande van de 'Inner London Boroughs' tot 'Remoter, Mainly rural Districts'.

Met gegevens van de census van 1981 werden 'Local Authorities' (vergelijkbaar met onze gemeenten) gegroepeerd tot stedelijke centra. Men baseerde zich hiervoor op een drempelwaarde voor

tewerkstelling en handel en bakende ook de omliggende pendelzone mee af. Landelijke gebieden zijn gebieden die een bepaalde drempelwaarde voor bevolkingsaantal niet bereiken en de stedelijke gebieden worden ‘Functional Regions’ genoemd en als volgt onderverdeeld:

- ‘Core’ (Kern): aaneengesloten bebouwde omgeving
- ‘Ring’ (Gordel): meer dan 15% van de beroepsbevolking werkt in de Core met een duidelijke focus op een bepaalde kern
- ‘Outer Area’: meer pendelaars naar die ene kern dan naar een andere

‘Functional regions’ kunnen op hun beurt gegroepeerd worden op basis van sterke pendel relaties tot ‘Metropolitan Regions’.

Dit is echter slechts een van de afbakeningen waar men in Groot-Brittannië mee werkt. De identificatie van ‘Travel To Work Areas’ is ook een vaak gebruikte typologie.

Er is nog een grote discrepantie tussen de administraties en de academici, de eerste gebruiken veelal het ‘Local Authorities’ kader, dus zonder de expliciete nederzettingsgeografie mee in rekening te brengen. De academici twijfelen om één enkele algemene regionalisatie te maken, ze zijn eerder voorstander van afbakeningen à la carte, gericht op een bepaald onderzoek (Champion in Geyer, 2002, p.93-97).

In het Britse rapport "*A Review of Urban and Rural Area Definitions Project Report*" wordt een overzicht gegeven van verschillende manieren voor het bepalen van stedelijke gebieden. Er worden tevens een aantal aanbevelingen gedaan omtrent het gebruik van stedelijke definities (http://aps.vlaanderen.be/statistiek/dossiers/2004-03_stedelijke-omgeving.htm).

Frankrijk

In 1954 creëerde men voor de eerste maal het statistische concept “agglomération urbaine”. Dit werd gedefinieerd aan de hand van twee criteria: de grootte (meer dan 2000 inwoners) en de ruimtelijke continuïteit (minder dan 200 meter tussen twee gebouwen – uitgezonderd gebieden waar niet gebouwd mag worden). Daarenboven werd er een onderscheid gemaakt tussen de kerngemeente en de randgemeenten die dan de banlieue vormen (Pumain in Geyer, 2002, 124).

Bij een nieuwe afbakening in 1962 hield men rekening met het gegeven dat meer gemeenten behoren tot het alledaagse stedelijk systeem zonder verbonden te zijn door een aaneengesloten bebouwing. Functionele criteria bepaalden de “*Zones de Peuplement Industriel et Urbain*”:

- aandeel pendelaars;
- aandeel huishoudens werkzaam in de agrarische sector;
- de mate van bevolkingsstijging (Pumain in Geyer, 2002, 124).

Het ‘Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques’, werkte in 1997 een nieuwe ruimtelijke nomenclatuur uit op basis van de census van 1990. Meer algemeen blijft men het onderscheid behouden tussen ‘unité urbaine’ en ‘communes rurales’, gebaseerd op het criterium van 1954: ‘Unité urbaine’ is dat gebied met een aaneengesloten bebouwing (niet meer dan 200 meter tussen twee gebouwen) en een minimum van 2000 inwoners. De overige gemeenten, dus de gemeenten die niet voldoen aan deze voorwaarde behoren tot de landelijke gemeenten. Deze ‘unités urbaines’ of ‘communes rurales’ vormen de bouwstenen van de verschillende functionele zones:

- ‘Pôle urbain’: een ‘unité urbaine’ waar minstens 5000 personen tewerkgesteld zijn.
- ‘Couronne périurbaine’ (van een ‘pôle urbain’): ‘Unités urbaines’ waarin het aandeel van de actieve (werkende beroepsbevolking) woonbevolking dat in één ‘Pôle urbain’ werkt of in de gemeenten die door deze pool worden aangetrokken meer is dan 40%. Het kan zijn dat in een gemeente zelf meer dan 5000 inwoners tewerkgesteld zijn, en tegelijkertijd meer dan 40% gaat

werken in een andere 'pôle urbain'. In dit geval behoort deze gemeente tot de invloedssfeer van deze laatste en vormt dus geen 'pôle urbain' opzichzelf.

Voor grensgebieden houdt men rekening met het grensoverschrijdende woon-werkverkeer. De pendelaars die dus in de stedelijke zone die over de grens ligt werken zijn mee in de berekening opgenomen.

- 'Communes multipolarisées': meer dan 40% van de actieve woonbevolking van deze 'unité urbaine' of 'commune rurale' werkt in een 'aire urbaine', dit aandeel is echter verspreid over verschillende 'aires urbaines', de drempelwaarde wordt dus niet bereikt voor één enkele aire urbaine zoals bij de Couronne périurbaine.

Een 'Aire urbaine' wordt gevormd door het geheel van gemeenten ('unité urbaine' of 'unité rurale') waarvan meer dan 40% van de werkende beroepsbevolking werkt in één 'pôle urbain'. Alle 'unités urbaines' vormen één geheel en zijn niet van elkaar los te maken.

Een 'Espace à dominante urbaine' kan bestaan uit een:

- een 'Espace urbain multipolaire' wordt gevormd door verschillende 'aires urbaines' en aansluitende 'communes multipolarisées';
- of indien deze zone slechts één 'pôle urbain' bevat spreekt men van een 'espace urbain monopolaire'.

'Espace à dominante rurale': alle overige gemeenten die niet behoren tot een 'Espace à dominante urbaine', dit kunnen zowel kleine 'Unités urbaines' als 'Communes rurales' zijn.

(Bessy-Pietri & Sicamoi Y, 2001).

Nederland

In 1950 begon het Centraal Bureau voor de statistiek met de gemeenten te klasseren naar stedelijkheid. Men maakte een onderscheid tussen landelijke gemeenten (A), verstedelijkte rurale gemeenten (B), en stedelijke gemeenten (C). Dit gebeurde op basis van de bevolkingsdichtheid, de actieve bevolking en het verstedelijkt karakter van de bebouwde omgeving. Deze ABC-classificatie werd decennia lang gebruikt, maar de laatste jaren rijzen er steeds meer vraagtekens bij deze indeling. Een herziening met recente data is echter niet mogelijk omdat er geen nationale census meer gehouden wordt sinds 1971.

In 1992 introduceerde men een nieuwe afbakeningsmethode op basis van de adres-densiteit. Deze wordt gedefinieerd als het gemiddeld aantal adressen in een gebied met een straal van 1km rond een centraal adres. Vijf verschillende categorieën worden op deze manier geïdentificeerd: heel sterk verstedelijkt, sterk verstedelijkt, gematigd verstedelijkt, onder-verstedelijkt en niet-verstedelijkt. Deze adressendichtheid is zowel toegepast op gemeenten als op rasters die over het Nederlands grondgebied worden gelegd. In dit laatste geval wordt geen rekening gehouden met administratieve grenzen (http://aps.vlaanderen.be/statistiek/dossiers/2004-03_stedelijke-omgeving.htm).

Van den Berg et al (in Geyer, 2002, 187) ontwikkelde een andere ook veelgebruikte methode. Zij classificeerden 24 Nederlandse agglomeraties naar analogie van de drie ontwikkelingsstadia van het stedelijk systeem: kern, ring en agglomeratie.

Eind jaren negentig zijn bij het Centraal Bureau voor de Statistiek naast de gebruikelijke stedelijke gemeenten (type C), 22 stadsgewesten en grootstedelijke agglomeraties afgebakend. De grootstedelijke agglomeraties zijn het centrum van het stadsgewest, gekenmerkt door een grotere omvang van hun bevolking, hun werkgelegenheid en niveau aan voorzieningen. De gemeentegrenzen werden bij de afbakening behouden. Een grootstedelijke agglomeratie kan bestaan uit slechts één gemeente, een stadsgewest is echter altijd een samenvoeging van meerdere gemeenten.

Momenteel lijkt Nederland zich meer te concentreren op het afbakenen van stedelijke netwerken. Men heeft echter nog geen consensus over de precieze afbakeningsmethode.

Italië, Zwitserland, Finland

Sforzie (in Geyer, 2002, 229) bakende voor Italië ‘Labour Market Areas’ af. Elk gebied heeft een kern en een ring die een woon-werkrelatie met elkaar hebben.

In Zwitserland worden zogenaamde ‘*zones urbaines*’ onderscheiden. Onder ‘*zones urbaines*’ vallen twee categorieën: de *individuele steden* en de *agglomeraties*. De *individuele steden* zijn steden van meer dan 10 000 inwoners die niet tot een agglomeratie behoren. Om een agglomeratie te vormen moet voldaan worden aan een aantal criteria, zoals continuïteit van bebouwing (http://aps.vlaanderen.be/statistiek/dossiers/2004-03_stedelijke-omgeving.htm).

Wanneer Finland stedelijke systemen en netwerken wil analyseren of beschrijven bieden de administratieve gemeentegrenzen geen eenduidig kader. Gemeenten hebben immers autonoom beslissingsrecht over het gebruik van de term “stad”. Dit maakt een wetenschappelijk geografische afbakening van steden en stadsgewesten noodzakelijk.

Een bebouwde kom wordt gedefinieerd als een gebied met minstens 200 inwoners die niet meer dan 200m uit elkaar wonen. Dit geeft weliswaar een onderscheid tussen bebouwde en niet-bebouwde omgeving maar laat nog niet toe om stedelijke van rurale regio’s te scheiden. Verschillende onderzoekers hebben zo’n afbakening gemaakt. Het meest gebruikte criterium is het aandeel pendelaars naar een stadscentrum, Heikilä en Korhonen (in Geyer, 2002, 251) namen als drempelwaarde 15 à 20% van de actieve beroepsbevolking. Andere onderzoekers gebruiken meer gesofisticeerde methoden zoals een principale componentenanalyse (in Geyer, 2002, 251). Opvallend is dat Finland zijn rurale gebieden verder opsplijt in ‘rural areas near to the cities’, ‘nuclear rural areas’ en ‘sparsely populated rural areas’ en niet de stedelijke gebieden (Geyer, 2002, 252).

6.3 Besluit

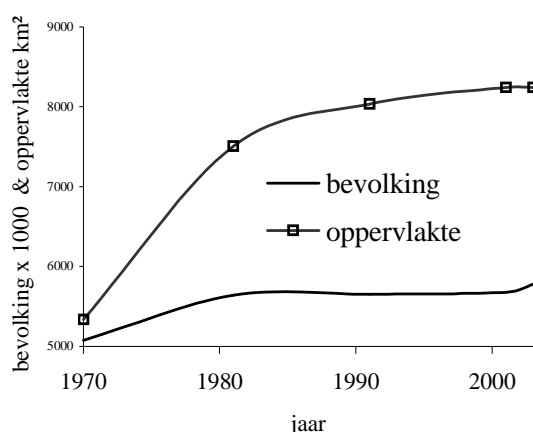
In verschillende landen wordt bij de definiëring of de afbakening van een stedelijk gebied alleen maar rekening gehouden met bevolkingsaantallen en eventueel morfologische criteria aangaande de continuïteit van de bebouwing. Indien een functioneel criterium gebruikt wordt, worden de tewerkstelling en eventueel de pendelfluxen ook in de definiëring betrokken. Alleen in Nederland is er sprake van ‘voorzieningen’, vergeleken met andere landen is de hier gevolgde afbakeningsmethode duidelijk complexer. De afbakening heeft een definiëring van een ‘echt’ stedelijke entiteit op het oog waar verschillende indicatoren en fluxen in aanmerking worden genomen.

7. Besluit

België, en vooral Vlaanderen, worden gedomineerd door de aanwezigheid van stadsgewesten. Deze vertegenwoordigen een concentratie van wonen en werken.

Niet alleen het stadsgewest als geheel is dynamisch maar ook de geledingen zelf hebben een eigen dynamiek. Dit maakt een zekere flexibiliteit van de indicatoren noodzakelijk. Zo werden bij deze afbakening voor het eerst ook centripetale migratiefluxen in rekening gebracht. In het verleden beschouwde men enkel de immigratie in (potentiële) banlieuegemeenten vanuit de agglomeratie naar die gemeenten om het suburbanisatie-proces te indiceren. Om de flux van vooral jonge volwassenen naar de stad ook in kaart te brengen wordt nu de emigratie naar de centrale stad eveneens in rekening gebracht. Zonder het beschouwen van nieuwe fenomenen (emigratie uit de banlieue) zouden op basis van de traditionale kenmerken heel wat gemeenten niet meer als banlieuegemeente erkend worden. Ze zijn in de dynamiek van de stadsgewestvorming banlieuegemeente geworden en zijn dan naar een meer stabiele situatie geëvolueerd of zelfs naar een nieuwe dynamiek. Daarom zijn de criteria om banlieuegemeente te blijven minder streng dan deze om een nieuwe banlieuegemeente te worden. De afbakening van de kernstad in de hoedanigheid van de oude 19e-eeuwse stad blijkt minder evident. De mutaties die sommige stedelijke kernen hebben meegemaakt laten niet meer toe om grote homogene entiteiten te erkennen. De statistische analyse toont wel aan dat de centrale stadsdelen gekenmerkt blijven door het voorkomen veel eenpersoonshuishoudens en een hoog percentage 25-34-jarigen in vergelijking met de rijksgemiddelden.

Ondanks enkele aanpassingen van indicatoren is de verandering van samenstelling in stadsgewesten tegenover de afbakening van 1991 eerder gering, vooral de grootste stadsgewesten zijn stabiel. De oppervlakte van de kleinere stadsgewesten breidt nog wel uit waardoor we kunnen besluiten dat de suburbanisatie trend nog niet is stilgevallen. Onderstaande figuur laat zien dat de stadsgewesten voornamelijk groeiden in oppervlakte en bevolkingsaantal tussen 1970 en 1980, dit wordt echter grotendeels verklaard door een overschakeling van deelgemeenten naar fusiegemeenten. Wanneer men de groei vergelijkt van 1991-1981 met 2001-1991, is deze laatste iets kleiner.

Figuur II.5: Evolutie van de bevolking en oppervlakte van de stadsgewesten

Bron: Rijksregister, NIS – VT 1970, 1981, 1991, SEE 2001

Sommige stadsgewesten hebben hun evenwicht bereikt en zijn nu relatief stabiele entiteiten van het Belgische grondgebied. Dit gaat echter niet op voor alle stadsgewesten: La Louvière was reeds een

randgeval in 1991, bij deze afbakening vonden we niet genoeg argumenten om het te behouden als stadsgewest. Turnhout was blijkbaar wel dynamisch genoeg vanaf de jaren '90 om zich tot een stadsgewest te ontwikkelen.

De stadsgewesten zijn nog steeds zones voor wonen, werken en dienstverlening. Het zijn multifunctionele gebieden met financiële, administratieve, onderwijs- en verzorgingscentra op meerdere niveaus en ze functioneren als beslissingscentra van het land. Het feit dat een stadsgewest een gelede structuur is (centrale stad, agglomeratie en banlieue), kent echter enkele negatieve gevolgen inzake het ruimtegebruik: de scheiding van wonen in de banlieue en werken brengen veel verkeersoverlast met zich mee en het suburbaan wonen is op veel gebieden geen duurzame manier van ruimtegebruik. Het beleid tracht het compact wonen te promoten en wonen en werken meer met elkaar te verweven. Deze studie toont echter dat de suburbanisatietrend blijft bestaan. De suburbanisatie is verder uitgelopen, maar relatief meer voor Wallonië dan voor Vlaanderen. Omdat de banlieue over de jaren heen een steeds grotere oppervlakte inneemt, neemt ook het aantal mensen die in een banlieue gemeente wonen steeds toe. De bevolkingsdichtheid neemt licht toe, maar dit moet gezien worden in het kader van een bevolkingstoename van heel het Rijk.

Een beperktere dynamiek van de Waalse stadsgewesten vertaalt zich in een grotere stabiliteit van de woonkernen tegenover de Vlaamse. Er zijn nog andere regionale verschillen merkbaar: in Wallonië gebeurt de suburbanisatie bijvoorbeeld op iets jongere leeftijd dan in Vlaanderen.

De SEE van 2001 liet toe de perceptie van de bevolking over hun woonomgeving weer te geven. De inwoners van de banlieue waarderen hun omgeving meer dan die van de centrale stad en in ruil voor de aangename omgeving moeten ze niet veel inboeten aan materiële faciliteiten. De handel en diensten zijn over het algemeen goed uitgebouwd over heel het territorium (mee gesuburbaniseerd) en in de enkele gebieden die minder goed voorzien zijn compenseert een toegenomen mobiliteit het gebrek.

De inleiding stelde het bestaan van stadsgewesten enigszins in vraag. Steeds meer literatuur handelt inderdaad over netwerken en stedelijke conglomeraten in plaats van de klassieke structuur. De nieuwe afbakening leert ons echter dat de stadsgewesten nog steeds een realiteit zijn in de Belgische ruimte. De morfologische en functionele relaties tussen de geledingen zijn nog steeds van die aard dat ze duidelijk in kaart gebracht kunnen worden. Dit neemt echter niet weg dat er hiernaast ook andere structuren bestaan die niet te bevatten zijn door enkel morfologische en functionele criteria, maar die zich manifesteren op een andere, meer complexe wijze.

Bibliografie

Bessy-Pietry, P. & Sicamois, Y. (2001) 4 millions d'habitants en plus dans les aires urbaines, *Insee Première*, 765.

Geyer, H. S. (2002) *International Handbook of Urban Systems*, Cheltenham, Edward Elgar, Northampton.

Hall, P. (2002) *Urban and regional planning*, Routledge, London.

Kesteloot, C. & Van der Haegen, H. (1997) Foreigners in Brussels 1981-1991: spatial continuity and social change, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie (TESG)*, 1997/1.

Leemans, S. (1987) *Een vernieuwde afbakening van de stadsgewesten in Vlaanderen en Brabant, Stedelijke dynamiek sinds 1970*, Onuitgegeven verhandeling ingediend tot het bekomen van de graad van licentiaat Geografie, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

Leemans, S., Pattyn, M., Rousseau, S. & Van der Haegen, H. (1989) De Belgische stadsgewesten 1981, *Statistische Studieën 1989*, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel.

Le Gléau, J.P., Pumain, D. & Saint-Julien, T. (1997) Towns of Europe: to each country its definition, *INSEE studies n° 6*.

Mérenne-Schoumaker, B., Van der Haegen, H. & Van Hecke, E. (1998) Verstedelijking, *Monografie nr. 11A*, Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel.

Nordregio (2006) *Potentials for polycentric development in Europe*, ESPON 1.1.1: www.espon.eu

OÖR, Austrian Institute for Regional Studies and Planning (2006) *The role of small and medium sized towns*, ESPON 1.4.1: www.espon.eu

RSV (1993) *Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen*, Afdeling Ruimtelijke Planning, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Van der Haegen & Pattyn, M. (1979) De Belgische stadsgewesten, *Statistische en Econometrische Studieën (59)*, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel.

Van der Haegen, H., Van Hecke, E. & Juchtmans, G. (1996) De Belgische stadsgewesten 1991, *Statistische Studieën nummer 104*, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Ministerie van Economische zaken.

Pumain, D., Saint-Julien, T., Cattan, N. & Rozenblat, C. (1992) *Le concept statistique de la ville en Europe*, NUREC, CECA-CEE-CEEA, Bruxelles/Luxembourg.

Van Hecke, E. (1998) Actualisering van de stedelijke hiërarchie, *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, nr. 205 1998/3.

DEEL III

DE SOCIAAL-RUIMTELIJKE STRUCTUREN VAN DE 5 GROOTSTE STADSGEWESTEN

J.M. Decroly, C. Guisset en M. Van Criekingen

Elke stad, hoe klein ook, bestaat eigenlijk uit twee steden: een stad van de armen en een stad van de rijken. Ze verkeren in staat van oorlog met elkaar en in elkeen bestaan er talloze kleinere verdelingen; ze als één enkele Staat beschouwen, is derhalve volledig naast de kwestie.

Plato, De Republica IV.

Stadsgewesten worden door grote sociale ongelijkheden gekenmerkt. Er leven zowel erg achtergestelde huishoudens met meerdere sociale handicaps (weinig scholing, werkloosheid of een baan zonder toekomstperspectief, bescheiden inkomen) als erg bevoordeelde huishoudens met een hoog inkomen en uitstekende levensomstandigheden. Die ongelijkheden hebben overduidelijk een ruimtelijke dimensie: inwoners met gemeenschappelijke kenmerken op sociaal-economisch vlak (opleiding, beroep, inkomen...) vestigen zich in bepaalde delen van het stedelijke grondgebied en dragen zo bij tot de vorming van concentratiezones van armoede of rijkdom.

Op de volgende pagina's geven we een overzicht van de sociaal-ruimtelijke structuren van de 5 grootste stadsgewesten. We brachten daarvoor 4 indicatoren in kaart die verschillende aspecten van sociale ongelijkheid kenmerken: het mediaan inkomen, dat – uiteraard onvolledig – de schommelingen in het economische kapitaal van de huishoudens weerspiegelt; het aandeel personen met een diploma hoger onderwijs, dat de contrasten inzake cultureel kapitaal weergeeft; het aandeel huurders, dat de positie op de woningmarkt vertolkt; en tot slot, de tevredenheid van de inwoners over de kwaliteit van de buurt, waardoor de grote diversiteit in leefomgeving kan worden beoordeeld.

1. Het mediaan inkomen

(Figuren III. 1, III.2, III.3)

De belastingdienst beschikt al enkele jaren over statistieken van het inkomen op het niveau van de statistische sectoren. Ze hebben betrekking op het netto belastbare inkomen dat jaarlijks door de belastingplichtigen wordt aangegeven. De bedragen worden per “fiscaal huishouden” (alleenstaande personen of getrouwde koppels, met of zonder kind) berekend. Met die gegevens kan het reële inkomen van de huishoudens en hun koopkracht worden beoordeeld. Uiteraard op onvolledige wijze, want ze houden in de eerste plaats geen rekening met het – vaak aanzienlijke – inkomen dat belastingplichtigen niet op hun aangifteformulier hoeven te vermelden: het inkomen uit onroerend goed (met uitzondering van het deel dat via het kadastraal inkomen in rekening wordt gebracht), het inkomen uit roerend goed ... om nog maar te zwijgen van de opbrengsten uit de informele economie.

Bovendien vermelden de fiscale gegevens noch het inkomen dat onder de belastingdrempel valt, noch – aan het andere uiteinde van het sociale spectrum – het inkomen van werknemers van internationale instellingen. Ondanks die talloze beperkingen geven de statistieken over het inkomen een doeltreffend beeld van de ruimtelijke structurering van rijkdom (of de afwezigheid van rijkdom) op het niveau van de steden. Van alle beschikbare indicatoren werd het mediaan inkomen per belastingaangifte gekozen in plaats van het gemiddelde inkomen dat veel gevoeliger is voor uitzonderlijke extreme waarden.

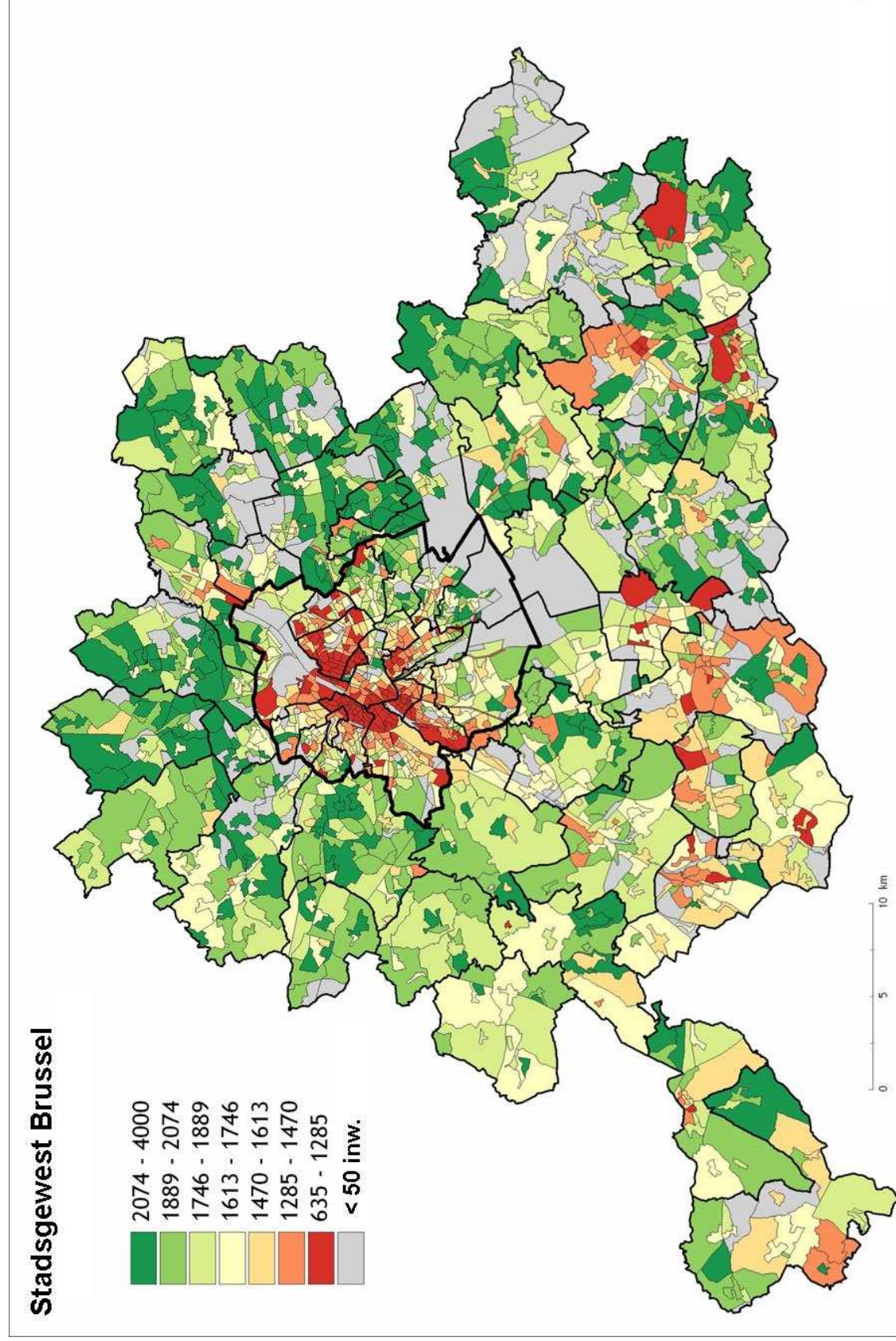
Uit de kaart van het mediaan inkomen in de vijf stadsgewesten blijkt in de eerste plaats een duidelijke tegenstelling tussen de centrale wijken en de gebieden in de randgemeenten. In het centrum vinden we een concentratie van huishoudens met het laagste inkomen, terwijl de randgemeenten het grootste aantal gezinnen uit de midden- en hogere klasse telt. Die tegenstelling tussen het centrum en de banlieue is grotendeels het resultaat van de – in België bijzonder krachtige – dynamiek van de verstedelijking van de rand door de middenklasse. De huidige arme stadswijken zijn vaak arbeiderswijken uit de 19e eeuw, waaruit de Belgische gezinnen in de naoorlogse bloeiperiode massaal wegtrrokken en die enkel van leegstand werden gered door de komst van allochtone gezinnen. Die wijken trekken eveneens studenten en jongvolwassenen aan het begin van hun loopbaan aan die over het algemeen – nog – geen hoog inkomen hebben. De ommekeer van de economische conjunctuur in het begin van de jaren '70, de aanhoudende desindustrialisering en het tekort aan voldoende werkgelegenheid voor laaggeschoolden zijn de ingrediënten voor een consolidering van de arme wijken in het centrum. Het zijn territoria waar zich economische overlevingsstrategieën ontwikkelen die in het bijzonder steunen op netwerken binnen etnische gemeenschappen. Bovendien maakt de toegenomen vraag naar flexibiliteit op de arbeidsmarkt de integratie van jongvolwassenen, zelfs gediplomeerden, uiterst moeilijk.

In Brussel bevinden de huishoudens met een laag inkomen zich vooral in de wijken in de westelijke rand van de Vijfhoek, van Sint-Gillis tot Schaarbeek. Sinds de middeleeuwen, toen de aristocraten zich op de steilere rechteroever van de Zenne vestigden waar ze een betere watervoorziening en een beter zicht op het historische centrum hadden, hebben de werkende klassen zich altijd in het westen van de stad, op de licht hellende linkeroever van de rivier, in een door de moerassen zeer ongezond gebied teruggetrokken. In de 19e eeuw vestigde de arbeidersbevolking van de voorsteden die dicht bij de industrie en communicatiewegen wilde wonen zich in de vallei van de Zenne, in het verlengde van het westelijke deel van de Vijfhoek. In diezelfde wijken kwam in het begin van de jaren '60 het merendeel van de Maghrebijnse en Turkse gezinnen wonen. In Antwerpen bevinden de volkswijken zich hoofdzakelijk in de haven- en industriegebieden langs de Schelde, evenals ter hoogte van de verakking van het Albertkanaal in het noordoosten van het stadscentrum. In Gent wonen de meeste huishoudens met een bescheiden inkomen ook samen in de arbeiderswijken ten noorden en oosten van het centrum, met een uitwas naar het noorden langs het kanaal van Terneuzen.

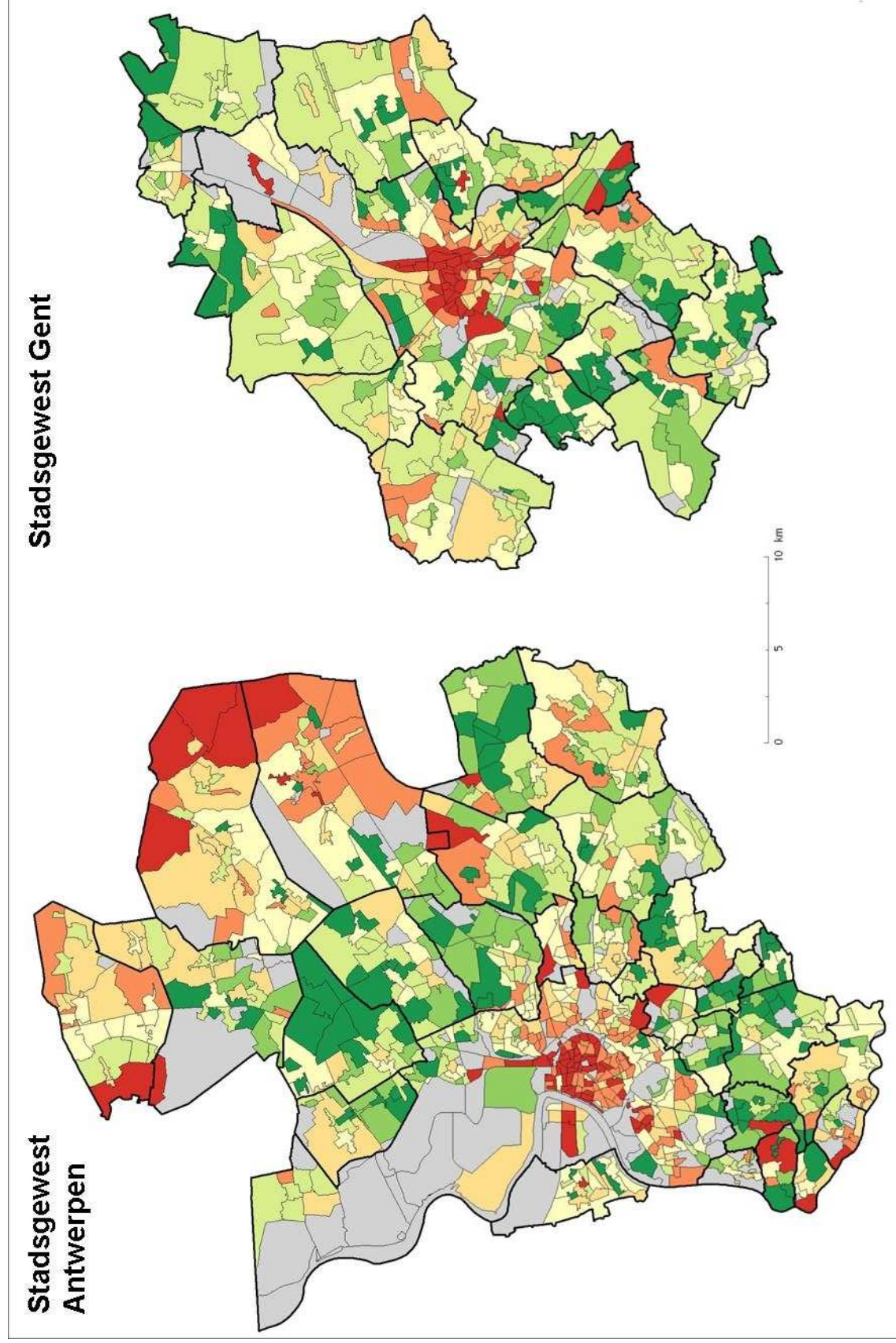
Die tegenstelling centrum-periferie moet echter wat worden genuanceerd. In de randgemeenten zijn er immers dorpskernen of kleine stadscentra (Waver ten zuidoosten van Brussel, bijvoorbeeld), die zich van hun omgeving onderscheiden door lagere inkomens. In dezelfde zin onderscheiden er zich enkele zones die niet door de verstedelijking van de rand zijn getroffen en die hoofdzakelijk landelijk gebied zijn gebleven, met name ten noordwesten van Antwerpen (in de gemeenten Wuustwezel en Brecht) of ten zuiden van Charleroi (in de gemeente Walcourt).

Uit een vergelijking van de steden onderling stellen we vast dat de arme stadswijken in Luik en Charleroi zich aanzienlijk uitbreiden. Het historische centrum van beide steden is niet duidelijk te onderscheiden (in Charleroi nog minder dan in Luik), zoals wel het geval is in Brussel, Antwerpen en Gent. Die nuance is te wijten aan het industrieel erfgoed dat bijzonder uitgesproken is in de structuur en het landschap van de twee voornaamste Waalse steden. In Luik zijn de huishoudens met een laag inkomen oververtegenwoordigd in de arbeiderswijken in de voorsteden die zich in de vallei van de Maas van Engis, stroomopwaarts, tot Wezet, stroomafwaarts, uitstrekken. In Charleroi wordt de onsamenvhangende stadsstructuur gekenmerkt door de afwezigheid van een sterk historisch centrum en zijn

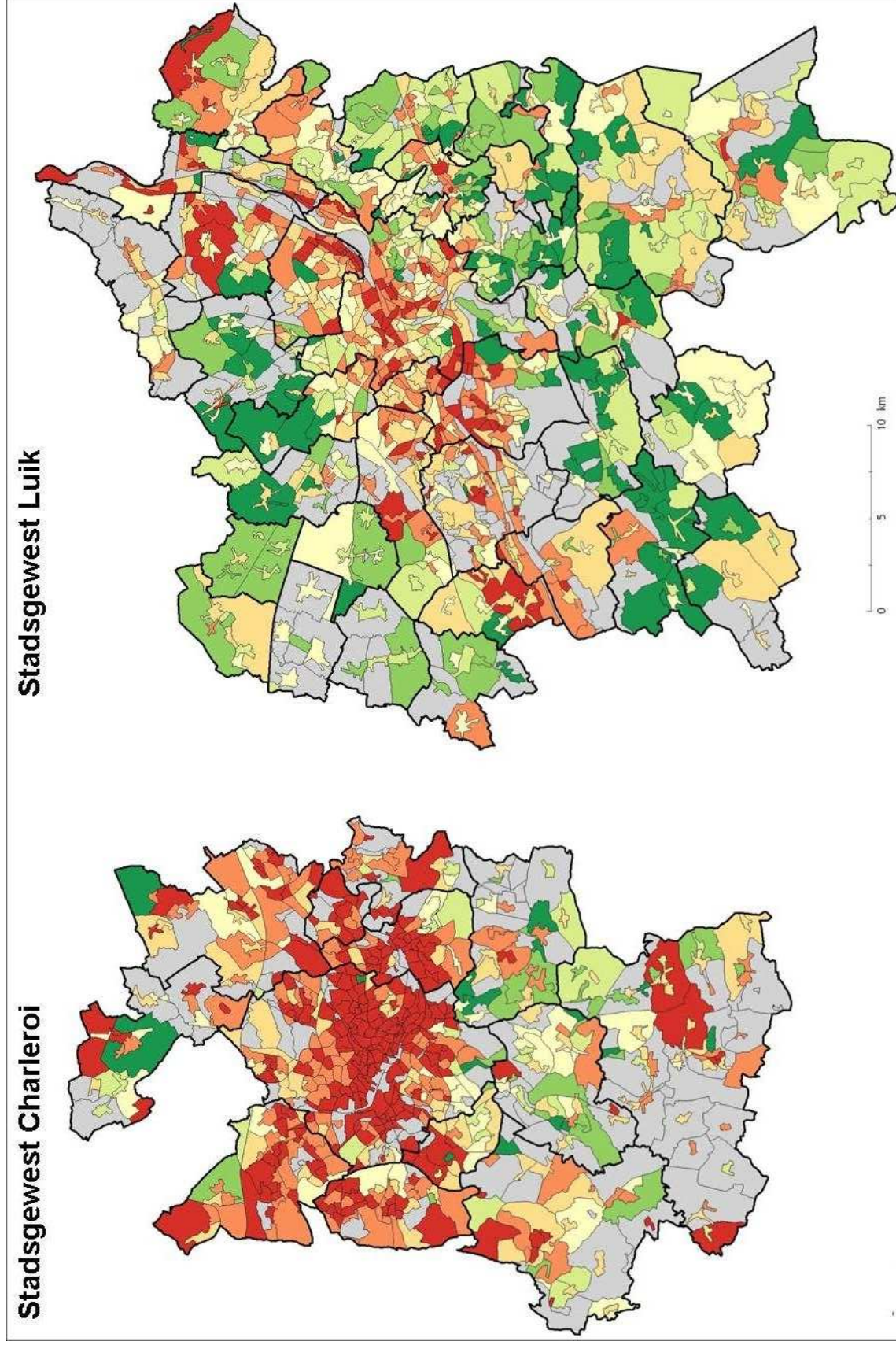
de arme stadswijken erg versnipperd. In die gebieden vinden we naast elkaar arbeiderswijken (in de vorm van arbeidershuisjes in de buurt van de fabrieken), en voormalige en huidige industriële sites terug. In dat uitgestrekte gebied vinden we geen rijke woonwijken terug. Die zijn naar het zuiden uitgeweken, waar ze van Montigny-le-Tilleul tot Gerpinnes een groene gordel vormen.

Figuur III.1: *Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingaangifte (2003) - Stadsgewest Brussel* (Bron: NIS, Fiscale statistiek van de inkomens - Digitalisatie: Teletlas)

Figuur III.2: Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingangifte (2003) - Stadsgewesten Antwerpen en Gent (Bron: NIS, Fiscale statistiek van de inkomens - Digitalisatie: TeleAtlas)

Figuur III.3: *Mediaan maandinkomen (in euro) per belastingaangifte (2003) - Stadsgewesten Luik en Charleroi* (Bron: NIS, Fiscale statistiek van de inkomens - Digitalisatie: Teletlas)

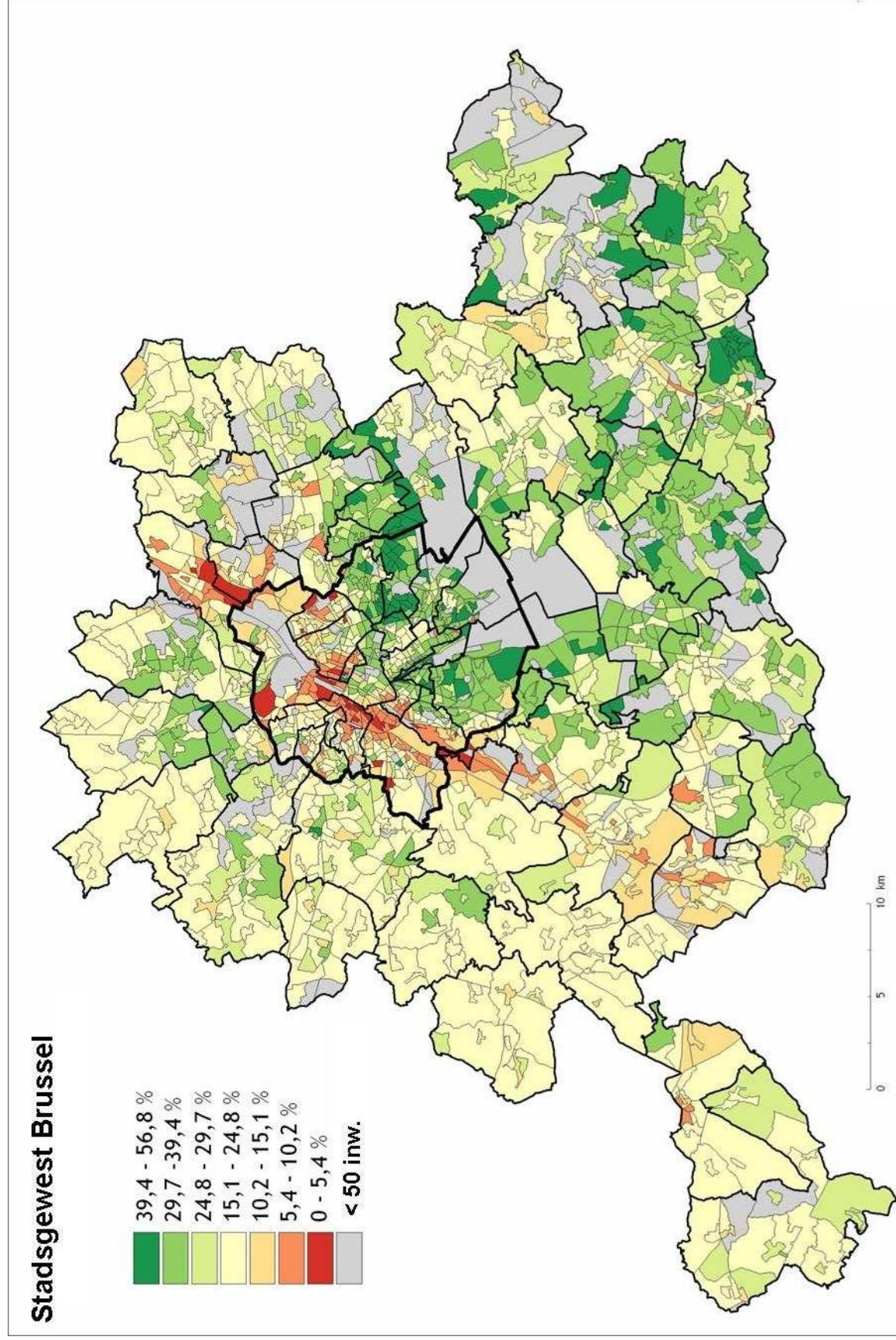
2. Inwoners met een diploma hoger onderwijs

Op de kaarten wordt het aandeel inwoners weergegeven dat met succes hoger onderwijs volgde in een universiteit of aan een hogeschool (onderwijs van het korte en lange type samen).

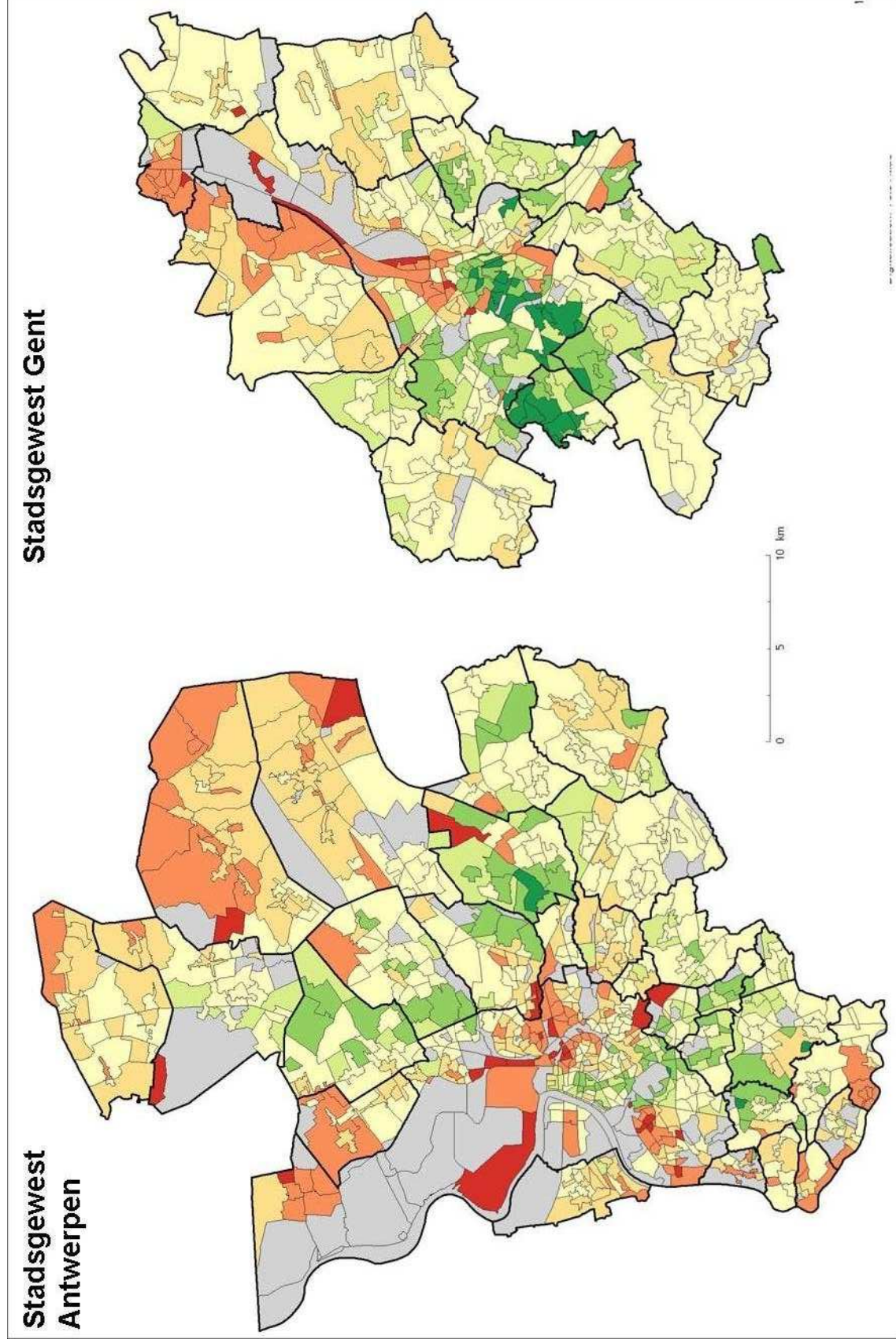
De kloof tussen centrum en rand die duidelijk op de kaarten van het mediaan inkomen te zien was, herhaalt zich hier. De gebruikte parameter maakt het echter mogelijk om in de centrale delen van de agglomeraties een onderscheid te maken tussen enerzijds de arme stadswijken die door een arbeidersbevolking, vaak van allochtone afkomst en met een laag diploma, worden gekenmerkt en anderzijds stadswijken waar veel, vaak hooggeschoolde, jongvolwassenen met een laag mediaan inkomen wonen die net hun loopbaan beginnen. Die laatsten trekken vaak uit het centrum weg – meestal naar woonwijken in de rand – zodra hun loopbaan zich verder ontwikkelt en ze aan gezinsuitbreiding denken.

In Brussel strekken de volkswijken met een hoofdzakelijk laaggeschoolde bevolking zich zowel in het centrale deel van de stad als in de rand uit langs de industriële as van de Zennevallei en van het kanaal van Charleroi naar Antwerpen. In Antwerpen bevinden de volkswijken zich aan de oevers van de Schelde ten zuiden van het stadscentrum, evenals aan de rand van het havengebied en de vertakking van het Albertkanaal ten noorden van het stadscentrum. In Gent onderscheiden zich vooral het noorden van het stadscentrum en het uitgestrekte gebied langs het kanaal van Terneuzen tot in de gemeenten Evergem en Zelzate. In Luik bevinden de volkswijken zich in de Maasvallei, zowel stroomafwaarts (het merendeel van het grondgebied van de gemeenten van Engis tot Saint-Nicolas) als stroomopwaarts (Herstal, Oupeye, Wezet) van het historische stadscentrum. In Charleroi tot slot concentreren ze zich vooral in de Sambervallei en op de as van het kanaal van Brussel naar Charleroi in noordwestelijke richting (gemeente Courcelles).

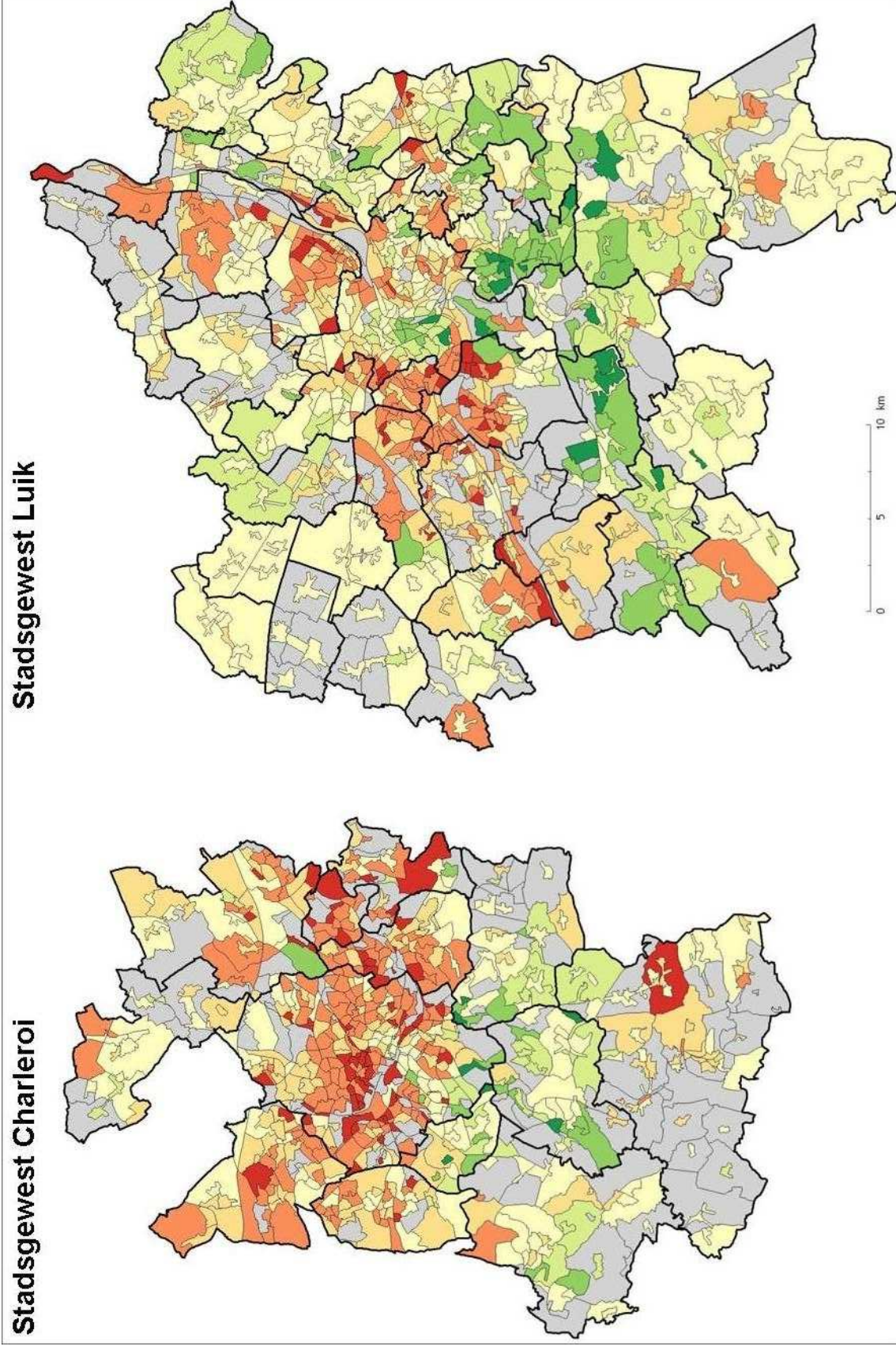
Bovendien bestaat er in elke agglomeratie, behalve in Charleroi, een ruimtelijk continuüm tussen de welgestelde woonwijken in de rand en de centrale stadswijken waar veel gediplomeerde jongvolwassenen wonen. Die laatste groep, hoofdzakelijk uit de middenklasse, speelt een belangrijke rol bij de huidige gentrificatie in de stadscentra. Zo bevinden de centrale wijken met een sterke aanwezigheid van hooggeschoolden zich in Brussel in het verlengde van de twee assen die de stadsstructuur bepalen, namelijk naar het zuiden en het oosten. In Antwerpen en Gent tekent zich een gelijkaardig continuüm af, respectievelijk naar het zuidoosten en het zuidwesten. In Luik tot slot sluiten de centrale wijken waar een jonge en geschoolde bevolking leeft aan bij de centrale wijken waar het burgerlijke karakter is bewaard gebleven, namelijk op de hellingen van Cointe. In Charleroi daarentegen merken we niets van dat alles. Dat bijzondere fenomeen heeft te maken met meerdere elementen, waaronder de afwezigheid van een grote universiteit en het gebrek aan een echt burgerlijk historisch stadscentrum.

Figuur III.4: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) - Stadsgewest Brussel (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

Figuur III.5: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) - Stadsgewesten Antwerpen en Gent (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

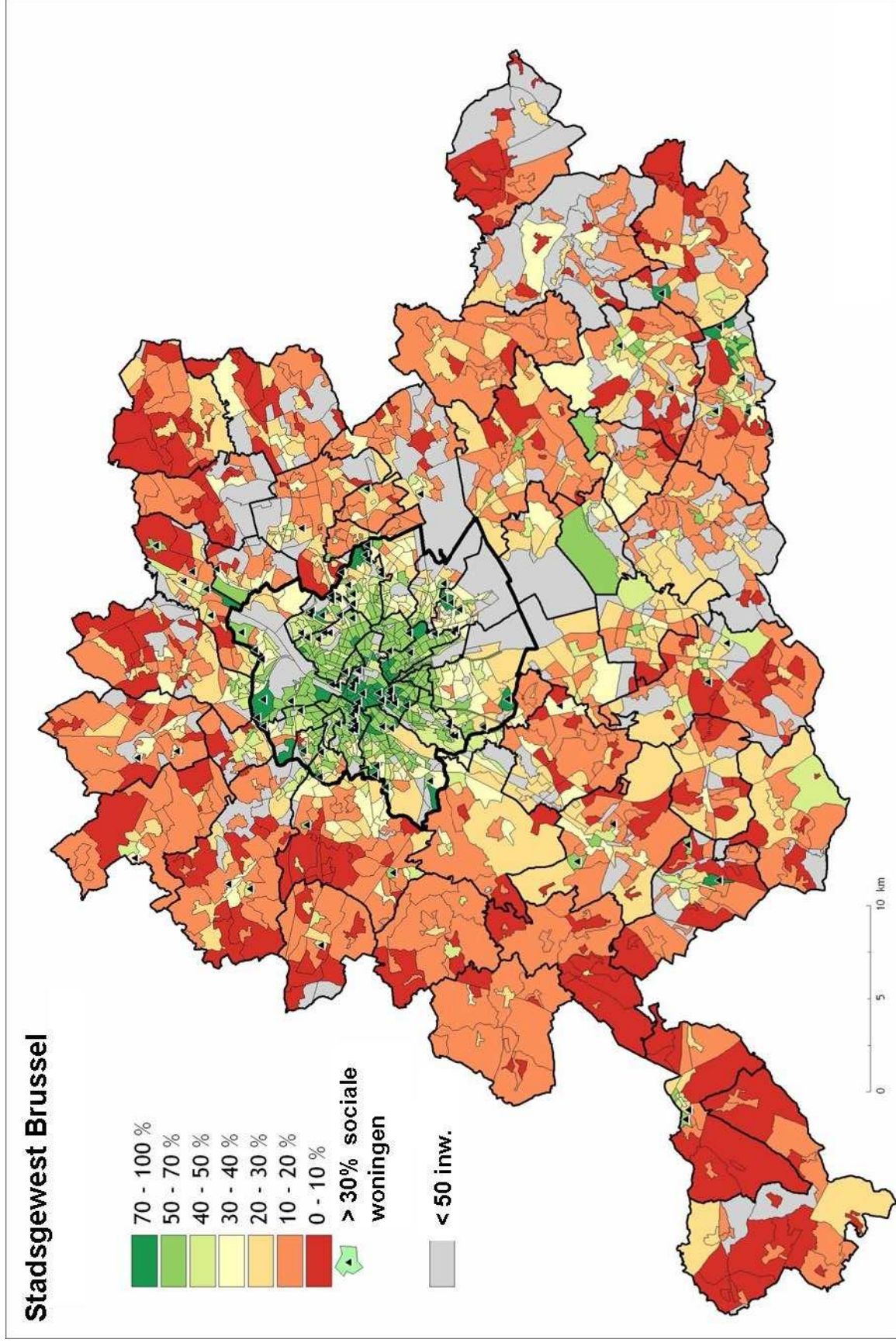
Figuur III.6: Aandeel inwoners met een diploma hoger onderwijs (2001) - Stadsgewesten Luik en Charleroi (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

3. De huurders

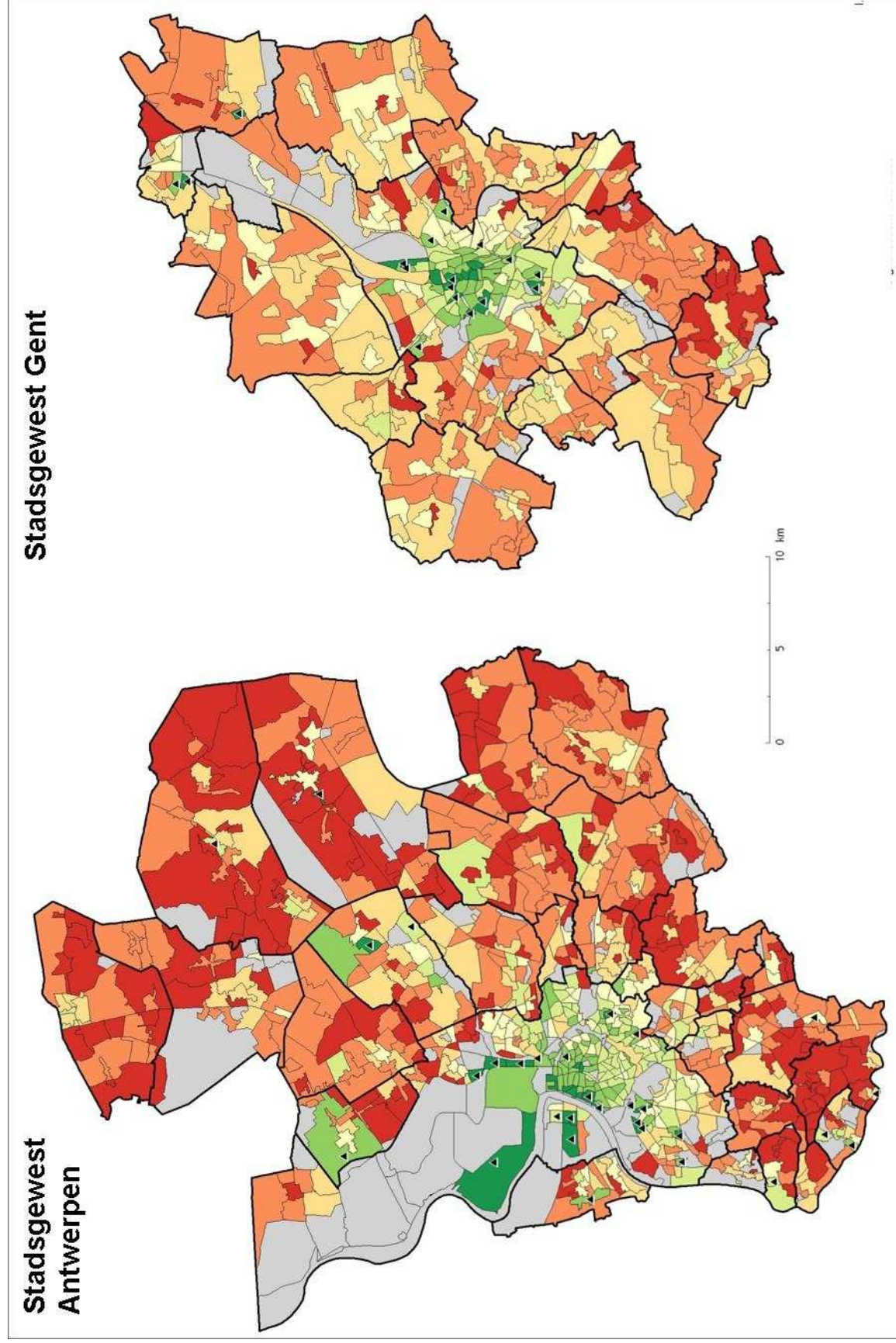
De kaart geeft het aandeel huurders weer, ongeacht of het om een privépersoon of een openbare instelling gaat. Aan de statistische sectoren waarin meer dan 30% van de huishoudens een woning van een openbare huisvestingsmaatschappij huurt, werd een onderscheidend symbool toegevoegd. De meeste van die huishoudens huren van een sociale huisvestingsmaatschappij, maar een klein aantal gezinnen huurt ook van een grondregie of een OCMW.

Ook hier trekt het contrast tussen de centrale stadsstructuur en de gebieden in de rand de aandacht. Die situatie is grotendeels het resultaat van een woontraject dat sterk wordt getekend door de levenscyclus van huishoudens uit de middenklasse. Traditioneel beginnen jongvolwassenen hun autonome woontraject op de huurmarkt in de stad, waarna ze op het moment dat ze aan gezinsuitbreiding denken de stad verlaten om een eigen woning in de rand te kopen of te bouwen.

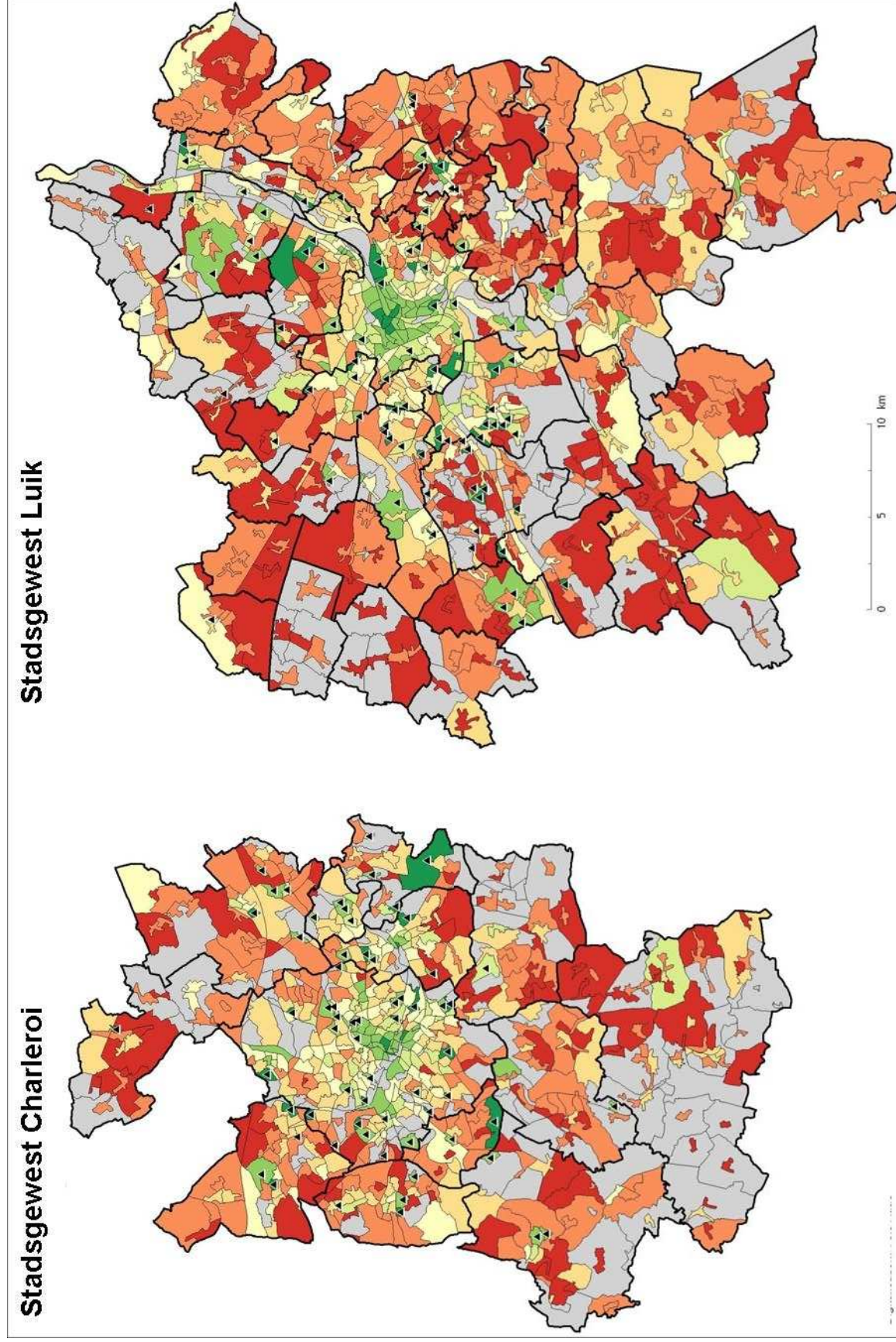
Ook de sociale woningen situeren zich hoofdzakelijk in de centrale stadsgemeenten, behalve in de twee Waalse grootsteden waar sociale woningen ook buiten het centrum van de agglomeratie voorkomen. In de centrale wijken merken we verschillende soorten sociale woningen op, waaronder meergezinswoningen uit de jaren 20, appartementen die begin 1960 werden gebouwd en verspreid in het oudere stadsgedeelte terug te vinden zijn, of enkele sociale hoogbouwwijken (Luchtbal in Antwerpen, Droixhe in Luik, Peterbos in Brussel, bijvoorbeeld). In Brussel vinden we de sociale woningen vooral terug in wijken die net buiten het stadscentrum liggen en overeenstemmen met de arbeidersbuurten die rond 1870 werden aangelegd (buurt van Linthout in Schaarbeek) of met, hoofdzakelijk, tuinwijken die tijdens de jaren 1920 en 1930 werden gebouwd op goedkope terreinen buiten de stad (Het Rad en Goede Lucht in Anderlecht, Le Logis en Le Floréal in Watermaal-Bosvoorde). Dat was indertijd een reactie op de woningnood waarbij werd gebroken met de speculatieve logica om arbeiders in woningen in doodlopende straten in het stadscentrum onder te brengen. We vinden tevens enkele tuinwijken in andere steden, met name in Gent (Klein Rusland in Zelzate, ten noorden van de agglomeratie) en in Antwerpen (Moretusburg in Hoboken).

Figuur III.7: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) - Stadsgewest Brussel (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

Figuur III.8: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) - Stadsgewesten Antwerpen en Gent (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

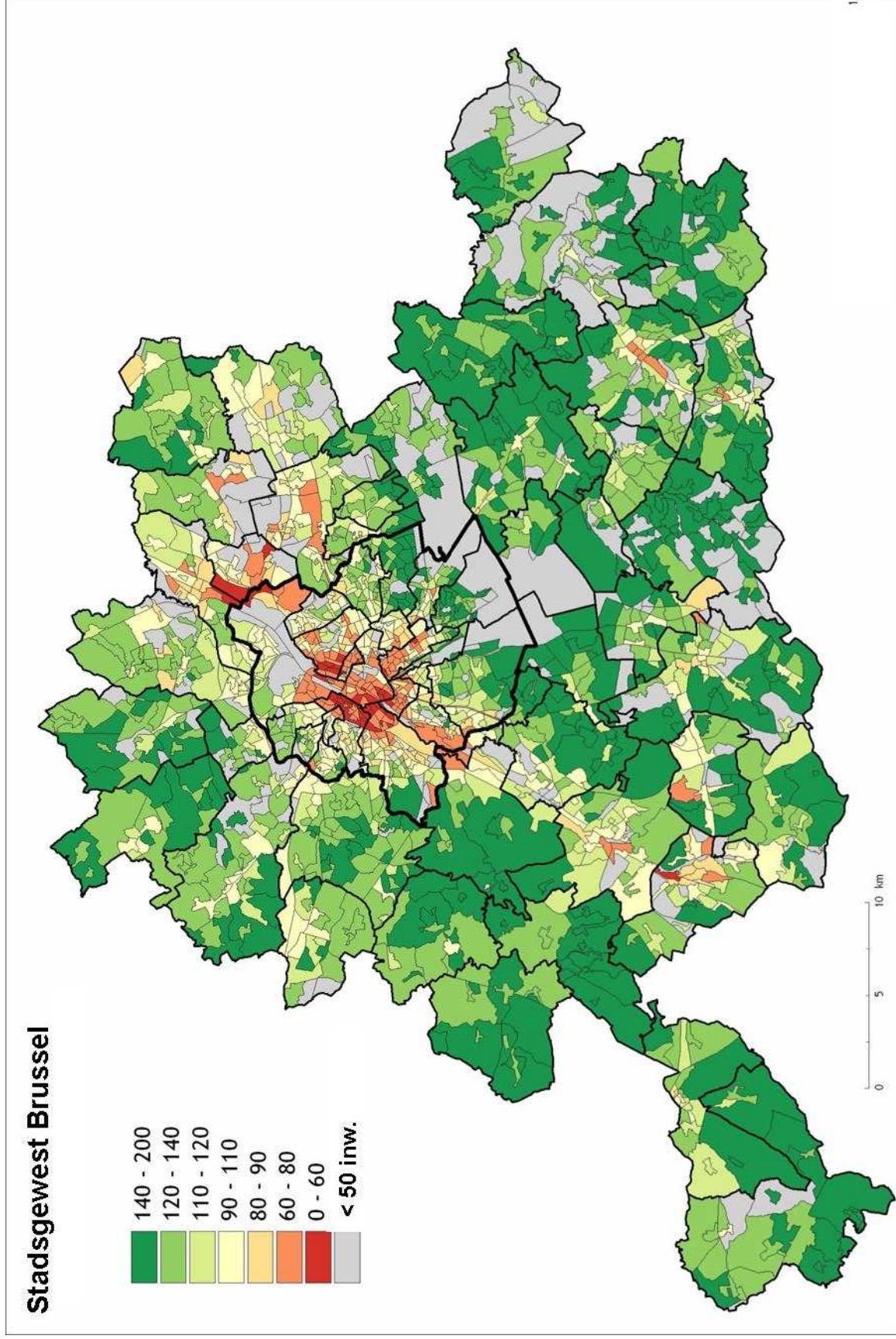
Figuur III.9: Aandeel huishoudens met een huurwoning (2001) - Stadsgewesten Luik en Charleroi (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

4. De tevredenheidsgraad over de woonomgeving

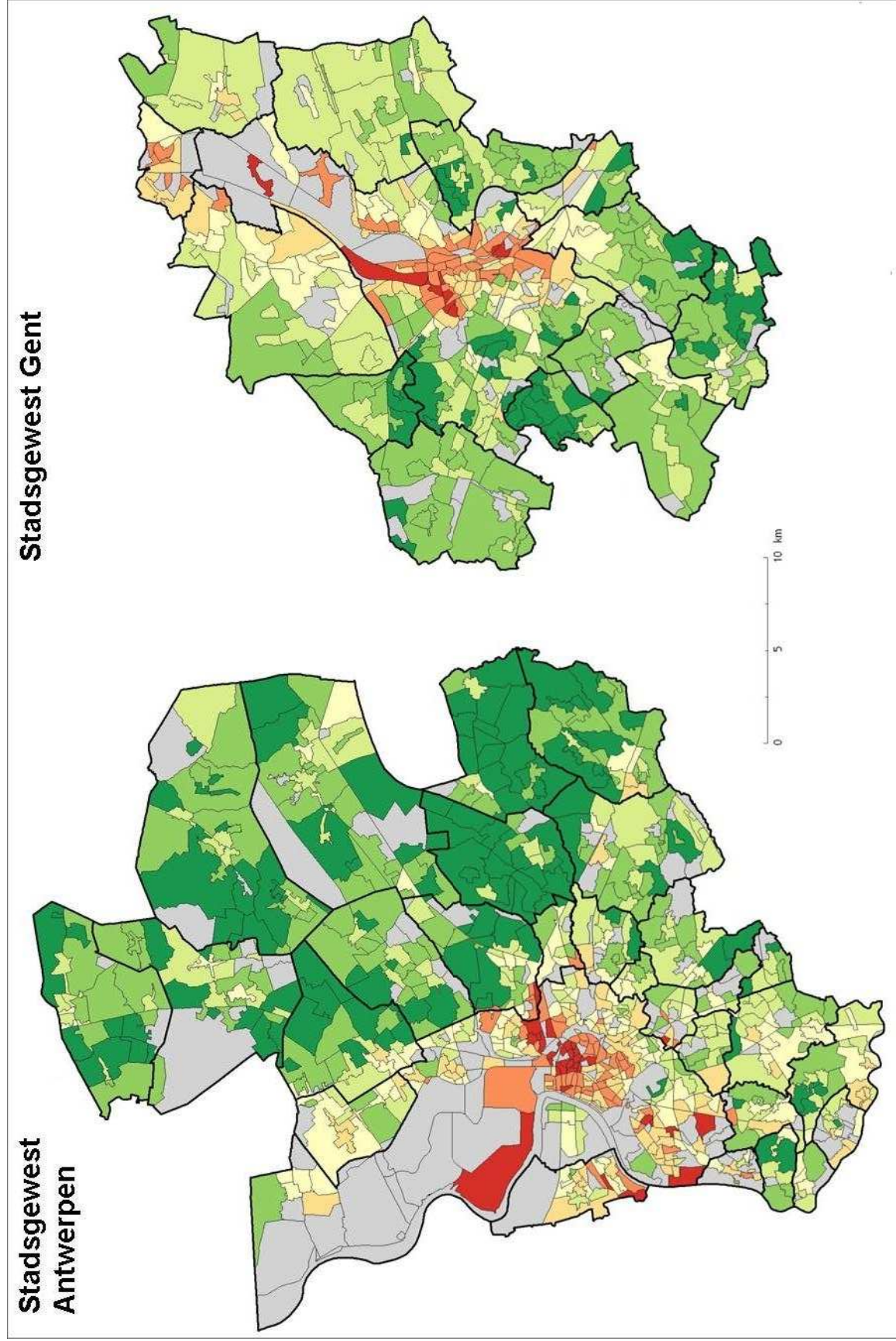
Bij de sociaal-economische enquête van 2001 werd elk huishouden bevroegd over de tevredenheid over zijn woonomgeving. Daarbij werd rekening gehouden met de volgende aspecten: de esthetische aanblik van de gebouwen, de netheid van openbare ruimten, de luchtkwaliteit, de rust in de wijk, evenals de beschikbaarheid en kwaliteit van groene zones. Uit de gegeven antwoorden blijkt dat de tevredenheidsgraden van de huishoudens onderling erg correleerden op het niveau van de wijken, d.w.z. dat weinig huishoudens erg tevreden waren over één aspect en erg ontevreden over de andere aspecten. Op die manier kon op basis van een gemiddelde van de door elk huishouden gegeven antwoorden een algemene tevredenheidsgraad van de huishoudens over hun woonomgeving worden bepaald. Een tevredenheidsgraad van 100 betekent bijgevolg dat in een bepaalde statistische sector het aantal huishoudens dat over het algemeen tevreden is en het aantal dat over het algemeen ontevreden is in evenwicht is. Tevredenheidsgraden boven de 100 wijzen op meer positieve beoordelingen van de woonomgeving door de betreffende huishoudens. Zodra de waarden onder de 100 zakken, krijgt de indicator een tegenovergestelde betekenis.

In de vijf agglomeraties wordt de woonomgeving als minder positief beoordeeld door de inwoners van dichtbevolkte wijken in het stadscentrum. De inwoners die voor een woning in een randgemeente, in de banlieue of in landelijk gebied kozen, zijn daarentegen meer tevreden over hun woonomgeving. Die vaststelling kan enkel wijzen op een sterke analogie tussen de tevredenheidsgraad over de woonomgeving en de sociale structurering van de ruimte, die hoofdzakelijk door een contrast tussen de arme centrale stadswijken en de rijkere banlieues wordt gekenmerkt. Die analogie berust uiteraard op een objectieve overeenstemming tussen de volkswijken en bronnen van milieuoverlast, in het bijzonder (voormalige of huidige) industriële zones of grote vervoersinfrastructuren. We kunnen er daarentegen ook een vertaling in zien van een beperkte vrijheid van arme gezinnen om hun woning en, bij uitbreiding, hun woonomgeving te kiezen. De woningkeuze van sociaal achtergestelde huishoudens wordt vaak beïnvloed door de ruimtelijke structuur op de woningmarkt, waardoor ze zich vaak tot de meest vervallen woningen in de minst welgestelde en aangename buurten moeten beperken. Bij inwoners in welgestelde randgemeenten is de woningkeuze daarentegen veel vaker gericht op woonomgevingen die als groen en rustig worden beschouwd en ver weg van de milieuhinder van de grote stad liggen. De waardering voor een buurt in de rand – en de afwijzing van de stad als woonplaats – ligt diep verankerd in de collectieve voorstelling van de Belgische middenklassen, wat in de volksmond “de Belg heeft een baksteen in de maag” heet.

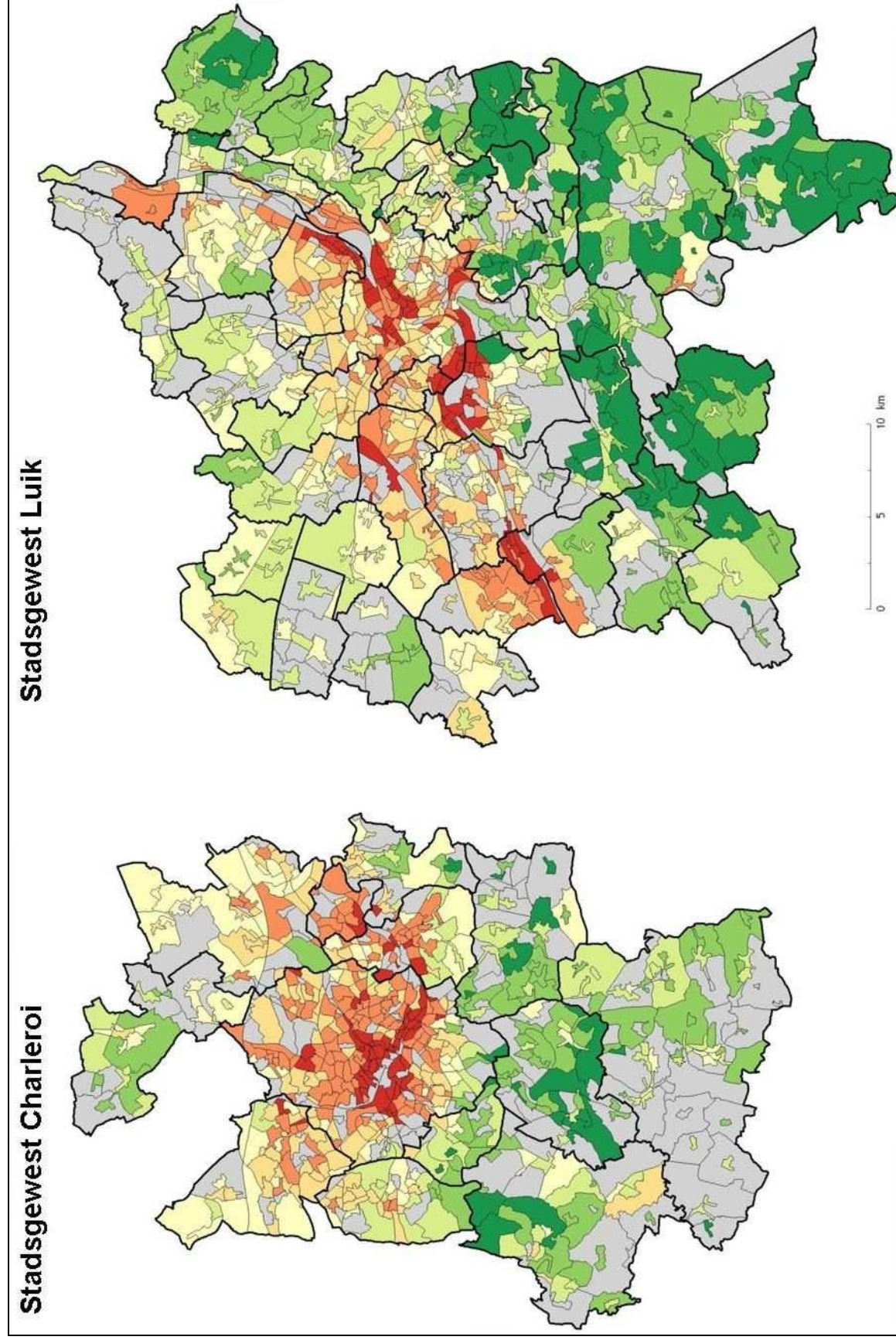
Buiten de centrale stadsgebieden zijn er echter ook bepaalde andere gebieden waar de woonomgeving minder positief wordt beoordeeld, in het bijzonder in de randgebieden rond luchthavens, van Zaventem tot het noordoosten van Brussel, in Bierset op het plateau dat ten westen boven Luik uitsteekt en in Gosselies in het noorden van de gemeente Charleroi. Datzelfde geldt in mindere mate voor wijken langs verkeersassen (de rijksweg van Eigenbrakel tot Tubeke, bijvoorbeeld).

Figuur III.10: Algemene tevredenheid over de woonomgeving (2001) - Stadsgewest Brussel (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

Figuur III.11: Algemene tevredenheid over de woonwoningomgeving (2001) – Stadsgewesten Antwerpen en Gent (Bron: NIS, SEE 2001 – Digitalisatie TeleAtlas)

Figuur III.12: Algemene tevredenheid over de woonwoningomgeving (2001) - Stadsgewesten Luik en Charleroi (Bron: NIS, SEE 2001 - Digitalisatie TeleAtlas)

5. Besluit

Met uitzondering van Charleroi worden de 5 grootste stadsgewesten gekenmerkt door vergelijkbare sociaal-ruimtelijke structuren die een concentrische logica en een radiale logica combineren. Over het algemeen kunnen we stellen dat in de centrale stadsdelen hoofdzakelijk huurders met een laag inkomen in oude woningen zijn gevestigd, terwijl in de rand daarentegen meer eigenaars met een hoger inkomen in veel recentere woningen zijn gehuisvest. De recente herinvestering in bepaalde wijken in het stadscentrum door jongvolwassenen die geen groot inkomen maar wel een aanzienlijke culturele bagage hebben, nuanceert deze fundamentele tegenstelling, zonder ze echter op losse schroeven te zetten. Ook de randgebieden zelf zijn niet homogeen. De welgestelde bevolking geeft duidelijk de voorkeur aan bepaalde gebieden in de banlieue: het zuidoostelijke deel en de uitloper ervan in Waals-Brabant in het geval van Brussel, het zuiden (Mortsel, Edegem, Hove en Kontich) en het noordoosten (tussen Kapellen en Schilde) van Antwerpen, het zuiden (Sint-Martens-Latem) en zuidwesten (De Pinte) van Gent, en het zuiden (Neupré, Esneux en Chaudfontaine) van Luik. De radiale logica komt tevens tot uiting in de assen in de buurt van de industrie en langs de belangrijkste waterwegen, waarlangs de armoede zich uitstrekt: van Halle tot Vilvoorde, aan weerszijden van het kanaal Charleroi-Willebroek in Brussel, van Hemiksem en Hoboken tot de noordelijke rand van het havengebied in Antwerpen, langs het Albert- en Rupelkanaal in Antwerpen, en langs het kanaal richting Terneuzen in Gent, van Flemalle tot Wezet, in de vallei en op de helling van de Maas, in Luik.

Alhoewel er vandaag de dag op de kaart van de inkomens in Brussel nog overblijfselen uit de middeleeuwen te zien zijn, vinden de sociaal-ruimtelijke contrasten in de stedelijke gebieden hun oorsprong in de 19e eeuw, in de spectaculaire omwentelingen veroorzaakt door de industrialisatie en door ambitieuze projecten op het gebied van stadsplanning. Dat eerste fenomeen leidde tot het ontstaan van de arbeiderswijken. In een context waar de verplaatsingen binnen de stad hoofdzakelijk te voet gebeurden en waar de verwerving van kapitaal met name van een verlenging van de werkdag afhing, ontwikkelden deze wijken zich in de nabije omgeving van fabrieken of werkplaatsen ... waarvan de locatie op haar beurt door de water- en spoorwegen werd bepaald.

In Brussel, Gent en in mindere mate Antwerpen bracht de vorming van arbeiderswijken vanaf het midden van de 19e eeuw een vroegtijdige trek uit het stadscentrum door de bourgeoisie met zich mee. Uit vrees voor zowel de epidemieën door een gebrek aan hygiëne als de arbeidersopstanden, ging die groep zich in nieuwe wijken vestigen waarop ze langdurig haar stempel zou drukken. Vaak waren die wijken gelegen in het verlengde van aristocratische woongebieden uit het ancien régime, zoals in Brussel en Gent, en vonden ze hun oorsprong in ambitieuze projecten op het vlak van stadsvernieuwing. In Brussel verspreidden de oude elitaire zones in de bovenstad, gelegen langs de meest steile helling van de Zennevallei, rond het hertogelijk paleis, zich bijgevolg naar het oosten en zuidoosten naar aanleiding van de aanleg van de Leopoldwijk (1840) en de opening, onder impuls van Leopold II, van enkele prestigieuze verkeersassen, waaronder de Tervuren- en Louizalaan. De inrichting van het Ter Kamerenbos als Engels bospark (1860) en vervolgens de verstedelijking van het plateau van Solbos in het kader van de wereldtentoonstelling van 1910 droegen eveneens tot die evolutie bij. In Antwerpen droeg de inrichting van het stadspark, in het zuiden van het stadscentrum, tot de vestiging van de bourgeoisie in de 19e eeuw bij. In Gent, tot slot, hadden de inrichting van het Citadelpark eind 19e eeuw en vervolgens de aanleg van het Miljoenenkwartier op het terrein van de wereldtentoonstelling van 1913 dezelfde impact. In dat laatste geval hing de aanvankelijke trek van de bourgeoisie naar de stadsrand echter ook samen met de rits kastelen en domeinen die op enige afstand van de stad gelegen waren, evenals met de vroegtijdige insluiting van de idyllische landschappen in de Leievallei, ten zuidwesten van de stad, met name in de buurt van Sint-Martens-Latem.

Door enerzijds het grillige reliëf van de hellingen van de Maasvallei dat in het bijzonder de band met het centrum bemoeilijkte, en anderzijds de aanwezigheid van de kolenmijnen – en bijgevolg de arbeiderswijken – op het Haspengouwse plateau zelf, was de trek uit het centrum van de stedelijke elites in de 19e eeuw duidelijk minder uitgesproken in Luik dan in Brussel, Gent en Antwerpen. Als gevolg daarvan heeft het centrum van de Cité Ardente tot op heden een burgerlijker karakter weten te bewaren dan de andere hier behandelde steden.

De sociale scheiding van de stadsstructuur die in de 19e eeuw plaatsvond, vinden we nog steeds ruimschoots terug in de hedendaagse sociaal-ruimtelijke structuren: de toenmalige arbeidersbuurten liggen aan de oorsprong van de bovengenoemde assen van armoede, terwijl de vroegtijdig door de bourgeoisie ingesloten gebieden in de stadsrand de aanzet vormen van een eerste ring rond de stad die momenteel bij de gegoede klassen erg in trek is. Het voortbestaan van een dergelijk fenomeen is hoofdzakelijk het gevolg van de grondrente die op lange termijn tot een reproductie van de oorspronkelijke sociaal-ruimtelijke structuren bijdraagt. Uit de kaarten over de tevredenheidsgraad over de leefomgeving blijkt enigszins dat de bevolking met een laag inkomen niet over de middelen beschikt om zich in de begunstigde wijken te vestigen en bijgevolg in de achtergestelde buurten van de steden opgesloten blijft, terwijl de bevolking met een hoger inkomen niet door de eigenschappen van de benadeelde wijken wordt aangetrokken en dus vaker in de betere gebieden van de sociaal gescheiden samenleving wordt teruggevonden. Op die manier vormen de vaak kleine, slecht ingerichte, door onverschillige eigenaars weinig onderhouden en in afstotende buurten gelegen arbeiderswoningen uit de 19e eeuw tot op vandaag de enige niche op de particuliere woningmarkt die voor de minder gegoede bevolking in aanmerking komt.

Sinds het einde van de 19e eeuw hebben drie ontwikkelingen bijgedragen tot de evolutie van de sociaal-ruimtelijke stadsstructuren die uit de periode van de industrialisatie stammen. Alhoewel het aantal sociale woningen in België aanzienlijk kleiner is dan in Nederland of Frankrijk, heeft de bouw ervan toch voor enkele nuances in de geografie van de armoede gezorgd. Kort na de Eerste Wereldoorlog uitte zich dat onder invloed van de wet van 1919 inzake sociale woningbouw in de bouw van talloze tuinvijken op enige afstand van de arbeidersbuurten, zoals de wijken Het Rad of Goede Lucht in Anderlecht, Le Logis en Le Floréal in Watermaal-Bosvoorde. Na de Tweede Wereldoorlog werden onder impuls van de wet-Brunfaut (1949) nieuwe sociale woningen gebouwd, maar ditmaal in de vorm van grote ensembles in loodrechte lijnen. Dergelijke grote ensembles bevonden zich vaak net buiten het centrum, waar ze werden opgericht om het probleem van de huisvesting van arbeiders op te lossen. Geleidelijk aan veranderden ze echter in getto's waar vooral de achtergestelde klassen samenwonen, zoals duidelijk blijkt uit de buurten Peterbos in Brussel, Droixhe in Luik, Luchtbal in Antwerpen en Nieuw Gent in Gent.

De tweede golf van de verstedelijking van de rand vond na de Tweede Wereldoorlog plaats en hing nauw samen met de opkomst van de auto. Die verstedelijking deed de bebouwing aanzienlijk toenemen, enerzijds door een uitbreiding van de buitenwijken van de bourgeoisie uit de 19e eeuw, zoals in Waals-Brabant te Brussel of ten zuiden van Gent en Antwerpen, en anderzijds in nieuwe richtingen, zoals in de Antwerpse Kempen ten noorden van Antwerpen of in de Condroz ten zuiden van Luik. In een context waarin de koopkracht almaar toenam en een eigen eigendom werd gepromoot, drong een eengezinswoning in een verkaveling zich op als het logische eindpunt van een geslaagd woontraject; dankzij de aantrekkingskracht van de landelijke gebieden in de rand werden er nieuwe woningen gebouwd daar waar er voordien, zoals in Antwerpen en Luik, nog geen wijken met burgerwoningen bestonden.

Tot slot hebben de afgelopen twintig jaar nieuwe tendensen het daglicht gezien waarvan we de afloop nog niet kennen. De steeds chaotischere overgang van adolescent naar volwassene op zowel professioneel als gevoelsmatig vlak, heeft tot gevolg dat een groeiend aantal jongeren uit de middenklassen naar de stadscentra trekken, niet zozeer om er definitief maar wel ver voorbij hun dertigste te blijven. Dat leidt tegelijkertijd tot een verjonging en verhoging van het sociale statuut in talloze oude volkswijken die over het algemeen aan de rand van de armste gebieden liggen en vaak door een oorspronkelijk burgerlijke woningbouw worden gekenmerkt, zoals in de Dansaertwijk, het hoger gelegen deel van Sint-Gillis en van Elsene in Brussel. Die ontwikkeling draagt er echter op haar beurt toe bij dat de armste bevolking uit die wijken wordt verdrongen, waardoor de concentratie van armoede in de achtergestelde arbeiderswijken uit de 19e eeuw toeneemt.

Door zijn compleet verschillende geschiedenis onderscheiden de sociaal-ruimtelijke structuren van het stadsgewest Charleroi zich sterk van de structuren in Antwerpen, Brussel, Gent en Luik. Het late ontstaan van de stad in de 17e eeuw, de eenvoud van zijn historische centrum en de verstedelijking in de 19e eeuw, in de vorm van verspreide kernen van arbeiderswoningen rond de mijnschachten en fabrieken, leidden tot het ontstaan van een uitgestrekte, ongestructureerde conurbatie die zich vandaag nog steeds in de noordelijke helft van het stadsgewest, van Fontaine-l'Évêque tot Aiseau-Présles, voortzet. Door de structurele zwakte van de lokale bourgeoisie en de onbeduidende positie van de stad in de stedelijke hiërarchie, ontwikkelden de welgestelde buurten net buiten het centrum zich op beperkte wijze en dit binnen de grenzen van het zuidelijke deel van de agglomeratie, met name in de gemeenten Ham-sur-Heure-Nalinnes en Gerpinnes.

DEEL IV

TIPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

Sarah Luyten, Jean-Marie Halleux, Etienne Van Hecke, Ludovicus Baltus, Julien Charlier et Bernadette Mérenne-Schoumaker

1. Inleiding

De Belgische ruimte is erg verscheiden: sommige gebieden zijn erg verstedelijkt, andere hebben hun landelijke karakter behouden. Dit geldt ook voor de gemeenten: belangrijke en minder belangrijke steden, sterk of zwak uitgeruste gemeenten... werkgemeenten, woongemeenten... Deze diversiteit stemt met verschillende profielen en demografische dynamiek overeen, met het voorkomen van fluxen in functie van de werkgelegenheid, met de frequentie van het winkelbezoek... De bestudering van de verscheidenheid is geen doel op zich maar is eveneens een instrument voor vele studies waar kennis van de ruimtelijke verscheidenheid noodzakelijk is wil men de gegevens correct interpreteren of waar men deze op voorhand moet kennen om de gegevens te verzamelen. Aangezien de studies die rekening moeten houden met de territoriale diversiteit verschillende doeleinden hebben is het nuttig om verschillende benaderingen van deze territoriale diversiteit voor te stellen.

Sommige typologieën bestaan al, andere worden hierna ontwikkeld. In de monografie van de volkstelling van 1991, werd enerzijds de nadruk gelegd op de functionele diversiteit en anderzijds op de morfologische diversiteit. In dit deel voegen we een typologie toe die steunt op de perceptie van de omgeving zoals dit in de enquête van 2001 werd bevraagd. De functionele diversiteit wordt grondig bestudeerd.

2. De morfologische typering

2.1 De gemeenten van de belangrijkste morfologische agglomeraties van het land

Een eerste middel om de morfologische verstedelijking van een gemeente te beoordelen, is rekening te houden met de woonkern waartoe ze behoort. In deze optiek hebben we, net als voor de typering van de volkstelling van 1991 (Halleux *et al.*, 1998), gemeenten waarvan minstens 50% van de bevolking in een woonkern van meer dan 40 000 inwoners woont als een eerste groep van gemeenten beschouwd. Er werd gekozen om 50% als grens te nemen, omdat dit overeenstemt met de grens die werd gebruikt bij de afbakening van de operationele agglomeraties van de stadsgewesten.

De keuze om 40 000 inwoners als grens te nemen steunt op de analyse van de woonkernen. Uit deze analyse blijkt dat deze grens met een zeer duidelijke afscheiding overeenstemt. De woonkern van Doornik, drieëntwintigste woonkern van het land en morfologische kern van een stadsgewest, telt in 2001 41 269 inwoners, terwijl de woonkern van Knokke-Heist, vierentwintigste woonkern van het land, slechts 31 624 inwoners telt. Wat meer is, de groep van woonkernen met meer dan 40 000 inwoners bevat de 18 morfologische agglomeraties van de Belgische stadsgewesten.

Buiten de 18 woonkernen van de stadsgewesten (die 99 gemeenten tellen) zijn er nog vijf andere woonkernen met meer dan 40 000 inwoners: Aalst, La Louvière, Moeskroen-Herseaux, Overijse-Hoeilaart en Roeselare. De kern Overijse-Hoeilaart werd als een van de belangrijkste morfologische agglomeraties beschouwd, alhoewel de kern niet op een centraal stedelijk gebied is gesteund, maar eerder een residentiële uitbreiding van het Brusselse stadsgewest is.

Tot slot worden de 23 belangrijkste morfologische agglomeraties van het land gevormd door in totaal 109 gemeenten.

2.2 De rangschikking van de andere gemeenten

2.2.1 Methodologie

Om de andere gemeenten te rangschikken naar hun verstedelijkingsgraad werd een methode gehanteerd die identiek is aan de statistische methode die in het kader van de volkstelling van 1991 (Halleux *et al.*, 1998) werd gebruikt. Bij de groepeeringsanalyse – clusteranalyse – die op de methode van Ward is gebaseerd, werden twee variabelen gebruikt: de bevolkingsdichtheid per gemeente op 1/10/2001 en het aandeel van de oppervlakte dat op 1/1/2002 bebouwd is (ten opzichte van de in het kadaster opgenomen oppervlakte¹²). De twee variabelen zijn natuurlijk gecorreleerd. Er bestaan nochtans kleine verschillen vermits de eerste variabele de dichtheid van de woonfunctie weergeeft, terwijl de tweede betrekking heeft op alle gebouwen (woningen maar ook industrie, handel, verschillende diensten...).

De rangschikking die uit de analyse volgt leidt tot de onderscheiding van drie groepen: gemeenten met sterke morfologische verstedelijking (66 gemeenten), gemeenten met matige morfologische verstedelijking (156 gemeenten) en gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking (258 gemeenten). De verdeling van de gemeenten tussen de drie groepen verschilt aanzienlijk van de verdeling in het kader van de volkstelling van 1991 (tabel IV.1). Een tamelijk groot aantal gemeenten is immers van de klasse met sterke morfologische verstedelijking naar de klasse met zwakke morfologische verstedelijking overgegaan, en omgekeerd. Daarvoor zien we twee redenen:

- Tussen 1991 en 2001 heeft de verstedelijking zich in sommige gemeenten soms sneller ontwikkeld dan in andere gemeenten. De clusteranalyse houdt met dat aspect rekening dankzij de twee beschouwde variabelen. Op die manier zijn bepaalde gemeenten naar een hogere klasse van verstedelijking overgegaan omdat ze het zwaartepunt van de hogere groep benaderden. Andere hebben zich daarentegen minder ontwikkeld (op het vlak van de twee variabelen), waardoor ze zich van het

¹²Werden in aanmerking genomen: residentiële gebieden; industriële gebieden; gebieden voor steengroeven, boorputten en mijnen; handelsgebieden; gebieden voor openbare diensten (met uitzondering van infrastructuur voor vervoer, telecommunicatie en technische infrastructuur); gebieden voor gemengd gebruik; gebieden voor vervoer en telecommunicatie; gebieden voor technische infrastructuur.

zwaartepunt van de groep waartoe ze behoren hebben verwijderd en nu dichter bij het zwaartepunt van een lagere klasse liggen;

- in 1991 moesten er 488 gemeenten worden gerangschikt in plaats van 480 in 2001, omdat er in 1991 minder gemeenten tot de belangrijkste agglomeraties behoorden (101 tegenover 109 in 2001). De rangschikking gebeurt bijgevolg op een verschillend aantal gemeenten, wat tot verschillende groeperingen leidt, temeer daar de gemeenten met extreme waarden werden verwijderd. Daardoor is het moeilijk om de evolutie van de verstedelijking tussen 1991 en 2001 op basis van de clusteranalyse te interpreteren.

	1991	2001
Gemeenten van de belangrijkste agglomeraties	101	109
Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking	87	66
Gemeenten met matige morfologische verstedelijking	191	156
Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking	210	258

Tabel IV.1: Resultaten van de clusteranalyse voor 1991 en 2001

Teneinde de twee typering voor de volkstelling van 1991 en die van 2001 te kunnen vergelijken, hebben we een definitieve typering voor 2001 bepaald, rekening houdend met de statistische verwerking per cluster en het resultaat van de eerste versie van 1991. Concreet betekent dit dat we ervan uitgegaan zijn dat de verstedelijkingsgraad van een gemeente niet kan verkleinen, wat perfect coherent is aangezien het uiterst zelden voorkomt dat een gebied met een morfologisch stedelijk gebruik op een morfologisch niet-stedelijk gebruik overgaat. Voor de definitieve typering (tabel IV.2 en figuur IV.1) stemt de verstedelijkingsgraad van elke gemeente bijgevolg overeen met het hoogste verstedelijkingsniveau, dat ofwel door de clusteranalyse van 2001 ofwel door die van 1991 werd bepaald.

	1991	2001
Gemeenten van de belangrijkste agglomeraties	101	109
Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking	87	82
Gemeenten met matige morfologische verstedelijking	191	188
Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking	210	210

Tabel IV.2: Aantal Belgische gemeenten per klasse van verstedelijking in 1991 en 2001

2.2.2 Gemeenten met sterke morfologische verstedelijking die niet tot de belangrijkste morfologische agglomeraties behoren

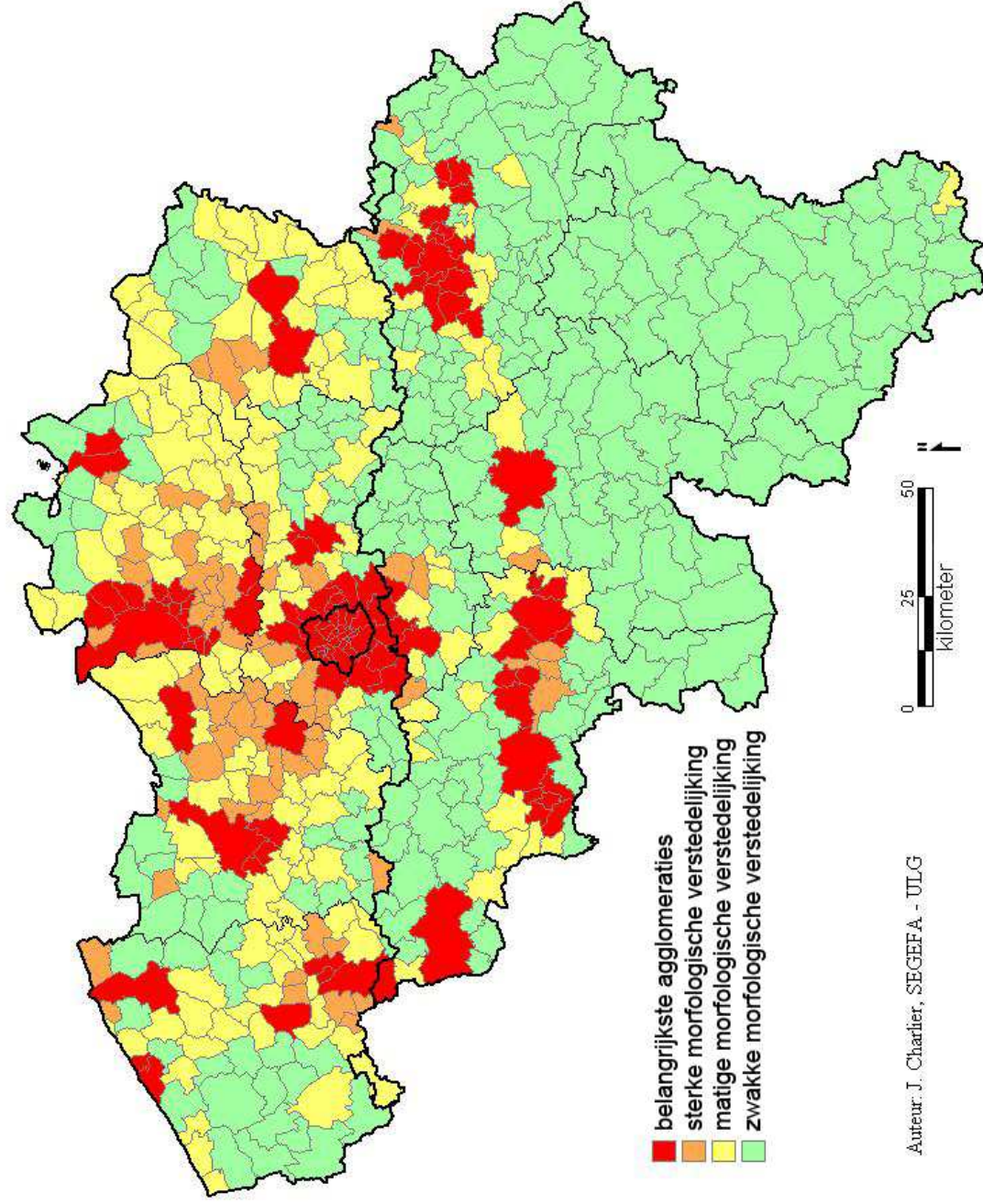
Uit kaart IV.1 blijkt dat een sterke morfologische verstedelijkingsgraad slechts in enkele delen van het land voorkomt. In dit verband valt de sterk verstedelijkte zone die zich van de Gentse regio tot in de Antwerpse Kempen uitstrekt het meest op. Deze uitgestrekte zone omvat talloze gemeenten van de driehoek Brussel-Gent-Antwerpen en wordt ten noordoosten en oosten van Mechelen verlengd. Aan

dit stedelijke hart van het land moeten we ook Tubeke en het zuiden van het stadsgewest Brussel toevoegen (Waver en Ottignies-Louvain-la-Neuve).

Aan de rand van dit uitgestrekte centrale deel bevinden zich op Vlaams grondgebied meerdere morfologisch sterk verstedelijkte gebieden: de gemeenten rond Kortrijk, vier gemeenten ten noorden van Hasselt als een erfenis van het steenkoolverleden van die streek en twee kustgemeenten in de Brugse rand (Knokke-Heist en Blankenberge).

Eveneens in Vlaanderen moeten nog enkele belangrijke stedelijke gebieden aan deze categorie van morfologisch sterk verstedelijkte gemeenten toegevoegd worden: Ronse en Eeklo.

De Waalse industrieas bevat maar enkele sterk verstedelijkte gemeenten. Het gaat om de gemeenten Binche, Anderlues, Fontaine-l'Évêque, Chapelle-Lez-Herlaimont ten westen van Charleroi, Sambreville tussen Namen en Charleroi en Wezet in het Luikse bekken. We merken eveneens de aanwezigheid op van de gemeente Kelmis bij de zogenaamde sterk verstedelijkte gemeenten.

Figuur IV.1: *Morfologische verstedelijking van de gemeenten*

2.2.3 Gemeenten met matige morfologische verstedelijking

De gemeenten met matige morfologische verstedelijking bevinden zich hoofdzakelijk in Vlaanderen (143 van de 188). Ruimtelijk strekken die gemeenten zich nagenoeg ononderbroken van west naar oost uit, van de kust tot aan de streek van het Maasland. In Wallonië liggen de morfologisch matig verstedelijkte gemeenten voornamelijk langs de Samber-Maasas. Het zijn ofwel residentiële gemeenten van stadsgewesten (bijvoorbeeld Esneux en Neupré voor Luik of Gerpinnes en Ham-sur-Heure-Nalinnes voor Charleroi), ofwel stedelijke of industriële centra die ontstaan zijn door de ontwikkeling van de Waalse industrieas. Ten zuiden van de Samber-Maasas zijn er nog twee gemeenten die in aanmerking komen als gemeenten met matige morfologische verstedelijking: Spa en Aubange.

2.2.4 Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking

Qua ruimtelijke verdeling van de gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking is de homogeniteit van het gebied in het zuiden van het land een opvallend feit. Er zijn nochtans twee uitzonderingen: vooreerst Spa, gemeente waar het gewicht van een woonkern van 10 560 inwoners samengaat met een redelijk beperkte gemeentelijke oppervlakte, en vervolgens Aubange waarvan het stedelijke uitzicht meer overeenstemt met dat van Longwy dan met dat van de rurale gebieden van Belgisch-Lotharingen.

De uitgevoerde groepering toont eveneens dat de leemstreken redelijk goed aan het verstedelijkingsproces hebben weerstaan. Het grootste deel van de gemeenten van Haspengouw en de Henegouwse leemstreek behoort inderdaad tot de groep van de morfologisch zwak verstedelijkte gebieden. De omvang van de Brusselse verstedelijking heeft het voor de Brabantse leemstreek moeilijker gemaakt aan deze druk te weerstaan.

In Vlaanderen zijn maar enkele kleinere substreken gekenmerkt door morfologisch zwak verstedelijkte gemeenten, waarvan het belangrijkste gebied de Westhoek blijft. Ook het Hageland, de rand van de Waalse leemstreken, enkele poldergemeenten, het uiterste noorden van de Antwerpse Kempen en drie gemeenten van de Limburgse Kempen (Hechtel-Eksel, Peer en Meeuwen-Gruitrode) worden gekenmerkt door morfologisch zwak verstedelijkte gemeenten.

3. De functionele typologie

3.1 De stedelijke hiërarchie

Sinds het verschijnen van de monografie 'verstedelijking' op basis van de gegevens van de volkstelling van 1991, werd een hiërarchie van de gemeenten en steden gebaseerd op uitrusting en fluxen uitgewerkt (E. Van Hecke, 1998). Het gaat gedeeltelijk over de actualisering van de stedelijke hiërarchie verschenen in de eerste Atlas van België. In 1962-63 besloot de Commissie voor de Nationale Atlas immers over te gaan tot de uitwerking van kaarten (M. Goossens & H. Van der Haegen, 1972) gewijd aan de stedelijke organisatie van België. De atlasplaten 28A en 28B van de eerste atlas

van België geven de feitelijke toestand weer van het Belgische stedennet voor die tijd met drie stedelijke niveaus met de respectievelijke invloedssferen. Het onderscheid wordt er gemaakt tussen grote steden, regionale steden en kleine steden. Aan elk van deze steden en niveaus beantwoorden invloedssferen.

De actualisering van de stedelijke hiërarchie die aanleiding gegeven heeft tot de kaarten die hier zijn opgenomen werd in de loop van de jaren 1990 uitgevoerd. De bepaling berust op het geïntegreerd gebruik van twee methoden, nl. een enquête bij huishoudens in alle gemeenten van het land peilend naar hun gerichtheid voor handel en diensten alsook de frequentie ervan enerzijds (waaruit intensiteit en gerichtheid van fluxen kunnen bepaald worden; onderzoek gefinancierd door het FWO, een samenwerking tussen het Instituut voor Sociale en Economische geografie van de KU Leuven en de Institut de géographie van de Université de Liège), een bepaling van een globale uitrustingsgraad op basis van de aanwezigheid van stedelijke functies anderzijds. De uitrustingsgraad steunt op de mate van uitbouw van voorzieningen voor acht functies, elk berekend op basis van een aantal indicatoren: gezondheidszorg en sociale voorzieningen; sport; recreatie en horeca; vervoer; diensten met loketfunctie; openbare diensten; cultuur; onderwijs; kleinhandel.

Om als stad weerhouden te worden moet de uitrustingsgraad voldoende hoog zijn, moet hij bereikt worden door een ruim aantal functies en door een duidelijke grote kern. Daarenboven moeten de fluxen ook afkomstig zijn van andere gemeenten dan de gemeente zelf.

Er worden grote, regionale en kleine steden onderscheiden. De breuk tussen regionale stad en kleine stad is de duidelijkste, tussen grote stad en regionale stad is Charleroi een tussenliggend geval; Charleroi is duidelijk kleiner dan de 4 andere grote steden en eveneens duidelijk groter dan de belangrijkste 'regionale' stad. Uit de verschillende indicatoren blijkt dat er duidelijk twee zeer grote steden en twee grote steden zijn, nl. enerzijds Brussel en Antwerpen, anderzijds Gent en Luik. Charleroi is dan een zwakker uitgeruste grote stad.

De groep van de regionale steden kan nogmaals opgesplitst worden in twee, de beter uitgeruste regionale steden en de gewone regionale steden. Zo onderscheidt men in volgorde van belang Bergen, Namen, Brugge, Leuven, Hasselt en Kortrijk voor de eerste groep; Mechelen, Doornik, Aalst, Oostende, Verviers, Turnhout, La Louvière, Sint-Niklaas, Roeselare, Aarlen en Genk voor de tweede groep.

De definiëring van de kleine stad naar onder toe is niet zo evident. De toename van de levensstandaard sinds de jaren 1960 heeft ingrijpende veranderingen teweeggebracht in de structuur van de detailhandel en in de uitbreiding van heel wat diensten. Hierdoor verkleinde de grens tussen 'kleine stad' en 'goed uitgeruste gemeente'. In de dichter bevolkte gebieden komen veel goed uitgeruste gemeenten voor doch met een beperkte grensoverschrijdende aantrekkingskracht en in de dun bevolkte gebieden van het zuiden van België zijn er gemeenten met een duidelijke invloedssfeer doch met een zwakke uitrustingscore. Door de gedragswijzigingen van de consumenten zijn verschillende van de kleine steden van het land zoals bepaald in 1965 in uitrusting afgenomen en ook in relatieve aantrekkingskracht. Heeft die plaats wel een invloedssfeer maar een geringere uitrusting, dan kan die als hoofddorp of klein centrum beschouwd worden. Om als kleine stad weerhouden te zijn, is dus een minimale uitrusting nodig naast een minimale inkomende flux en een minimale attractie op het eigen centrum. Omwille van de grote verschillen worden drie categorieën onderscheiden; hierbij werd als regel gehanteerd dat om als kleine stad weerhouden te worden de uitrustingscore niet lager mocht zijn dan één derde van de score van de kopgroep van de best uitgeruste kleine steden. Hoei en Moeskroen voor Wallonië, Geel en Dendermonde voor Vlaanderen zijn de best uitgeruste kleine steden. In het

totaal zijn er 81 kleine steden. Ten opzichte van de hiërarchie van 1965 is het aantal weerhouden kleine steden nu kleiner, in het bijzonder in Wallonië.

Een aantal gemeenten van de agglomeratie van een stadsgewest heeft niet alleen een goede uitrustings-score maar heeft ook een gemeenteoverschrijdende invloed. Een aantal gemeenten vertoont indicatoren die te vergelijken zijn met die van de weerhouden kleine steden buiten de stedelijke agglomeraties. Het gaat over Anderlecht, Sint-Lambrechts-Woluwe, Ukkel, Eigenbrakel en Waterloo voor Brussel, Mortsel en Brasschaat voor Antwerpen en Seraing voor Luik. Eigenlijk waren Vilvoorde en Halle, beide agglomeratiegemeenten van het Brusselse stadsgewest, in de vorige hiërarchie al een kleine stad.

Op basis van de enquêteresultaten kan aan elke stad een invloedssfeer toegekend worden. De invloedssfeer van een kleine stad is eenduidig. De regionale stad heeft een kleinstedelijke invloedssfeer en een (grotere) regionaalstedelijke invloedssfeer, een grote stad heeft de drie niveaus invloedssferen. De kleinstedelijke invloedssfeer wordt afgebakend op basis van de aankoop van periodieke goederen, de aantrekkingskracht voor het secundair onderwijs, het basisziekenhuis... De regionaalstedelijke invloedssfeer wordt afgebakend op basis van de bevoorrading van minder courante goederen, op basis van de aantrekkingskracht van hoger onderwijs, schouwburgbezoek... De grootstedelijke invloedssfeer wordt afgebakend op basis van bevoorrading in uitzonderlijke goederen en diensten. Het bestaan van verschillende niveaus invloedssferen houdt verband met het feit dat elk hoger stedelijk niveau ook de goederen en diensten aanbiedt van een lager stedelijk niveau.

Ten slotte werden ook –op basis van dezelfde databanken- de niet-stedelijke gemeenten in categorieën ingedeeld.

De ruimtelijke verdeling van de gemeenten naar hiërarchisch niveau is duidelijk met de bevolkingsdichtheid gecorreleerd. De dichtheid van de steden is hoger in Vlaanderen dan in Wallonië. Ook zijn de beter uitgeruste gemeenten duidelijk talrijker aanwezig in Vlaanderen dan in Wallonië maar de ruimtelijke verdeling is niet regelmatig. Veel goed uitgeruste gemeenten zijn gelegen in de grotere stadsgewesten of in nabijheid ervan, in het bijzonder in Vlaams-Brabant en de omgeving van Antwerpen. Er zijn ook regionale concentraties, zoals in het zuidoosten van West-Vlaanderen, in de Denderstreek en de Limburgse Mijnstreek. In Wallonië zijn de beter uitgeruste gemeenten vooral te vinden in de stadsgewesten van Luik, Charleroi en Bergen of in nabijheid ervan. Enkele komen verspreid voor. Deze laatste hebben dikwijls een beter uitgeruste kern die als lokaal centrum fungeert voor tal van dun bevolkte omliggende gemeenten (type ‘hoofddorp’).

Tabel IV.3 geeft naast het belang van elk hiërarchisch niveau ook enkele kenmerken. Er is hier uitsluitend gewerkt met de nederzettingshiërarchie. In de tabel IV.4 wordt een combinatie gemaakt met de stadsgewesten: de agglomeratie- en banlieuegemeenten (behalve de kleine steden die erin liggen) worden uit de niet-stedelijke gemeenten gehaald. Hieruit blijken de eigen kenmerken van de gemeenten die tot stadsgewesten horen. Grote en regionale steden vormen alleszins het zwaartepunt van het economische leven: voor 23,4% van de bevolking is 39% van de uitrusting er gevestigd en 36,8% van de tewerkstelling. De goed uitgeruste kleine steden vormen een intermediaire groep die verhoudingsgewijze nog meer uitrusting en tewerkstelling concentreert dan uit het aandeel van de bevolking zou blijken. Ze spelen ook een belangrijke rol in het economische leven in de subregionale diensten- en handelsvoorziening. De behoorlijk uitgeruste kleine steden vormen dan weer een speciale groep. Ze tellen maar 3,3% van de Belgische bevolking maar concentreren slechts 3,1% van de tewerkstelling. Daarentegen is het aandeel in de uitrustingsgraad groter, hetgeen zich vertaalt in een hoge uitrusting per inwoner. Het zijn kleine steden in dunner bevolkte gebieden en die dus een dienstverlenende functie uitoefenen die verhoudingsgewijze (in aantal inwoners) ook veel inwoners bedienen van omliggende gemeenten. De zwak uitgeruste kleine steden concentreren een uitrusting die

net niet in verhouding is tot de eigen bevolking, maar hun 'stedelijke' definitie blijkt dan toch uit de vergelijking met de niet stedelijke gemeenten. Hier is de uitrusting duidelijk lager vergeleken met de bevolking en die verhouding neemt duidelijk af indien men gaat van de goed uitgeruste gemeenten naar de zwak uitgeruste gemeenten. Uit de opsplitsing tussen agglomeratie- en banlieuegemeenten en gemeenten die niet tot stadsgewesten horen blijkt dat agglomeratiegemeenten gemiddeld van het niveau van een goed uitgeruste gemeente zijn en banlieuegemeenten eerder op het niveau staan van een behoorlijk uitgeruste gemeente. Agglomeratie- en banlieuegemeenten concentreren 28,5% van de Belgische bevolking en dit is zowat evenveel als al de andere niet-stedelijke gemeenten samen. Zij concentreren echter meer tewerkstelling. Wat de concentratie betreft van de globale uitrusting zijn de verschillen niet groot.

IV. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

	Aantal gemeenten	Bevolking 2006 x1000	Bevolking 2006 %	Opp. x1000 km ²	Aandeel in uitrusting Rijk	Uitrustingsgraad/ inw.	Tewerkstelling 2004 %	Tewerkstelling /inwoner
Grote steden	5	1227	11,7	56	200	16	20,9	71
Regionale steden	17	1228	11,7	160	190	15	15,9	53
Goed uitgeruste kleine steden	31	1067	10,2	200	135	13	12,2	47
Behoorlijk uitgeruste kleine steden	18	347	3,3	147	49	14	3,1	37
Zwak uitgeruste kleine steden	32	785	7,5	256	72	9	6,2	33
Goed uitgeruste gemeenten	139	2904	27,6	634	218	7	24,3	35
Behoorlijk uitgeruste gemeenten	249	2487	23,7	1142	119	5	15,0	25
Zwak uitgeruste gemeenten	98	465	4,4	457	18	4	2,4	21
Rijk	589	10510	100,0	3053	1000		100	

Tabel IV.3: Kenmerken van het nederzettingssysteem volgens de nederzettingshiërarchie

	Aantal gemeenten	Bevolking 2006 x1000	Bevolking 2006 %	Opp. x1000 km ²	Aandeel in uitrusting Rijk	Uitrustingsgraad/ inw.	Tewerkstelling 2004 %	Tewerkstelling /inwoner
Steden: zie tabel IV.2								
Agglomeratie gemeenten	70	1652	15,7	123	118	7	15,4	39
Banlieue gemeenten	114	1341	12,8	467	70	5	8,3	26
Goed uitgeruste gemeenten	66	1039	9,9	422	80	8	7,4	29
Behoorlijk uitgeruste gemeenten	161	1485	14,1	850	73	5	8,8	24
Zwak uitgeruste gemeenten	75	340	3,2	371	13	4	1,8	21
Rijk	589	10510	100	3053	1000		100	

Tabel IV.4: Kenmerken van het nederzettingssysteem: opsplitsing van de niet-stedelijke gemeenten

3.2 De tewerkstellingsfunctie

De synthetische uitrustingsgraad is slechts een onrechtstreekse indicator voor de tewerkstellingsfunctie. Uiteraard is er een verband tussen globale uitrusting en tewerkstelling omdat al de diensten ongeveer in aanmerking worden genomen en dus hiermee rechtstreeks of onrechtstreeks de tewerkstelling in de dienstensector. De industriële functie wordt in de uitrustingsgraad niet opgenomen. Daarom wordt hier ook een kaart opgenomen van de tewerkstellingsfunctie. Het belang van de tewerkstellingsfunctie wordt traditioneel weergegeven door de ‘tewerkstellingscoëfficiënt’, zijnde de verhouding tussen de actieve bevolking in de gemeente tewerkgesteld en de actieve bevolking in de gemeente woonachtig. Omdat heel wat burgers hun tewerkstellingsplaats niet hebben opgegeven is de bevolking op werkadres zowat 20% kleiner dan de tewerkstelling op woonadres. Hierdoor is de tewerkstellingscoëfficiënt systematisch onderschat. Aangezien de onderschatting regionale intensiteitsverschillen vertoont kunnen interpretatiefouten ontstaan en daarom wordt er van deze verhouding hier geen gebruik gemaakt.

De kwantificering van de tewerkstelling grijpt plaats door gebruik maken van twee databanken, nl. de bezoldigde werknemers van de RSZ en de zelfstandigen in hoofdberoep zoals geregistreerd door de RSVZ. De werknemers bij de RSZ zijn geregistreerd op werkadres maar de zelfstandigen zijn geregistreerd op woonadres. Voor de meeste zelfstandigen komen woon- en werkgemeente overeen. Er zijn echter enkele afwijkingen waarvan de meest systematische binnen de stadsgewesten vallen: een aantal winkeliers van de centrale winkelkernen wonen in de banlieue zodat er een overschatting is voor de banlieuegemeenten. Omwille van het grote aantal zelfstandigen is het echter beter ermee rekening te houden ondanks enkele mogelijke afwijkingen.

De geografische spreiding van de zelfstandigen vertoont vrij homogene zones: de hoogste waarden kenmerken veel gemeenten van het zuiden van België, vooral in het oostelijk deel ervan: West-Vlaanderen, het oostelijk deel van Waals-Brabant, de Antwerpse banlieue en een aantal banlieuegemeenten van Brussel in Vlaams-Brabant. Het gaat over gebieden waar de landbouw relatief belangrijker is, waar er horeca is en waar er ook veel vrije beroepen en handelaars woonachtig zijn voor wat betreft de banlieue. Lage waarden kenmerken de hele Waalse as en een strook in Midden/Noord-Limburg. Voor wat de Waalse as betreft wijzen de lage waarden op een geringer belang van de traditionele kleinhandel t.o.v. Vlaanderen.

3.3 De perceptie van de uitrusting door de burger

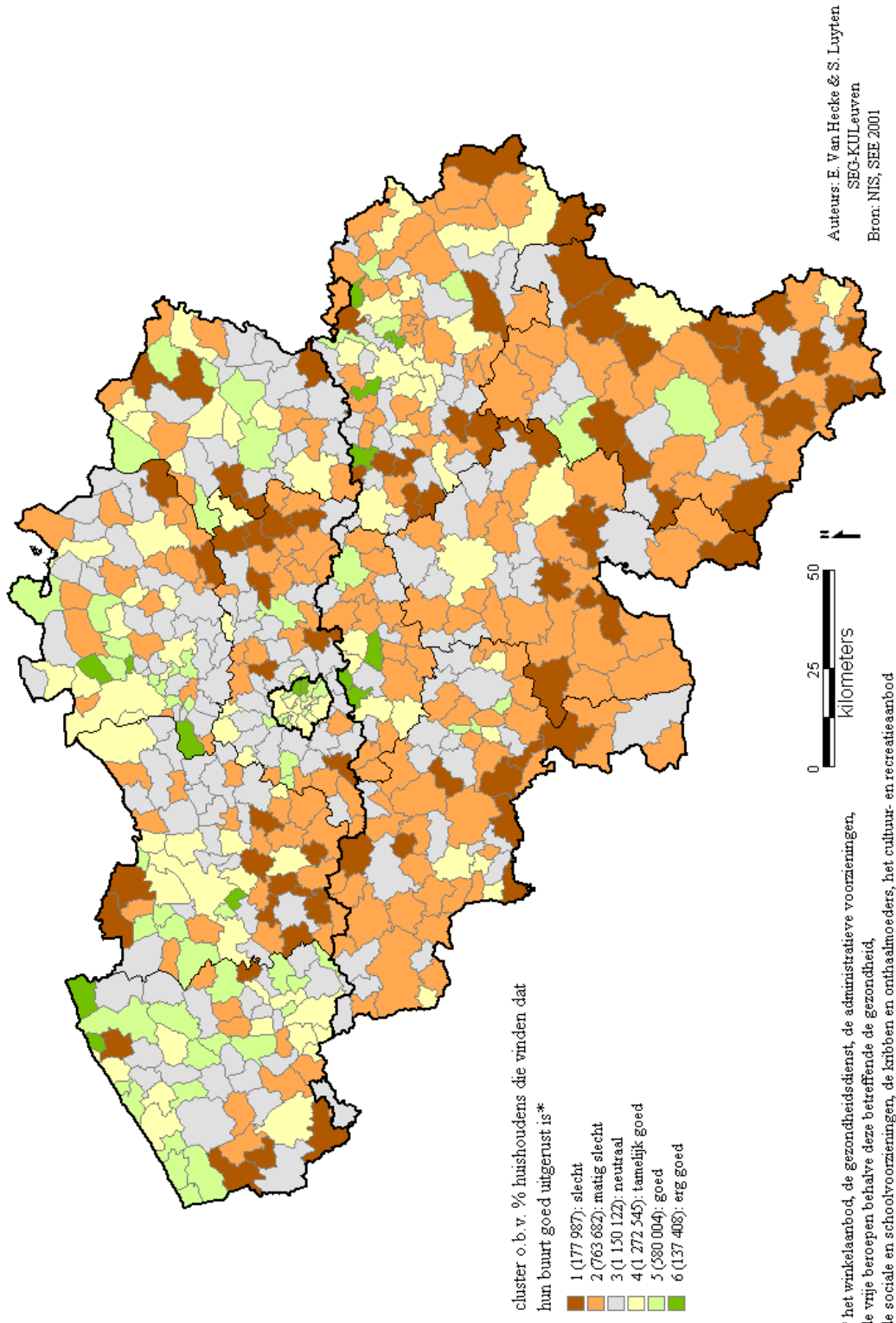
Vraag 18 van de Socio-economische enquête luidt: ‘Wat vindt u van de faciliteiten (voorzieningen) die in de buurt worden aangeboden?’. Hierbij wordt gevraagd of de burger vindt dat de buurt heel goed voorzien, normaal voorzien of slecht voorzien is wat betreft het winkelaanbod, de gezondheidsdienst (arts, verpleegster...), de administratieve voorzieningen, de vrije beroepen behalve deze betreffende de gezondheid, de sociale en schoolvoorzieningen, de kribben en onthaalmoeders, het cultuur- en recreatieaanbod. Op basis van de percentages ‘heel goed voorzien’ en ‘slecht voorzien’ werden twee clusteranalyses uitgevoerd.

De perceptie van goed voorzien te zijn qua dienstverlening is voor een groot deel een kaart van de stedelijkheid, hoewel ook afwijkende percepties voorkomen (figuur IV.3). Eigenaardig genoeg zijn het zelfs agglomeratie- of banlieuegemeenten die beter scoren dan de centrale stad. In Vlaanderen scoren veel kleine steden ook goed en ook nog een aantal niet-stedelijke gemeenten. Opvallend is dat

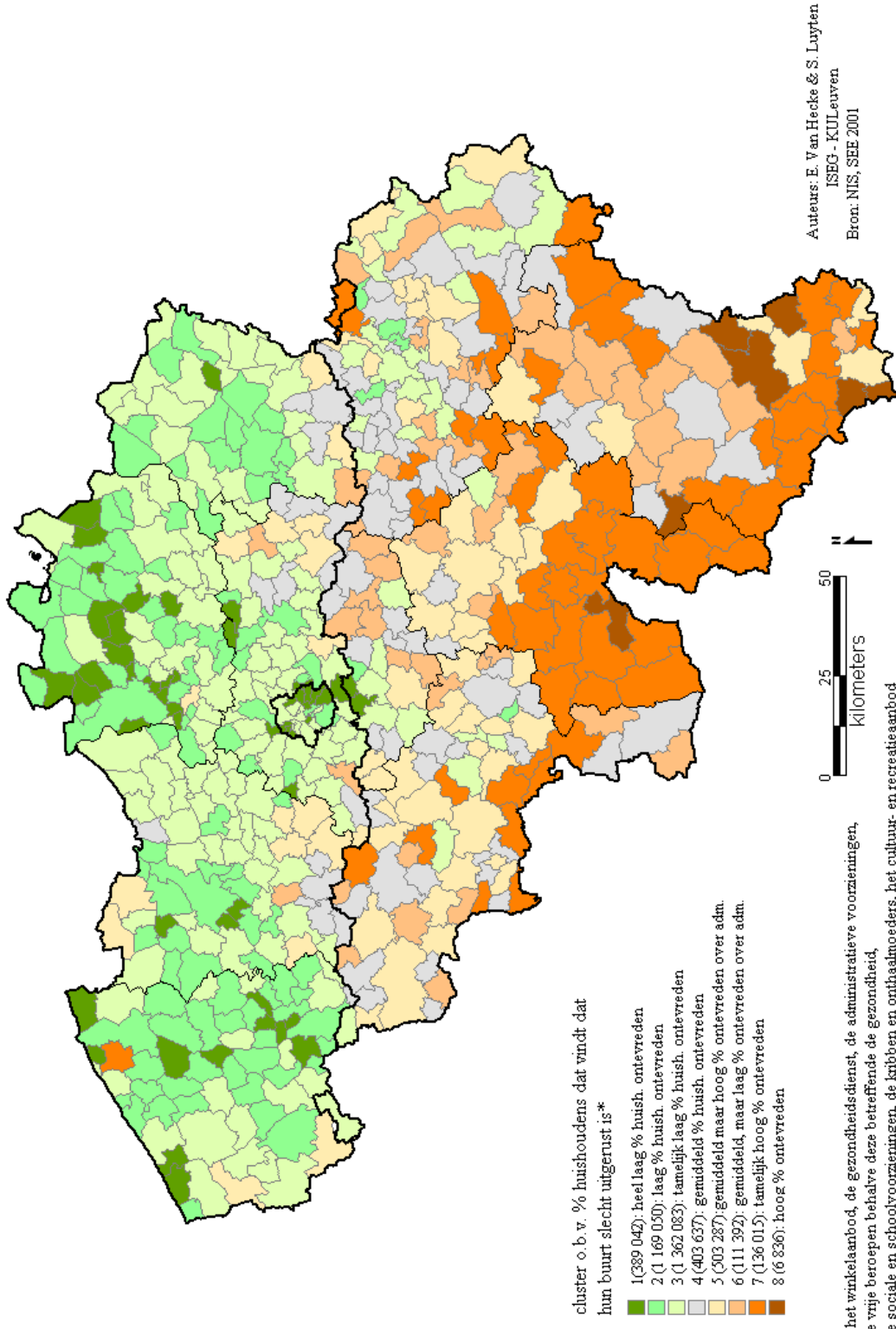
huishoudens van veel Waalse gemeenten de aanwezigheid van faciliteiten in hun buurt eerder negatief dan positief beoordelen, soms zelfs in steden zoals Doornik of Bergen. Dit kan ook door de uitgestrektheid van deze gemeenten komen waarbij de 'buurt' eng is geïnterpreteerd t.o.v. de gemeente maar voor Namen bv. speelt dat niet. Een even zwakke waardering als in veel Waalse gemeenten komt maar voor in het zuiden van Oost-Vlaanderen, het oosten van het Hageland, enkele gemeenten van de Westhoek en van de Kempen.

De kaart die steunt op de antwoorden 'slecht voorzien' (figuur IV.4) geeft een beeld dat nog meer het verschil Vlaanderen-Wallonië benadrukt: het percentage ontevreden huishoudens is laag in bijna alle gemeenten van Vlaanderen en het aspect stedelijkheid/landelijkheid komt zelfs niet systematisch tot uiting. In Wallonië is het aandeel ontevreden huishoudens hoog ten zuiden van de Waalse as, maar vooral in het westelijk deel ervan (arrondissement Dinant bv.). In het Luikse stadsgewest, gemeenten van de Oostkantons en de uitlopers van Brussel komt het laagste percentage ontevreden burgers voor. Heel centraal België, het grootste deel van de provincie Luik (buiten de reeds genoemde delen) en een aantal gemeenten van de provincie Luxemburg vertonen dan een neutraal profiel waarbij gemeenten zich differentiëren op basis van het al of niet tevreden zijn over de administratieve voorzieningen.

Uit de ruimtelijke waarnemingen blijkt dat de relatie tussen de stedelijke en gemeentelijke hiërarchie of uitrustingsgraad van de gemeenten enerzijds en de perceptie van de burgers niet meteen overeenstemmen op gemeentelijk niveau. Blijkbaar is de buurt toch ruim geïnterpreteerd als men waarneemt dat men in bijna alle gemeenten van Vlaanderen tevreden is over de voorzieningen. Anderzijds dient de overeenkomst met de stedelijke hiërarchie niet per se aanwezig te zijn omdat verschillende voorzieningen die in de SEE bevraagd worden niet opgenomen zijn in de bepaling van de stedelijke hiërarchie omdat ze behoren tot de 'basisuitrusting' van elke gemeente en in principe niet 'hiërarchisch differentiëren' zoals kribbe of onthaalmoeder, onderwijs van de lagere scholen, arts... In die optiek is de geringere tevredenheid in veel gemeenten van Wallonië verder onderzoek waard.

Figuur IV.3: Typologie van gemeenten op basis van een positieve perceptie over de uitrusting

Figuur IV.4: Typologie van gemeenten op basis van een negatieve perceptie over de uitrusting

4. Een omgevingstypologie

Aangezien het milieu een geregionaliseerde materie is, bestaan er op niveau van België geen kaarten die betrekking hebben op milieukenmerken. Indien ze op gewestelijk niveau bestaan, zijn ze meestal niet vergelijkbaar. Vraag 17 van de sociaal-economische enquête peilt naar de perceptie van de 'milieukwaliteit' van de onmiddellijke buurt van de woning met de vraag 'Wat vindt u van de directe omgeving rond uw woning?'. Deze vraag heeft betrekking op het uitzicht van de gebouwen, de netheid, de kwaliteit van de lucht (luchtvervuiling) en rust (lawaai of geluidshinder). Drie mogelijke antwoorden zijn telkens mogelijk: erg aangenaam, bevredigend, weinig aangenaam.

Wat de perceptie betreft van het uitzicht van de gebouwen in de directe omgeving rond de woning, vindt 1/3 à 1/2 van de bevolking van de meerderheid van de gemeenten dat het uitzicht van de gebouwen 'erg aangenaam' is; een waardering door meer dan 50% van de bevolking wordt in de gemeenten van de Oostkantons bereikt. Minder dan 7% van de huishoudens vindt er het uitzicht van de gebouwen 'weinig aangenaam'. De zeer positieve appreciatie daalt onder de 25% in de Luikse agglomeratie en van de Borinage tot de agglomeratie van Charleroi, in de Brusselse 19e-eeuwse gemeenten en Vilvoorde, in Mechelen en in enkele verspreid voorkomende gemeenten. Een 'weinig aangename' ervaring treft daar meer dan 10% van de huishoudens. Deze verhouding vindt men ook in andere gemeenten zoals Antwerpen, Gent, Kortrijk en een aantal gemeenten van de Denderstreek. Waarschijnlijk zijn er binnen die gemeenten minder aangename buurten waardoor deze negatieve waardering ook statistisch tot uiting komt. Een intermediaire perceptie treft meer gemeenten van Henegouwen en van de Denderstreek alsook veel stedelijke gemeenten.

De perceptie van de netheid van de directe omgeving rond de woning vertoont qua ruimtelijk beeld en percentages zeer veel gelijkenis met die van het uitzicht van de gebouwen zodat we naar de paragraaf hierboven kunnen verwijzen.

Wat de kwaliteit van de lucht betreft (luchtvervuiling), scoort het deel van België ten zuiden van de Hene-Samber-Maas als duidelijk het best: meer dan de helft vindt de kwaliteit erg aangenaam en minder dan 5% vindt deze weinig aangenaam. Alleen de zuidelijke gemeenten van Belgisch Lotharingen maken hier een uitzondering op. Daarentegen vindt minder dan 25% van de huishoudens de kwaliteit van de lucht 'erg aangenaam' en meer dan 10% 'weinig aangenaam' in heel de Waalse as, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met uitlopers naar Vilvoorde en Zaventem, de Antwerpse agglomeratie, Gent en de gemeenten van de kanaalzone, gemeenten van het zuidoosten van West-Vlaanderen (Kortrijk-Roeselare) en nog een aantal steden (Sint-Niklaas, Dendermonde, Aalst, Leuven...) en nog verspreid voorkomende gemeenten (soms met industrie) zoals Tessenderlo-Balen, Geel... In de grootsteden stijgt het aandeel huishoudens dat de kwaliteit van de lucht weinig aangenaam vindt boven de 25%. West-Vlaanderen scoort evengoed als de Kempen en het percentage 'misnoegden' is er zelfs lager. Blijkbaar stoort de intensieve veehouderij en het uitrijden van mest de medeburger niet...

Het aantal gemeenten waar de rust een groter probleem is dan de lucht is vrij groot. Er is wel veel overeenkomst tussen de kaartbeelden: de omgeving is qua rust het meest aangenaam ten zuiden van de Waalse as, waar tevens het percentage huishoudens dat de rust 'weinig aangenaam' vindt zeer laag is. In die zin is er een verschil met Vlaanderen waar veel gemeenten ook een vrij hoog aandeel huishoudens tellen die de omgeving aangenaam vinden qua rust maar waar er tevens meer huishoudens de omgeving hiervoor weinig aangenaam vinden. In West-Vlaanderen en veel gemeenten van de Noorderkempen en van het grensgebied Hageland-Zuid-Limburg is het percentage

‘misnoegden’ het geringst. Voor Vlaanderen zou men kunnen stellen dat er een verband bestaat met de bevolkingsdichtheid hetgeen de minder goede scores uitlegt van de Vlaamse Ruit maar er zijn ook uitlopers in de Zuiderkempen en Midden-Limburg. In het noorden van Henegouwen zijn de scores nog minder goed, hoewel de Henegouwse Leemstreek een landelijk gebied is met een lagere bevolkingsdichtheid dan in Vlaanderen. Ook hiervoor scoort de Denderstreek minder goed. Het minst goed voor de rust zijn weerom de Waalse as, Antwerpen, Gent, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest maar met uitlopers naar Leuven toe (gevolg van het vliegtuiglawaai) en een aantal kleinere steden.

Figuur IV.5 geeft een samenvattend beeld. Het aangenaamste voor deze vier variabelen is alleszins het zuiden van België, de zuidelijke banlieuegemeenten van Brussel, de Dijlevallei ten zuiden van Leuven, gemeenten van de Noorderkempen, vooral van de Antwerpse Kempen, verder de meeste Kustgemeenten en banlieuegemeenten van Gent en Brugge alsook de strook Bonheiden-Keerbergen en verspreid voorkomende gemeenten zoals in de Westhoek en rond Oudenaarde. De meest negatieve scores kenmerken de oude industriële gebieden van de Waalse as, de 19e-eeuwse Brusselse gemeenten met uitlopers tot Vilvoorde, Gent, Antwerpen, Mechelen en Tienen. Vrij onaangenaam is dan de hele as van Doornik tot Wezet, met uitlopers ten noorden van Bergen en La Louvière, het zuidoosten van West-Vlaanderen, de kern van de Denderstreek en enkele verspreid voorkomende gemeenten, veelal steden. Verschillende gemeenten van het Brusselse zoals Zaventem, Kortenberg, Grimbergen komen ook deze minder positieve groep, specifiek omwille van de negatieve perceptie van de rust. Dit is goed af te lezen uit een clusteranalyse die steunt op de perceptie van een onaangename omgeving: gemeenten rond Zaventem en Bierset komen hier tot uiting.

Tabel IV.5 geeft de aantallen weer van de perceptie van de burgers waaruit de ‘rust’ als belangrijkste probleem naar voren komt. Het betreft toch 23% van de bevolking die vindt dat ze op vlak van rust in een weinig aangename omgeving leven.

Tabel IV.6 geeft de perceptie van de omgeving in functie van de plaats in het nederzettingssysteem. De verschillen zijn zoals blijkt uit de cartografische voorstellingen groot. Er zijn ook verschillen naargelang het gewest. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië is de perceptie van het milieu het meest positief in de banlieuegemeenten en in de matig en zwak uitgeruste gemeenten. In Wallonië worden analoge scores ook behaald in de behoorlijk uitgeruste steden. Het gaat dus over een aangename leefomgeving in de residentiële woongemeenten aan de rand van de grote en regionale steden enerzijds, over eerder plattelandsgemeenten anderzijds. De verschillen in de scores zijn tussen Wallonië en Vlaanderen niet groot voor deze types gemeenten, behalve dan in de zwak uitgeruste gemeenten van Wallonië die voor rust maar vooral voor ‘lucht’ bijzonder hoog scoren. In de steden is de leefomgeving duidelijk minder aangenaam en zij wordt minder aangenaam bevonden in Wallonië dan in Vlaanderen. De verschillen zijn het grootst voor de agglomeratiegemeenten: in Vlaanderen wordt de omgeving positief ervaren door een groot aantal burgers terwijl de omgeving van de Waalse agglomeratiegemeenten gemiddeld onder die van de Waalse regionale steden ligt. Kleine steden nemen een intermediaire positie in. Agglomeratiegemeenten in Wallonië horen vaak bij een industrieel verleden, in Vlaanderen beantwoorden ze eerder aan een stedelijke groei, hetgeen echter niet betekent dat de industriële component afwezig is. Globaal is het verschil het grootst tussen Wallonië en Vlaanderen voor het aspect ‘netheid’: er zijn in Vlaanderen 7% huishoudens meer dan in Wallonië die de netheid als aangenaam percipiëren.

Maatschappelijk even belangrijk is de groep te beschouwen die een weinig aangename perceptie heeft van de omgeving. Terwijl het aandeel van de huishoudens dat een aangename perceptie heeft voor een van de drie kenmerken ongeveer gelijk is, treft een gebrek aan rust 19% van de Vlaamse en 24% van de Waalse bevolking en 34% van de Brusselse bevolking. Ook voor de lucht en de netheid zijn er meer misnoegden in Wallonië dan in Vlaanderen. In bijna alle niveaus van Wallonië wordt door een

IV. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

tweemaal hoger aandeel huishoudens de omgeving als weinig aangenaam bevonden voor het aspect netheid.

	Weinig aangenaam	Bevredigend	Erg aangenaam
Kwaliteit van de lucht	16	55	29
Rust	23	47	30
Uitzicht van de gebouwen	9	57	34
Netheid in de directe omgeving van de woning	10	55	34

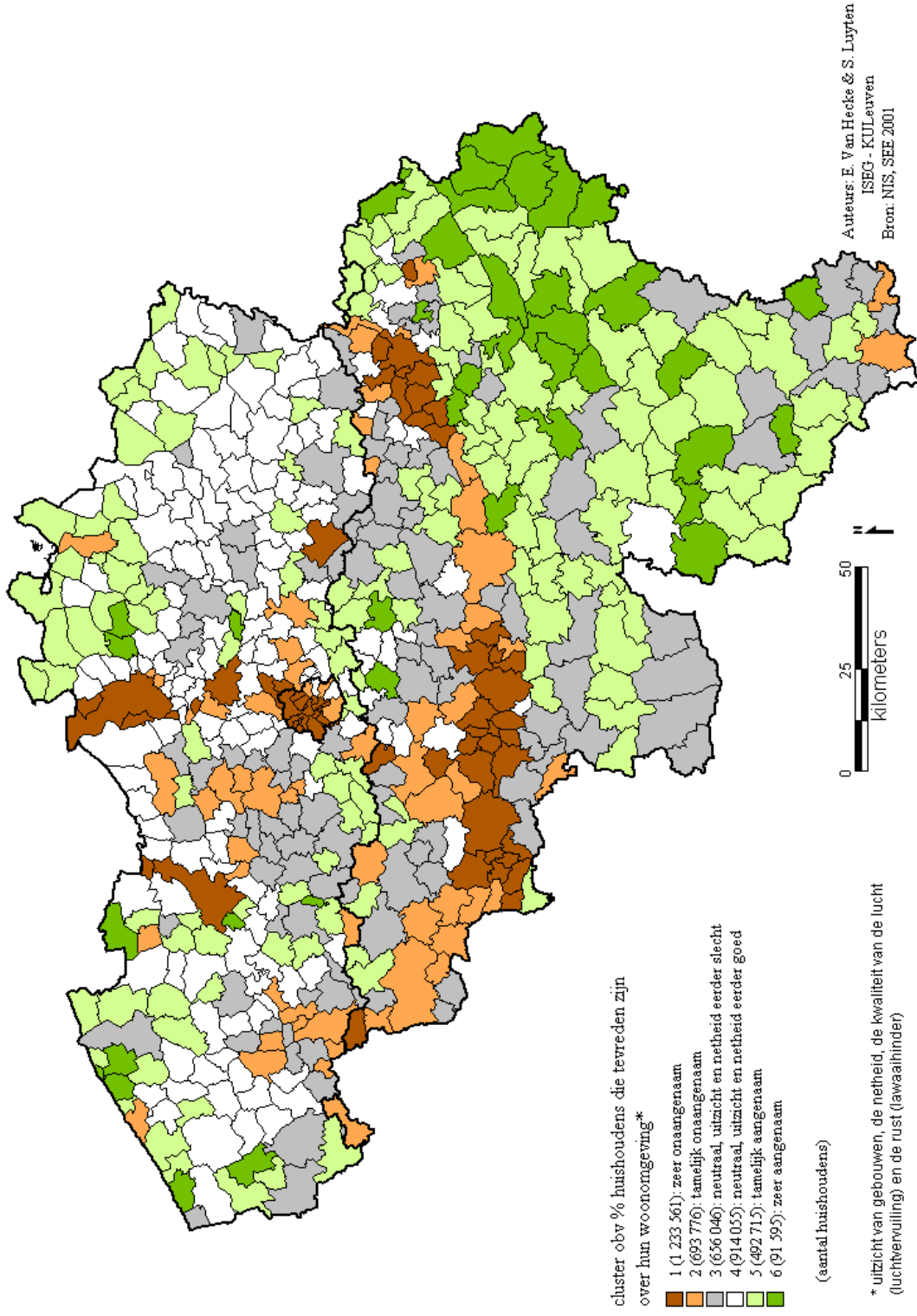
Tabel IV.5: Beoordeling van de huishoudens over hun directe leefomgeving op vlak van het uitzicht van de gebouwen, de netheid, de kwaliteit van de lucht en de rust

	Bevolking 2006 x1000	Bevolking %	Bevolkings- dichtheid Inw./km ²	% huishoudens met perceptie 'erg aangenaam' voor			% huishoudens met perceptie 'weinig aangenaam' voor		
				netheid	rust	lucht	netheid	rust	lucht
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1018	9.7	6308	22	16	13	20	34	28
Vlaanderen	6078	57,8	450	36	32	30	7	19	13
Grote steden	695	6.6	1926	24	18	11	16	29	28
Regionale steden	805	7.7	952	31	26	25	8	22	14
Stadsrand	714	6.8	936	38	30	27	6	21	14
Banlieue	873	8.3	369	42	37	36	4	17	10
Goed uitgeruste kleine steden	583	5.6	435	34	31	30	6	19	11
Behoorlijk uitgeruste kleine steden	202	1.9	356	36	35	34	5	17	8
Zwak uitgeruste kleine steden	312	3.0	330	37	35	32	5	16	10
Goed uitgeruste gemeenten	742	7.1	395	38	36	36	5	16	8
Behoorlijk uitgeruste gemeenten	1000	9.5	274	40	40	40	4	14	7
Zwak uitgeruste gemeenten	152	1.4	190	41	42	40	4	12	7

IV. TYPOLOGIE VAN DE BELGISCHE GEMEENTEN NAAR VERSTEDELIJKINGSGRAAD

	Bevolking 2006 x1000	Bevolking %	Bevolkings- dichtheid Inw./km ²	% huishoudens met perceptie 'erg aangenaam' voor			% huishoudens met perceptie 'weinig aangenaam' voor		
				netheid	rust	lucht	netheid	rust	lucht
Wallonië	3413	32.5	203	29	28	29	12	24	16
Grote steden	388	3.7	2263	16	13	9	25	38	34
Regionale steden	423	4.0	563	25	22	21	15	28	18
agglomeratie	562	5.3	920	24	21	19	16	29	20
banlieue	598	5.7	236	36	35	38	8	19	11
Goed uitgeruste kleine steden	159	1.5	318	32	26	27	8	24	13
Behoorlijk uitgeruste kleine steden	100	0.9	115	37	35	40	7	18	9
Zwak uitgeruste kleine steden	215	2.0	164	30	30	31	10	22	12
Goed uitgeruste gemeenten	296	2.8	127	31	32	34	10	20	10
Behoorlijk uitgeruste gemeenten	485	4.6	100	36	38	42	7	16	8
Zwak uitgeruste gemeenten	188	1.8	65	39	45	50	6	12	5
Rijk	10510	100.0							

Tabel IV.6: Perceptie van de omgeving in functie van het nederzettingssysteem

Figuur IV.5: Typologie van gemeenten op basis van een positieve perceptie over de woonomgeving

5. Een globale typologie

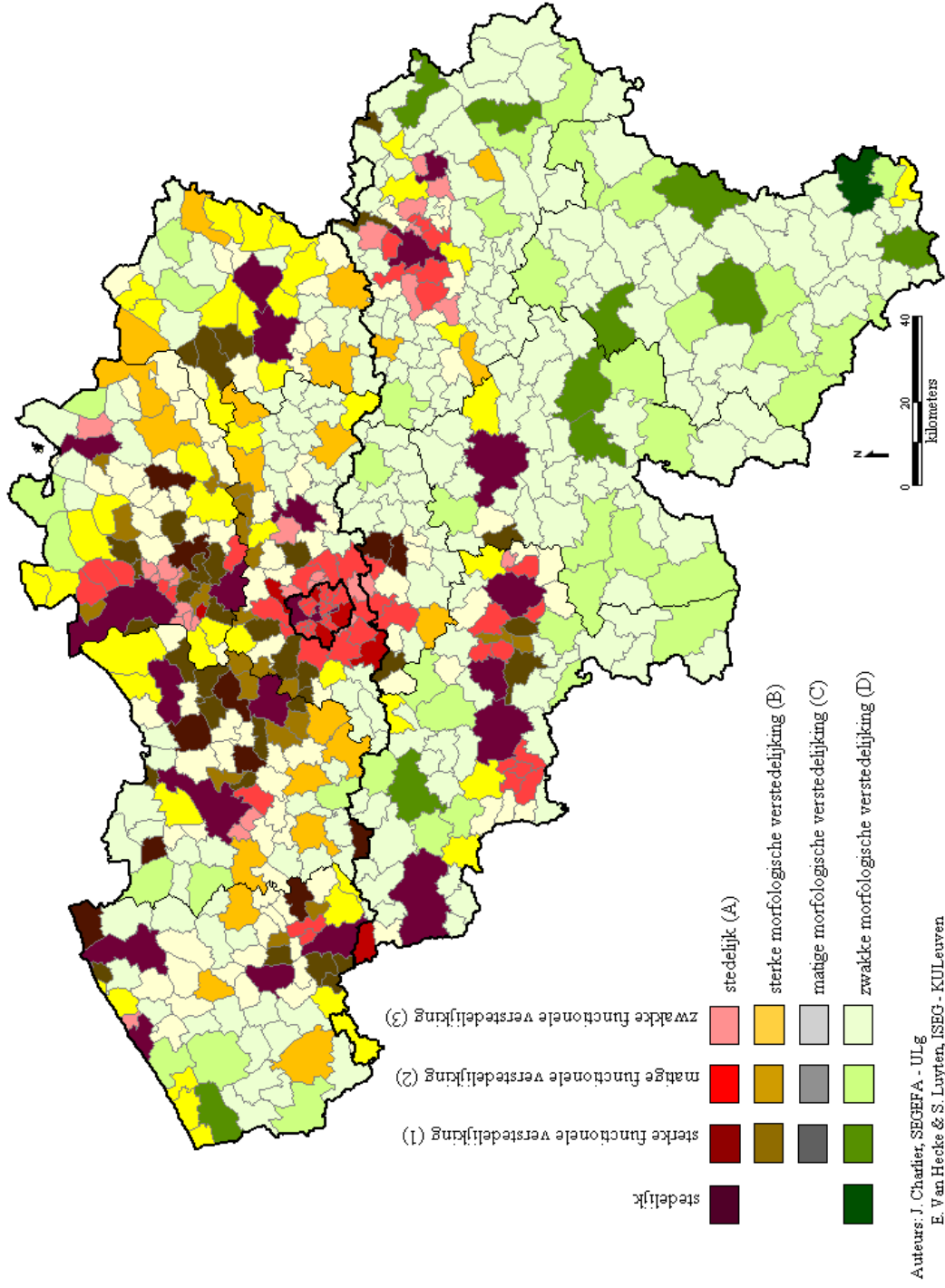
Er is geen volledige overeenkomst tussen morfologische verstedelijking en functionele verstedelijking. De grootste verschillen zijn zeker waar te nemen voor agglomeratiegemeenten die een meer uitgesproken morfologische verstedelijking kennen dan ze functioneel uitgerust zijn. Het tegenovergestelde geldt voor een aantal kleine steden die een behoorlijke functionele uitrusting hebben en morfologisch minder verstedelijkt zijn: dit geldt voor kleine steden in dunner bevolkte landelijke gebieden. Zulke gecombineerde typologie heeft beperkingen omwille van de schaal. Sinds de fusies van gemeenten is de 'inhoud' van de gemeenten vaak heterogeen geworden. Dit geldt in het bijzonder voor de kleine steden. Voor de agglomeratiegemeenten en de banlieuegemeenten die aan een stedelijke uitbreiding beantwoorden is er vaak vrij grote homogeniteit. De kleine steden bestaan vaak uit een stedelijke kern die op niveau van de oude gemeenten de gemeentegrenzen niet overschreed, terwijl hier rond weinig uitgeruste en minder dicht bevolkte gemeenten lagen die nu deelgemeenten geworden zijn. Dit geldt in het bijzonder voor Wallonië maar steden als Poperinge en Veurne zijn nu globaal beschouwd kleine steden maar bestaan uit een kleinstedelijke kern, zowel functioneel als morfologisch, terwijl de andere deelgemeenten een duidelijk plattelandskarakter hebben en morfologisch en functioneel zwak verstedelijkt zijn. Het is duidelijk dat zulke typologieën op niveau van de deelgemeenten veel zinvoller waren geweest. Figuur IV.6 geeft een mogelijke combinatie weer van morfologische en functionele verstedelijking. De legende is de combinatie van de legende van de kaart van de morfologische verstedelijking (Figuur IV.1) en van die van de nederzettingshiërarchie (Figuur IV.2). De grote en regionale steden vormen de groep met de hoogste functionele verstedelijking; de groep met 'sterke functionele verstedelijking' is samengesteld uit goed en behoorlijk uitgeruste kleine steden; de groep van de gemeenten met 'matige functionele verstedelijking' bestaat uit de klasse van de zwak uitgeruste kleine steden en goed uitgeruste (niet-stedelijke) gemeenten. De groep gemeenten met zwakke functionele verstedelijking bestaat uit de matig en de zwak uitgeruste niet-stedelijke gemeenten waarbij 'niet-stedelijk' betekent dat ze geen stad zijn.

De kaart kan uiteraard in twee richtingen gelezen worden, ofwel vertrekkend van de morfologische component ofwel van de functionele component. We lezen eerst de kaart met prioriteit aan de morfologische component. In aantal overwegen zwak verstedelijkte gemeenten (258 gemeenten). Hierbinnen is er slechts een beperkt aantal gemeenten met sterke functionele verstedelijking, nl. de regionale stad Aarlen en een tiental kleine steden. Het zijn goed uitgeruste of behoorlijk uitgeruste stadjes met vaak een vrij groot ommeland wegens hun ligging in minder dicht bevolkte gebieden (Libramont, Ciney, Malmédy...). Op de Waalse as na en gemeenten van het Brusselse stadsgewest in Waals-Brabant behoren bijna alle overige gemeenten van Wallonië tot deze groep met zwakke morfologische verstedelijking. In Vlaanderen zijn deze gemeenten minder talrijk: ze kenmerken de Westhoek, het Meetjesland, het Hageland en een deel van Zuid-Limburg, enkele gemeenten van het zuiden van Oost-Vlaanderen en van het grensgebied van de Kempen. Daarentegen overwegen in Vlaanderen de gemeenten met een matige morfologische verstedelijking. 156 gemeenten behoren tot deze groep en 21 ervan zijn door een sterke functionele verstedelijking gekenmerkt. Dit is verhoudingsgewijze meer dan in de vorige groep, hetgeen uitgelegd kan worden door de hogere bevolkingsdichtheid. Daarenboven zijn er verhoudingsgewijze veel gemeenten met een matige functionele verstedelijking in deze groep. Dit hangt samen met het vaak groter bevolkingsaantal in die gemeenten waardoor een zekere eigen uitrusting kan gedragen worden. De gemeenten van deze groep die in Wallonië voorkomen, situeren zich in de Waalse as. In het centrale deel van het land, meer specifiek in de veelhoek Gent-Antwerpen-Leuven-Louvain-la-Neuve-Halle-Aalst-Gent (grotendeels dus de 'Vlaamse Ruit') is er een concentratie van morfologisch sterk verstedelijkte gemeenten met een elftal gemeenten met sterke functionele verstedelijking en driemaal meer met een matig functionele

verstedelijking. Nog meer dan in vorige groep is het bevolkingsaantal van veel van die gemeenten voldoende om een behoorlijke uitrusting te kunnen uitbouwen. Ten slotte zijn er de morfologisch ‘stedelijke’ gemeenten, het zijn de gemeenten die horen tot woonkernen van meer dan 40 000 inwoners. Hiertoe behoren uiteraard de centrale steden en de meeste agglomeratiegemeenten van de stadsgewesten, zowel in Vlaanderen als in Wallonië. Onder deze categorie vallen de 21 grote en regionale steden (enkel Aarlen vormt een uitzondering), enkele goed en enkele zwak uitgeruste gemeenten en het grootste deel van de gemeenten met een matige functionele verstedelijking.

		Functionele verstedelijking			
		Stedelijk	Sterke functionele verstedelijking	Matige functionele verstedelijking	Zwakke functionele verstedelijking
Morfologische verstedelijking	Stedelijk	21	7	53	28
	Sterke morfologische verstedelijking		11	33	22
	Matige morfologische verstedelijking		21	45	90
	Zwakke morfologische verstedelijking	1	10	40	207

Tabel IV.7: Verdeling van de gemeenten naar hun morfologische en functionele verstedelijking

Figuur IV.6: Typologie van de Belgische gemeenten naar hun morfologische en functionele verstedelijking

Bibliografie

Halleux J.-M., Derwael F. et Mérenne-Schoumaker B., 1998, « Typologie des communes selon leur degré d'urbanisation », *Monographie n°11A "Urbanisation" du Recensement Général de la Population et des Logements au 1er mars 1991* (sous la direction de Mérenne-Schoumaker B., Van der Haegen H. et Van Hecke E.), Ministère des affaires économiques - Institut National de Statistique / SSTC, Bruxelles, pp.149-175.

Van Hecke E., 1998, Actualisering van de stedelijke hiërarchie in België, *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, nr 205, 1998/3, pp. 45-76.

BIJLAGE

BIJLAGE : LIJST VAN DE GEMEENTEN PER PROVINCIE EN PER CATEGORIE

- A Centrale gemeenten van de belangrijkste agglomeraties
A1 Morfologisch stedelijk en een sterke functionele verstedelijking
A2 Morfologisch stedelijk en een matige functionele verstedelijking
A3 Morfologisch stedelijk en een zwakke functionele verstedelijking
- B1 Gemeenten met sterke morfologische en sterke functionele verstedelijking
B2 Gemeenten met sterke morfologische en matige functionele verstedelijking
B3 Gemeenten met sterke morfologische en zwakke functionele verstedelijking
- C1 Gemeenten met matige morfologische en sterke functionele verstedelijking
C2 Gemeenten met matige morfologische en matige functionele verstedelijking
C3 Gemeenten met matige morfologische en zwakke functionele verstedelijking
- D Gemeenten met zwakke morfologische verstedelijking en functioneel stedelijk
D1 Gemeenten met zwakke morfologische en sterke functionele verstedelijking
D2 Gemeenten met zwakke morfologische en matige functionele verstedelijking
D3 Gemeenten met zwakke morfologische en zwakke functionele verstedelijking

Provincie Antwerpen		Lier	B1	Zoersel	B3
		Lille	C3	Zwijndrecht	B2
Aartselaar	A3	Lint	B3		
Antwerpen	A	Malle	C2	Brussels Hoofdstedelijk	
Arendonk	D2	Mechelen	A	Gewest	
Baarle-Hertog	C3	Meerhout	C3		
Balen	C3	Merksplas	D3	Brussel	A
Beerse	C3	Mol	C1	Anderlecht	A1
Berlaar	C3	Mortsel	A2	Ukkel	A1
Boechout	A3	Niel	A3	Sint-Lambrechts-	
Bonheiden	A2	Nijlen	B2	Woluwe	A1
Boom	A1	Olen	C3	Oudergem	A2
Bornem	C2	Oud-Turnhout	A3	Sint-Agatha-Berchem	A2
Borsbeek	A3	Putte	C3	Etterbeek	A2
Brasschaat	A2	Puurs	C2	Evere	A2
Brecht	C2	Ranst	C3	Vorst	A2
Dessel	C3	Ravels	D3	Ganshoren	A2
Duffel	B2	Retie	D3	Elsene	A2
Edegem	A2	Rijkevorsel	D3	Jette	A2
Essen	C2	Rumst	B3	Koekelberg	A2
Geel	C1	Schelle	A3	Sint-Jans-Molenbeek	A2
Grobbendonk	C3	Schilde	B2	Sint-gilles	A2
Heist-op-den-Berg	C2	Schoten	A2	Sint-Joost-ten-Node	A2
Hemiksem	A3	Sint-Amands	C3	Schaarbeek	A2
Herentals	B1	Sint-Katelijne-Waver	B2	Watermaal-Bosvoorde	A2
Herenthout	C3	Stabroek	B3	Sint-Pieters-Woluwe	A2
Herselt	C3	Turnhout	A		
Hoogstraten	D2	Vorselaar	C3	Provincie Vlaams-Brabant	
Hove	A3	Vosselaar	B3		
Hulshout	B3	Westerlo	C2	Aarschot	C1
Kalmthout	C2	Wijnegem	B2	Affligem	B3
Kapellen	A2	Willebroek	B2	Asse	B2
Kasterlee	D3	Wommelgem	A3	Beersel	A2
Kontich	B2	Wuustwezel	D2	Begijnendijk	B3
Laakdal	C3	Zandhoven	C3	Bekkevoort	D3

BIJLAGE

Bertem	C3	Wemmel	A2	Heuvelland	D3
Bever	D3	Wezembeek-Oppem	A3	Hooglede	C3
Bierbeek	D3	Zaventem	A2	Houthulst	D3
Boortmeerbeek	B3	Zemst	C3	Ichtegem	C3
Boutersem	D3	Zoutleeuw	D3	Ieper	C1
Diest	C1			Ingelmunster	B3
Dilbeek	A2	Provincie Waals-Brabant		Izegem	B2
Drogenbos	A3			Jabbeke	C3
Galmaarden	D3	Bevekom	D3	Knokke-Heist	B1
Geetbets	D3	Chastre	D3	Koekelare	D3
Glabbeek	D3	Chaumont-Gistoux	D3	Koksijde	C2
Gooik	D3	Court-Saint-Etienne	C3	Kortemark	D3
Grimbergen	A2	Eigenbrakel	A2	Kortrijk	A
Haacht	C2	Geldenaken	D2	Kuurne	A2
Halle	A1	Genappe	D3	Langemark-	
Herent	A3	Graven	D3	Poelkapelle	D3
Herne	D3	Hélécine	D3	Ledegem	C3
Hoegaarden	D3	Incourt	D3	Lendelede	C3
Hoeilaart	A3	Itter	D3	Lichtervelde	C3
Holsbeek	D3	Kasteelbrakel	C3	Lo-Reninge	D3
Huldenberg	D3	Lasne	C3	Menen	B2
Kampenhout	C3	Mont-Saint-Guibert	C3	Mesen	C3
Kapelle-op-den-Bos	B3	Nijvel	C1	Meulebeke	C3
Keerbergen	B3	Orp-Jauche	D3	Middelkerke	D2
Kortenaken	D3	Ottignies-Louvain-la-		Moorslede	C3
Kortenberg	B2	Neuve	B1	Nieuwpoort	C2
Kraainem	A3	Perwijs	D3	Oostende	A
Landen	C2	Ramillies	D3	Oostkamp	C3
Lennik	C2	Rebecq	C3	Oostrozebeke	C3
Leuven	A	Rixensart	A2	Oudenburg	D3
Liedekerke	B2	Terhulpen	A3	Pittem	D3
Linkebeek	A3	Tubeke	B2	Poperinge	D2
Lintar	D3	Villers-la-Ville	D3	Roeselare	A
Londerzeel	C2	Walhain	D3	Ruiselede	D3
Lubbeek	C3	Waterloo	A2	Spiere-Helkijn	D3
Machelen	A3	Waver	B1	Staden	D3
Meise	B2			Tielt	C1
Merchtem	C3	Provincie West-Vlaanderen		Torhout	C1
Opwijk	B3			Veurne	D1
Oud-Heverlee	C3	Alveringem	D3	Vleteren	D3
Overijse	A2	Anzegem	C3	Waregem	B1
Pepingen	D3	Ardooi	C3	Wervik	C2
Roosdaal	C3	Avelgem	C2	Wevelgem	B2
Rotselaar	C3	Beernem	D3	Wielsbeke	C3
Scherpenheuvel-		Blankenberge	B2	Wingene	D3
Zichem	C2	Bredene	A3	Zedelgem	C3
Sint-Genesius-Rode	A2	Brugge	A	Zonnebeke	D3
Sint-Pieters-Leeuw	A2	Damme	D3	Zuienkerke	D3
Steenokkerzeel	C3	De Haan	C2	Zwevegem	C2
Ternat	B2	De Panne	C2		
Tervuren	A2	Deerlijk	B3	Provincie Oost-Vlaanderen	
Tielt-Winge	D3	Dentergem	C3		
Tienen	C1	Diksmuide	D2	Aalst	A
Tremelo	B3	Gistel	C3	Aalter	D2
Vilvoorde	A1	Harelbeke	A2	Assenede	D3

BIJLAGE

Berlare	C3	Zeleville	B2	Les Bons Villers	D3
Beveren	C2	Zelzate	B2	Lessen	D2
Brakel	D2	Zingem	C3	Leuze-en-Hainaut	D2
Buggenhout	B3	Zomergem	D3	Lobbes	D3
De Pinte	A3	Zottegem	C1	Manage	A2
Deinze	C1	Zulte	C3	Merbes-le-Château	D3
Denderleeuw	B2	Zwalm	D3	Moeskroen	A1
Dendermonde	B1			Momignies	D3
Destelbergen	B3	Provincie Henegouwen		Mont-de-l'Enclus	D3
Eeklo	B1			Montigny-le-Tilleul	A2
Erpe-Mere	B3	Aat	D1	Morlanwelz	A2
Evergem	C2	Aiseau-Presles	C3	Opzullik	D3
Gavere	C3	Anderlues	B3	Pecq	D3
Gent	A	Antoing	D3	Péruwelz	C2
Geraardsbergen	C1	Beaumont	D3	Pont-à-celles	C3
Haaltert	B3	Beloeil	D2	Quaregnon	A2
Hamme	B2	Bergen	A	Quévy	D3
Herzele	C3	Bernissart	C3	Quiévrain	C3
Horebeke	D3	Binche	B2	Rumes	D3
Kaprijke	D3	Boussu	A2	's Gravenbrakel	D2
Kluisbergen	D3	Brugelette	D3	Saint-Ghislain	C2
Knesselare	D3	Brunehaut	D3	Seneffe	D3
Kruibeke	C3	Celles	D3	Sivry-Rance	D3
Kruishoutem	D3	Chapelle-lez-		Thuin	D2
Laarne	C3	Herlaimont	B3	Vloesberg	D3
Lebbeke	B3	Charleroi	A	Zinnik	D2
Lede	B2	Châtelet	A2		
Lierde	D3	Chièvres	D3	Provincie Luik	
Lochristi	C3	Chimay	D2		
Lokeren	B1	Colfontaine	A2	Amay	C2
Lovendegem	C3	Courcelles	A2	Amblève	D3
Maarkedal	D3	Doornik	A	Ans	A2
Maldegem	D2	Dour	A2	Anthisnes	D3
Melle	B2	Ecaussinnes	C3	Aubel	D3
Merelbeke	A2	Edingen	C2	Awans	C3
Moerbeke	D3	Ellezelles	D3	Aywaille	D2
Nazareth	C3	Erquelinnes	D2	Baelen	D3
Nevele	D3	Estaimpuis	C3	Berloz	D3
Ninove	C1	Estinnes	D3	Beyne-Heusay	A3
Oosterzele	C3	Farciennes	A3	Bitsingen	D3
Oudenaarde	C1	Fleurus	C2	Blégny	C3
Ronse	B1	Fontaine-l'Evêque	B2	Borgworm	C1
Sint-Gillis-Waas	C2	Frameries	A2	Braives	D3
Sint-Laureins	D3	Frasnes-lez-Anvaing	D3	Bullange	D3
Sint-Lievens-Houtem	C3	Froidchapelle	D3	Burdinne	D3
Sint-Martens-Latem	A3	Gerpinnes	C3	Burg-Reuland	D3
Sint-Niklaas	A	Ham-sur-Heure-		Butgenbach	D3
Stekene	C3	Nalinnes	C3	Chaufontaine	A2
Temse	B2	Hensies	C3	Clavier	D3
Waarschoot	C3	Honnelles	D3	Comblain-au-Pont	D3
Waasmunster	C3	Jurbeke	D3	Crisnée	D3
Wachtebeke	D3	Komen-Waasten	C2	Dalhem	D3
Wetteren	B1	La Louvière	A	Dison	A3
Wichelen	C3	Le Roeulx	D3	Donceel	D3
Wortegem-Petegem	D3	Lens	D3	Engis	A3

BIJLAGE

Esneux	C2	Wanze	C3	Attert	D3
Eupen	D1	Wasseiges	D3	Aubange	C2
Faimes	D3	Weismes	D3	Bastenaken	D1
Ferrières	D3	Welkenraedt	C2	Bertogne	D3
Fexhe-le-Haut-Clocher	D3			Bertrix	D2
Flémalle	A2	Provincie Limburg		Bouillon	D2
Fléron	A2			Chiny	D3
Geer	D3	Alken	C3	Daverdisse	D3
Grâce-Hollogne	A3	As	C3	Durbuy	D2
Hamoir	D3	Beringen	B2	Erezée	D3
Hannuit	D2	Bilzen	C2	Etalle	D3
Héron	D3	Bocholt	D3	Fauvillers	D3
Herstal	A2	Borgloon	D3	Florenville	D2
Herve	C2	Bree	D2	Gouvy	D3
Hoei	C1	Diepenbeek	C2	Habay	D3
Jalhay	D3	Dilsen-Stokkem	C2	Herbeumont	D3
Juprelle	D3	Genk	A	Hotton	D3
Kelmis	B2	Gingelom	D3	Houffalize	D2
Lierneux	D3	Halen	D3	La Roche-en-Ardenne	D3
Lijsem	D3	Ham	C3	Léglise	D3
Limburg	D3	Hamont-Achel	C3	Libin	D3
Lontzen	D3	Hasselt	A	Libramont-Chevigny	D1
Luik	A	Hechtel-Eksel	D3	Manhay	D3
Malmedy	D1	Heers	D3	Marche-en-Famenne	D1
Marchin	D3	Herk-de-Stad	C2	Martelange	D3
Modave	D3	Herstappe	D3	Meix-devant-Virton	D3
Nandrin	D3	Heusden-Zolder	B2	Messancy	D2
Neupré	C3	Hoeselt	C3	Musson	D3
Oerle	D3	Houthalen-Helchteren	C2	Nassogne	D3
Olne	D3	Kinrooi	D3	Neufchâteau	D2
Ouffet	D3	Kortessem	D3	Paliseul	D3
Oupeye	A3	Lanaken	C2	Rendeux	D3
Pepinster	A3	Leopoldsburg	B2	Rouvroy	D3
Plombières	D3	Lommel	C1	Sainte-Ode	D3
Raeren	D3	Lummen	C3	Saint-Hubert	D2
Remicourt	D3	Maaseik	C1	Saint-Léger	D3
Saint-Georges-sur-		Maasmechelen	C2	Tellin	D3
Meuse	C3	Meeuwen-Gruitrode	D3	Tenneville	D3
Saint-Nicolas	A2	Neerpelt	C2	Tintigny	D3
Sankt Vith	D2	Nieuwerkerken	C3	Vaux-sur-Sûre	D3
Seraing	A2	Opglabbeek	C3	Vielsalm	D2
Soumagne	A3	Overpelt	C2	Virton	D1
Spa	C1	Peer	D2	Wellin	D3
Sprimont	D3	Riemst	C3		
Stavelot	D2	Sint-Truiden	C1	Provincie Namen	
Stoumont	D3	Tessenderlo	C2		
Theux	D3	Tongeren	C1	Andenne	C2
Thimister-Clermont	D3	Voeren	D3	Anhée	D3
Tinlot	D3	Wellen	C3	Assesse	D3
Trois-Ponts	D3	Zonhoven	C2	Beauraing	D2
Trooz	C3	Zutendaal	D3	Bièvre	D3
Verlaine	D3			Cerfontaine	D3
Verviers	A	Provincie Luxemburg		Ciney	D1
Villers-le-Bouillet	D3			Couvin	D2
Wezet	B2	Aarlen	D	Dinant	D1

BIJLAGE

Doische	D3	Hastière	D3	Profondeville	D3
Eghezée	D3	Havelange	D3	Rochefort	D2
Fernelmont	D3	Houyet	D3	Sambreville	B2
Floreffe	D3	Jemeppe-sur-Sambre	C3	Sombreffe	D3
Florennes	D2	La Bruyère	D3	Somme-Leuze	D3
Fosses-la-Ville	D3	Mettet	D3	Viroinval	D3
Gedinne	D3	Namen	A	Vresse-sur-Semois	D3
Gembloux	D2	Ohey	D3	Walcourt	D2
Gesves	D3	Onhayé	D3	Yvoir	D3
Hamois	D3	Philippeville	D2		